ühiskonna-õpetus

A. REIAL
11-B

A-33268

ÜHISKONNAÕPETUS

ÕPIK KESKKOOLIDE JA KESK-ERIÕPPEASUTUSTE LÕPPKLASSIDELE

12. TRÜKK

«VALGUS» · TALLINN 1973

30
Ü20

Originaali tiitel:

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ

Учебник для выпускного класса средней школы
и средних специальных учебных заведений
Издание одиннадцатое
1973
Издательство политической литературы
Москва

Õpiku on kirjutanud autorite kollektiiv: *G. H. Šahnazarov* (juhataja), *A. D. Boborõkin, J. A. Krassin, V. V. Suhhodejev, O. N. Pissarževski.*

Vene keelest tõlkinud *A. Kerge, E. Leibak, J. Ojamaa, J. Seilenthal.*

Kaane kujundanud *M. Torim.*

Tartu Ülikooli
RAAMATUKOGU

© Tõlge eesti keelde, kirjastus «Valgus, 1973.

6—6—1

Partei püstitab ülesande kasvatada kogu elanikkonda teadusliku kommunismi vaimus, taotledes, et töötajad sügavalt mõistaksid maailma arenemise käiku ja perspektiive, õigesti orienteeruksid meie maal ja rahvusvahelisel areenil toimuvates sündmustes ning teadlikult ehitaksid elu kommunistlikult. Iga inimese käitumises, iga kollektiivi ja iga organisatsiooni tegevuses peavad kommunistlikud ideed orgaaniliselt ühinema kommunistlike tegudega.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist.

SISSEJUHATUS.

Täisealiseks saades mõtleme tõsiselt järele, kuidas elada oma uut, iseseisva inimese elu, püüame mõista kaasaegsete ümberkujunduste mõtet, leida endale õige koht ühiskonnas. Et hoiduda ekslemast pimeduses ja astuda ellu kindla usuga oma jõusse ning selge eesmärgiga, tuleb eelkõige teada, milles seisab selle ajastu mõte, kus me elame ja tegutseme.

XX sajand on kiirete ja sügavate muutuste sajand inimkonna elus ning see on põhjustanud talle kõige erinevamate nimede andmist. Kui sajandi koidikul levis elektrienergia kasutamine tehnikas ja igapäevases elus, hakati sajandit nimetama elektrisajandiks. Hiljem nimetasid füüsikud meie sajandit aatomienergia sajandiks, matemaatikud küberneetikasajandiks, keemikud tehisainete sajandiks, astronoomid kosmoselendude sajandiks. Igaüks neist nimetustest on omamoodi õige.

Ent hoolimata tähtsusest, mis suurtel teaduslikel avastustel on, ei määra need ühiskonna arenemise peasuunda. Nii teadus ise kui ka tema rakendamine praktikas on suuresti sõltuv ühiskonnakorrast, sellest, kes on antud ühiskonnas võimul, kelle huvidele on allutatud ühiskonna arenemine — kas kogu rahva huvidele, nagu see toimub sotsialistlikus ühiskonnas, või suurkapitalistide kildkonna huvidele, nagu see toimub kapitalistlikus ühiskonnas.

XX sajandit iseloomustavad peamiselt sügavad sotsiaalsed ümberkujundused, mis avavad kommunismile viiva tee.

Just meie ajastul teeb inimkond alatiseks lõpu iga liiki klassi- ja rahvuslikule rõhumisele, korraldab ühiskondlikud suhted ümber õigluse alusel, karmis võitluses reaktsiooni, eelarvamuste ja harimatusega rakendab maakeral ellu õilsad ideaalid: rahu, töö, vabaduse, võrdsuse, vendluse ja õnne kõigile rahvastele. Üleminek kapitalismilt sotsialismile ja kommunismile — see on meie ajastu peamine sisu.

Ühiskonna ümberkorraldamise grandioosses ajaloolises protsessis on meie kodumaal eriline koht: meie rajame esimestena inimkonnale teed kommunismile. Selle eesmärgi saavutamine sõltub palju tänastest õpilastest. Te olete uus vahetus, kes tuleb oma isade ja emade, vanemate vendade ja õdede asemele, teist saavad rahvamajanduse organisaatorid, teaduse ja tehnika, kirjanduse ja kunsti loojad, te ütlete oma sõna ühiskonna asjade korraldamises. See kõik aga pole üksnes kadestamisväärne õigus kommunismile, vaid ka kohustus ehitada kommunismi, suur vastutus ajaloo ees, järgmiste põlvkondade ees.

Sõna «ehitus» annab erakordselt täpselt edasi selle ühiskondliku protsessi mõtte, mis meie maal toimub. Ehitada kommunismi — see tähendab lasta käiku uusi tehaseid ning vabrikuid, elektrijaamu ja raudteid, kasvatada viljasaake, et sellega luua eluks vajalike tööstus- ja põllumajandussaaduste küllus; see tähendab leiutada ning tootmisse juurutada keerulisi mehhanisme ja automaatseadmeid, mis võimaldavad lühendada tööaega, teevad töö loovaks ja rõõmupakkuvaks; see tähendab püstitada heakorrastatud elumaju, sanatooriume, kultuuripaleesid, rajada staadione, et selle kaudu kindlustada inimestele pikka iga ja head tervist, muuta kauniks nende igapäevast elu; see tähendab tugevdada uusi ühiskondlikke suhteid inimeste vahel; see tähendab kasvatada kommunistlikku inimest — väsimatut loojat, kes on igakülgselt ja harmooniliselt arenenud, kelles on ühendatud vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.

Niisiis kujuneb kommunistlik ühiskond miljonite inimeste sihikindla töö tulemusena. NLKP Keskkomitee teesides «Vladimir Iljitš Lenini 100. sünni-aastapäevaks» on öeldud: «Kommunismi ehitamine on kogu rahva üritus... Tema teadlikkusest, algatusvõimest, kultuurist ja kutsemeisterlikkusest oleneb kommunismi majandusprogrammi edukas täitmine.»

Kommunism pole tavaline ehitus, ta vajab mitte lihtsalt töökäsi, vaid palavaid südameid, talle pole tarvis ükskõikseid täideviijaid, vaid entusiaste, kes kindlalt teavad, mida nad tahavad ja mida ehitavad, loojaid, kes omavad teadusel põhinevaid teadmisi ühiskonnast.

Tänapäeval on mitusada erinevat teadusharu. Igaüks neist on omamoodi huvitav ja kõik nad on vajalikud. Praegu, mil tootmine on rajatud teaduse saavutustele, pole teadusalaste teadmis-

teta võimalik astuda sammugi, omandada elukutset ega saada heaks spetsialistiks. Ja see on maksev mitte üksnes nende kohta, kes tahavad saada teadlaseks või õpetajaks, inseneriks või arstiks, vaid ka nende kohta, kes asuvad tööpingi juurde, hakkavad ehitama uusi tehaseid ja elumaju, kasvatama rikkalikke viljasaake.

Muidugi ei või inimene ka parima tahtmisega õppida sügavalt tundma kõiki teadusharusid, kuid seda polegi vaja. Ühiskonnateaduste tundmine on aga vajalik kõigile.

Ühiskonnateaduste tundmine on eelkõige vajalik selleks, et teadlikult osa võtta kommunismi ehitamisest, selgesti kujutleda, mis on kommunism ja missugused teed sinna viivad. Teadmised ühiskonnast on vajalikud selleks, et hästi orienteeruda rahvusvahelises olukorras, aru saada Nõukogude riigi välispoliitikast.

Ühiskonnateaduste tundmine on möödapääsmatult vajalik ka igapäevases praktilises tegevuses. Ükskõik kus me ka töötame, ikka on meil tarvis teada, missugused printsiibid on sotsialistliku tootmise aluseks, missugune on Nõukogude Liidu riiklik kord ja kuidas teda valitsetakse, missugused õigused ja kohustused on Nõukogude kodanikel, missugustele põhimõtetele on rajatud suhted inimeste vahel.

Poliitilist haridust, ideelist küpsust ja karastatust läheb inimesel vaja ka isiklikus elus. Need hoiavad meid ebaõigetest sammudest, aitavad meil käia õiget teed.

Juba alates esimestest sammudest ühiskonnateaduse õppimisel on tarvis mõista, et see pole tekstide mehhaaniline meelespidamine ja vormelite päheõppimine. Marksism-leninism on loov teadus, tema uurimine ei talu tuupimist. Ülesanne seisab selles, et hästi omandada revolutsioonilise teooria olemus, õppida loovalt mõtlema, osata kasutada omandatud teadmisi praktilises tegevuses. Krossigi pole väärt see, kes on pidanud küll meeles, et kõrge tööviljakus on kommunismi võiduks vajalik, ise aga püüab hoiduda tööst või töötab käiseid üles käärimata. Teiselt poolt aga, kui meie, omandanud sotsialistliku majandamise printsiibid, hakkame tehase või kolhoosi majandusliku tõusu üle järele mõtlema, siis, tähendab, pole õpetus meil tuulde läinud. Kuidas õppida siduma teoreetilisi teadmisi praktilise tegevusega — see ongi see, mille igaüks peab ühiskonnaõpetuse kursusest omandama.

Ühiskondlik elu on äärmiselt keeruline. On olemas hulk ühiskonnateadusi, mis uurivad ühiskondliku elu mitmesuguseid külgi: ajalugu, filosoofia, poliitiline ökonoomia ja konkreetsed majandusteadused, õigusteadus jne. Käesolevas õpikus antakse teadmiste miinimum ühiskonnast ja tema arenemise seadustest, esitatakse vaid marksistlik-leninliku ühiskonnateaduse põhijäreldused. Sellepärast nimetataksegi seda kursust ühiskonnaõpetuseks. Need väga tähtsad järeldused on igale noorele nõukogude inimesele vajalikud Kommunistliku Partei poliitika paremaks mõistmiseks, üldrahvalikust võitlusest kommunismi eest teadlikult ja aktiivselt osavõtmiseks.

Põhiline koht selles kursuses on sotsialismi ja kommunismi ehitamise teooria ja praktika tundmaõppimisel. Raamatus esitatakse õpetus sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist, Kommunistliku Partei juhtivast osast; iseloomustatakse nõukogude sotsialistliku ühiskonna majanduslikku ja poliitilist korda, kommunistliku ülesehitustöö ülesandeid ja perspektiive NSV Liidus, näidatakse marksismi-leninismi ideede triumfi rahvusvahelisel areenil, ülemaailmse revolutsioonilise protsessi arengut. Õpiku lõpus on antud lühiülevaade kommunismist.

I MARKSISMI-LENINISMI ALUSED

Karl Marx ja Friedrich Engels töötamas.
Kunstnik N. Žukovi joonistuse järgi.

Marksismi koostisosad. Ühiskonna ümberkorraldamine marksistlikel alustel nõuab teaduslikku maailmakäsitust. Sellepärast on marksismi üheks tähtsamaks koostisosaks *filosoofia — teadus looduse, ühiskonna ja tunnetuse kõige üldisematest arenemisseadustest.*

Kuid üldiste seaduste teadmisest üksi ei piisa veel ühe ühiskonnakorra teisega asendumise põhjuste mõistmiseks. Kõigi ühiskondlike suhete hulgas on domineerivad majanduslikud ehk tootmissuhted. Neid uurimata pole võimalik saada vastust küsimusele, kuidas kapitalismilt jõuda sotsialismile ja kommunismile.

Sellepärast saigi marksismi teiseks tähtsaks koostisosaks *poliitiline ökonoomia — teadus tootmissuhete arenemisest.*

Kolmas marksismi tähtis koostisosa on *teadusliku kommunismi teooria.* Toetudes marksistlikule filosoofiale ja marksistlikule

poliitilisele ökonoomiale, avab ta *kommunistliku ühiskonna tekkimise ja arenemise seaduspärasused.*

Te nähtavasti märkasite, et marksismi koostisosadest rääkides lisasime kõikjal sõna «tähtis». See seletub sellega, et marksistlik mõte ei piirdunud filosoofia, poliitilise ökonoomia ja sotsialismi teooria arendamisega — ta teostas revolutsiooni ühiskonnateaduse kõigil aladel: ajalooteaduses, eetikas, esteetikas, õigusteaduses jne. Võib öelda, et kõik need ja paljud teised teadusalad omandasid tõeliselt teadusliku iseloomu alles siis, kui nad relvastusid marksistliku metodoloogiaga, see on — võtsid omaks marksistliku suhtumise looduse ja ühiskonna nähtuste uurimisel.

Niisiis on marksism *looduse ja ühiskonna arenemise üldisi seadusi, sotsialistliku revolutsiooni võitu ja sotsialismi ning kommunismi ehitamise teid käsitlevate teaduslike vaadete harmooniline süsteem.*

Marksistlikku filosoofiat või poliitilist ökonoomiat õppides ja teadusliku kommunismi teooriat omandades tuleb alati meeles pidada, et see on ühtne süsteem: kõik marksismi koostisosad on omavahel lahutamatult seotud. Marksismi-leninismi rajajate arvukate teoste hulgas pole niisuguseid, mida võiks nimetada «puhtalt» majandusteaduslikeks või filosoofilisteks. Filosoofia oli neile ühiskondlike suhete igakülgse analüüsi meetodiks, sellel alusel aga tehti pärast poliitilisi järeldusi. Majanduse ja poliitika sügav tundmaõppimine andis omakorda uut rikkalikku materjali filosoofilisteks üldistusteks.

Loov, arenev õpetus. Minevikus püüdsid mõtlejad luua lõpuleviidud teooriaid, mis nende loojate kava kohaselt pidid andma lõpliku vastuse kõigile küsimustele. Ent kas saab ükskõik missugune teooria kõiki elujuhtumeid juba varem ette näha? Meid ümbritsev tegelikkus areneb ju kogu aeg, pidevalt rikastub ka inimese tunnetus. Kui teooria ei arvesta uusi fakte ja on muudetud tardunud dogmade süsteemiks, siis irdub ta elust, muutub kasutuks ja isegi kahjulikuks, sest ta ei anna enam õiget pilti tegelikkusest. Sellepärast peabki teooria alati toetuma praktikale. Goethe ütles väga õigesti:

> Hall, sõbrake, on kõik teooria,
> kuid haljas elu kuldne puu.

Kõik katsed luua kõikehõlmavaid lõpuleviidud teooriaid olid juba ette määratud läbikukkumisele. Aastate möödudes surid need teooriad koos neid sünnitanud ajastuga, läksid minevikku ühes klassiga, kelle huvisid nad väljendasid. Ja ainult ideed, mis kõige sügavamini peegeldasid tegelikkust, jäid ühiskondliku mõtte varasalve, võeti üle uute teooriate poolt, mis väljendasid praktika nõudeid.

Oma iseloomult erineb marksistlik õpetus temale eelnenud

V. I. Lenin GOELRO kaardi juures.
Kunstnik N. Žukovi joonistuse järgi.

teooriatest. «Marksism pole dogma, vaid tegevusjuhend,» armastas korrata V. I. Lenin. Marksistliku teooria printsiibid rikastuvad pidevalt ühiskonna arenemise praktikaga, teaduse uute saavutustega. Marksism on loov, arenev õpetus.

XIX ja XX sajandi piiril astus ajalugu uude epohhi. Lähenes sotsialistlik revolutsioon, mille vältimatust olid tõestanud marksismi rajajad. Vahetult kerkis proletariaadi ette ülesanne revolutsioonilisel teel kukutada kapitalism. Rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine oli omandanud uusi kogemusi. Loodusteaduse tormiline arenemine aga nõudis uute faktide ja avastuste filosoofilist üldistamist. Vajadus marksismi loovalt arendada oli küps. Selle suure ajaloolise ülesande täitis V. I. Lenin.

Võitluses dogmaatikutega, kes käsitasid marksismi tardunud doktriinina, mõtestas V. I. Lenin sügavalt lahti uue ajaloolise epohhi praktika, suurte loodusteaduslike avastuste filosoofilise tähenduse ja rikastas Marxi õpetust uute ideedega. Ta arendas marksismi filosoofiat, uuris imperialismi kui kapitalismi kõrgema staadiumi seaduspärasusi, töötas läbi sotsialistliku revolutsiooni teooria, rahvusvahelise töölisliikumise strateegia ja taktika, õpetuse parteist; üldistades esimesi sotsialistlike ümberkorralduste kogemusi, lõi ta sotsialismi ja kommunismi ehitamise teede teooria. V. I. Lenin arendas marksismi kõiki külgi, tõstis selle uuele astmele. Sellepärast räägime me praegu *marksismist-leninismist.*

On möödunud juba ligi pool sajandit päevast, mil suri V. I. Lenin. Selle aja jooksul on toimunud hiiglaslikud muutused inimkonna elus, järsult on muutunud jõudude vahekord sotsialismi ja kapitalismi vahel. Uued tingimused kutsusid esile vajaduse marksismi-leninismi edasiarendamiseks. Seda ülesannet täidavad kollektiivselt marksistlik-leninlikud parteid kogu maailmas. Suure panuse marksistlik-leninlikku õpetusse andis NLKP. Oma programmis, XXIII ning XXIV kongressi otsustes ja partei teistes dokumentides arendab NLKP edasi ning konkretiseerib marksistlik-leninlikku teooriat.

1. PEATÜKK.

FILOSOOFILISED KUJUTLUSED MAAILMAST JA SELLE TUNNETAMISEST.

Inimesele, kes astub teaduse maailma, kõneleb sõna «filosoofia» millestki keerulisest, mida pole lihtne mõista, kuid mis on ahvatlevalt kütkestav, tõotades avada maailma kõige sügavamaid saladusi. Ja tõepoolest, filosoofia õpetab inimest suhtuma tegelikkusesse teadlikult ning juurdlevalt. Asjata pole sõna «filosoofia» tähendus kreeka keeles «tarkusearmastus».

Mida kujutab endast meid ümbritsev tegelikkus? Mis on kõigi asjade ja esemete aluseks? Millega seletada loodusnähtuste kindlat korda? Missugune koht on inimesel maailmas? Kuidas ta tunnetab maailma? Kõik need küsimused on aluseks *maailmavaatele*, see on — *maailma kohta käivate vaadete ja kujutluste tervikliku süsteemile*. Nendele küsimustele annab vastuse filosoofia, üldistades loodus- ja ühiskonnateaduste saavutusi.

§ 2. MATEERIA JA LIIKUMINE.

Mis on mateeria? Meie ette kerkib kohe esimene filosoofiline küsimus, kui hakkame mõtlema, mida kujutab endast ümbritsev maailm. Heidame mõttes pilgu esemetele ja nähtustele looduses. Siin on pisimaid osakesi ja hiiglaslikke tähesüsteeme, kõige lihtsamaid üherakulisi organisme ja kõrgestiorganiseeritud elusolendeid.

Esemed erinevad üksteisest suuruse, vormi, värvuse, tiheduse, struktuuri keerukuse, koostise ja paljude teiste omaduste poolest. Loodus on äärmiselt mitmekesine, temas on kõige erinevamaid kvaliteete. Kas võib selles mitmekesisuses leida midagi üldist, mis ühendab kõiki maailma nähtusi?

Juba ammust ajast püüdsid filosoofid ja looduseuurijad leida tegelikkuse kõigi esemete ja nähtuste esmast alust. Ühed nägid

seda vees — kõik tekib veest ja kõik muutub uuesti veeks, ütles vanakreeka filosoof Thales —, teised — õhus, tules, maas. Kuulus vanakreeka filosoof Demokritos arvas, et kõik kehad koosnevad väikestest jagamatutest osakestest — aatomitest, mingitest universumi «algtellistest». Kui aga avastati aatom, veendusid teadlased (see toimus XX sajandi algul), et tal on äärmiselt keeruline ehitus. Aatomi järel avastati elektron, prooton, neutron, positron ja hulk teisi «elementaarosakesi». Selgus, et ka neil on keeruline struktuur ja neid ei või kuidagi nimetada kõige lihtsamaks «ehitusmaterjaliks», millest koosnevad kõik kehad. Looduse ammendamatut rikkust ei saa taandada lihtsateks «algtellisteks». Ükskõik kui peente maailmaehituse elementideni meie teadmised iganes ulatuksid, ilmutab igaüks neist peatselt oma sisestruktuuri keerulisust.

Sellest hoolimata on kõigil esemetel ja loodusnähtustel, ükskõik kui keerulised ja missuguste omadustega nad ka ei oleks, midagi ühist, mis neid ühendab. Kõigil neil on iseseisev eksistents ehk, filosoofiale omases keeles öeldes, *olemine*, ja nad on inimesele *objektideks*, millele on suunatud tema mõtted ja praktiline tegevus. Kõigil neil on ühine omadus — eksisteerida sõltumatult sellest, mis me neist mõtleme ja kas me neist üldse mõtleme. Selle tunnuse järgi ühendabki marksistlik teooria neid üldmõistesse *mateeria*. Nagu näeme, oleks asjatu otsida mingit «puhast» mateeriat, mateeriat «üldse». Mateeria eksisteerib konkreetsetes esemetes ja nähtuste lõputus hulgas, millest igaüks on ühtse materiaalse maailma osake.

Kuidas aga kindlaks teha, et üks või teine nähtus eksisteerib meie teadvusest sõltumatult, et ta on materiaalne? Praktiliselt teeme seda eelkõige oma aistingute abil. Kartlikule inimesele, kes astub pimedasse tuppa, viirastub kõrvalise inimese juuresolek. Süüdanud valguse, veendub ta, et see oli ettekujutuse vemp. Muidugi mõista ei saa kaugeltki kõike vaadelda ega kombata: elektromagnetlainet pole võimalik käega katsuda, ultraheli võnkumist kõrv ei taba, magnetvälja meeleelundid ei avasta. Kuid neid avastatakse aparaatide abil, nende olemasolu tõendavad teaduse andmed. Ükskõik kui kummalise vormi mateeria ka ei võtaks, lõppude lõpuks annab ta end tunda aistingute kaudu.

V. I. Lenini määratluse järgi on *mateeria objektiivne reaalsus, mis eksisteerib teadvusest sõltumatult ja on antud inimesele tema aistingutes.*

Iga inimene teab omaenda kogemustest, et ei ole igavesi esemeid ega nähtusi. Teaduse andmed ütlevad, et isegi taevakehadel, mis eksisteerivad miljardeid ja sadu miljardeid aastaid, on oma algus ja lõpp, nad tekivad ja hävivad. Kuid *mateeria* tervikuna on *igavene ajas*. Hävinedes ja purunedes ei kao ju esemed jäljetult. Ühe elemendi tuuma radioaktiivne lagunemine viib teiste elementide ja vabade osakeste tekkimisele. Ühe aine molekulide lagunemine tähendab teise või teiste ainete molekulide tekkimist.

Elusorganismide ühe põlvkonna asemele tulevad teised ja isegi surm ei too endaga kaasa organismi moodustavate aatomite ega molekulide jäljetut kadumist. Teadus, avastanud jäävuse seadused, tõendab, et mateeria, tehes läbi kõige eriskummalisemaid muutusi, iialgi ei kao ega hävi. Täpselt samuti tõendavad inimkonna sajanditepikkused kogemused, et materiaalsed objektid ei saa tekkida mitte millestki. See tähendab, et mateeria on eksisteerinud alati ja jääb alatiseks eksisteerima.

Mateeria pole üksnes piiramatu ajas, vaid on ka *lõputu ruumis*. Loodusteaduslikud avastused avardavad pidevalt meile tuntud maailma ruumilisi piire. Kaasaegsed teleskoobid võimaldavad näha tähti, mis on meist 10 ja rohkem miljardi valgusaasta kaugusel. Kui seda kaugust arvata kilomeetrites, siis tuleks kirjutada 23-kohaline arv. Maailmal pole kuskil mitte mingeid piire.

Iga aastaga süvendab teaduse arenemine meie teadmisi mateeria ehitusest. Möödunud sajandi algul tunti üht mateeria vormi — ainet, millel on muutumatu mehhaaniline mass. Seejärel avastas füüsika teise vormi — elektromagnetvälja. Kui XIX ja XX sajandi vahetusel avastati, et elektroni mass on sõltuv liikumiskiirusest, siis sattusid teadlased, kellel mateeria mõiste oli seotud tema massi muutumatusega, segadusse. Seda kasutades hakkasid mõned kodanlikud filosoofid rääkima mateeria «kadumisest». V. I. Lenin paljastas need ebateaduslikud kujutlused ja tõestas, et ei kao mateeria, vaid kaob see piir, milleni me mateeriat tundsime. Selgus, et omadust, mida loeti varem materiaalsete objektide üldiseks tunnuseks (muutumatu mass), tegelikult ei ole. Avastati kiiresti liikuvate mateeriaosakeste uus omadus (massi muutumine liikumiskiirusest sõltuvalt). Kuid mateeria vorme, tema konkreetseid omadusi ei tohi segi ajada mateeria endaga.

Kosmose mõõtmatutesse avarustesse tungides ja ülimalt keerulisi tuumasiseseid protsesse uurides võib teadus avastada ka uusi, meile senini tundmatuid mateeria liike. Ent ükskõik missugused üllatavad omadused neid ka iseloomustaksid, kõigutamatuks jääb fakt, et nad eksisteerivad kui objektiivne reaalsus, mis meile on antud aistingutes.

Liikumine on mateeria eksisteerimise viis. Mitmekesiseid loodusnähtusi vaadeldes pole raske märgata, et nad on liikumises, muutuvad pidevalt. Püüdke leida niisugune ese, mis oleks absoluutselt liikumatu. Võib kindlalt öelda: niisugust katset ei krooni edu. Tõsi küll, kehad võivad olla paigalseisuolekus. Kuid paigalseis on alati suhteline. Kehad võivad seista paigal ainult mingi taustsüsteemi suhtes, mis tinglikult on võetud liikumatuna. Näiteks teeäärne kivi on liikumatu Maa suhtes. Kuid koos Maaga pöörleb ta ööpäeva jooksul ümber maakera telje ja tiirleb aastaga ümber Päikese. Päike liigub Galaktikas, Galaktika aga joonistab kõige komplitseerituma trajektoori teiste tähesüsteemide keskel.

Te näete, et isegi kõige lihtsamat, mehhaanilist liikumisvormi silmas pidades pole võimalik leida absoluutselt liikumatuid esemeid. Kuid kehades toimuvad ju lakkamatult füüsikalised ja

keemilised muutused: aatomite, molekulide, elementaarosakeste liikumine. Veelgi keerulisem on liikumine elusorganismis ja looduses. Inimeste ja loomade organismis toimuvad keerulised füsioloogilised protsessid. Elusloodus arenemisel asenduvad ühed liigid teistega. Inimkonna ajaloos toimub ühiskonna elu kõigi külgede — majanduse, poliitika, kultuuri pidev arenemine ja uuenemine. Ühekski päevaks ei jää seisma inimeste tunnetustegevus. Ühiskondlike suhete arenemisega muutub ka inimene ise: tema elulaad, vaated, ideaalid, kõlbeline pale, käitumine.

Materiaalne maailm esineb meie ees üldise liikumise ja muutumise grandioosse pildina, milles pole kohta millelgi tardunul, muutumatul, alatiseks antul. Nagu ütles vanakreeka filosoof Herakleitos — kõik maailmas voolab, kõik muutub.

Juba see fakt iseenesest, et liikumine on üleüldine, viib mõttele, et mateeria ja liikumine on lahutamatult seotud, teineteisest eraldamatud. Ja tõepoolest, kaasaegne teadus on ümberlükkamatult tõestanud, et mateeria eksisteerib ainult liikumises. Kui äkki juhtuks võimatu ja kõik protsessid mõneks ajaks peatuksid, võrduks see maailma, objektiivse reaalsuse, mateeria täieliku kadumisega.

Mida tegelikult kujutab endast aatomi tuum? Te teate, et see on elementaarosakeste, nukleonide kogum, mida hoiavad koos nende liikumise protsessis tekkivad tuumajõud. Selle liikumise lakkamine kutsuks esile tuuma lagunemise, aatom lihtsalt lakkaks eksisteerimast. Ilma liikumiseta ei oleks mõeldav ei elektromagnetväli ega valgus, mis kujutab endast footonite — selliste osakeste voogu, mis eksisteerivad ainult liikumises. Missugused materiaalsed esemed ja nähtused me iganes võtame, ikkagi jõuame vankumatule järeldusele: olla, eksisteerida tähendab liikumises olemist. *Liikumine, mida me mõistame kui muutumist üldse,* kui igavest uuenemisprotsessi, *on mateeria lahutamatu põhiomadus, tema eksisteerimise üldine vorm (viis).*

Meile tuntud põhilisi mateeria liikumise vorme keerukamaks muutumise järgi ritta asetades saame järgmise järjekorra: mehhaaniline (materiaalsete kehade või osakeste ümberpaigutumine ruumis), füüsikaline (soojuslikud, elektrilised, aatomisisesed ja tuumasisesed liikumised), keemiline (molekulide ühinemine ja eraldumine), bioloogiline (organismide elutegevus ja arenemine), sotsiaalne (ühiskondliku elu ja ühiskonna arenemise protsessid). Mateeria iga liikumisvormi uurimisega tegeleb terve hulk teadusi. Materiaalsete objektide liikumise, muutumise ja arenemise protsesse avastades uurivad nad ühtlasi nende objektide omadusi ja struktuuri.

Teaduse ajaloos on esinenud ja esineb praegugi katseid mateeria kõrgemaid liikumisvorme taandada madalamatele, näiteks füüsikalist ja keemilist vormi taandada aatomite ja molekulide mehhaanilistele ümberpaiknemistele, sotsiaalset vormi bioloogilisele vormile (sotsiaaldarvinism). Need katsed on saanud nimeks

mehhanitsism. Teadusliku mõtlemise viivad nad ummikusse, sest mateeria igal kõrgemal liikumisvormil, mis hõlmab endas madalamaid vorme, on samal ajal oma erinevused, oma jooned. Need kujutavadki endast peamist mateeria mingi liikumisvormi mõistmisel.

§ 3. ARENEMINE JA MAAILMA NÄHTUSTE ÜLDINE SEOS.

Liikumise allikas. Vaadeldes liikumist looduses ja ühiskonnas, kerkib loomulikult küsimus: milles on tema allikas? Pähe tuleb kõige lihtsam mõte tõukest, mis annab liikumise edasi esemelt esemele. Ent siis peab eeldama algtõuke ideed, mis pani liikumisele aluse. Tuleb välja, nagu oleks mateeria olnud algul surnud, seejärel ilmus mingi üleloomulik jõud ja «tõukas» teda. Mõte tõukest liikumise üldise allikana viib järelikult usulise müüdi juurde «maailma loomisest».

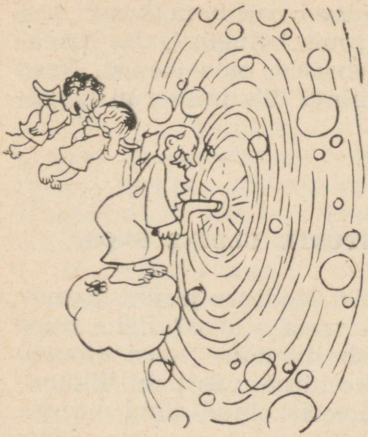
Looduses esineb väliseid tõukeid, kuid need ainult annavad liikumist edasi ühelt kehalt teisele ega ole selle allikaks. Tähendab, liikumise allikat ei tule otsida mitte väljastpoolt, vaid materiaalsete nähtuste hulgast.

Meenutame reaktiivmootori tööprintsiipe. Erilised ained tungivad põledes düüsist tohutu jõuga välja ning mõjuvad temale samasuguse, vastupidiselt suunatud jõuga. Nagu näeme, on *vastandlike jõudude* olemasolu vältimatu tingimus raketi lennuks. Kokkupõrge, nende jõudude antagonism, on raketiliikumise allikaks. Kuidas on aga lugu looduses?

Selgub, et kõik materiaalsed objektid sisaldavad vastandeid. Kui mõned objektid näivadki absoluutselt ühesugustena, siis ainult seepärast, et vastandlikud küljed, elemendid, tendentsid on esialgu veel meie pilgu eest varjatud. Ent tarvitseb vaid tungida nende objektide sisemusse, kui me avastame neis kohe vastandlikud alged.

Isegi lihtsat mehhaanilist liikumist ei saa kujutada ilma vastanditeta: mõju ja vastumõju, külgetõmbamine ja eemaletõukamine, tsentrifugaal- ja tsentripetaaljõud. Samuti on lugu liikumise keerulisemate, füüsikaliste vormidega, kus meil igal sammul on tegemist positiivsete ja negatiivsete elektrilaengute, elektri- ja magnetvälja, aine ja välja vastuoludega. Iga aatom koosneb vastanditest: positiivselt laetud tuumast ja negatiivselt laetud elektronkattest. Aatomi tuum aga on vastandlike osakeste ühtsus, millede lahutamiseks tuleb kulutada suurt energiat. Keemilise sideme — kovalentse ja ioonilise sideme põhialuseks on samuti vastandite ühtsus.

Pöördugem elusloodusse poole. Ka siin kulgevad igas organismis ühtede ainete omandamise ja teiste eritamise, elusaine moodustumise ja hävimise, assimilatsiooni ja dissimilatsiooni vastand-

Ega polegi nii lihtne maailma käima panna.
Kunstnik Jean Effel.

likud protsessid. Ühiskonnas eksisteerivad samuti vastandlikud jõud: ühelt poolt eesrindlikud, revolutsioonilised, teiselt poolt mahajäänud, konservatiivsed.

Vastandid pole teineteisest isoleeritud. Vastupidi, nad eksisteerivad ühtedes ja samades nähtustes, esinevad ühtsuses, ei saa «elada» teineteiseta. Eraldades mõttes ühe vastandi teisest, jõuame järeldusele, et see toob kaasa organismi hukkumise, seega nähtuse enda hävimise. Olles omavahel lahutamatult liidetud, ei saa nad samal ajal eksisteerida «rahus» ja «kooskõlas» just sellepärast, et nad on vastandlikud. Sellest tuleneb vastandlike jõudude alatine kokkupõrkamine, võitlus, *vastuolu* nende vahel.

Missugune on vastuolude osatähtsus arenemises? Jälgime seda elusorganismide pärilikkuse ja muutlikkuse näite varal. Kõigil taimedel ja loomadel on võime reprodutseerida endasarnaseid, anda oma tunnuseid põlvest põlve edasi. Järglaste elutingimused aga ei korda iialgi täpselt vanemate elutingimusi. Muutlikkus, järglastel mõningate erinevate tunnuste ilmnemine, mis ei sarnane vanemate omadega, tuleneb väliskeskkonna muutuvate tingimuste toimest. Nagu näeme, on pärilikkus ja muutlikkus vastandid, nende vahel tekib pidevalt vastuolu. Muutlikkus põrkab kokku pärilikkusega, purustab tema konservatismi, toob arenemisse uut. Pärilikkus kinnistab omandatud kasulikud tunnused ja annab neid järeltulevatele põlvkondadele edasi. Selle tulemusena ilmuvad uued looma- ja taimeliigid, toimub arenemine. Niiviisi on pärilikkuse ja muutlikkuse vaheline vastuolu üheks elusloodusе pideva arenemise allikaks.

Ühiskondlikus elus on tähtsaks arenemisallikaks vastuolu tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel, mis ekspluataatorlikus ühiskonnas avaldub klassivastuoludes ja klassivõitluses. Sellest on üksikasjalisemalt juttu järgmistes peatükkides.

Sisemiste vastuolude tõttu ei saa materiaalsed objektid olla absoluutse paigalseisu olekus; vastandite võitlus toob neisse «rahutust», ei lase neil tarduda, paneb nad liikuma. Vastandite võitlus ongi kõigi esemete ja nähtuste arenemise allikaks.

Kvantiteedi üleminek kvaliteediks. Ükskõik missuguse eseme me võtame, tingimata on tal teatud kvaliteet, mis eraldab teda teistest esemetest, ja teatud *kvantiteet*, mis iseloomustab teda suuruse, mahu, kaalu jne. poolest.

Võtame tavalise alumiiniumplaadi. Alumiiniumi tihedus on 2,7, aatommass ligikaudu 27, tuumalaeng 13, sulamistemperatuur 660°C. See on tema kvantitatiivne iseloomustus. Ühtlasi on alumiinium hõbevalge värvusega metall, taotav, juhib hästi soojust ja elektrit, püsivates ühendites on kolmevalentne, aktiivsuselt on lähedane leelismetallidele, oksüdeerub kergesti jne. See on alumiiniumi kvalitatiivne iseloomustus. Samal viisil võime me anda iga elemendi, aine, eseme kvantitatiivse iseloomustuse ja teha kindlaks selle kvalitatiivse spetsiifika.

Juba lähemal vaatlemisel on lihtne märgata, et kvantiteet ja kvaliteet on omavahel seotud. Eriti piltlikult avaldub see seos keemias. Asjata ei nimetanud F. Engels keemiat kehade kvalitatiivsete muutuste teaduseks, mis toimuvad kvantitatiivse koostise muutumise mõjul. Tõepoolest, hapnik ja osoon erinevad keemilise koostise poolest üksnes kvantitatiivselt. Aga sealjuures on nad erinevad ained, millel on erinevad omadused. Keemilised ühendid metaani homoloogilises reas erinevad CH_2 gruppide kvantiteedi poolest. Millisel määral see mõjub nende kvaliteedile, võib otsustada selle järgi, et esimesed neli ühendit reas CH_4 kuni C_4H_{10} on gaasid, järgmised üksteistkümmend — vedelikud, alates aga süsivesinikust $C_{16}H_{34}$ — tahked ained.

D. I. Mendelejevi elementide perioodilisuse süsteem on rajatud keemiliste elementide omaduste sõltuvusele nende aatommassist, täpsemalt aga, nagu on näidanud tänapäeva teadus, sõltuvad need omadused aatomituuma laengu suurusest. Aatomituuma laengu suurenemine ühe ühiku võrra, teiste sõnadega — kvantiteedi muutumine, tekitab ülemineku uuele kvaliteedile.

Võib näida, et eseme kvantitatiivset külge muutes ei puuduta me oluliselt tema omadusi. Nii näiteks ei muuda tahke aine soojendamine mõne kraadi võrra tema agregaatolekut. Kui me aga viime temperatuuri sulamispunktini, muutub tahke aine vedelikuks, järgneval kuumendamisel keemispunktini aga muutub vedelik gaasiks. Kvantitatiivsed muutused viivad kvalitatiivsetele muutustele.

Näitlikult võib seda üleminekut vaadelda aine radioaktiivse lagunemise protsessis. Teatud hulga energia eraldumine mõjub aatomituuma olekule ja ühe aine aatomid muutuvad teise aine aatomiteks. Nii näiteks tekivad raadiumi lagunemisel heelium ja radoon. Energia neeldumine aatomituumades viib samuti lõppude lõpuks kvalitatiivsetele muutustele.

Igal keemilisel elemendil on rida isotoope, millel on võrdsed laengud ja mis seisavad perioodilisuse süsteemis ühel ning samal kohal, kuid erinevad üksteisest kvantitatiivselt — aatommassi poolest, täpsemalt — neutronite arvult aatomituumas. Kui kõige väiksema aatommassiga isotoobi tuumale lisada neutron, kasvab aatommass ühiku võrra, kuid sügavaid kvalitatiivseid muutusi ei toimu, keemilise elemendi põhilised omadused säilivad. Jätkates aatomituumale neutronite lisamist ühekaupa, jõuame lõppude lõpuks kõige raskema isotoobini. Mis juhtub aga, kui me lisame ka veel sellele neutroni? Toimub kvalitatiivne muutus: üks tuuma neutronitest muundub prootoniks elektroni eraldumisega, tuumalaeng suureneb ühiku võrra, toimub üleminek uuele elemendile, mis on järjekorras järgmisel kohal perioodilisuse süsteemis. Näiteks uraani isotoobi (uraan-238) tuumade pommitamisel neutronitega muutub uraan neptuuniumiks, see aga omakorda plutooniumiks.

Elusloodus es võib kvantitatiivsete muutuste üleminekut kvalitatiivseteks jälgida näiteks liblika arenemist vaadeldes. Siin on selgesti eraldatav rida kvalitatiivselt erinevaid staadiume (röövik, nukk, lõpuks liblikas ise). Üleminek ühest staadiumist teise sõltub kindlatest kvantitatiivsetest protsessidest putuka organismis. Ka siin valmistavad kvantitatiivsed muutused ette kvalitatiivseid.

Ühiskonnas nähtub kvantitatiivsete muutuste seos kvalitatiivsetega töökooperatsiooni näitest. Töötajate ühinemine ühte kollektiivi annab efekti, mis suuresti ületab nende individuaalsete jõudude ja võimete aritmeetilise summa. Eredaks näiteks üleminekust uuele kvaliteedile ühiskonna arenemises on sotsiaalsed revolutsioonid, mille eeldused ühiskonna rüpes järk-järgult valmivad.

Niisiis me näeme, et kvantitatiivsed muutused lähevad üle kvalitatiivseteks. Teatud piirides need muutused nagu ei avaldaks mõju eseme kvaliteedile, kuid see on nii ainult teatud piirides. Neist väljudes lähevad ka märkamatud kvantitatiivsed muutused üle kvalitatiivseteks, toimub *hüpe* s. o. üleminek ühelt kvaliteedilt teisele. Kõik see võimaldab mõista, kuidas mateeria üldise liikumise ja muutumise protsessis toimub tema arenemine, tekivad uued nähtused.

Kujutlegem, mis oleks, kui kvantitatiivsed muutused ei läheks üle kvalitatiivseteks. Akadeemik V. L. Komarov kirjutas sellega seoses elusloodu se kohta: «Kui elu seejärel, kui ta Maa peal juba oli tekkinud, oleks kasvanud ainult kvantitatiivselt, siis oleks Maa pind kattunud paksu sültja kihiga, millist praegugi eritavad bakterid, amööbid ja teised neile lähedased organismid. Kuid kvantiteedil on omadus üle minna kvaliteediks. Seejuures omandavad ainete massid, mis on väliskeskkonnaga mitmesugustes vastastikustes suhetes (keemilistes, füüsikalistes jt.), erinevaid omadusi ehk, nagu öeldakse, diferentseeruvad. Ühetaoline mass muutub mitmekesiseks.»

Mateeria liikumine ja muutumine pole ainult energia kvantitatiivne vahetamine kehade vahel, pole lihtne kasv, vaid materiaalse maailma igavene uuenemisprotsess, kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks, hüpped, vana hukkumine ja uue tekkimine.

Madalamalt kõrgemale, lihtsalt keerulisele. Kas looduse ja ühiskonna arenemisel on mingit suunda? Või liiguvad nad ringiliselt, korrates igavesti sama, mitmekordselt käidud teed, ja selles suletud keerlemises pole mingit progressi?

Lihtsad elukogemused, rääkimata juba teaduse andmetest, lubavad järeldada, et materiaalse maailma arenemises on olemas progress, edasiminek. Eriti selgesti on seda näha elusloodu ses. Juba üksnes tema tekkimise fakt tõestab, et loodus on võimeline mateeria madalamatelt, lihtsamatelt, anorgaanilistelt vormidelt üle minema kõrgematele, keerulisematele, orgaanilistele vormidele. Elusloodus on ära käinud pika tõusva arenemistee struktuurita elusainelt ja kõige lihtsamatelt üherakulistelt organismidelt inimeseni. Iga etapp selles tõusus otsekui eitas eelmist, seejärel aga eitas järgnev teda ennast. Toimus omapärane *eituse eitamine*.

Eitamine arenemisõpetuses ei tähenda kõige selle hävitamist, mis peitub vanas. Esiteks jätkavad lihtsamad nähtused sageli eksisteerimist uute, keerulisemate kõrval. Nii toimub see näiteks elusloodu ses: kõrgestiorganiseeritud loomade kõrval eksisteerivad looduses ka kõige lihtsamad. Teiseks, ja see on peamine, vanast tärganud uus otsekui imeb progressiivses arenemisprotsessis endasse kõik positiivse ja väärtusliku, mis leidus vanas.

Elusloodu ses võtab iga uus liik vastu kasulikud tunnused, mis eellased on evolutsioonilise arenemise protsessis kogunud.

Ühiskonna ajaloos ei teki ükski uus sotsiaalne kord tühjal kohal, vaid eelnevate ajastute vältel loodud materiaalsete ja vaimsete rikkuste omandamise alusel.

Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu leidus niisuguseid «ultrarevolutsionääre», kes tegid ettepaneku hävitada kogu vana kultuur sel põhjusel, et see on kodanlik, ja luua «proletaarne kultuur», millel pole minevikuga midagi ühist. Kõige ägedamad tegid ettepaneku visata isegi Puškin üle parda. V. I. Lenin võttis nad karmi kriitika alla. Ta näitas, et proletariaat on mineviku kultuuri progressiivsete demokraatlike traditsioonide säilitaja ning vääriline jätkaja. Sotsialistlikku kultuuri ei saa luua tühjal kohal. Et seda arendada ja edasi viia, tuleb rikastada oma mälu kõigi nende rikkuste tundmisega, mis inimkond on loonud.

Niisiis ei tähenda eitamine *järjekestvuse seose* puudumist *arenemises*. Nähtus, mis tekib eituse tulemusena, säilitab kõik väärtusliku, mis oli eelneval staadiumil olemas, kuid esineb samal ajal kui uus, sisult rikkam. Just tänu sellele on looduse, ühiskonna ja tunnetuse arenemine mitte paigaltammumine, vaid progress, edasiliikumine.

Et arenemise madalamate astmete positiivne sisu säilib kõrgemates, siis on eelneva arengu mõningate joonte kordumine võimalik. Toimub otsekui tagasipöördumine vana juurde progressi kõrgemal astmel. Näiteks ürgkogukondliku korra ajal valitses tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Seejärel toimus selle eitamine. Tekkis eraomandus ja inimese ekspluateerimine teise

inimese poolt. Sotsialistliku revolutsiooni võiduga eitatakse eraomandust. Kehtestatakse uuesti tootmisvahendite ühiskondlik omandus, kuid teisel, kõrgemal alusel kui ürgkogukondlikus ühiskonnas.

Esitatud näide võimaldab mõista, et progressiivne arenemine ei ole liikumine mööda sirgjoont, vaid keeruline protsess, mis meenutab liikumist mööda spiraali.

Arenemine on eituste ahel, mille kaudu toimub tõus madalamalt kõrgemale, lihtsalt keerukale.

Nähtuse üldine seos. Arenemisprotsessi vaadeldes nägime, et on olemas kindel vastastikune seos eseme vastandlike külgede vahel, kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete muutuste vahel, madalamate ja kõrgemate arenemisstaadiumide vahel. Liikumine ja arenemine ei ole võimalik ilma vastandlike külgede ja nähtuste *vastastikuse toimeta,* ilma *vastastikuse seoseta* ümbritsevate tingimustega.

Vaadake arenevat tegelikkust tähelepanelikult ja te näete kõige erinevamate esemete ning nähtuste tihedat vastastikust seost ja vastastikust tingitust.

Vaadake rohelist lehte — see on ju terve keemiakombinaat, milles süsihappegaas muudetakse päikeseenergia abil hapnikuks. Ilma selleta ei saa elada loomad ega inimesed. Asjata ei nimetanud K. A. Timirjazev taime vahetalitajaks taeva ja maa vahel, tõeliseks Prometeuseks, kes röövis taevast tule. Kust tuleb aga kiirgusenergia, mis annab taimele elu? See on Päikese sisemuse keeruliste tuumamuutuste resultaat. Ent ka see pole veel kõik. Taimele on tarvis viljakat pinnast, mis ühest küljest on tekkinud orgaanilise looduse arenemisprotsessis, teisest küljest aga loodud inimese poolt kunstväetiste abil, mis on valmistatud keemiatehases. Taime edukaks kasvamiseks on vaja niiskust, on vaja teatud kindlaid klimaatilisi tingimusi. Niisiis lülituvad üldise seose protsessi ka atmosfäärilised nähtused. Selleks et uurida üksnes ühe taime seoseid ümbritseva maailmaga, läheks vaja mitmeköitelist teost. Ja ikkagi ei suudaks me teemat ammendada, sest seoseid on looduses lõpmatu hulk.

Inimkonna sajanditepikkused kogemused, loodusteaduse ja filosoofia pikk ning raske areng tõendavad, et ükskõik kui erinevad ühed või teised nähtused ka poleks, kui eraldi seisvatena nad meile ka ei näiks, kujutavad nad kõik endast ühtse, oma materiaalsuses tervikliku maailma nähtusi.

Iga ese on tuhandete, miljonite niitide abil seotud ülejäänud maailmaga, moodustades kokkuvõttes üldise universaalse seose ja kõigi nähtuste vastastikuse toime ühtse protsessi.

Seosed materiaalse maailma nähtuste vahel on äärmiselt mitmekesised.

Kui keegi võtaks endale ülesande uurida kõiki esemete seoseid ilma mingi valikuta, upuks ta sõna otseses mõttes üksikute ja juhuslike faktide lõpmatusse mitmekesisusse, mis ei anna talle midagi või annavad väga vähe üldpildi mõistmiseks. Tuleb eraldada kõigi seoste hulgast üldised, kõige olulisemad, paratamatud. Neid nimetatakse teaduses *seaduspärasusteks.*

Meid ümbritseva maailma ükskõik missugust sfääri sügava-

malt uurides leiame tema arenemises kindla loomuliku korrapärasuse, regulaarsuse, järjekindluse, süsteemi.

Võtame näiteks musta tuši väikeste osakeste liikumise veetilgas (Browni liikumine). Esimesel pilgul paistab see kaootilisena ja ebakorrapärasena. Kuid selles on range seaduspärasus, mille on avastanud ja formuleerinud molekulaarfüüsika.

XVII sajandi lõpul ja XVIII sajandi algul näis paljudele looduseuurijatele, et elusloodus ei ole korda. Kuid juba XVIII sajandi keskpaiku tegi rootsi arst ja looduseuurija K. Linné kindlaks, et elusloodus mitmekesisusele on omane kindel süstemaatilisus. XIX sajandil selgitas Ch. Darwin selle ja lõi kuulsa liikide evolutsiooni teooria. Arvukatele keemilistele elementidele on iseloomulik range korrapärasus, mille avas Mendelejevi perioodilisuse süsteem. Objektiivne kord ja järjekindlus on omased ka inimkonna ajaloole. Need leidsid teadusliku väljenduse marksismis-leninismis.

Tegelikkuse igas valdkonnas on olemas sügavad objektiivsed seosed, mis võimaldavad teda mõista kui ühtset tervikut, määravad kindlaks tema arenemise iseloomu ja suuna. Need seaduspärased seosed väljenduvad *seadustes*.

Teile on hästi tuntud paljud teaduse poolt avastatud loodusseadused: Newtoni seadused, Boyle'i-Mariotte'i seadus, gravitatsiooniseadus, elektriseadused, valguse peegeldumise ja murdumise seadused, Avogadro seadus, Mendelejevi perioodilisuse seadus jt. Püüdkem nüüd määratleda, mida me seaduse all mõistame.

Võtame Archimedese seaduse. Eelkõige on teada, et see väljendab suhet, seost nähtuste vahel (seost vedeliku sisse paigutatud tahke keha ja vedeliku enda vahel). Kahtlemata on see seos *objektiivne:* kas meile meeldib või ei meeldi, kuid meil tuleb seda arvestada, ja me teeme seda isegi siis, kui kinnitame tinatüki õngenööri külge. Samuti on selge, et Archimedese seadus ei väljenda üksiku keha eraldi seost üksiku vedelikuga, vaid *üldist* seost: ükskõik missuguse keha paigutamine ükskõik missugusesse vedelikku annab resultaadi, mis tuleneb seadusest. See seos on *oluline ja paratamatu,* sest see avab väga tähtsad suhted kehade ja vedelike vahel ning avaldub vältimatult iga kord, kui nad vastastikku toimivad. Ükskõik kui palju kordi me ka katsetame, iga kord leiab seadus kinnitust. See tähendab, et ta väljendab *püsivat, korduvat seost* nähtuste vahel.

Nüüd võime sõnastada, mida tuleb mõista seaduse all. *See on nähtuste ja esemete objektiivne, üldine, vältimatu ja oluline seos, mida iseloomustavad püsivus ja korduvus.*

Dialektika on õpetus arenemisest. Kõigile tegelikkuse sfääridele omaste kõige üldisemate seaduste ning kõige üldisemate arenemisjoonte uurimisega tegeleb *dialektika — õpetus* maailma *üldisest seosest ja arenemisest.*

Sõna «dialektika» tähendas algselt vaidluskunsti, oskust avastada vastuolusid vastase väidetes. Kuigi praegu kasutatakse seda sõna palju laialdasemas tähenduses, moodustab tegelikkuse vastuolude uurimine praegugi dialektika tuuma, tema olemuse. See on ka arusaadav: on ju vastuolud igasuguse arenemise allikaks, tema sisemiseks tõukejõuks.

V. I. Lenin andis dialektika põhijoontele järgmise iseloomustuse: «Arenemine, mis justkui kordab juba läbikäidud astmeid, kuid kordab neid teisiti, kõrgemal baasil («eituse eitamine»), mitte sirgjoont mööda, vaid nii-öelda spiraali mööda toimuv arenemine; — hüppeline, katastroofidega, revolutsiooniline arenemine; — «järkjärgulisuse katkestused»; kvantiteedi muutumine kvaliteediks; — sisemised arenemisimpulsid, mille annab nende mitmesuguste jõudude ja tendentside vastuolu, kokkupõrge, mis avaldavad mõju antud kehale või antud nähtuse piirides või antud ühiskonnas: — vastastikune sõltuvus ja iga nähtuse *kõikide* külgede (kusjuures ajalugu toob nähtavale järjest uusi külgi) kõige tihedam ja lahutamatum seos, seos, mis annab ühtse, seaduspärase ülemaailmse liikumisprotsessi, — sellised on dialektika kui... arenemisõpetuse mõned jooned.»

Uurides maailma üldist seost ja arenemist, toimib dialektika kui teaduslik tunnetamismeetod. Tõepoolest, kui veendusime, et iga nähtus on teistega vastastikuses seoses ja pidevalt areneb, siis pole meil mingit eset uurides õigust seda unustada. Kohustades vaatlema maailma vastastikuses seoses ja arenemises, soodustab dialektika tegelikkuse sügavamat uurimist.

Kaasaegne teadus avab meie ees piiride suhtelisuse, liikuvuse, paigalpüsimatuse looduses ja ühiskonnas. Sageli ei sobi uued avastused tavaliste mõistete ja skeemidega, nõuavad uut, loomingulist lähenemist, uute, «ebatavaliste» kujutluste ning teooriate väljatöötamist. Piisab, kui osutada kaasaegsele elementaarosakeste teooriale, relatiivsusteooriale. Kas saaksime neid uusi avastusi mõista, kui lähtuksime kord alatiseks kindlaksmääratud dogmadest, kui piirduksime XIX sajandi klassikalise mehhaanika seadustega? Dialektika hoiatab ühekülgse ja tardunud mõtlemise eest, dogmatismi eest. Ta õpetab, et vastuolude ees ei tohi abitult peatuma jääda, vaid tuleb uurida nende olemust, otsida uusi lähenemisviise, sügavamaid ja täielikumaid seletusi looduse ja ühiskonna vastastikustele sidemetele.

Loova dialektilise mõtlemisviisi omamine on seda vajalikum, et dialektika pole omane üksnes välismaailmale, vaid ka inimese teadvusele, maailma tunnetamise protsessile. Enne aga, kui selle küsimuse juurde asuda, on tarvis tundma õppida teadvuse olemust, materiaalse ja vaimse maailma vastastikuseid suhteid.

§ 4. TEADVUS KUI KÕRGESTIORGANISEERITUD MATEERIA OMADUS.

Mateeriata pole teadvust. Me teame, et maailm on materiaalne. Missugune koht selles on aga teadvusel, inimese mõtetel ja tunnetel? Kas ei saaks neid arvata eri liiki mateeria hulka?

Seda tehes satuksime vastuollu teadusega. Materiaalsetel kehadel on olemas mehhaanilised, füüsikalised ja keemilised omadused. Aistingutel ja mõtetel ei ole niisuguseid omadusi. Nad eksisteerivad meie peas kui ideaalkujud, milles peegelduvad välismaailma esemed ja nende vastastikused seosed.

Samal ajal näitavad meie kogemused ja teaduse andmed, et teadvust ei saa olla ilma mateeriata. Iialgi pole keegi kohanud aistinguid ja mõisteid, mis oleksid tekkinud iseenesest, mateeriast sõltumatult. Teadvus eksisteerib ainult seal, kus on olemas inimese peaaju, mis on mõtlemise organ. Aju vigastamine toob kaasa teadvuse häire. Niisuguste keemiliste ainete mõju peaajule, nagu on aminasiin või reserpiin, surub maha ärevuse, kartuse ja ebakindluse tunde. Teised ained, vastupidi, suurendavad hirmu ja kutsuvad esile isegi hallutsinatsioone. Need faktid kinnitavad, et teadvus on kõrgesti organiseeritud mateeria — inimese aju omadus. Missugune see omadus on?

Juba sõna «teadvus» ise viib meid mõttele, et tema abil saame teadmisi välismaailmast ja sellest, mis toimub meie ümber. See aga tähendab, et teadvus eeldab mitte ainult aju olemasolu, vaid ka materiaalsete objektide eksisteerimist, mis avaldavad mõju ajule.

Meenutame, kuidas kõrgem närvitegevus seletab aistingute tekkimist. Mingi väliskeskkonna tegur (näiteks valguskiir, mis peegeldub esemelt) mõjub meeleorganile (antud juhul silmale). Välisärrituse energia muutub erutuseks, seejärel aga transformeerub aistinguks: teadvuses tekib eseme kujutus.

Kujutleme hetkeks aju, millesse ei saabu mingeid signaale välismaailmast. Ükskõik kui kõrgesti niisugune aju oleks organiseeritud, ei saaks temas tekkida ühtki aistingut, ühtki mõtet. Muidugi pole niisugust aju olemas. Kuid esineb juhtumeid, kus aju side välismaailmaga on rikutud. On haigeid, kel puudub nägemine, kuulmine, peaaegu täielikult on kadunud naha tundlikkus. Nende teadvus on enamiku ajast tegevuseta.

Teatud määral võib aju võrrelda kiiresti liikuva filmilindiga, millel peegelduvad pildid tegelikkusest. Kui filmikaamera objektiiv kinni katta ja niiviisi välismaailmast eraldada, jääks lint tühjaks, sinna ei tuleks mingeid kujutusi. Muidugi ei saa seda analoogiat võtta täht-tähelt. Esemete peegeldumine filmilindil toimub füüsika- ja keemiaseaduste järgi. Tegelikkuse peegeldumine inimese ajus on palju keerulisem füsioloogiline ja sotsiaalne protsess.

Niisiis, teadvus pole lihtsalt aju omadus, vaid materiaalse maailmaga vastastikuses toimes oleva aju omadus. *Teadvus on kõrgesti organiseeritud mateeria omadus peegeldada välismaailma vaimsetes kujundites.* Tänu teadvusele tunnetab inimene ümbritsevat maailma, organiseerib otstarbekohaselt oma praktilist tegevust.

Kuidas inimene tunnetab maailma. Tunnetamist ei tohi kujutleda kui lihtsalt maailmast peegelkujutuse tekkimise akti inimese ajus.

Püüame selgitada, kuidas inimene tunnetab maailma. Juba esimestest elupäevadest peale algab tema tutvus välismaailma esemetega. Laps näeb esmakordselt elektrilampi. Tema teadvusse kinnitub esimene kujutlus sellest kui valguse allikast. Seejärel saab lapsest kooliõpilane. Õppides füüsikat, tutvudes praktikas elektrotehnika alustega, õpib ta tundma elektri seadusi,

elektrimasinate töö printsiipe. Tema teadmiste ulatus on nii palju laienenud, et talle ei tekita enam raskusi parandada lülitit, seada seina sisse kontakt laualambi jaoks. Pärast kooli lõpetamist töötab noormees tootval tööl, õpib tundma elektrotehnikat, tutvub uusimate saavutustega sel alal. Niiviisi kasvavad ja laienevad tema teadmised pidevalt.

Inimühiskonna poolt läbitud tee maailma teaduslikul tunnetamisel meenutab teatud määral üksiku inimese tunnetuse arenemisteed. Vanasti ei teadnud inimesed midagi elektri olemusest. Äike sisendas neile hirmu ja näis olevat raevunud jumalate tegu. Ega asjata ei kujutata kreeka müütoloogias Zeusi piksejumalana, kes heidab välke sõnakuulmatute pihta. Kord-korralt kogus loodusteadus fakte elektrinähtuste kohta. Õpiti tundma mõningate kehade omadust hõõrumisel elektriseeruda, avastati elektrilaengute vastastikuse toime seadused. Juhtus ka eksitusi: mõnda aega püüti elektrit seletada kaalutu «elektrivedeliku» liikumisega. XIX sajandi esimeseks pooleks oli teaduses ja praktikas kogunenud küllaldaselt fakte elektri põhiliste seaduste avastamiseks. Inimene õppis saama mehhaanilise ja soojusenergia abil elektrienergiat ning vastupidi. Ehitati esimesed elektrijaamad, valmistati esimesed elektrimasinad. Samuti nagu varem aur, nii rakendati nüüd ka elekter inimese teenistusse. Kuid ka sellele ei jäänud tunnetusprotsess peatuma. XIX sajandi teisel poolel töötas inglise füüsik J. Maxwell välja elektromagnetvälja teooria, mis ühendas senini isoleeritud elektri, magnetismi ja optika sfäärid. Ees on aga juba uued horisondid: teadlased esitavad hüpoteesi elektromagnet-, gravitatsiooni- ja tuumavälja ühtsusest. Niisiis tungib teaduslik mõte aste-astmelt ikka sügavamale nähtuste olemusse.

Nagu ütleb Lenin, on tunnetamine keeruline protsess, milles mõte liigub teadmatuselt teadmisele, mittetäielikult ja ebatäpselt teadmiselt järjest täielikumale ja täpsemale. Kuivõrd maailm on lõpmatu, siis pole ka tunnetusel piire ja see on samuti lõpmatu.

Inimese tunnetus läheb tähelepanekutelt, meeleliselt tajumiselt, ehk nagu filosoofias öeldakse, elavalt kaemuselt teoreetilisele uurimisele, seaduste avastamisele, seejärel aga nende rakendamisele praktikas. Niisugune on tõe tunnetamise, objektiivse reaalsuse tunnetamise dialektiline tee.

Me tunnetame maailma eelkõige meeleorganite — nägemise, kuulmise, kompimise abil. Need moodustavad otsekui kanalid, mille kaudu meile saabuvad teadmised, informatsioon materiaalsest maailmast.

Kuid miks me oleme veendunud, et meeled annavad meile õigeid andmeid ümbritseva maailma kohta? Kas ei toimu edasiandmisel moonutamist nagu tuntud lastemängus «Rikkiläinud telefon»? Me oleme meeleliste kujutluste õigsuses veendunud sellepärast, et oleme neid korduvalt kontrollinud omaenda kogemuste najal *praktilises tegevuses.*

Kujutlege, missugune kaos algaks elus, kui inimeste aistingud ja tajud ei peegeldaks välismaailma esemete omadusi õigesti. Inimesed lihtsalt ei saaks orienteeruda ümbritsevas tegelikkuses. Tõsi küll, esineb juhtumeid, mil meeled petavad. Pliiats, mis on pooleldi vette pistetud, näib murtuna. Kuid ka see «pettus» peegeldab materiaalsete nähtuste reaalseid omadusi, nimelt valguskiirte murdumist üleminekul ühest keskkonnast teise. Tervete inimeste meeled peegeldavad välismaailma esemeid õigesti, sest meeleorganid kujunesid elusloodu evolutsioonilise arenemise protsessis orienteeru-

misvahenditeks, organismi parema kohanemise vahenditeks vastavalt keskkonna tingimustele.

Eseme meeleline tunnetamine, kaemus, ei anna veel teadmist tema arenemise sisemistest seadustest. Vaadeldes puuvõra, kompides oksi, kuulates lehtede sahinat ei jõua me veel nende sügavate sisemiste protsesside mõistmisele, mis toimuvad rohelises lehes päikesekiirte mõjul. Ja asi ei seisa üldse selles, et neid protsesse pole võimalik näha. Mikroskoobiga varustatult tungime me lehe keerukasse ellu, kuid me ei saa seda mõista, kui piirdume üksnes vaatlemisega. Mis tähendab mõista? See tähendab avastada seadused, keerukate vastastikuste mõjutuste summast eraldada olulised seosed (antud juhul fotosünteesi seadused). Seda tööd ei suuda meeled teha, sest meelekujundites on olulised ja ebaolulised tunnused justkui ühte sulanud.

Selleks et mingi nähtuse arenemise seadusi kindlaks teha, tuleb meelte abil saadud andmeid lahti mõtestada ja üldistada. Tuleb neid võrrelda, vastandada, peamine esile tõsta. Siin peame appi võtma *abstraktse mõtlemise ehk loogilise tunnetamise*. Meelelise tunnetamise alusel loob see teaduslikke abstraktsioone, s. o. mõisteid, milles on väljendatud olulised seosed, tegelikkuse seadused.

Füüsika opereerib mõistetega «kiirus», «mass», «liikumishulk», «energia» jne. Kõik need mõisted on teaduslikud abstraktsioonid. Looduses ei leia te kuskil puhtal kujul kiirust, energiat ega massi. Seal on olemas materiaalsed kehad, mis liiguvad kiiremini või aeglasemalt, avaldavad mõju teistele kehadele suuremal või vähemal määral. Või võtke mõiste «valents» keemias või «pärilikkus» bioloogias. Tegelikkuses te võite avastada, et mitmesuguste ainete aatomid ühinevad teatud kindlates proportsioonides, elusorganismid aga annavad teatud kindlaid tunnuseid põlvest põlve edasi. Kuid ei valentsust ega pärilikkust iseenesest, puhtal kujul, siin pole. Seesama käib filosoofiliste mõistete «mateeria», «liikumine», «seadus» kohta. Teaduslikke mõisteid luues ja seadusi avastades eraldavad teadlased mõttes materiaalsete kehade olulisi omadusi ja suhteid, neid otsekui «abstraheerides» kehadest endist. Sellest tuleneb ka nimetus *abstraktne ehk abstraheeritud mõtlemine*.

Teaduslik abstraheerimine võimaldab tegelikkust sügavamini mõista. Me jätame kõrvale üksikesemete arvukad ebaolulised tunnused ja omadused, kuid tunnetame see-eest nende sügavat aluspõhja, *olemust*. See aitab meil orienteeruda nähtuste keskel, mõista nende seaduspärasust.

Näiteks Boyle'i-Mariotte'i seadusest rääkides kaldume kõrvale ühe või teise gaasi spetsiifilistest iseärasustest, nõu kujust, millesse gaas on paigutatud, jne. Seevastu avastame väga tähtsa vastastikuse seose gaasi rõhu ja ruumala vahel, mis võimaldab gaaside omadusi sügavamalt mõista.

Abstraktne mõtlemine on lahutamatult seotud keelega. Kui tahame väljendada mõtet, võtame appi sõnad. Võib mõelda ka ilma midagi kuuldavalt kõnelemata. Kuid ka sel puhul rüütame

oma mõtteid sõnadega, otsekui räägiksime iseendaga. Miks see nii on?

Asi seisab selles, et abstraktne mõtlemine tekkis inimeste ühise töö protsessis ja on juba algusest peale ühiskonna produkt. Tööalases suhtlemises oli inimestel vajadus oma tegevust kooskõlastada, vahetada omandatud kogemusi ja teadmisi. Sellest vajadusest tekkis artikuleeritud kõne, keel kui vahend mõtete vahetamiseks ja nende teadmiste (mis inimesed ümbritsevast tegelikkusest ühises töös omandasid) kinnitamiseks sõnades.

Viibides oma toas, loeme raamatust sõna «tulekahju» või kuuleme raadiodiktorit seda ütlemas. Kuigi meie ümbruses pole tuld, pole kuumust ega põlevate palkide praksumist, mitte midagi niisugust, mis võiks oma vahetu mõjuga kutsuda meie teadvuses esile kujutluse tulekahjust, mõistame ometi selgesti, millest on juttu. Millega seletada, et sõna, mõjudes kuulmisele või nägemisele, äratab teadvuses kindla mõtte? See on seletatav sellega, et inimesed, olles sajanditepikkuse ajaloo vältel oma praktilises tegevuses tulekahjuga korduvalt kokku puutunud, eraldasid selle nähtuse üldised tunnused, lõid tema mõiste ja sidusid sõnaga «tulekahju». Uurides keelt, omandame sellega teadmisi, mis on kogutud paljude põlvkondade poolt, kes elasid enne meid. Seepärast pole ükski sõna meile lihtsalt heli, vaid igal sõnal on kindel tähendus, mida me seda sõna kuuldes tahtmatult tajume.

Keel on väärtuslik vahend inimtarkuse säilitamiseks, edasiandmiseks ja tema varakambri täiendamiseks. Kui poleks keelt, ei saaks mitte keegi meist lugeda raamatuid, õppida koolis ega täiendada oma vaimset maailma rikkustega, mis inimkond on raashaaval kogunud. Inimestel poleks vahendit tunnetustegevuse stabiilsuse ja järjekestvuse kindlustamiseks, nende teadvus erineks väga vähe kõrgesti organiseeritud loomade psüühikast.

Pole raske mõista, et inimesel, kes mingil põhjusel lapsepõlvest peale on teistest inimestest isoleeritud ega õpi kõnelema, ei saa areneda ka võime abstraktselt mõelda. Selle kinnituseks võib esitada järgmise fakti. Kunagi leiti Indias tütarlaps, kelle varsti pärast tema sündimist oli emahunt ära viinud. Tütarlaps elas terve rea aastaid hundikarja hulgas. Muidugi ei osanud ta kõnelda ja tal puudus inimmõtlemine täielikult.

Abstraktne mõtlemine on võimas tunnetamise relv. Üksnes tänu sellele võis tekkida teadus, mis selgitab inimesele arusaamatuid nähtusi, avab talle looduse ja ühiskonna arenemise seadusi.

Tõde ja tõe kriteeriumid. Inimese tunnetuse eesmärgiks on saavutada *tõde*, mille abil on võimalik õigesti orienteeruda ümbritsevas keskkonnas, muuta seda keskkonda vastavalt inimese vajadustele.

Mis on tõde? Pole niisugust filosoofi, kes ei oleks seda küsimust endale esitanud. Mineviku suured mõtlejad on otsinud tõde ja tõe leidmise teid.

Üldiselt võttes mõistetakse teaduses tõe all niisugust väidet,

mis peegeldab õigesti tegelikkust, mingit tema omadust või seadust.

Keerulisem on küsimus, kuidas kindlaks teha, kas üks või teine väide on õige. Selleks et olla kindel, et meie teadmised on tõele vastavad, on vaja *kriteeriumi* (hindamise mõõtu), mis kinnitaks nende õigsust.

Sageli näeme inimesi ägedalt vaidlemas. Igaüks neist arvab, et tal on õigus, igaüks peab oma arvamist tõeks. Kes lahendab vaidluse? Kust leida «lakmuspaber», mis võimaldaks täie kindlusega eraldada tõde eksitusest? Kui teadlased või leidurid omavahel vaidlevad, võtavad nad appi eksperimendi.

Kui teadlane teoreetiliste uurimuste alusel väidab, et see- ja seesuguste metallide sulamil peavad olema nii- ja niisugused omadused, siis on tema järeldusi hõlbus kontrollida: valmistada tehase laboratooriumis sulam nimetatud metallidest. Kui sulamil on olemas need omadused, millest teadlane rääkis, siis on teadlasel õigus, kui ei ole, siis teadlane eksis. D. I. Mendelejevi perioodilisuse süsteemi õigsuse tõestas uute elementide tegelik leidmine, millede olemasolu ja omadusi ennustati selle süsteemi alusel. Maa tehiskaaslaste ja kosmoselaevade lendude edukus praktikas tõestab kosmosevallutamisega tegelevate teadlaste ja konstruktorite teoreetiliste arvestuste õigsust.

Kõige kindlamaks *tõe kriteeriumiks on ühiskondlik praktika*, s. o. inimeste tegevus ümbritseva maailma ümberkujundamisel, eelkõige tootmistegevus.

Praktika on tõe kriteeriumiks mitte ainult loodusteadustes, vaid ka ühiskondlikes teooriates. Ajalugu tunneb palju mitmesuguseid sotsiaalseid ja poliitilisi õpetusi. Need sisaldavad mitmeid õigeid järeldusi või oletusi, kuid tervikuna pole nad praktika kontrolli välja kannatanud. Üksnes marksistlik-leninlikku teooriat on kinnitanud kogu ühiskonna arenemise, rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise, sotsialismi ja kommunismi ehitamise praktika.

Praktika kui tunnetamise alus. Praktika pole ainult tõe kriteerium. Ta on samuti tunnetamise lähtepunkt. «Alguses oli tegu,» on öeldud Goethe «Faustis». Tegelikkuse tunnetamise tarve tärkas inimese praktilistest vajadustest. Sellest ajast alates esitab praktika tunnetusele teatud ülesandeid. F. Engels kirjutas: «Kui ühiskonnal tekib tehniline vajadus, siis annab see teaduse arenemisele suurema tõuke kui kümmekond ülikooli.» Inimese mõistuse jõud suundub esmajoones nende probleemide lahendamisele, mis on tingitud praktika vajadustest.

Tunnetus pole mõeldav praktikata. Kujutlege, et me ümbritsevat maailma üksnes vaatleme, tema arenemisse praktiliselt vahele segamata. Muidugi ei võiks me siis tunnetada materiaalsete nähtuste arenemise seadusi. Isegi seda, mis peitub pähkli sisemuses, pole võimalik muidu teada saada, kui purustad eelne-

valt pähklikoore. Asjade sisemiste seaduste tunnetamine nõuab nende otsekui pahupidi pööramist, nende vaatlemist seestpoolt. See aga on võimalik üksnes praktilises tegevuses.

Mitte juhuslikult pole eksperiment looduse teadusliku uurimise võimsaks vahendiks. Elementaarosakeste või aatomituuma ehituse uurimist on võimatu kujutleda ilma tohutu eksperimentaalse tööta. Võimsad sünkrofasotronid ja teised keerulised aparaadid, mida teadlased kasutavad, on praktika produktid, kaasaegse tööstuse produktid.

Ühiskonnateadused arenevad samuti praktika alusel. Marksism tekkis kui proletariaadi revolutsioonilise võitluse praktika üldistus. Marksistlik-leninliku teooria loov arendamine partei programmis ning tema kongresside ja pleenumite otsustes on sotsialismi ja kommunismi ehitamise praktika sügava lahtimõtestamise tulemus.

Niisiis etendab praktika tunnetuses esmajärgulist osa, on tema *aluseks*. Praktika najal leiab tõestust inimeste võime tunnetada maailma, avastada selle arenemise seadusi. Mateeria on lõpmatu ja ammendamatu. Sellepärast eksisteerivad alati nähtused, mida veel ei tunta. Kuid pole olemas tunnetamatuid nähtusi. See, millest me eile veel midagi ei teadnud, on meile täna hästi tuntud. Need ülesanded aga, mille kallal teaduslik mõte täna vaeva näeb, lahendatakse homme praktika uute saavutuste põhjal.

Ka praktika ei ole midagi staatilist, kord igaveseks antut. Alles kakskümmend aastat tagasi ei saanud inimesed Maa atmosfäärist väljuda. Praegu aga künnavad Maa tehiskaaslased ja kosmoselaevad vagusid kosmoseavarustesse. Praktika arenemine avab uued perspektiivid maailma tunnetamise süvendamiseks.

Praktika kummutab otsustavalt *relativismi* ja *dogmatismi* tunnetusteoorias.

Relativistid väidavad, et meie teadmistes maailma kohta on kõik suhteline, pole midagi stabiilset ega püsivat. Mis eile näis tõena, osutub täna valeks. Relativism on praktikale vasturääkiv. Kui teadus avastas mingite nähtuste sügavad seadused ja need on praktiliselt tõestatud, siis, tähendab, on nad õiged ja jäävad selleks seni, kuni need nähtused eksisteerivad.

Dogmaatikud, vastupidi, väidavad, et meie teadmised ei muutu. Kui mingid seadused on avastatud, siis dogmaatikute arvates on tarvis neid muudkui pähe õppida ja alati, ükskõik missugustes tingimustes, nagu stampe mehhaaniliselt tegelikkuses rakendada. Dogmatism on samuti praktikale vasturääkiv. Ta ei arvesta, et meie teadmised maailma nähtustest iial ei ammenda nende rikkusi. Koos praktika arenemisega arenevad ja süvenevad ka teadmised.

Newtoni poolt avastatud klassikalise mehhaanika seadused on tõed, mida praktika on korduvalt kinnitanud. Ent XX sajandil, kui inimkonnale muutusid kättesaadavaks valguse kiirusele lähedased kiirused, selgus, et Newtoni seadused on ainult erijuhus A. Einsteini poolt avastatud üldisematest seadustest. Muidugi ei muutunud klassikalise mehhaanika seadused pärast seda hoopiski mitte valeks; endiselt kajastavad nad õigesti kehade vastastikust mehhaanilist toimet suhteliselt väikeste kiiruste puhul. Meie pärast seda hoopiski mitte valeks; endiselt kajastavad nad õigesti kehade vastastikuse toime hoopis üldisemad seadused igasuguste kiiruste puhul, kaasa arvatud kiirused, mis on lähedased valguse kiirusele.

Toodud näide tõendab, et teaduslikes teadmistes on alati olemas stabiilne tuum, mis jääb tõeks. Kuid see tuum ei jää muutumatuks: teadmiste arenemise protsessis ta otsekui täieneb ja laieneb uute järelduste ja tuletuste tõttu.

Teooria ja praktika ühtsus on võti teadvuse aktiivsuse mõistmiseks, tema tohutu suure ümberkujundava osatähtsuse mõistmiseks. Teadvus aga pole tegelikkuse passiivne peegeldamine kusagilt kõrvalt, väljastpoolt. Ta tungib maailma, muudab teda inimeste praktilise tegevuse läbi.

Vaadake ümberringi: kas te näete palju esemeid, mis on looduse enda antud ega ole inimeste teadvuse poolt hingestatud loomingulise tegevuse tulemus? Pingid, lauad, füüsikaaparaadid, koolimajad, tehased, vabrikud, masinate keerulised konstruktsioonid — kõik selle on loonud inimene looduslikust materjalist, kõigel on inimese teadlike vajaduste pitser. Isegi loodus — metsad, aasad, põllud, Maa atmosfäär — kujundatakse ühiskondliku praktika mõjul ümber. Teadvuse tärkamise mõte ja algpõhjus seisabki selles, et muuta tegelikkust inimesele vajalikus suunas. V. I. Lenin märkis, et teadvus mitte üksnes ei peegelda maailma, vaid ka loob seda. Inimene ei rahuldu iialgi sellega, mis teda ümbritseb, ja muudab objektiivset tegelikkust. Eriti kujukalt ilmneb teadvuse aktiivsus ühiskonna elus. Marksismi-leninismi ideed meie maal, mis on kehastunud kommunistliku ülesehitustöö praktikas, loovad uut maailma, kommunismimaailma.

§ 5. MATERIALISM JA IDEALISM.

Me tutvusime üldjoontes marksistliku filosoofia õpetusega maailmast ja selle tunnetamisest. Vaatame nüüd, missugune koht on sel õpetusel teiste filosoofiliste teooriate hulgas, missugune suhe on tal klassivõitlusega ja poliitikaga.

Kaks suunda filosoofias. Kõigest eespool öeldust näete, et marksismi filosoofilise õpetuse põhijooneks on maailma seletamine temast endast lähtudes, ilma mingite kõrvaliste lisandite või väljamõeldisteta. Loodust ja olemist[1] võetakse sellistena, nagu nad tegelikult on. Õpetust, mis vaatleb maailma kui materiaalset tervikut ja seletab kõike mateeriast lähtudes, nimetatakse *materialismiks*. Marksismi filosoofia on materialismi kõrgeim vorm.

Materialismil on pikk ajalugu. Materialism kui filosoofiline õpetus tekkis juba vanaajal. Kuid tolleaegne materialism oli alles naiivne, ei toetunud konkreetsetele teadustele, teadused ise aga olid veel embrüonaalses seisundis. XVII—XVIII sajandil tekkis materialismi uus vorm, mis püüdis kõiki

[1] Olemine — nagu juba eespool öeldud — on filosoofiline mõiste, mida kasutatakse looduse, mateeria, välismaailma tähistamiseks ja eristamiseks teadvusest ning mõtlemisest.

teadmisi ühendada ja teadust looduse uurimise meetodiga varustada. Kõige arenenum teadus oli tol ajal mehhaanika. Sellega seletub, et ka materialism oli *mehhaaniline;* kõik maailma seadused taandas ta mehhaanika seadustele. Teaduste mitteküllaldane arenemine põhjustas XVII—XVIII sajandi materialismis veel teise puuduse — nimelt ei saanud see materialism järjekindlalt läbi viia maailma arenemise ja kõigi tema nähtuste vastastikuse seose ideed, s. o. oli, nagu filosoofid ütlevad, *metafüüsiline.* Ja lõpuks: see materialism oli *kaemuslik,* sest ta ei mõistnud inimeste praktilise, revolutsioonilise, ümberkujundava tegevuse osatähtsust.

Marksismi filosoofiline õpetus, nagu veendusime, käsitab maailma pidevas liikumises ja arenemises, mille protsessis kõik nähtused on vastastikuses seoses ja vastastikuses toimes. See tähendab, et marksistlikus filosoofias on materialism orgaaniliselt seotud dialektikaga. Sellepärast on marksismi filosoofia tervikuna saanud nimetuse *dialektiline materialism.*

Pole raske mõista, kelle huvisid teenib materialism. Materialistlik filosoofia on tihedalt seotud loodusteadusega ja suunab looduse uurimisele. Ta teenib neid ühiskonnaklasse, kes tahavad saada teaduslikke teadmisi maailmast ja kasutada neid progressi huvides. Materialism on tavaliselt ühiskonna eesrindlike, progressiivsete klasside filosoofia.

Kõige eesrindlikum ja progressiivsem klass kaasaegses ühiskonnas on töölisklass. Võitluseks kapitalismi vastu ja kommunistliku ühiskonna ehitamiseks vajab ta selget teaduslikku maailmavaadet. Sellepärast ongi dialektiline materialism töölisklassi maailmavaate filosoofiliseks aluseks.

Materialism on filosoofias juhtiv, progressiivne suund. Kuid te olete muidugi juba kuulnud, et peale materialismi eksisteerib filosoofias veel teine suund. See on *idealism.* Püüame analüüsida tema olemust.

Idealistid peavad maailma algpõhjuseks vaimset alust, ideed. Vastupidi materialistidele keelduvad nad algusest peale seletamast loodust, mateeriat, olemist neist endist lähtudes. Idealistide arvates on looduse ja mateeria loojateks teadvus, mõistus, jumal.

Idealism jaguneb kaheks põhisuunaks: *subjektiivne* ja *objektiivne* idealism. Subjektiivsed idealistid on arvamisel, et kõik välismaailma esemed ja nähtused on inimteadvuse produktid. «Kogu maailm on minu aistingute kompleks,» — niisugune on see ülitarkus, milleni jõuab välja subjektiivne idealism.

Objektiivsed idealistid väidavad, et materiaalne maailm on kuskil väljaspool inimese teadvust eksisteeriva maailmamõistuse produkt.

Kõik loodusteaduse ja inimpraktika andmed kummutavad idealismi.

Kaasaegne loodusteadus tõestab, et Maa, Kuu ja Päike eksisteerisid ammu enne inimese või mingi muu psüühikaga varustatud olendi tekkimist. Eks ole see veenev argument, mis tõestab välismaailma sõltumatust inimese teadvusest?

Koletus vastuolus loodusteadusega on ka kujutlus maailma-

mõistusest, kes «lõi maailma». Teadus on tõestanud, et teadvus on kõrgesti organiseeritud mateeria produkt, aju produkt. Ei saa olla mingit maailmateadvust, mis eksisteerib kõrgesti organiseeritud mateeriast sõltumatult. Ent isegi siis, kui oletada, et ta eksisteerib — kuidas sai ta luua maailma eimillestki? See on jällegi teaduse kõigi seadustega vastuolus. Inimene on asunud kosmose vallutamisele, tungib mikromaailma saladustesse, kuid ei kohta kuskil mingeid jälgi maailmamõistuse tegevusest, kõik nähtused on loomulike põhjustega seletatavad.

Napoleon küsis kord tuntud astronoomi Laplace'iga vesteldes temalt, miks ta kuskil oma teostes ei lausu sõnagi jumalast. «Mul polnud seda hüpoteesi tarvis,» vastas teadlane uhkelt. Sellest ajast saadik on teadus teinud palju suuri avastusi, liikunud kaugele edasi. Ja Laplace'i sõnu parafraseerides võime öelda, et maailma teaduslikuks seletamiseks pole inimkonnal tarvis fantastilisi kujutlusi maailmavaimust.

Miks aga eksisteerib idealism ja avaldab mõju paljude inimeste teadvusele? On ju sellel pooldajaid isegi teadlaste hulgas. Asi seisab selles, et idealismi juured asuvad nii inimtunnetuses kui ka ühiskondlikes tingimustes.

V. I. Lenin võrdles inimese tunnetust puuga, mis ei kanna mitte ainult vilju, vaid ka tühje õisi. Eespool räägiti, et tunnetamine on äärmiselt keeruline ja vastuoluline protsess. Idealistlikud õpetused põhinevadki ühekülgsel suhtumisel tunnetusse.

Meie aistingutel on tunnetuses äärmiselt suur tähtsus. Ei tohi aga unustada, et peale aistingute eksisteerivad abstraktne mõtlemine ja praktika. Kui aistingute osatähtsust ülearu suureks puhuda, võib jõuda arvamusele, et aistingud on ainuke reaalsus, millega meil on tegemist. Nii teevadki subjektiivsed idealistid: nad ütlevad, et aistingud on maailma «elemendid». Tuleb välja, et aistingud ei kujuta endast hoopiski mitte reaalsete objektide peegeldust, vaid eksisteerivad iseeneses ja just nagu naiivsusest peavad inimesed neid välismaailma objektideks. Niisugused on subjektiivse idealismi juured tunnetuses.

Igaüks on sageli näinud ja maitsnud õunu, pirne, apelsine ja teisi puuvilju. Kuid keegi pole näinud ega maitsnud «puuvilja» kui niisugust. Mõiste «puuvili» on abstraktsioon, mõtteline tuletus neist üldistest joontest, mis on omased õuntele, pirnidele, apelsinidele. Abstraktsioonid on tunnetamisprotsessis vajalikud, ilma nendeta pole võimalik mõelda, nad esinevad igas teaduses. Kuid siinjuures ei tohi mingil juhul unustada, et ühised jooned, mis moodustavad abstraktsiooni sisu, ei eksisteeri iseseisvalt, üksikesemetest eraldi. Kui see ununeb, võib kergesti kujutleda, et peale õunte, pirnide, apelsinide eksisteerib veel «puuvili» üldse ja et just nimelt see mõiste moodustab kõigi reaalsete viljade olemuse, nende aluse. Niiviisi teevad objektiivsed idealistid: nad väidavad, et mõiste, idee eksisteerib iseseisvalt ja sünnitab üksikasju. Niisugused on objektiivse idealismi juured tunnetuses.

Kuid asi ei seisa mitte ainult mõtlemisprotsessi vasturääkivuses. Idealismi visa säilimise juuri tuleb näha ühiskondlikes tingimustes.

Erinevalt materialismist väljendab idealism tavaliselt konservatiivsete klasside huve, kes püüavad säilitada iganenud korda.

Maailma seaduste tunnetamine aga soodustab sotsiaalset progressi. Sellepärast haaravad kaduvad klassid kinni idealismist, mis desorienteerib töötajaid, kisub neid kõrvale praktiliste ülesannete lahendamisest, läheb uduste ja elutute abstraktsioonide valdkonda. Oma aja äraelanud klassid levitavad ja toetavad idealistlikke õpetusi — selles ongi idealismi säilimise peamine põhjus, sellega on seletatav idealistlike teooriate rohkus imperialistlikes maades.

Idealismi ebateaduslikkus ja reaktsioonilisus avalduvad eriti selgesti tema tihedates sidemetes usuga.

Religioon on maailma fantastiline, moonutatud peegeldus inimese teadvuses. Selles avaldub inimese jõuetus looduse ees, tema sotsiaalne allasurutus. Usuline maailmavaade on otsene vastand teaduslikule. Nad on antipoodid.

Tsivilisatsiooni ajalugu on täis teaduse ja religiooni vahelist võitlust. Teadus õõnestab oma avastustega kiriklike dogmade aluseid, mis räägivad jumala olemasolust ja tema kõikvõimsusest. Loodusnähtusi loomulike põhjustega seletades ei jäta teadus enam paika jumalale. Minevikus kiusas kirik teadlasi taga. Hulk väljapaistvaid teadlasi on kirikutegelaste käe läbi hukkunud. Praegu on religioon sunnitud inimmõistuse võimsuse ees taganema. Kirikutegelased tavaliselt ei eita enam teadust, vastupidi, nad püüavad tõestada, et just jumal andis inimesele võime tunnetada maailma.

Oma tekkimisest kuni tänaseni on religioon tavaliselt etendanud ja etendab reaktsioonilist osa. Ta püüab inimestele sisendada mõtet, et kõik on kaduv ja võitlus õnne eest maa peal on kasutu, püüab sisendada passiivsust ja ükskõiksust. Tasuks tõotab ta usklikele «taevariiki». Muidugi vastavad niisugused ideed ülihästi ekspluataatorlike klasside huvidele, sest need kisuvad töötajate hulki eemale revolutsioonilisest võitlusest. Sellepärast on ekspluataatorlikud klassid alati religiooni toetanud ja kirikutegelasi soosinud. Religioon on muutunud rahvahulkade vaimse ikestamise vahendiks. K. Marxi kujuka väljenduse järgi on usk oopium rahvale.

Te muidugi märkasite idealismi ja religiooni põhijoonte ühtelangemist. Idealism ja usuline maailmavaade on nii oma olemuselt kui ka sotsiaalse osatähtsuse poolest kaksikvennad. Nad mõlemad on vastuolus teaduse ja materialismiga.

Niisiis on *materialism ja idealism kaks peamist liini, kaks vastupidist suunda, kaks lepitamatut leeri filosoofias.*

Filosoofia põhiküsimus. Te näete, et veelahkmeks kahe vastandliku leeri, materialismi ja idealismi vahel on *mateeria ja teadvuse vahekorra küsimuse* erinev lahendamine. Materialismi põhiprintsiibiks on mateeria primaarsuse ja teadvuse sekundaarsuse tunnustamine. Olemine määrab teadvuse, ütlevad materialistid, toetudes ühiskondlikule praktikale ja loodusteadusele. Idea-

lismi põhiprintsiibiks, vastupidi, on teadvuse primaarsuse ja mateeria, olemise sekundaarsuse tunnustamine.

Erilise tähtsuse pärast, mis mateeria ja teadvuse vahekorra küsimusel on filosoofiliste positsioonide määramisel, nimetatakse seda *filosoofia põhiküsimuseks.* Sõltuvalt vastusest sellele küsimusele lahenduvad ka kõik teised maailmavaatelised küsimused. Tõepoolest, kui tunnustada mateeria primaarsust, tema sõltumatust teadvusest, siis on loomulik vaadata ka liikumisele, ruumile ja ajale nagu mateeria objektiivsetele eksisteerimisvormidele. Kui aga lugeda mateeriat sekundaarseks, teadvusest tulenevaks, siis tuleb liikumist, ruumi ja aega käsitada teadvuse, vaimu vormidena. Või võtke küsimus teaduse seadustest. Filosoofia põhiküsimuse materialistlik lahendus viib otseselt seaduste objektiivsuse tunnustamisele. Idealistlik lahendus seevastu sunnib pidama seadusi kas maailmamõistuse ilmutuseks või inimese teadvuse tegevuse tulemuseks. Pole niisugust filosoofilist probleemi, mille lahendus ei sõltuks filosoofia põhiküsimuse lahendamisest.

Filosoofia põhiküsimusel on ka veel teine külg: kuidas suhtub meie teadvus maailma ehk, teiste sõnadega, kas maailm on tunnetatav? Ka selle küsimuse lahendamisel tuleb ilmsiks materialismi ja idealismi vastandlikkus. Materialistid ütlevad veendunult: jah, maailm on tunnetatav. Idealistide keskel pole selles küsimuses üksmeelt. Enamik neist, sealhulgas enamik kaasaegseid kodanlikke filosoofe, eitab maailma tunnetatavust, jutlustades asja olemuse järgi inimmõistuse jõuetusest. Mõned idealistid ei eita tunnetamise võimalikkust, kuid ei nõustu, et tunnetus on mateeria peegeldus inimese mõtlevas ajus. Nende arvates seisab tunnetamine puhaste ideede maailma omaksvõtmises, absoluutse vaimu, maailmateadvuse, teiste sõnadega, jumala tegude mõistmiseni jõudmises. On selge, et niisugune arusaamine tunnetamisest ei suuna kedagi looduse ega ühiskonna objektiivsete seaduste uurimisele.

Mõned filosoofid, püüdes maskeerida oma vaadete reaktsioonilist olemust, väidavad, et nemad ei kuulu ei materialistide ega idealistide hulka, vaid on tõusnud kõrgemale kahe põhisuuna vastandlikkusest filosoofias. Aga otsustage ise, kuidas võib vältida vastust küsimusele olemise ja teadvuse vahekorrast. Seda on võimatu teha. Ja pole juhuslik, et filosoofid, kes püüavad ületada materialismi ja idealismi ühekülgsust, jutlustavad tegelikult kõige puhtakujulisemat idealismi. Algul nad kuulutavad, et filosoofia põhiküsimus olevat kaotanud mõtte ja filosoofia ülesanne seisvat «meeleliste andmete» analüüsimises. Kuid siis selgub, et «meeleliste andmete» all mõtlevad nad aistinguid ja tajusid. Meelelised andmed, s. t. aistingud ja tajud, esinevad kui ainus reaalsus. Järelikult on põhiküsimus salamahti juba lahendatud idealismi kasuks: aistinguid ja tajusid käsitatakse materiaalse tegelikkusega võrreldes primaarsetena.

Eespool on juba räägitud, et nii materialism kui ka idealism on seotud teatud klasside huvidega. Esimene toetub teadusele ja väljendab ühiskonna eesrindlike, progressiivsete klasside huve. Teine seguneb religiooniga ning kaitseb objektiivselt konservatiivsete ja reaktsiooniliste klasside huve.

Muidugi oleks see lihtsustamine, kui arvata, et kõik idealistid teadlikult kaitsevad reaktsionääride huve. Nende hulgas on ka niisuguseid, kes paljudes ühiskondlik-poliitilise elu küsimustes asuvad progressiivsetel seisukohtadel. Paljud filosoofid-idealistid võitlevad näiteks aktiivselt rahu eest. Jutt on siin sellest, et idealistlike õpetuste sisu iseenesest, kas nende autorid seda tahavad või ei taha, teenib reaktsiooniliste klasside huve.

Materialismi ja idealismi vahel on käimas visa ja lepitamatu võitlus inimeste teadvuse pärast. Esimesel pilgul võib paista, et sel võitlusel on üksnes kauge suhe majanduslike ja poliitiliste küsimustega ning selle klassivõitlusega, mis ühiskonnas käimas on. Tegelikult aga ei ole see nii. Mõlemad põhisuunad püüavad inimestes kujundada teatud maailmavaadet, teatud mõtlemislaadi. Sellest aga sõltub poliitiliste ülesannete mõistmine. Sellepärast on materialismi ja idealismi võitlus lõppkokkuvõttes seotud klassivõitlusega.

Siit selgub, et olemise ja teadvuse vahekorra küsimus pole ainult sellepärast põhiline, et tema lahendamisest sõltuvad teised filosoofilised küsimused, vaid ka teisel põhjusel. Filosoofia põhiküsimuse lahendamisel avaldub filosoofilise teooria *parteilisus*, tema side klassivõitlusega ühiskonnas, side poliitikaga.

Dialektilise materialismi parteilisus seisneb selles, et ta väljendab otseselt töölisklassi huve. Kodanlikud filosoofid väidavad, et dialektilise materialismi parteilisus takistavat maailma objektiivset teaduslikku tunnetamist. Kuid see pole nii. Töölisklass on huvitatud tegelikkuse seaduste teaduslikust tunnetamisest, sest see on talle maailma ümberkujundamiseks vajalik. Sellepärast ei takista klassihuvi antud juhul teaduslikku, objektiivset tunnetamist, vaid, vastupidi, aitab sellele kaasa. Teistsugune lugu on kodanliku parteilisusega. See tõepoolest takistab teaduslikku, objektiivset lähenemist maailma tunnetamisele. Kaasaegne kodanlus ei ole huvitatud tegelikkuse arenemisseaduste teaduslikust tunnetamisest, sest need seadused toovad kapitalismile hukkumise. Kas saab siis niisugusel juhul oodata kodanlikelt filosoofidelt erapooletust ja objektiivsust?

Marksistliku filosoofia parteilisus, tema side töölisklassi huvide ja poliitikaga avalduvad kõige selgemini õpetuses ühiskonna arenemise seadustest.

Küsimusi kordamiseks.

1. Mis on mateeria? Missuguseid mateeria liikumise vorme te teate?
2. Missuguse tähtsuse omistab filosoofia mõistele *liikumine*?
3. Kuidas toimub liikumine ja arenemine looduses ja ühiskonnas?
4. Mis on dialektika?
5. Missugust osa tunnetamises etendavad elav kaemus, abstraktne mõtlemine, praktika?
6. Mida tähendab filosoofia parteilisus?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Te viibite vaidluskoosolekul, kus on esitatud kaks vaadet filosoofia osa kohta. Ühed väidavad, et filosoofiat ei ole vaja, sest kõiki teadmisi maailma kohta annavad meile konkreetsed teadused. Teised, vastupidi, ütlevad, et filosoofia on teaduste teadus. Teile antakse sõna.
2. Te kohtusite subjektiivse idealismi esindajaga. Ta räägib teile: «Inimesed ei saa midagi öelda välismaailma esemete eksisteerimise kohta. Meil on tegemist üksnes aistingute ja tajudega. Ma näen lauda. See tähendab, et mul tekivad nägemisaistingud. Kas on nende aistingute taga reaalne ese? Võime minna laua juurde ja teda kombata. See on aga jällegi kompimisaisting. Inimesel pole vahendit teada saada, mis on aistingute taga. Seepärast on mõttetu rääkida välismaailma esemete olemasolust.» Mis te võite nende arutluste vastu ette tuua?
3. Teie juurde tulid kaks seltsimeest, kes paluvad lahendada nende vaidluse. Üks neist väidab, et inimene tunnetab maailma meelte abil, teine aga leiab, et seda ülesannet täidab mõistus, abstraktne mõtlemine. Mida te ütlete seltsimeestele, missuguseid argumente te esitate, et neid oma õigsuses veenda?

2. PEATÜKK.

ÕPETUS ÜHISKONNA ARENEMISEST.

Inimkonna ajalugu on keerukas ja mitmekülgne. Revolutsioonid, ülestõusud, riigipöörded, verised sõjad, huvide kokkupõrked, ideede võitlus — lõppematu rodu ajaloolisi fakte. Kuidas orienteeruda niivõrd individuaalse värvinguga ja üksteisest niivõrd erinevate sündmuste pulbitsevas voolus? On neile omane objektiivne seaduspärasus või kutsub neid esile juhuse meelevaldne mäng?

Nendele küsimustele vastab marksistlik õpetus ühiskonna arenemise seadustest — *ajalooline materialism*. See võimaldab kindlaks määrata ajaloo sisemise objektiivse loogika ja orienteeruda ühiskondlike nähtuste keerulises võrgus, eraldades neis alusena kõige tähtsama ja olulisema.

§ 6. MATERIALISTLIK AJALOOKÄSITUS.

Ühiskondlik olemine ja ühiskondlik teadvus. Ühiskonna ajalugu erineb oluliselt looduse arenemisest. Looduses pole teadlikke jõude, arenemine toimub seal stiihiliselt. Teisiti on lugu ühiskonnas. Siin tegutsevad inimesed, kellel on teadvus ja tahe. Nad püstitavad endale kindlad eesmärgid ja püüavad neid saavutada. Tekib illusioon, nagu määraksid teadvus, ideed, eesmärgid ühiskonna elu.

Tegelikult pole asi nii. Elamiseks peab inimene rahuldama materiaalseid vajadusi toidu, rõivastuse, jalatsite, korteri jne. näol. Need vajadused, tahab ta või mitte, sunnivad teda astuma materiaalsetesse suhetesse loodusega ja teiste inimestega: ta harib põldu, ehitab maju, õmbleb rõivaid, valmistab tootmisvahendeid, vahetab oma töö produkte. Sellest kõigest kujuneb inimeste materiaalne elu, nende ühiskondlik olemine, millel on oma objektiivsed seadused, mis ei sõltu sellest, missugused ideed ja teooriad ühiskonnas eksisteerivad.

Ühiskondliku olemise peamise sisu moodustab inimeste töö materiaalsete hüvede tootmisel.

Tänu tööle eraldus inimene loomariigist. Loomad ei tooda materiaalseid hüvesid, nad tarbivad seda, mis looduses valmina leidub. Inimene aga suhtub loodusesse aktiivselt, kujundab teda ümber, loob endale tööga vajalikke materiaalseid hüvesid. Kõigi inimkonna poolt tema ajaloo vältel loodud varade allikaks on töö. Mitte ainult inimese aju, vaid teatud määral ka tema käsi on töö produkt: aastatuhanded tööalast tegevust täiustasid seda, muutsid ta osavaks organiks, mis on võimeline teostama kõige keerulisemaid operatsioone. Üksnes tänu tööle saavutas inimese käsi niisuguse kõrge täiuslikkuse astme, et ta suutis, F. Engelsi sõnade järgi, luua Raffaeli maale, Thorvaldseni skulptuure, Paganini muusikat.

Töö on alati moodustanud inimelu igavese ja loomuliku tingimuse, ühiskonna eksisteerimise ja arenemise põhialuse.

Inimesed ei saaks tegelda teadusega, poliitikaga, kunstiga, luua filosoofilisi õpetusi ja poliitilisi teooriaid, kui nad tootmise abil ei rahuldaks oma materiaalseid vajadusi. Tähendab, inimeste ühiskondlik olemine määrab nende teadvuse.

Millega on seletatav, et samas ühiskonnas sageli esinevad erinevad ühiskondlikud vaated ja teooriad? Kapitalismi ajastul näiteks eksisteerivad nii kodanlik kui ka sotsialistlik ideoloogia. Esimene kaitseb kapitalistlikku korda. See peegeldab kapitalistide klassi seisundit kodanlikus ühiskonnas ja selle klassi huve. Kapitalistid ekspluateerivad töölisi, nende käes on kogu võimutäius, nad kasutavad kõiki elumõnusid. Selge, et teooriad, mis väljendavad kapitalistide huve, kuulutavad kapitalismi õigluse ning täiuse tipuks.

Sotsialistlik ideoloogia seevastu peegeldab proletariaadi rõhutud seisundit. Peegeldades proletariaadi klassihuve, uurib see kapitalismi arenemisseadusi, formuleerib proletariaadi klassivõitluse ülesandeid, määrab kindlaks teed ning vahendid kapitalismi kukutamiseks ja sotsialismile üleminekuks.

Ühiskondlike ideede sisu määravad seega nende klasside ühiskondliku olemise tingimused, kelle huve need ideed väljendavad.

Ükskõik missuguse ühiskondliku teooria me ka võtame, alati ulatuvad selle juured ühiskondlikku olemisse, ühiskonna elu materiaalsetesse tingimustesse. Siit tuleneb tähtis järeldus: ühiskonna arenemise alust ei tule otsida inimeste teadvusest, vaid nende ühiskondlikust olemisest, *materiaalsete hüvede tootmise* arenemisest.

Tootlikud jõud ja tootmissuhted. Kõigepealt teeme kindlaks, missugustest elementidest koosneb tootmine.

Tootmiseks on tingimata vaja lähtematerjali, millest valmistatakse inimesele vajalikke esemeid. Selleks on mets, süsi, rauamaak jne., teiste sõnadega ese, millele on suunatud inimese töö, ehk *töö objekt*. Materiaalseid hüvesid pole võimalik toota paljaste kätega. Isegi kõige lihtsamat tööd teeb inimene tavaliselt haamri.

kirve või labida abil. Kaasaegse tootmise organiseerimiseks läheb vaja tööpinke, masinaid, instrumente. Kõiki neid asju, millega inimesed mõjutavad töö objekti, kasutades mehhaanilisi, füüsikalisi või keemilisi jõude, nimetatakse *tööriistadeks*. Rõhutades nende tähtsat osa tootmises, nimetas Marx tööriistu tootmise kondikavaks ja lihaste süsteemiks. Peale tööriistade on tootmiseks hädavajalikud tehasehooned, laod, hoidlad, energiaallikad, raudteed, elektriliinid, niisutuskanalid jne. Koos tööriistadega moodustavad nad *töövahendid*. Tööobjektid ja töövahendid moodustavad *tootmisvahendid*, s. o. materiaalsete tingimuste kogumi, ilma milleta on tootmine võimatu.

Ja lõpuks, tootmine sisaldab endas ka inimeste tootmistegevust. Inimesteta on masinad surnud, need ei saa toota materiaalseid hüvesid. Tööinimesed, *materiaalsete hüvede loojad*, on tootmise kõige tähtsam tegur.

Ühiskonna poolt loodud tootmisvahendid koos inimestega, kel on olemas vajalikud teadmised ja kogemused, et neid liikuma panna, moodustavad üheskoos *ühiskonna tootlikud jõud*. Tootlikud jõud väljendavad materiaalseid suhteid ühiskonna ja looduse vahel. Nende arenemistase näitab, missugusel määral inimene valitseb looduse üle.

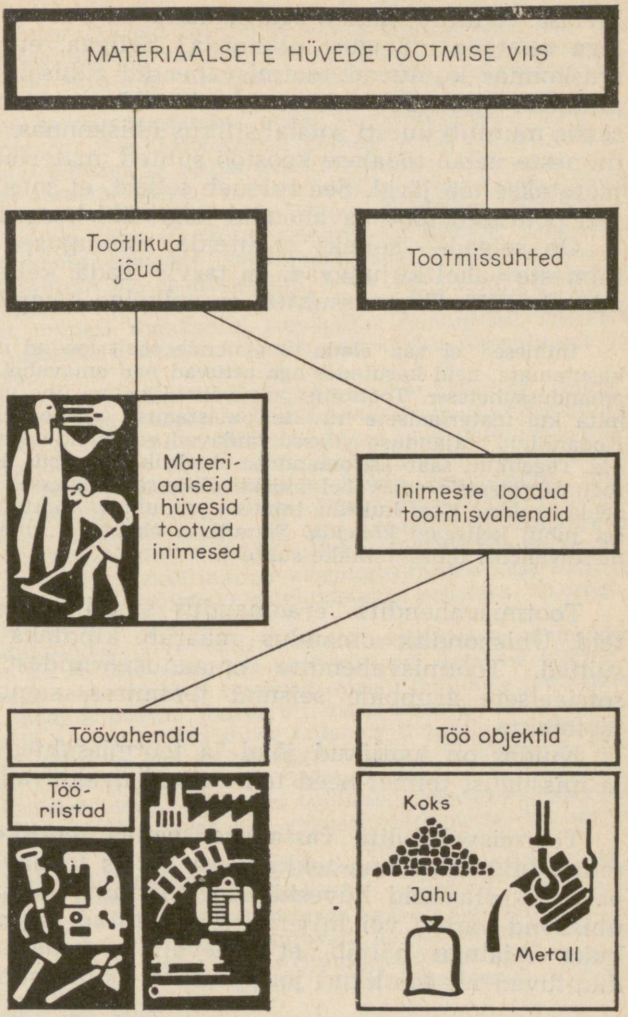
Tootlike jõudude arenemistaseme üle otsustatakse eelkõige tootmisriistade järgi. Tootmisriistadel on oma ajalugu: ürginimese primitiivsetest puu- ja kivitööriistadest kaasaegsete keerukate automaatideni, mis sooritavad kõiki tootmisoperatsioone, jättes inimesele üksnes järelevalve ja töökorda seadmise funktsiooni. Mida täiuslikumad on tööriistad, seda rohkem materiaalseid hüvesid võib toota. Selleks et puud kivikirvega maha raiuda, kulus ürginimesel vahel terve päev. Praegu langetatakse puu elektrisae abil mõne sekundiga. Võimas ekskavaator tõstab 7 tunni jooksul nii palju mulda välja, et seda ei suudaks sama aja jooksul labidatega teha tuhat inimest.

Tootlike jõudude taset mõõdetakse samuti tootmise energiaga varustatusega. Paljude aastatuhandete vältel on energiaallikaks peamiselt inimeste ja loomade lihaste jõud. Praegu annavad inimestele energiat võimsad elektrijaamad, mis ületavad inimese lihaste jõu mitme miljoni kordselt.

Veel üheks tähtsaks tootlike jõudude arenemisastme näitajaks on inimeste tootmiskogemused, nende teadmised ja oskused. Kaasaegsed tootlikud jõud erinevad neist tootlikest jõududest, mis olid olemas 100—150 aastat tagasi, mitte üksnes tootmisriistade täiuslikkuse poolest, vaid ka tootmiskultuuri ja tööliste kõrge haridustaseme ning kvalifikatsiooni poolest. Kaasaegne tootmine on lihtsalt mõeldamatu ilma teaduseta, mis ise muutub otseseks tootlikuks jõuks.

Materiaalseid hüvesid ei saa toota üksikult, omaette. Kui leidukski niisugune erak, kes soovib eralduda ühiskonnast ja ise toota kõiki temale vajalikke elatusvahendeid, siis kasutaks ka tema tootmisriistu, mis on ühiskonna poolt loodud ning viimistletud, ja tootmisalaseid kogemusi ning teadmisi, mis on paljude inimpõlvede poolt kogutud. Nii töövahendid kui ka tootmisalased kogemused ja töö produktid on inimeste ühise töö tulemus, mille protsessis nad paratamatult astuvad isekeskis *tootmissuhetesse*.

Mida kujutavad endast tootmissuhted? Ajaloost te teate, et

ürgkogukondlikus ühiskonnas oli kõigil sugukonna liikmetel ühiskondlikus tootmises võrdne seisund: ühiselt hankisid nad endale vajalikke elatusvahendeid, osutasid üksteisele abi ja toetust, üheskoos tarbisid nad saadud materiaalseid hüvesid. Miks niiviisi? Sellepärast, et tootmisvahendid kuulusid kõigile ühiskonna liikmeile. Orjanduslikus, feodaalses ja kapitalistlikus ühiskonnas valitsevad hoopis teistsugused suhted. Erinevatel inimgruppidel on ühiskondlikus tootmises erinev seisund: ühed ekspluateerivad teisi. Ka töö produkti jaotatakse ebaühtlaselt. Käputäis ekspluataatoreid omastab toodetud materiaalsetest hüvedest

lõviosa, rõhutud klassid aga kannatavad puudust ja viletsust. Millega seletada niisugust olukorda? Sellega, et ekspluataatorlikus ühiskonnas kuuluvad tootmisvahendid tühisele vähemikule, ekspluataatoritele. Pilt inimeste vastastikustest suhetest tootmisprotsessis muutub uuesti sotsialistlikus ühiskonnas. Siin kehtestatakse inimeste vahel tööalase koostöö suhted, materiaalseid hüvesid aga jaotatakse töö järgi. See tuleneb sellest, et sotsialismi ajal kuuluvad põhilised tootmisvahendid kogu ühiskonnale.

On selge — selleks et ütelda, missugused suhted tootmises inimeste vahel kujunevad, on tarvis teada, kellele kuuluvad tootmisvahendid. Tootmissuhted on eelkõige *omandussuhted.*

Inimesed ei saa elada ilma nende poolt loodud materiaalseid hüvesid kasutamata, neid kasutades aga astuvad nad omavahel varanduslikesse ehk omandussuhetesse. Tootmine pole võimalik ilma ühe või teise omandusvormita kui materiaalsete hüvede omastamise ajalooliselt määratud viisita. Kodanlikud majandusteadlased väidavad, et omandus on inimese võim asjade üle. Tegelikult saab asi omanduse objektiks alles siis, kui inimesed astuvad tootmisprotsessis omavahel ühiskondlikesse suhetesse. Omandust võib võrrelda keelega. Keel kui ühe inimese produkt on mõttetus, sest inimesel pole sel juhul kellegagi kõnelda. Samuti ei eksisteeri omandus väljaspool inimestevahelisi ühiskondlikke suhteid.

Tootmisvahendite eraomandus sünnitab ekspluateerimissuhteid. Ühiskondlik omandus määrab kindlaks tööalase koostöö suhted. Tootmisvahendite omandusvormidest sõltub erinevate sotsiaalsete gruppide seisund tootmises, samuti töö produktide jaotamine.

Kuidas on tootlikud jõud ja tootmissuhted omavahel seotud ja missugust toimet need teineteisele avaldavad?

Tootmisvahendite vastavuse seadus tootlike jõudude iseloomule. Inimühiskonna tekkimisest alates toodavad inimesed pidevalt materiaalseid hüvesid. Kui tootmine lakkaks, siis tarvitaks ühiskond varem või hiljem kõik kogutud tagavarad ära ja hukkuks. Ajalugu näitab, et pidevalt uuenedes tootmine täiustub, muutuvad nii tootlikud jõud kui ka tootmissuhted.

Inimkonna ajaloo varastel astmetel oli tootlike jõudude tase äärmiselt madal. Nui, kivikirves, oda, hiljem aga vibu ja nooled olid tol ajal peamised tootmisriistad. Äärmiselt suure tööga suutsid inimesed rahuldada üksnes kõige hädavajalikuma miinimumi oma vajadustest. Ka selle miinimumi saavutasid nad üksnes sellega, et töötasid ühiselt. On loomulik, et niisugustes

tingimustes ei kuulunud tootmisvahendid ja töö produktid mitte üksikisikutele, vaid kollektiivile. Ühiskondlik omandus oli tingitud tootlike jõudude madalast arenemistasemest. Ekspluateerimine polnud samuti võimalik, sest töötaja ei suutnud toota rohkem saadusi, kui tal endal eluülalpidamiseks vaja läks. Sugukonnas valitsesid tööalase koostöö suhted. Tootmissuhted vastasid tootlike jõudude arenemistasemele.

Ürgkogukondlikku korda nimetatakse vahel kommunistlikuks. Ent see oli primitiivne kommunism. See ei põhinenud küllusel, vaid hädal ja viletsusel. Selles seisis tema piiratus ja peitus tema hävimise paratamatus.

Jälgime järgnevat arenemiskäiku. Tootmisriistad muutuvad järk-järgult täiuslikumaks. Ilmuvad metallist tööriistad. Toimub tööjaotus ühiskonnas; põlluharimise kõrval tekib loomakasvatus, seejärel ka käsitöö. Tööjaotus aga toob vältimatult kaasa saaduste vahetamise, sest põlluharija vajab karjasaadusi, karjakasvataja aga põllusaadusi. Seda vastastikust vajadust võivad nad üksnes vahetuse teel rahuldada. Ürgkogukondliku korra tootmissuhted, mis sulgesid inimesi kogukonna, sugukonna raamidesse, lakkasid vastamast tootlikele jõududele, sest nad ei sobinud kokku tööjaotusega ja saaduste vahetamisega.

Tootmise progress põhjustas nende suhete paratamatu hävimise. Täiuslikumate tööriistade kasutamine suurendas järsult toodetavate saaduste hulka. Muutus võimalikuks toota neid juba mitte terve kogukonna jõududega, vaid üksikute perekondade jõududega. Samaaegselt lähevad ka tootmisvahendid järk-järgult üksikute perekondade omandusse. Tekib eraomandus, ühes sellega aga inimeste majanduslik ebavõrdsus. Ebavõrdsus kasvab ka veel selle tõttu, et vanemad ja juhid kasutavad oma seisundit rikastumiseks. Tänu uutele töövahenditele hakkab töötaja tootma rohkem produkte, kui tal eluülalpidamiseks vaja on. Tekib inimese ekspluateerimine teise inimese poolt, rikkad ikestavad vaeseid, sõjavangid muudetakse orjadeks. Ürgkogukondliku korra asemele tuleb orjanduslik.

Orjanduslikus ühiskonnas on tootmisvahendid orjapidajate omandiks. Nende omanduses on ka töötaja (ori), kes tegelikult on «kõnelev tööriist». Orjandusliku ühiskonna tootmissuhted vastavad esialgu tootlikele jõududele. Viimaste suhteliselt madala taseme juures oli materiaalse ja vaimse kultuuri progress võimalik üksnes tohutu suure hulga orjade halastamatu ekspluateerimise teel. See lõigi võimaluse toodangu kasvuks, ühiskondliku tööjaotuse süvenemiseks, kultuuri arenemiseks. Toimub vaimse töö eraldumine füüsilisest tööst. Füüsilisest tööst vabastatud teadlased, poeedid, skulptorid, filosoofid saavad võimaluse pühendada end vaimsele tegevusele. Nii arenevad teadus ja kunst.

Kuid väsimatu ajaloomutt jätkas oma märkamatut tööd. Tootlikud jõud täienevad üha rohkem: tõuseb maaviljeluskultuur, inimesed saavutavad suuremat edu metallide ja metallriistade tootmises, kasvab käsitööliste meisterlikkus. Orjanduslikud tootmissuhted muutuvad järjest rohkem tootlike jõudude kammitsaks. Ori ei ole oma tööst huvitatud, ta töötab järelevaataja nuudi all, sellepärast pole tema töö efektiivne. Pikkamööda iganeb orjandus ja selle asemele tulevad feodaalsed suhted.

Feodaalühiskonnas kuuluvad põhilised tootmisvahendid feodaalmõisnikele. Töötajate (talupoegade) omanduses on ainult väikeinventar maaharimiseks ja karjapidamiseks. Kasutades seda, et talupoegadel pole maad, muu-

dab mõisnik nad pärisorjadeks, sunnib enda kasuks töötama. Ta annab talupoegadele maatüki, kuid sunnib neid andma talle selle eest osa saagist (naturaalrent ehk obrok) ja harima tema maad (töörent ehk teoorjus).

Algul vastavad uued tootmissuhted tootlike jõudude tasemele ja annavad teatava vabaduse nende arendamiseks, sest pärisorjal on teatav materiaalne huvi oma töötulemuste vastu — läheb ju osa saaki temale. Sellepärast näitab ta töös üles suuremat püüdlikkust, kasutab tööriistu efektiivsemalt.

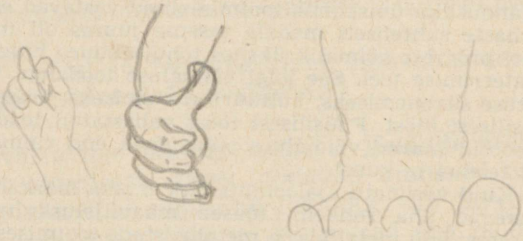
Kuid aja jooksul kasvavad feodalismi rüpes uued tootlikud jõud. Arenevad linnad, ühes nendega aga käsitööndusliк tootmine. Tööjaotus süveneb, toodete vahetus laieneb, järk-järgult kujunevad rahvuslikud turud. Kaubalis-rahalised suhted närivad feodaalkorra südamiku läbi. Arenemine aga läheb edasi. Tekib manufaktuur. See surub kõrvale käsitöömeistri. Ilmuvad esimesed masinad. Otsekui seened pärast vihma kerkivad tehased ja vabrikud.

Uus tehnika loob vajaduse pärisorjusest vabade ja suhteliselt kultuursete töötajate järele. Feodaalne kord muutub ühiskondlikule progressile takistuseks. Ta loovutab koha kapitalistlikule korrale.

Kapitalismi ajal on tootmisvahendid koondatud kapitalistide kätte. Tootmistöölisel pole tootmisvahendeid ja seepärast on ta sunnitud müüma oma tööjõudu kapitalistile.

Kapitalistlikud tootmissuhted loovad laialdase võimaluse tootlike jõudude kasvuks. Tehnika progress ületab suuresti kõik selle, mis oli tehtud inimkonna eelneva ajaloo jooksul. Kuid tootlikke jõude nii tormiliselt arendades valmistab kapitalism ette materiaalsed eeldused enda hukkumiseks. Uued tootlikud jõud ei mahu kapitalistlike suhete Prokrustese sängi. Kapitalism pole võimeline kasutama uue tehnika äärmiselt rikkalikke võimalusi inimkonna hüvanguks. Veel enam — ta sünnitab teravaid vastuolusid, mis väljenduvad kriisides, tööpuuduses, sõdades, tootlike jõudude hävitamises. Küpseb möödapääsmatu vajadus üleminekuks sotsialismile.

Tootlike jõudude ja tootmissuhete ajalugu tõestab, et nende vahel on olemas sisemine ühtsus: tootlike jõudude teatud tase nõuab teatud kindlaid tootmissuhteid. Ainult üheskoos võetuna näitavad nad, kuidas ja mil viisil inimesed toodavad materiaalseid hüvesid ühiskonna ajaloo ühel või teisel etapil. Teiste sõnadega, tootlikud jõud ja tootmissuhted üheskoos iseloomustavad materiaalsete hüvede *tootmise viisi*.

Tootlikud jõud on tootmisviisi liikuvam ja muutuvam külg. See on ka arusaadav. Materiaalseid hüvesid luues omandavad inimesed järjest rohkem tootmiskogemusi, mis omakorda võimaldab neil olemasolevaid tootmisriistu paremaks muuta ja uusi leiutada. Sellepärast on tootlikud jõud kogu aeg liikumises. Teisiti on lugu tootmissuhetega. Omanduse vormid ei muutu iga päev, need on suhteliselt püsivad. Tootmisvahendite ühiskondlik omandus ürg-

kogukondliku korra ajal kestis sadu tuhandeid aastaid. Orjanduslik omandus kestis mitu tuhat aastat, feodaalne rohkem kui aastatuhande, kapitalistlik mitu sajandit.

Mis siis toimub tootmisviisi kahe külje ebaühtlase arenemise tagajärjel? Tootmissuhted jäävad tootlikest jõududest maha ja satuvad nendega vastuollu, mis aja jooksul süveneb ning kasvab konfliktiks. Tootmissuhted muutuvad tootlike jõudude edasise kasvu piduriks. Konflikti lahendab vanade tootmissuhete asendamine uute tootmissuhetega, mis vastavad tootlike jõudude tasemele. Uued tootmissuhted loovad laialdasi võimalusi tootlike jõudude kasvuks ja esinevad esialgu ise nende edasiviija osas. Seejärel kasvavad tootlikud jõud uuesti tootmissuhetest üle. Jälle tekib mittevastavus tootmisviisi kahe külje vahel. Ajalugu teeb oma arenemises uue hüppe.

Niisiis on tootmisviisi kahe külje vahel olemas sügav seos. Tootmissuhted sõltuvad tootlikest jõududest ja peavad neile vastama, seda nõuab tootmise arenemine. Mittevastavus sünnitab tootmisviisis vastuolusid ja määrab kindlaks tootmissuhete muutumise paratamatuse, nende viimise vastavusse uute tootlike jõududega. Niisugune on *seadus, mille järgi tootmissuhted peavad vastama tootlike jõudude iseloomule.* See seadus on ajaloolise progressi peamine tõukejõud.

Sündmuste tormilises keerises põrkavad ajaloo näitelaval kokku ja löövad lõkkele poliitikategelaste, monarhide, diplomaatide ning väejuhtide kired. Asjatundmatule vaatlejale võib paista, et nad loovad ajalugu oma tahte järgi. Ta ei teagi, et on olemas sügavad ajalooprotsessid, mis on tingitud tootmisviisi arenemise seadustest, tootlike jõudude ja tootmissuhete vastastikusest toimest. Kuid just need protsessid moodustavadki inimkonna ajaloo aluse.

§ 7. ÜHISKONDLIK-MAJANDUSLIK FORMATSIOON.

Majanduslik kord ja ühiskonna vaimne elu. Tutvunud tootmise arenemise seadustega, pöördume tagasi küsimuse juurde, kuidas ühiskondlik olemine, ühiskonna majanduslik elu määravad ühiskondliku teadvuse, tema vaimse elu.

Vaatame, missugust mõju avaldavad tootlikud jõud ja tootmissuhted ühiskondliku teadvuse arenemisele. Alustame tootlikest jõududest. Tootmisvahendite täiustamine ja tootmiskogemuste omandamine inimeste poolt aitavad kaasa, et kasvavad inimeste teaduslikud teadmised loodusest. Kuid me jõuame absurdsuseni, kui püüame ühiskondlikke ideesid ja teooriaid tuletada vahetult tootlike jõudude arengust. Kasutatakse ju nii Nõukogude Liidus kui ka paljudes kapitalistlikes riikides tootmises ühesuguseid tööpinke, kuid poliitiline kord, ideoloogia, kõlbelised printsiibid siin ja seal on diametraalselt vastandlikud. Ühiskondlike teooriate,

poliitilise korra ja kõlbeliste suhete alust ei tohi otsida vahetult tootlikes jõududes.

Mõelgem järele, missugust osa etendavad siin tootmissuhted. Võtame näitena kapitalistliku ühiskonna. Seal valitsevad kapitalistlikud tootmissuhted, mis põhinevad eraomandusel ja tööliste ekspluateerimisel kodanluse poolt. Poliitiline kord vastab täielikult neile tootmissuhetele: riigivõim kuulub kodanlusele, kellel on valitsev seisund majanduses. Kodanlik moraal on ärivaimust, bisnessist läbi immutatud: see peegeldab samuti tootmissuhteid, mille juures tootmise peaeesmärgiks on rikastumine, kasumiahnus. Kodanlikud filosoofilised ja poliitilised teooriad ja vaated on lõppkokkuvõttes allutatud kaukahuvidele. Te võite esitada vastuväite, et ka kapitalismi ajal on eesrindlikke teooriaid ja vaateid, mis väljendavad töölisklassi ja teiste progressiivsete jõudude huvisid. See on tõsi. Kuid ka need ei teki tühjal kohal. Neis peegelduvad kapitalismi vastuolud.

Võrdleme kapitalistlikku ühiskonda sotsialistlikuga. Sotsialismi ajal kehtestatakse inimeste vahel uut tüüpi tootmissuhted, mis on rajatud ühiskondlikule omandusele. Kuidas peegeldub see vaimses ja poliitilises elus, ideoloogilistes suhetes, ühiskondlikus teadvuses? Ka need on muutunud vastavalt uutele tootmissuhetele. Meie maal on üldrahvalik riik. Inimestevahelistes suhetes pääsevad võidule kommunistliku moraali printsiibid. Meie ühiskonna ideoloogia, marksism-leninism, väljendab kogu rahva huve.

Seaduspärane on järeldada, et just ühiskonna majanduslikku korda moodustavate tootmissuhete kogusumma on ühiskonna vaimse elu aluseks. Majanduslik kord on omamoodi *baas*, mille peal kõrgub igasugustest ühiskondlikest ideedest ja teooriatest, mitmekesistest ideoloogilistest suhetest, poliitilistest, juriidilistest ning kultuurilistest asutustest ja organisatsioonidest koosnev *pealisehitus*.

Ideoloogilise pealisehituse osa. Ühiskondlik elu on mitmekesine. See ei piirdu majandusega ja kujutab endast keerulist inimestevaheliste majanduslike, poliitiliste, juriidiliste ja teiste suhete vastastikust seost. Muidugi kuulub ajaloos määratu suur osa ühiskondlikele ideedele, teooriatele, vaadetele. Peegeldades majanduslikku korda, suunavad nad inimeste tegevust ja mõjutavad selle kaudu ühiskonna arenemist, sealhulgas ka majandust. K. Marx ütles, et ideed muutuvad materiaalseks jõuks, kui nad allutavad rahvahulgad. Te teate, milliseks võimsaks jõuks on meie ajal muutunud marksismi-leninismi ideed.

Muidugi on vahe ideede ja ideede vahel. Kui eesrindlikud ideed kiirendavad ühiskonna arenemist, siis reaktsioonilised ideed, vastupidi, pidurdavad seda.

Juhindudes kindlatest ideedest, astuvad inimesed omavahel

ideoloogilistesse suhetesse, loovad mitmesuguseid ühiskondlikke asutusi ja organisatsioone. Ideoloogilised suhted ja asutused avaldavad samuti mõju majandusele.

Niisiis, ideoloogiline pealisehitus mitte lihtsalt ei peegelda passiivselt majanduslikku korda, tema muutusi automaatselt registreerides, vaid avaldab aktiivset tagasimõju majandusele, põimub orgaaniliselt ühiskonna arenemise üldisse voolu. Igaüks, kes püüaks ajaloolisi sündmusi põhjendada üksnes majandusega, vahetaks paratamatult ühiskonna elu rikkuse ja värvikuse kuiva skeemiga, mis lihtsustab ja vulgariseerib marksismi.

Kuidas näiteks mõista vene realistliku kunsti õitsengut XIX sajandil? Proovige seda seletada üksnes majandusliku korraga ja te veendute, et seda ei saa teha tõe vastu patustamata. Venemaal valitses ju siis mahajäänud feodaal-pärisorjuslik kord. Kuidas said siis sellel baasil tekkida ideeliselt kõrgel tasemel olevad kirjandus-, maalikunsti- ja muusikateosed? Kunstilise mõtte erakordse kõrglennu põhjused saavad selgeks, kui me majanduse kõrval võtame vaatluse alla ka veel elu teised küljed. Vene realistliku kunsti ideelise sisu määras eelkõige see pärisorjusevastane terav poliitiline võitlus, mis riigis toimus. See võitlus innustas eesrindlikke kirjanikke, luuletajaid, kunstnikke, heliloojaid suurepäraseid teoseid looma. Kunstile avaldasid mõju rahvaluule traditsioonid, progressiivsed ideelised voolud Läänes ja palju muud. Teie küsite: kus on siis majanduse määrav osa? Kuid ei tohi unustada, et nii poliitiline võitlus Venemaal, rahvaluule traditsioonid kui ka ühiskondliku mõtte progressiivsed voolud teistes riikides sõltusid samuti majanduslikust korrast, kinnitusid sellesse oma juurtega. Nimelt majanduslik korra rüpes valmisid vajadused, mis olid eesrindlike jõudude tegevusele stiimuliks. Niisiis etendas majanduslik kord ka siin määravat osa, kuid ainult üldkokkuvõttes, mõjutades kunsti poliitika, moraali, filosoofia jne. kaudu.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon on kõige väljapaistvam sündmus inimkonna ajaloos. Aga kas võib arvata, et see toimus üksnes majanduse arenemise, tootlike jõudude arenemise tulemusena? Kas revolutsioon oleks saanud võita, kui Venemaa töölisklass poleks omandanud suuri poliitilisi kogemusi, kui ta poleks käinud läbi 1905. aasta karmist koolist, poleks rajanud tiheda poliitilise liidu talurahvaga? Muidugi poleks saanud. Ei saa kujutleda revolutsiooni võitu bolševistliku parteita, kes juhtis töölisklassi võitlust, kes oli revolutsiooni lahingustaabiks. Muidugi mõista väljendas Oktoobrirevolutsioon lõppkokkuvõttes majanduslikku paratamatust, kuid see paratamatus avaldus ka poliitilises klassivõitluses, partei tegevuses ja ideelises võitluses, mida V. I. Lenin pidas kodanliku ideoloogia, parempoolse ja «pahempoolse» oportunismi vastu.

Te näete, et ühiskonna arenemine on majanduse ja poliitika, ideoloogia ning ühiskondliku elu kõigi teiste külgede vastastikune toime. Kuid selles vastastikuses toimes tuleb alati näha majanduslikku alust, mis läbib seda punase joonena ning võimaldab mõista ühiskondliku arengu seaduspärasust.

Mis on ühiskondlik-majanduslik formatsioon? Püüame nüüd kujutleda ühiskonna elu tervikuna. See ei tundu meile enam faktide ja sündmuste kaootilise kuhjumisena, imetegude ebakorrapärase põiminguna. Tootmissuhete süsteemis me leidsime otsekui ühiskonna kondikava, mis annab talle ühtsuse ja tervikluse. Inimeste ideoloogilised suhted, nende vaimne tegevus, vaated, poliitilised huvid, moraalsed ideaalid katavad skeleti liha ja verega, moodustades koos sellega elava, areneva ühiskondliku organismi. Niisiis, ajaloolise arenemise igal etapil kujutab endast ühiskond, võetuna kõigi tema külgedega, temale omase majandusliku korra ja ideoloogilise ning poliitilise pealisehitusega, terviklikku *ühiskondlik-majanduslikku formatsiooni.*

Ühiskonna ajalugu on ühiskondlik-majanduslike formatsioonide arenemise ja vaheldumise ajalugu. See protsess toimub objektiivsete seaduste järgi, mis ei sõltu inimeste teadvusest ja tahtest, vaid koguni määravad nende tahet ja teadvust. Üldse, nagu teada, tuntakse viit formatsiooni: ürgkogukondlik, orjanduslik, feodaalne, kapitalistlik ja kommunistlik. Tootmisviisi vahetus tähendab ühiskonna majandusliku struktuuri muutumist. Seejärel toimub kiiremini või aeglasemalt pööre kogu ideoloogilises pealisehituses. Toimub üleminek ühelt ühiskondlik-majanduslikult formatsioonilt teisele. Iga järgmine formatsioon tähendab uut astet inimkonna ajaloos.

Kodanlikus sotsioloogias eksisteerivad ajaloo ringkäigu teooriad, mille järgi ajalugu koosneb üksteisele järgnevate tsüklite ahelast. Iga tsükkel otsekui kordaks eelmist ja kokkuvõttes pole mingit edasiminekut. Kuid see pole nii.

Võrrelge tootlike jõudude arenemistaset mitmesugustes formatsioonides ja te veendute, et see pidevalt tõuseb üleminekuga ühelt formatsioonilt teisele. Kahtlemata on märgata edasiminekut ka vaimse kultuuri arenemises.

Üksikutel ajalooperioodidel esineb ka seisakuid ja isegi tagasiminekuid kultuuri arenemises. Nii toimus üleminekul orjanduslikult ühiskonnalt feodaalühiskonnale esialgu Euroopas tunduv langus kunsti arenemises. See räägib veel kord sellest, et pole olemas ühiskondliku teadvuse mehhaanilist sõltuvust majanduslikust korrast. Kui aga võtta mitte kultuuri üksikuid valdkondi, vaid kultuuri tervikuna, võrrelda mitte üksikuid ajalooperioode, vaid ühiskondlik-majanduslikke formatsioone tervikuna, siis kujutab igaüks neist eelmise suhtes sammu edasi vaimse kultuuri arenemise alal.

Ühiskonna arenemine ei toimu ringi mööda, vaid astmeliselt, madalamalt kõrgemale. Selles seisab *ühiskondliku progressi olemus.*

§ 8. KLASSID JA KLASSIVÕITLUS.

Mis on klassid? Igas ühiskonnas, välja arvatud ürgkogukondlik, eksisteerivad suured inimrühmad, mis erinevad üksteisest terve rea tunnuste poolest. Orjad ja orjapidajad, feodaalid ja

talupojad, kapitalistid ja töölised — need on sotsiaalsed grupid, mida nimetatakse klassideks. Missugused on klasside põhilised tunnused?

Võtame kodanliku ühiskonna ning analüüsime erinevusi tööliste ja kapitalistide vahel. Nad erinevad elulaadilt, poliitilistelt vaadetelt, oma moraalselt palgelt, mõnikord isegi keelelt, riietuselt, kommetelt. Kõik loetletud tunnused on tähtsad, kuid need ei ava veel põhilisi klassierinevusi, mis teeksid mõistetavaks, miks töölisel ja kapitalistil on erinevad vaated, erinev elulaad. Kui me ütleme, et see on nii sellepärast, et kapitalistil on suuremad sissetulekud, siis jõuame sügavamate klassierinevuste juurde, mis tungivad majanduse sfääri: tööline ja kapitalist erinevad tulu saamise viisi ja ulatuse poolest. Kuid jälle kerkib küsimus: miks saab kapitalist rohkem ühiskondlikke rikkusi kui tööline? Üksnes sellepärast, et tema käes on kõik tootmisvahendid. Tänu sellele on kapitalistil majanduses valitsev seisund, tal on võimalik ekspluateerida töölisi, omastada nende töövilja.

Suhe tootmisvahenditega on peamine klassierinevuste tunnus. Sellest tulenevad ka kõik teised tunnused: koht ühiskondliku tootmise süsteemis, osatähtsus ühiskondlikus töökorralduses, ühiskondliku rikkuse selle osa saamisviis ja suurus, mis on iga klassi käsutuses, aga samuti poliitilised, kõlbelised, psühholoogilised, ideelised tunnused ja omadused.

Kohe on näha, et klassid eksisteerivad vaid seal, kus erinevad inimgrupid suhtuvad tootmisvahenditesse erinevalt. Klassid ei ole igavesed. Ürgkogukondlikus ühiskonnas, kus polnud eraomandust, ei saanud ka olla klasse. Need tekkisid koos eraomanduse tekkimisega ja kaovad järk-järgult pärast selle kaotamist.

Klassivõimu relv. Omades tootmisvahendeid, omavad ekspluataatorlikud klassid tohutut majanduslikku jõudu ja kasutavad seda oma tahte pealesurumiseks kogu ühiskonnale. Tootmisvahendite eraomandus, kord, mis kindlustab vähemikule enamiku ekspluateerimise võimaluse, kuulutatakse ühiskonna vankumatuks toeks. Igasugune tegevus, mis on suunatud ekspluataatorite huvide vastu, kuulutatakse seadusvastaseks ja seda kiusatakse taga. Ühiskondlikke suhteid klassiühiskonnas reguleerivad juriidilised seadused ja normid, mis väljendavad valitseva klassi tahet. Neid seadusi ja norme nimetatakse *õiguseks.*

Kuid miks on kõik kohustatud valitseva klassi tahtele alluma ja tema poolt kehtestatud seadusi järgima? Sellepärast, et valitseva klassi käes on niisugused võimuorganid nagu politsei, armee, kohus, vanglad jne. Kõik need organid moodustavad poliitilise aparaadi rõhutud klasside mahasurumiseks — *riigi.* Kõigis ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides, mis rajanevad eraomandusel ja ekspluateerimisel, on *riik ekspluataatorite klassivõimu relv ekspluateeritavate üle.*

Riik tekkis ühiskonna jagunemisel klassidesse. Enne seda juh-

Tartu Ülikooli RAAMATUKOGU

tisid ühiskondlikke üritusi kõik inimesed ühiselt, võim polnud rahvast eraldatud. Vanemate ja hõimu juhtide autoriteet tugines nende isiklikele omadustele, põhines suurtel kogemustel, tarkusel, julgusel jne. Eraomanduse tekkimisel haaras jõukas klass poliitilise võimu ühiskonnas enda kätte. Sellest hetkest peale eraldus võim rahvast ja muutus ekspluataatorite riigivõimuks, mille peamiseks funktsiooniks sai rõhutud rahvahulkade vastupanu mahasurumine.

Ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetus toob endaga loomulikult kaasa riigi klassiolemuse muutumise. Vastavalt sellele eristame ekspluataatorlike riikide kolme põhitüüpi: orjanduslik, feodaalne ja kodanlik.

Võrdleme mõningaid kodanlikke riike. Inglismaal on konstitutsiooniline monarhia, Ameerika Ühendriikides presidendivalitsus, Hispaanias frankistlik diktatuur. Kõik nad on üht tüüpi riigid. Aga siiski erinevad nad omavahel. Mille poolest? Vormilt. Riigivorm sõltub: 1) *valitsemisvormist* ja 2) *poliitilisest korrast*. On olemas kaks peamist valitsemisvormi: monarhia ja vabariik.

Monarhia on ühe inimese (kuninga, tsaari, imperaatori) võim, mis antakse edasi pärimise teel. Sealjuures toetub monarh valitsevale klassile, täidab tema tahet. Kui monarhi teod ja kavatsused hakkavad valitseva klassi huvidest lahku minema, leiab viimane tee ühe monarhi asendamiseks teisega, järeleandlikumaga. Kui Vene keiser Paul I püüdis sõlmida liitu Napoleoniga, tapeti ta õukonna ülikute poolt, sest liit kodanliku Prantsusmaaga oli aristokraatide-mõisnike huvidega vastuolus. Seoses sellega ütles üks ajaloolasi, et Venemaal on «isevalitsus tsaaritapmisega piiratud».

Vabariik (ladina keeles «res publica», mis tähendab «üldine asi») on võim, mida teostavad valitsevad organid. Endastmõistetavalt väljendab vabariik ekspluataatorlikus ühiskonnas samuti valitseva klassi huve.

Poliitiline kord iseloomustab valitsemismeetodeid. Valitsev ekspluataatorlik klass võib võtta kasutusele avaliku terrori meetodi rõhutud klasside mahasurumiseks, võib valitseda ka demokraatlike meetoditega, kuid kõige sagedamini ühendab ta «nuudipoliitika pääniku poliitikaga».

Asume selgitama väga tähtsat mõistet — *demokraatia*. Sellega tähistatakse niisugust riigikorda, mis kindlustab rahvahulkade osavõtu valitsemisest ja isikuvabaduse, see tähendab — kodanike võimaluse kasutada poliitilisi õigusi (kõikide võrdsus seaduse ees, sõna-, trüki- ja koosolekute vabadus, eluaseme puutumatus jne.).

Ekspluataatorlikes ühiskondades on demokraatia piiratud; Ateena või varase Rooma tüüpi orjanduslikes demokraatlikes vabariikides, nagu teil hästi teada, oli suur osa elanikkonnast — orjad — igasugustest õigustest üldse ilma jäetud. Keskaegsetes linnvabariikides — Veneetsia ja Firenze Itaalias, Novgorod Venemaal — olid võimul rikkad — kaupmehed ja tsunftimeistrid. Kaasaegsetes kodanlikes demokraatiates, vaatamata üldisele valimisõigusele, on võimul suurkodanlus, kes tarvitab kogu oma majanduslikku võimsust, kasutab kõiki riigiaparaadi lülisid ja propagandavahendeid, ei põlga äraostmist, pettust, võltsimist, et mitte lasta töörahvahulki riigivalitsemise juurde. Niisiis, demokraatlike institutsioonide olemasolu ei muuda riigi klassiiseloomu.

Ekspluataatorlikus ühiskonnas on riik sisuliselt alati ekspluataatorite võimu relv ja demokraatia kujutab endast üht selle võimu vormi.

Samal ajal aga demokraatia, ükskõik kui piiratud ja formaalne see ekspluataatorliku ühiskonna tingimustes ka poleks, kujutab endast siiski töötajatele kõige vastuvõetavamat riigivormi. Kõik demokraatlikud institutsioonid on rahvahulkade võitluse tulemus, kes tuhandeid aastaid oma õiguste eest võideldes on sundinud valitsevaid klasse järeleandmisi tegema.

Kodanlik demokraatia, vaatamata oma klassipiiratusele, loob soodsad tingimused võitluseks töölisklassi olukorra parandamise eest. Kasutades konstitutsiooniga väljakuulutatud poliitilisi vabadusi, võib töölisklass paremini organiseeruda revolutsiooniliseks võitluseks kapitalistliku korra kukutamise eest. Ega siis monopolistlik kodanlus, kartes revolutsioonilise liikumise kasvu, asjata püüa demokraatiast vabaneda ja oma avalikku diktatuuri maksma panna. Sellepärast ongi võitlus demokraatia säilitamise ja laiendamise eest töölisklassi üks tähtsamaid ülesandeid.

Tõeline demokraatia on võimalik üksnes sotsialismi tingimustes, kus demokratismi peamised printsiibid — rahvavõim ja isikuvabadus — leiavad kindla aluse majanduslikes suhetes.

Ajaloo liikumapanev jõud. Ajalugu õppides võisite veenduda, et see on tulvil klassivõitlust. Kreeka ja Rooma orjanduslikke riike vapustasid tihti orjade ülestõusud. Feodalismi ajal toimusid massilised talurahva ülestõusud: Wat Tyleri ülestõus Inglismaal, Jacquerie Prantsusmaal, talurahvasõda Saksamaal, Bolotnikovi, Razini ja Pugatšovi ülestõusud Venemaal, talurahvasõjad Hiinas. XIX sajandi algusest kuni tänaseni toimub kapitalistlikes riikides proletariaadi klassivõitlus.

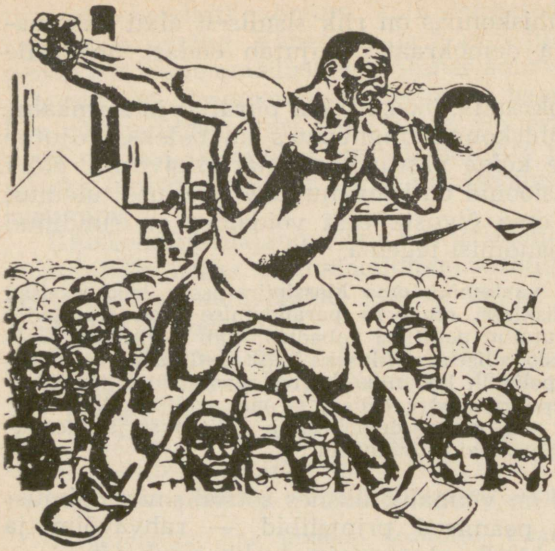
Mis on klassivõitluse põhjuseks ja missugust osa etendab klassivõitlus ühiskonna ajaloos?

Klassivõitlus kasvab paratamatult välja neist sotsiaalsetest antagonismidest[1], mis on ekspluataatorite ja ekspluateeritavate vahel. Rõhutud klasside olukord ühiskonnas, kitsendused, mille all nad rõhujate tõttu kannatavad, tõukavad neid revolutsioonilisele võitlusele.

Kodanlikud ideoloogid väidavad, et vastandlike klasside huvisid võib lepitada. Kuid otsustage ise: kuidas saab lepitada rõhujat ja rõhutut? Selleks peaksid ekspluataatorid vabatahtlikult loobuma tootmisvahendite eraomandusest. Selles aga asi seisabki, et nad pole seda eales teinud ega tee ka iialgi. Üksnes klassivõitluse teel võib tootmisvahendid nende käest ära kiskuda ja ekspluateerimisele lõpu teha.

Ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetus toimub, nagu juba eespool öeldud, tootlike jõudude ja vananenud tootmissuhete vahelise konflikti lahendamise tulemusena. Kuidas aga

[1] Antagonismide all mõeldakse vastuolusid klasside vahel, kelle huvid on vastandlikud ja lepitamatud.

Kunstnik H. Gellerti illustratsioon K. Marxi «Kapitalile».

suhtuvad erinevad klassid sellesse konflikti? On selge, et ekspluataatorlikud klassid ei taha vananenud tootmissuhete kaotamist. Nad hoiavad neist igati kinni, kaitstes oma rikkust ja võimu. Tuletagem meelde, kui raevukalt võitlesid aristokraadid-mõisnikud oma privileegide säilitamise eest, kui suure visadusega tegutsesid nad kodanlike revolutsioonide vastu. Aga tänapäeva imperialistid? Kas nad nõustuvad kapitalistlikust korrast vabatahtlikult loobuma? Kõik nende teod näitavad, et nad kaitsevad seda viimse võimaluseni.

Tähendab, ühe ühiskonnakorra asendamine teisega ei saa toimuda iseendast, isevoolu teel isegi mitte siis, kui tootmissuhted on muutunud progressi piduriks. Et see toimuks, tuleb murda reaktsiooniliste, vanu tootmissuhteid kaitsvate klasside vastupanu. Selles seisabki rõhutud klasside revolutsioonilise võitluse ajalooline mõte. Nad pühivad ühiskondliku progressi teelt takistused ja tõkked, mida reaktsioonilised klassid ette veeretavad. *Klassivõitlus on ajaloo liikumapanev jõud kõigis ekspluataatorlikes formatsioonides.* Sotsiaalne progress pole antagonistlikus ühiskonnas ilma selleta võimalik.

Kõige suurema tõusu ja teravuse saavutab klassivõitlus sotsiaalsete revolutsioonide ajal.

Sotsiaalne revolutsioon. Ühiskonna ajaloos eralduvad selgesti järkjärgulise arenemise perioodid ja kogu ühiskonnakorra järsu murrangu perioodid.

Pärast Rooma impeeriumi langust kulgesid Euroopas piinavalt sünge keskaja aastad. Vahetusid kuningadünastiad, toimusid sõjad ja paleepöörded, muutusid feodaalvalduste piirid. Kuid kõik need sündmused ei muut-

nud feodaalkorra olemust. Ja kuigi talurahva ülestõusude leek haaras vahetevahel terveid riike, ähvardades neelata feodaalmõisnikke ja monarhe, uputasid aristokraadid need ülestõusud verre, sest talurahva harimatust ja teadmatust kasutades lõhestasid nad tema ridu.

Saabus suurte sotsiaalsete vapustuste ajastu: XVI sajandil Madalmaades, XVII sajandil Inglismaal, XVIII sajandil Prantsusmaal. Tähtsamate Euroopa riikide ühiskonnakord muutus kolme sajandi jooksul põhjalikult. Võrdlemisi lühikese ajaga tuli feodalismi asemele kapitalism.

Sotsiaase korra täielikku lammutamist, mille kaudu toimub üleminek ühelt ühiskondlik-majanduslikult formatsioonilt teisele, nimetatakse sotsiaalseks revolutsiooniks. Selle majanduslikuks aluseks on konflikt tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Progressiivsed jõud püüavad seda konflikti lahendada, vanu tootmissuhteid kõrvaldada. Reaktsioonilised klassid tegutsevad selle konflikti lahendamise vastu. Võitluses revolutsioonilise liikumise vastu kasutab valitsev klass riigi kogu võimu. Sellepärast on *võimuküsimus peamine küsimus igas revolutsioonis.* Võitnud kätte riigivõimu, purustab revolutsiooniline klass selle abil vana korra lõplikult ja kehtestab uue korra.

Ajaloo kogemused näitavad, et revolutsiooni ei saa teha tellimuse järgi, vaid selleks on vajalik *revolutsiooniline situatsioon,* s. o. selline ühiskonna seisund, kus valitsevad klassid ei saa enam kauem vana viisi valitseda, rõhutud klassid aga ei taha enam elada vana viisi.

Kuid kaugeltki iga revolutsiooniline situatsioon ei muutu revolutsiooniks. Revolutsiooni teostamiseks on tarvis massiliselt poliitilisi jõude. Need moodustuvad nende klasside hulgast, kes on huvitatud olemasoleva korra likvideerimisest ja on võimelised viima revolutsiooni võiduka lõpuni. Need klassid kujutavad endast *revolutsiooni liikumapanevaid jõude.* Revolutsiooni poliitiliste jõudude koondamiseks on vaja, et revolutsioonilised klassid omandaksid teatavaid kogemusi klassivõitluse alal, looksid poliitilisi parteisid ja organisatsioone, tõstaksid esile revolutsiooni juhte ja eestvedajaid, oleksid otsustavalt valmis ennastohverdavateks tegudeks.

Revolutsioonid erinevad üksteisest sõltuvalt nende poolt lahendatavatest ülesannetest. Kui revolutsioon kehtestab kodanlikud suhted, siis on ta kodanlik, kui ta aga toob kaasa sotsialistliku korra sisseseadmise, on ta oma iseloomult sotsialistlik revolutsioon.

Sotsiaalsetes revolutsioonides avaldub rõhutud ja ekspluateeritavate klasside tohutu osa erilise jõuga. Oma ennastsalgava võitlusega murravad need klassid vana korra toed. Just neist moodustuvad revolutsiooni löögipataljonid, kes ründavad reaktsiooniliste klasside riigiaparaadi kindlusi ja kaitsevad ennastsalgava vaprusega revolutsiooni võite kontrrevolutsiooni kallaletungide vastu. Rõhutud klassid on kõigi suurte revolutsioonide peamine liikumapanev jõud. V. I. Lenin ütles, et revolutsioonid on rõhututele ja ekspluateeritavatele pidupäevadeks. Tänu rahvahulkade aktiivsele osavõtule poliitilisest elust arenevad sündmused sel ajal uskuma-

tult kiires tempos. Sotsiaalset revolutsiooni võib võrrelda puhastava äikesega, mille järel on kerge ja vaba hingata. Revolutsioonid pühivad tõkked ühiskondliku progressi teelt. Põhjusega nimetas K. Marx neid ajaloo lokomotiivideks.

§ 9. INIMESTE ÜHTEKUULUVUSE AJALOOLISED VORMID.

Sugukond ja hõim. Klassi- ja sotsiaalsete erinevuste kõrval, mis jagavad inimesi eri ühiskondlikesse rühmadesse, on juba iidsest ajast eksisteerinud inimeste kooselu ajaloolised vormid.

Esimesed ühtekuuluvuse vormid — sugukond ja hõim — tekkisid inimeste veresugulusest. Sellest kõneleb juba termin «sugukond», mis viitab nende liikmete ühisele põlvnemisele. Inimkonna ajaloo varajastel staadiumidel olid inimesed tõepoolest ühendatud ja lugesid end ühendatuks eelkõige veresuguluse kaudu, ühisest esivanemast põlvnemise tõttu (sugulust määrati kas ema või isa järgi). Sellised inimgrupid elasid koos, kogukonnana. See ei olnud mingi tuju või eriti tugevate sugulustunnete väljendus. Selleks sundisid ühise majapidamise, tööoskuse omandamise ja noore põlvkonna kasvatamise vajadused.

Aja jooksul kasvasid sugukonnad suureks ja neist võrsusid tütarsugukonnad. Nendevahelised sugulus- ja majandussidemed säilisid, moodustusid laialdased sugukondade liidud — *hõimud*. Hõimus oli sadu ja isegi tuhandeid inimesi. Elamiseks ning jahipidamiseks oli hõimul oma kindel maa-ala. Hõimu liikmed kõnelesid ühist keelt, neil olid ühised usulised tõekspidamised, ühtsed kombed ja tavad. Sugukonna ja hõimu elu oli tervenisti rajatud stiihilistele demokraatlikele printsiipidele. Sugukonda juhtisid kõigi täiskasvanud sugukonnaliikmete poolt valitud vanemad. Hõimu juhtis nõukogu, kes valiti hõimu koosolekul.

Hilisemas staadiumis hakkasid kujunema sugulushõimude liidud. Hõimuliitude moodustumist dikteerisid nii majanduslikud kui ka sõjalised vajadused. Peamiseks sidelüliks aga jäi endiselt veresugulus. Veresugulussideme asendumine territoriaalse sidemega, mis tekkis majanduse arenemisel, viis selleni, et moodustusid rahvad, seejärel aga tekkisid ka rahvused.

Rahvas ja rahvus. Hõimude liit on liiga laialdane organisatsioon selleks, et ta võiks pikka aega sugulussidemete alusel püsida. Majanduslike suhete arenemisega hakkab järjest suuremat osa etendama territoriaalne lähedus, isegi kui ta seob inimesi, kes pole omavahel sugulased. Kooselu ühisel territooriumil, ühine keel ja kombed määravad suurte inimrühmade ajaloolise saatusühtsuse, kujundavad neil karakteri ühtse psühholoogilise laadi, ühtse kultuuri. Niiviisi moodustub *rahvas*.

Rahvad tekkisid orjanduslikul ja feodaalsel epohhil. Näiteks orjanduslikul epohhil kujunesid vanaegiptuse ja vanakreeka

rahvad. Feodaalajastul tekkisid Lääne-Euroopa rahvad. IX sajandil kujunes idaslaavi hõimudest vanavene rahvas.

Rahvas on veel võrdlemisi ebapüsiv ühtekuuluvuse vorm. Paljud muistsed rahvad on laiali lagunenud, teised on hiljem saanud aluseks mitmele rahvusele. Nii on vanavene rahvast kujunenud venelased, ukrainlased ja valgevenelased. Rahvast ühendavate sidemete suhteline ebakindlus on seletatav sellega, et rahval pole veel ühtset majandust, paiksed erinevused on ühise kultuuri raamides veel küllalt tugevad, ühine keel aga jaguneb terveks reaks murreteks.

Rahvaste konsolideerumine rahvusteks toimub kapitalistlike suhete arenemisel. Kapitalism lõhub kohalikud vaheseinad, loob üldrahvaliku turu ja seob rahva või mitu rahvast majanduselualase ühtekuuluvuse abil. Selle tulemusel täiendub territoriaalne ühtsus majandusliku ühtsusega, selle alusel aga tekib ühine rahvuslik kultuur, arenevad rahvuslik iseteadvus ja patriootilised tunded. *Rahvus on majanduslike, territoriaalsete, keeleliste ja kultuurilis-psühholoogiliste sidemetega ühendatud inimeste püsiv ühtekuuluvus.*

Rahvuslikud suhted etendavad suurt osa ühiskondlikus arenemises. Nad annavad end tunda ka majanduses, poliitikas ja kultuuris.

Kaks tendentsi rahvuste arenemises. Rahvuslike suhete arenemisele on iseloomulikud kaks vastupidist tendentsi: esiteks — rahvusliku elu virgumine, püüd rahvuslikule iseseisvusele ja sõltumatusele; teiseks — rahvusvaheliste suhete laienemine, rahvuslike vaheseinte purunemine, ühiskondliku elu internatsionaliseerumine.

Tegelikult on mõlemad tendentsid progressiivsed. Nad aitavad rikastada kogu inimkonna tsivilisatsiooni. Ent kapitalismi ajal leiavad need tendentsid tugevat vastupanu ja nad rajavad teed läbi teravate rahvusvaheliste konfliktide. Rahvusliku sõltumatuse püüdele avaldavad vastupanu rõhuvate rahvuste valitsevad klassid, mistõttu seda on võimalik saavutada üksnes visa võitlusega. Kapitalismi tingimustes arenevad rahvustevahelised suhted antagonistlikus vormis: ühtede rahvuste ja rahvaste orjastamisega teiste poolt.

Kõik see kõneleb sellest, et rahvusliku vabaduse ja arenemise küsimused on lahutamatud sotsiaalsest progressist ja klassivõitlusest. Rõhutud rahvaste võitlus rahvusliku sõltumatuse eest ja rahvuslik taassünd on tihedasti läbi põimunud rahvusvahelise töölisklassi revolutsioonilise liikumisega inimkonna vabastamiseks kapitali ikkest. Üksnes sel teel suudavad kõik rahvad saavutada tõeliselt rahvusliku võrdsuse ning arendada igaüks oma võimeid ja talenti. Sellega luuakse tingimused sõpruseks kõigi rahvuste vahel ja nende järkjärguliseks lähenemiseks. Juba arenenud kommunistlikus ühiskonnas, mis on võitnud kogu planeedil, viib

see rahvuslike erinevuste kadumisele ja inimühiskonna kõige kõrgema ja internatsionaalsema vormi — ühtse inimkonna tekkimisele.

Kodanlik natsionalism ja proletaarne internatsionalism. Nagu juba märgitud, kujunevad rahvused kapitalismi tekkimise perioodil. Loomulikult püüab kodanlus algusest peale kasutada rahvusliku iseteadvuse ja rahvuslike tunnete tõusu oma klassihuvides. Ta kuulutab oma kasupüüdlikud huvid kogu rahvuse huvideks. Kerkivad esile ideed ühe või teise rahvuse üleolekust kõigist teistest rahvustest. Kodanlus püüab rahvahulki uimastada natsionalismiga, segada proletariaadi klassiteadvuse kasvu, sisendada rahvustevahelist vaenu töötajate seas.

Loomulikult tuleb natsionalismi ajaloolise osa hindamisele läheneda konkreetselt. Kolonialismi vastu võitleva rõhutud rahvuse natsionalismil on ülddemokraatlik progressiivne sisu. Natsionalistlikud ideed ja meeleolud väljenduvad sel juhul protestiavaldusena imperialismi vastu. Kuid neiski tingimustes kannab natsionalism positiivsete külgede kõrval endas ka negatiivseid jooni. Tema progressiivne sisu võib edasi areneda üksnes elanikkonna töötavate klasside ja kihtide — rahvuse enamiku huvide veelgi järjekindlama kaitsmise alusel vastukaaluks reaktsiooni huvidele, kes kõhklemata reedab rahvusliku vabastuse ürituse kitsalt klassiprivileegide säilitamiseks.

Töölisklass seab natsionalismile vastu *proletaarse internatsionalismi,* kõigist rahvustest ja rassidest töötajate klassisolidaarsuse võitluses kapitali võimu vastu ja igasugusest sotsiaalsest ning rahvuslikust rõhumisest vabanemise eest. Tööliste rahvusvahelise vendluse võitlusdeviisiks on saanud tuntud loosung «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!»

Proletaarse internatsionalismi juured peituvad juba tolles seisundis, milles asub töölisklass kapitalistlikus ühiskonnas. Kapital on rahvusvaheline jõud ja ta ekspluateerib töölisi, hoolimata nende rahvusest või nahavärvist. Kasumid, mis voolavad miljardäride seifidesse, luuakse mitmesuguste maade tööliste töövaevaga. Selleks et ülemaailmse kapitali võimu purustada, on vaja töölisklassi, kõigi töötajate rahvusvahelist liitu. Proletaarse internatsionalismi printsiip on teadlikult võetud töölisklassi revolutsioonilise avangardi — marksistlik-leninliku partei tegevuse aluseks.

Proletaarsel internatsionalismil pole midagi ühist natsionaalse nihilismiga, mis ei arvesta rahvuste reaalset eksisteerimist, nende eluolu ja kultuuri spetsiifilisi jooni ega rahvuslikku uhkustunnet. Kõne alla ei tule mitte rahvuslike huvide eitamine, vaid nende õige ühendamine töörahva internatsionaalsete klassihuvidega.

Kodanlik natsionalism, mis sõnades ülistab rahvust, toob tegelikult tema elulistele huvidele kahju. Natsionalismi ja šovinismi lipu all on valla päästetud imperialistlikke sõdu, mis tõid suuri

rahvuslikke hädasid. Natsionalismi ja rassismi nimel paiskas saksa fašism inimkonna Teise maailmasõtta, mis sai rahvuslikuks tragöödiaks ka saksa rahvale. Rahvusi lahutades ja vastamisi kihutades külvab natsionalism viha ja vaenu rahvaste vahele.

Proletaarne internatsionalism ühendab rahvuste saatuse töötajate sotsiaalse vabastamisega kurnamisest. Ta äratab iga rahvuse elulised jõud, avab igaühele neist perspektiivi õitsenguks võrdõiguslike rahvaste internatsionaalses liidus. Kaitstes rahvusvahelise töölisklassi — ajaloo juhtiva jõu huve, kehastab proletaarne internatsionalism endas kõigi rahvaste tõelisi huve.

§ 10. AJALOOLINE PARATAMATUS JA INIMESTE TEGEVUS.

Inimesed ise teevad ajalugu. Selgitanud välja, et ühiskond areneb samuti nagu looduski objektiivsete seaduste järgi, võib põhjendatult esitada küsimuse: missugune on inimeste osa ajalooprotsessis? Kas pole inimene mitte ajaloolise paratamatuse pime tööriist?

Antiikaja mütoloogia räägib halastamatust saatusest, mis valitseb inimeste ja jumalate üle. Inimene pole võimeline muutma seda, mis saatusejumalannade, moirade poolt talle ette on määratud. Ehk on ajalooline paratamatus sarnane saatusega? Kas poleks siis parem üldse hoiduda ühiskondlikust tegevusest ja passiivselt oodata sündmuste vältimatut kulgu?

Püüdes kummutada marksismi-leninismi, väidavad kodanlikud ideoloogid, et ta viivat *fatalismile*, s. o. niisugusele seisukohale, et maailmas on kõik ajaloosündmused varem ette määratud. Milleks võidelda sotsialismi ja kommunismi eest, arutlevad nad, kui ajalooseadused paratamatult viivad kommunismile? Ei tule ju kellelegi mõttesse võidelda kevade või suve tuleku eest.

Ajalooseadused erinevadki loodusseadustest selle poolest, et nad rajavad endale teed just nimelt inimeste tegevuse kaudu. Ajalooline paratamatus ei avaldu mingites fataalsetes protsessides väljaspool inimeste tegevust, vaid selles, et tootmise arenemisega saavad ühiskonnas küpseks uued materiaalsed vajadused, mis ergutavad suuri inimgruppe teatud kindlas suunas tegutsema.

Kui feodaalsuhted muutusid tootlikele jõududele kammitsaks, tekkis materiaalne vajadus nende hävitamiseks. See vajadus leidis oma väljenduse kodanluse ja oma turjal feodaalsuhete iket tunda saanud talurahva revolutsioonilises võitluses. Nende klasside revolutsiooniline võitlus pühkis minema feodaalkorra. Suure aktiivsuse ja vaprusega ründasid revolutsiooni sõdurid Bastille' kindlust ning kaitsesid uut korda feodaalse kontrrevolutsiooni vastu. Kui poleks olnud nende revolutsioonilist võitlust, siis poleks feodaalkord iseenesest küll kokku varisenud. Sellest näitest selgub, et ajalooseadused ei toimi automaatselt. Inimesed ise loovad oma ajalugu, kuid mitte meelevaldselt, vaid ümbritsevate olukordade mõjul, mille hulgas peamiseks teguriks on majandus-

lik paratamatus, mis kujundab juhtivate klasside ja ühiskondlike gruppide huvisid. See paratamatus realiseerub inimeste tegevuse kaudu, kes kaitsevad oma huvisid ja kes enam-vähem selgelt tunnetavad ühiskonna arenemise käigus väljakujunenud vajadusi.

Mitte kõik ühiskonnas ei võitle progressiivsete muudatuste teostumise eest. Reaktsioonilised jõud astuvad ajaloolise paratamatuse vastu välja, sest see ähvardab nende heaolu ja võimu. Reaktsionääride tegevus segab sotsiaalset progressi, kuid ei suuda seda peatada. Näiteks imperialistide püüded kõigi meetoditega säilitada kolonialismi pidurdasid koloniaalrahvaste vabanemist, kuid ei suutnud kustutada rahvusliku vabadusliikumise leeki ega ära hoida koloniaalsüsteemi kokkuvarisemist.

V. I. Lenin astus resoluutselt välja oportunistide vastu, kes alahindasid sotsialismi eest peetava aktiivse revolutsioonilise võitluse tähtsust, sotsialistliku teadvuse, revolutsioonilise teooria ja partei osa selles võitluses. On ilmne, et mida selgemini revolutsioonilised jõud tunnetavad uue korra võidu paratamatust ja mida aktiivsemalt nad selle eest võitlevad, seda kiirem on ühiskondlik progress.

Ajalooline paratamatus ja vabadus. Kodanlikud ideoloogid väidavad tavaliselt, et ajalooline paratamatus võtab inimeselt vabaduse. Nende arvates ei saa vabadust paratamatusega ühendada.

Arutame seda küsimust, toetudes oma kogemustele. Oletame, et kaks inimest eksisid laanes ära. Üks neist ei hooli looduses esinevatest paratamatutest seostest. Kujutledes end vabana, hakkab ta huupi mingis suunas liikuma. Ta võib end rahustada sellega, et ta on igal ajal «vaba» muutma suunda ja minema teisele poole. Ja alles pärast mitmetunnilist ringilonkimist ning õiget teed leidmata taipab ta, et tema «vabadus» oli näilik. Tegelikult pole ta vaba, vaid on täielikult sõltuv ümbrusest, mis sisendab talle hirmu ja meeleheidet. Teine eksinu talitab teisiti. Ta teab, et looduses on olemas paratamatud seosed valguse ja taevakehade seisu vahel. Tuletades meelde kõik, mida ta neist seostest raamatute kaudu ja oma kogemuste järgi teab, valib ta tee, mis teda varsti koju viib. Paratamatuse tundmine ja tegutsemine sellele vastavalt lubavad sel inimesel vabalt orienteeruda ümbritsevas olukorras, ja ta on selles suhtes tõepoolest vaba.

Objektiivse paratamatuse tundmine annab inimestele ajaloolise tegevuse vabaduse. Parimaks näiteks selle kohta on meie rahva tegevus Kommunistliku Partei juhtimisel. Partei on relvastatud ühiskonna arenemise seaduste tundmisega. Ta organiseerib rahva tegevust vastavalt ajaloolisele paratamatusele, mis viib kommunismile. Tulemused on teada. Meil on sotsialism üles ehitatud. Me oleme kindlad oma homses päevas ja liigume edasi marsruudil, mis on NLKP programmis ja partei kongresside otsustes kavandatud vastavalt ajalooseadustele. Me valime liikumissuuna niisama vabalt ja täpselt nagu inimene, kes hästi orienteerub ümbruses.

Loomulikult ei garanteeri sotsialistlik kord iseenesest veel vigadest hoidumist majandus-, poliitika-, kultuuri- ja ideoloogiaküsimustes. Seepärast nõuabki marksism-leninism tõsist suhtumist objektiivsetesse seadustesse, nende tähelepanelikku uurimist, otsuste vastuvõtmist ja oma tegevuse rajamist ranges vastavuses ühiskonna arenemise vajadustega.

Niisiis, paratamatus ei lülita hoopiski välja vabadust, ja vastupidi, vabadus ei lülita välja paratamatust. *Vabadus seisab paratamatuse tunnetamises ja tema praktilises kasutamises.*

Rahvahulgad ja isiksus. Ajalooõpikut lehitsedes näeme, et selle lehekülgedel esineb mitusada niisuguste inimeste nime, kes on jätnud eriti sügava jälje ühiskonna ellu. Need on suured teadlased, väejuhid, ühiskonnategelased, geniaalsed kunstnikud ja mõtlejad, revolutsioonilise liikumise juhid. Kes küll ei tunne Makedoonia Aleksandri, Julius Caesari, Spartacuse, Peeter I, Napoleoni nime? Võib paista, et just nemad ongi ainsad ajaloo loojad.

Kahtlemata etendavad väljapaistvad isiksused suurt osa ajaloos. Kas võib näiteks eitada Robespierre'i tähtsust Prantsusmaa ajaloos? Milles aga seisis selle inimese jõud? Tema tegevuse, kõnede ja dekreetide uurimine näitab, et ta väljendas prantsuse rahva feodalismivastase liikumise huvisid. Sellepärast valisid rahvahulgad ta oma juhiks ja toetasid teda. Ja vastupidi, milles seisis Robespierre'i nõrkus, mis viis teda sellesama giljotiini alla, kus oli hukatud revolutsiooni vaenlasi? Oma viimasel tegevusperioodil kaotas ta rahvahulkade toetuse. Järelikult tugineb suurte isiksuste ajalooline tegevus rahvahulkade liikumisele, mis on sündinud ühiskonna, rahvuse arenemise sügavatest nõuetest.

70-ndate aastate vene narodnikute hulgas oli palju julgeid ja andekaid inimesi. Kuid nad olid rahvast eemal seisvad erak-kangelased. Seepärast ei andnud nende tegevus soovitud tulemusi. Individuaalsetelt võimetelt väljapaistev isiksus saab paratamatult kaotuse osaliseks, kui ta on rahvahulkadest eraldatud, ei väljenda ühiskonna arenemise tekkinud vajadusi.

Esitame küsimuse: mis oleks saanud ajaloost, kui üks või teine suur inimene poleks areenile ilmunud? Kui Cromwell mingi juhuse tõttu oleks lapseeas surnud, kas siis Inglise kodanlik revolutsioon oleks jäänud toimumata? Muidugi mitte. Ajalugu määravad ühiskondlik-majandusliku formatsiooni sügavad objektiivsed arenemisseadused. XVII sajandi kodanlik revolutsioon Inglismaal oli ajalooline paratamatus. Kui poleks olnud Cromwelli, oleks leidunud teisi inimesi, kes teda oleksid asendanud. Paljud ajaloosündmused oleksid siis tõenäoliselt kulgenud teisiti ja teistel aegadel, kuid arenemise põhiline suund oleks jäänud samaks. Suure isiksuse osa seisab selles, et ta selgemini kui teised tunnetab ühiskonna vajadusi ja väljendab neid täpsemini, organiseerib eesrindlikke jõude ja juhib nende võitlust nende vajaduste rahuldamise eest.

Erinevate ajajärkude väljapaistvaid tegelasi võrreldes võib konstateerida, et nende tegevuse ajaloolise tähtsuse määrasid alati tolle ühiskondliku liikumise mastaabid, mille ülesandeid nad väljendasid. Proletariaadi revolutsiooniline liikumine, mille osatähtsust ei saa võrrelda ühegi teise ühiskondliku liikumisega inimkonna ajaloos, esitab oma juhtidele ja eestvedajatele eriti kõrgeid nõudeid.

Töölisliikumine tõi esile inimkonna suured geeniused, kommunistliku ideoloogia loojad, kogu maailma töötajate õpetajad ja juhid — K. Marxi, F. Engelsi, V. I. Lenini. Marksismi-leninismi rajajatel olid väljapaistvad omadused: sügava teadusliku ettenägemise anne, revolutsioonilise liikumise kogemuste loomingulise üldistamise võime, teooria ja praktika ühendamise oskus, organiseerimistalent, vankumatu võidutahe, isiklik mehisus ja võlu. Inimkonna sügav austus ja armastus on tänutäheks neile selle tohutu panuse eest, mis nad andsid töötajate vabastamise eest peetavasse võitlusse.

Kui suur ka poleks silmapaistvate tegelaste osatähtsus, pole selles midagi üleloomulikku. Kodanlikud ideoloogid, eitades rahvahulkade osa ajaloos, püüavad suurte inimeste tegevust ümbritseda müstilise saladuskattega, omistavad neile võime luua ajalugu meelevaldselt, ülistavad nende pimedat kummardamist. Materialistlikule ajalookäsitusele, mis õpetab nägema ajaloo alust materiaalses tootmises, *rahvahulkade tegevuses*, on isikukultus võõras. K. Marx, F. Engels ja V. I. Lenin mõistsid alati hukka üksikisikute liigse ülistamise, kiidulaulude laulmise nende aadressil, nad olid isikukultuse leppimatud vastased, selgitasid, missugust tohutut kahju see võib revolutsioonilisele liikumisele tuua.

Iga suure isiku tegevuse ajaloolised raamid on piiratud teatud kindla ajajärgu ühiskondlike vajadustega. Isegi teaduse, kunsti ja kultuuri valdkonnas, kus inimeste isiklik andekus on eriti tähtis, määravad kultuurilise progressi lõppkokkuvõttes ühiskondlikud vajadused. Suured teadlased teevad leiutisi, mis on ühiskondliku praktika poolt ette valmistatud; suured kunstnikud väljendavad oma teostes selle ajastu ühiskondlikke vaateid.

On ilmne, et Ch. Darwini evolutsiooniteooria oli ette valmistatud põllumajandusliku praktika poolt. Et vajadus selle teooria loomiseks oli küps, sellest räägivad Darwini eelkäijate poolt väljendatud ideed. Üldistades põllumajanduse praktika ja bioloogiateaduse arenemise kogemusi, viis Darwin nende töö geniaalselt lõpule.

Klassikalise kunsti valdkonnas ei leidu niisugust teost, mis nii või teisiti ei peegeldaks ühiskondlikke huvisid. Asjata ei sünnita ju järskude ajaloopöörete epohhid suuri kunstiteoseid. Nii andis renessansiajastu terve plejaadi suuri poeete ja kunstnikke.

Kust aga tulevad ühiskondlikud vajadused, mis suuri inimesi sünnitavad? Need tekivad eelkõige tootmise arenemise tulemusena. Kui see nii on, oleme me kohustatud järeldama, et määrav osa ajaloos kuulub neile inimestele, kes on tegevad tootmises, kes

loovad materiaalseid hüvesid. Seda suurt ajaloolist tööd on alati teinud töörahvas.

Pöördume poliitikasfääri. Võib täie kindlusega öelda: ajaloos pole niisugust järsku pööret, milles määrav osa ei kuuluks rahvahulkadele. Nii revolutsioonides kui ka vabastussõdades on kõige tähtsama sõna öelnud alati rahvas. Ja kui valitsevad klassid rahuaegadel on püüdnud rahvast poliitikast eemal hoida, avaldas rahvas siiski poliitikale mõju. Kuningad, presidendid, ministrid olid ekspluataatorite huvisid kaitstes sunnitud arvestama rahva nõudmisi. Oma võitlusega piirasid töötavad rahvahulgad valitsevate klasside isu, sundisid neid sageli järeleandmistele.

Esimesel pilgul näib, et vaimses sfääris tegutsevad eriti väljapaistvad isiksused: teadlased, kirjanikud, poeedid, kunstnikud, muusikud — katkematu ahel suuri nimesid. Ent kust ammutab suur mõistus oma ideed, oma innustuse? Kõigile on teada, et teadus areneb praktika põhjal, tootmise saavutuste põhjal. Tähendab, teaduslike ideede allikad peituvad neis tohututes tootmiskogemustes, mida raasukeste kaupa kannavad kokku materiaalsete hüvede vahetud tootjad — rahvahulgad.

Mis puutub klassikalisse kunsti, siis on meile kirjandusajaloost väga hästi teada, et see on sügavalt rahvalik. Kes meist ei tunneks vaimustust rahvalauludest, põliinadest, muinasjuttudest? Rahvas on suur poeet, kunstnik ja muusik. Tõelised kunstimeistrid ammutavad oma teoste ideelise sisu ja kunstilised kujundid rahva elust ning rahvaloomingust. «Zeusi lõi rahvas,» ütles A. M. Gorki, «Feidias kehastas ta marmoris.»

Nagu näeme, pole niisugust ühiskondliku elu sfääri, kus määrav osa ei kuuluks rahvale. Ja see osa ajaloo arenemisprotsessis kogu aeg kasvab. Eriti suur on ta kaasajal, mil inimkond teostab üleminekut kommunismile. Suurt ajaloolist kommunistliku ühiskonna ehitamise ülesannet ei saa lahendada, kui sellest ei võta osa laialdased rahvahulgad.

Proletariaadi vaimne relv. Tutvusime marksistliku filosoofia — dialektilise ja ajaloolise materialismi põhiseisukohtadega. Mõtleme järele, milles seisab tema ühiskondlik tähtsus.

Filosoofia eksisteerib juba palju sajandeid. Ja kuni dialektilise ja ajaloolise materialismi tekkimiseni oli ta eemal rahvahulkadest ning revolutsioonilisest võitlusest.

Räägitakse, et antiikaja filosoof Diogenes olevat kogu elu veetnud tünnis. Tema ainsaks mureks oli, et inimesed ei häiriks teda maiste askeldustega ega segaks mõtlemast. Muidugi ei sarnanenud kaugeltki kõik mineviku filosoofid Diogenesega. Paljud neist võtsid oma aja ühiskondlikust ja poliitilisest elust aktiivselt osa. Kuid isegi kõige progressiivsemad filosoofilised õpetused polnud järjekindlalt teaduslikud. Oma vaadetes ühiskonna kohta seisid kõik mineviku filosoofid idealismi positsioonidel. Nende filosoofilised süsteemid ei saanud näidata rahvahulkadele teed pääsemiseks hädast ja viletsusest ning vabanemiseks ekspluateerimisest.

Marksistlik filosoofia tekkis proletariaadi huvide väljendusena, selle klassi huvide väljendusena, kelle ajalooline missioon seisab ekspluataatorliku korra hävitamises ja kommunismi ülesehitamises. Kuidas seda teha, oli küsimus, millele filosoofia pidi andma vastuse. «Filosoofid üksnes *seletasid* maailma erineval viisil,» kirjutas K. Marx, «kuid asi seisab selles, et teda on vaja *muuta*.»

Marksistlik filosoofia, mis annab teadusliku pildi maailmast ja avab ühiskonna arenemisseadused, on muutunud proletariaadi vaimseks relvaks. Ta on saanud ajuks vabadusliikumisele, mille südameks on töölisklass. Laialdaste rahvahulkade filosoofiana on marksism omandanud selle üldkehtivuse, mis puudus mineviku filosoofilistel süsteemidel. Dialektiline ja ajalooline materialism on muutunud proletariaadi klassivõitluse ideeliseks aluseks, kommunismi ehitamise teoreetiliseks vundamendiks. Kommunistlikud ja töölisparteid toetuvad sellele oma poliitika väljatöötamisel kaasaja keerulistes tingimustes.

Kasutades dialektilis-materialistlikku filosoofiat teadusliku uurimise instrumendina, võtsid marksismi rajajad kapitalismi majandusliku korra igakülgse analüüsi alla, avasid kapitalistliku ekspluateerimise põhjused ja mehhanismi, põhjendasid viimse antagonistliku ühiskondlik-majandusliku formatsiooni, kapitalismi hävitamise paratamatust.

Küsimusi kordamiseks.

1. Mida mõistame ühiskondliku olemise ja ühiskondliku teadvuse all?
2. Missugune on tootlike jõudude ja tootmissuhete vastastikune toime?
3. Miks on klassivõitlus antagonistlikus ühiskonnas ajaloo liikumapanevaks jõuks?
4. Kuidas toimub ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetus?
5. Keda me nimetame suurteks ajaloolisteks isiksusteks? Kuidas on nende tegevus seotud rahvahulkade tegevusega?
6. Mida annab marksistlik-leninlik filosoofia töölisklassile, töörahvahulkadele?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Kodanlikud sotsioloogid väidavad, et ajaloo peamiseks liikumapanevaks jõuks on teadvus. «Inimeste teod on ju alati arukad,» ütlevad nad. «Isegi tootmisest osa võttes tegutsevad inimesed teadlikult. Tööriistu muutes on inimesel juba varem kavandatud eesmärk, ta on teadlik, milleks seda vaja on.» Mida te võite selle vastu väita?
2. Kujutlege, et vestlete inimesega, kes räägib teile, et marksistlik ajalookäsitus näib talle ühekülgsena, sest see omistab majandusele määrava osa ühiskondlikus elus. Tema arvates on ajalugu paljude tegurite — majanduse, poliitika, moraali, religiooni, kunsti jne. vastastikune toime; ei saa öelda, missugune neist teguritest on otsustava tähtsusega. Ta arvab, et erinevatel ajalooetappidel võivad otsustavaks kujuneda erinevad tegurid. Mida te talle vastate?

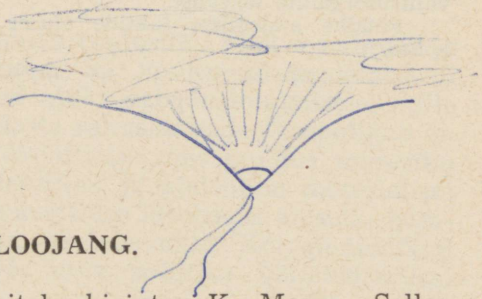
3. Te sattusite osa võtma vaidlusest geeniuse olemuse kohta. Ühed ütlevad, et geniaalsus on inimese isiklik andekus, sünnipäraste kalduvuste olemasolu. Teised kinnitavad, et geeniusi sünnitab ajajärk. Kolmandad arvavad, et geeniuse loob töö. Aga mida teie selles küsimuses arvate?

4. Mõnede reaktsiooniliste ideoloogide arvates on revolutsioon isesugune sotsiaalne haigus, mis toob ühiskonnale suurt kahju, sest ta kisub inimesi eemale nende igapäevastest toimingutest, toob kaasa inimohvreid, rikub valitsusorganite tegevust.

Püüdke ajalooliste faktide alusel kummutada see laim revolutsiooni kohta.

3. PEATÜKK.

KAPITALISM JA SELLE LOOJANG.

Oma geniaalses teoses «Kapital» kirjutas K. Marx: «Selles teoses ma uurin kapitalistlikku tootmisviisi ja sellele vastavaid tootmis- ja vahetussuhteid.» Avastanud seadused, mis valitsevad tootmist ja materiaalsete hüvede jaotamist, näitas Marx, et kapitalismi vältimatu hukkumise ja sotsialismi võidu põhjuste juured peituvad ühiskonna elu majanduslikes tingimustes.

§ 11. KAPITALISTLIK TOOTMINE.

Kapitalismile on omane jagamatu ülevõim *kaubatootmise* üle. Kaubas, kaubavahetuses peituvad kõik kodanliku ühiskonna vastuolud.

Kuigi kaubavahetus oli olemas ammu enne kapitalismi, oli majapidamine kapitalismieelsetes formatsioonides põhiliselt naturaalmajapidamine. Iga feodaalmajapidamine elas omaette, võttes ainult harva kasutusele vahetamise välismaailmaga, sest pärisorjade ja mõisa käsitööliste tööga toodeti peaaegu kõik, mis mõisnikul ja tema teenijaskonnal tarbimiseks vaja läks. Talumajapidamine oli naturaalne. Talupojad ei kasvatanud mitte ainult vilja ja karja ise, vaid ka kudusid riide ja valmistasid endale jalatsid ning majapidamisriistad. Ka naturaalmajapidamise puhul vahetati muidugi mõningaid töö produkte (soola, rauda, vürtse, toredusesemeid) turul kaupadena, kuid niisugune vahetus etendas teisejärgulist osa, kuna müügiks nähti ette vaid tähtsusetu osa toodangust.

Meenutage, kuidas N. V. Gogol kirjeldab «Surnud hingedes» vene mõisnike mõisaid. Manilov, Sobakevitš, Korobotška, Pljuškin, Nozdrjov ja nende pärisorjuslikud talupojad ei vajanud tegelikult turukaupa. Ja kui Nozdrjovil oligi kirg vahetada, siis oli see mõisahärra tuju, mitte majanduslik vajadus.

Kapitalismi ajal aga toodavad vabrikud, tehased ja farmid oma saadusi tavaliselt müügi jaoks. Kapitalistliku ühiskonna elu on kaubalis-rahaliste suhetega igati läbi põimunud. Kaubavahetus on kõige massilisem, kõige igapäevasem suhe kapitalistlikus ühiskonnas, mida kohtame miljardeid kordi. Kõik muutub ostu-müügi vahendiks: «majad, maad, auavaldused, auastmed, riigid, kuningriigid, ihad, lõbud, südametunnistus, au, naised, mehed, lapsed, pererahvas, teenijad, elu, veri, kehad, hinged», nagu ütleb kodanliku ühiskonna kohta inglise kirjanik J. Bunyan.

Kaup ja kaubatootmine. Mida kujutab endast kaubatootmine? Kaubatootmine on ühiskonna majanduse selline korraldus, mille puhul produkte ei toodeta isiklikuks tarbimiseks, vaid müügiks.

Missugustes ühiskondlikes tingimustes muutuvad töö produktid kaupadeks?

Selleks et töö produktid muutuksid kaupadeks, peab 1) eksisteerima ühiskondlik tööjaotus, mille puhul iga inimene enam ei tooda kõike, mis talle endale vaja, vaid tegeleb mingi üksiku tootmisliigiga; 2) tootmisvahendid peavad olema üksikute isikute või kollektiivide eraomanduseks. Nende kahe tingimuse puhul muutub kaupade ost-müük majanduslikuks paratamatuseks.

On olemas kolme liiki kaubatootmist: *lihtne kaubatootmine*, mille puhul produkte toodavad iseseisvad väiketootjad — käsitöölised ja talupojad, *kapitalistlik kaubatootmine*, mida kasutavad kapitalistid, kes ekspluateerivad palgatööliste tööd, ja *sotsialistlik kaubatootmine*, mis eksisteerib sotsialistlikus ühiskonnas ja millest räägitakse 4. peatükis.

Lihtne kaubatootmine pole seotud mingi ühiskondlik-majandusliku formatsiooniga. See on eksisteerinud ja eksisteerib mitmesuguste tootmisviiside puhul. See tekkis ürgkogukondliku korra lagunemisel, eksisteeris orjandusliku ühiskonna ja feodalismi tingimustes, jätkab oma olemasolu kapitalismi tingimustes ja isegi kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil.

Kapitalistlik kaubatootmine tekkis feodaalse ühiskonna rüpes. Ühiskondliku tööjaotuse tugevnemine käsitöö ja põllunduse vahel, linna ja maa vahel viis selleni, et feodaalmajapidamine tõmmati üha enam turusuhetesse ja sattus raha võimu alla. Seega valmistas kaubasuhete arenemine pinda feodalismi lagunemisele. F. Engels kirjutas, et ammu enne seda, kui uute suurtükkide lasud purustasid rüütlilosside müürid, oli raha nende müüride alused ära õõnestanud. Kapitalistlik kaubatootmine tekkis seega feodalismi lagunemisperioodil lihtsast kaubatootmisest.

Võrrelgem lihtsa kaubatootmise ja kapitalistliku kaubatootmise tunnuseid.

Lihtne kaubatootmine on samuti nagu kapitalistlik kaubatootminegi rajatud ühiskondlikule tööjaotusele ja tootmisvahendite ning töö produkti eraomandusele. Selles suhtes on nad üht tüüpi. Kuid käsitööliste ja talurahva lihtne kaubatootmine erineb kapitalistlikust kaubatootmisest selle poolest, et lihtsa kaubatootmise puhul on töö produktid nende omanduseks, kes neid tootsid. Kapitalismi tingimustes on töö produktid nende eraomanduseks, kes neid ise pole tootnud ega kulutanud ainsatki tööminutit nende tootmiseks, kuid kes on tootmisvahendite omanikud. Selles seisneb kapitalistliku kaubatootmise ja lihtsa kaubatootmise põhiline erinevus.

Tarbimisväärtus ja kauba väärtus. Kaup on töö produkt, mis on toodetud vahetamiseks. On selge, et ta peab mingeid inimeste

vajadusi rahuldama, muidu ei hakka teda keegi ostma. Asja võimet inimeste üht või teist vajadust rahuldada nimetatakse *tarbimisväärtuseks.*

Leiva, suhkru, või, piima, liha ja vorsti tarbimisväärtus seisab selles, et need kaubad rahuldavad inimeste toiduvajadust. Saabaste ja kingade tarbimisväärtus seisab selles, et need kaubad rahuldavad inimeste vajadust jalatsite järele. Tarbimisväärtus pole mitte ainult töö produktidel, mis vahetult rahuldavad inimese isiklikke vajadusi, vaid ka tootmisvahenditel, mille abil luuakse materiaalseid hüvesid.

Inimesed võivad saada kaupu oma käsutusse, kui nad neid ostavad. Näiteks saab ühe ja sama rahasumma eest muretseda kas külmutuskapi või neli meesteülikonda või kolm õmblusmasinat. Teiste sõnadega, üks külmutuskapp maksab niisama palju kui neli ülikonda jne. Millest see kõneleb? Sellest, et hoopis erinevatel kaupadel on midagi ühist, mis võimaldab neid üksteisega teatud proportsioonis võrrutada. Selleks ühiseks omaduseks ei saa olla asjade füüsikalised, keemilised või mingid teised looduslikud omadused. Kaupadel on ainult üks ühine omadus: *kõik nad on inimtöö produktid.* See teebki nad ühismõõdetavaks. Kaupu üksteisega võrreldes võrdlevad inimesed õigupoolest neis sisalduvat tööd. Kaupades kehastunud töö moodustab kauba *väärtuse.* Sealjuures pole töö ise väärtus — ta ainult moodustab väärtuse neis tingimustes, kus produkte toodetakse vahetuseks.

Pole kerge mõista, mis on väärtus, sest, nagu ütleb Marx «Kapitalis», «ei kuulu... väärtusesse ühtki aatomit loodusainet». Ent proovigem väärtuse mõiste selgitamisele läheneda järk-järgult.

Kuna väärtus kujutab endast kaubas kehastunud tööd, siis sõltub tema suurus töö hulgast, mis kulutati kauba tootmiseks. Töö hulka mõõdetakse selle kestusega, tööajaga. Järelikult on töö mõõduks ja väärtuse mõõduks tööaeg. Tööaega aga mõõdetakse tundidega, päevadega jne.

Mida rohkem tööd on kulutatud kauba tootmiseks, seda kõrgem on tema väärtus. Selles on kerge veenduda lihtsa näite varal. Kaevur kaevandas rauamaaki 10 dollari eest. Kõrgahjus sulatati sellest maagist malm, mis maksab juba 30 dollarit. Malmist tehti teras, mille väärtus oli 90 dollarit. Sellest terasest võib teha nööpnõelu 300 dollari väärtuses või taskunugade teri (900 dollarit) või kellavedrusid (3000 dollarit). Kõigi nende kaupade peale kulub ühepalju terast. Miks on noaterad nööpnõeltest kallimad, kellavedrud aga noateradest kallimad? Sellepärast, et nende kaupade valmistamiseks kulub erinev hulk tööd.

Kaubatootjad ei tööta ühesugustes tingimustes, kasutavad erinevaid tööriistu, nende oskus on erinev, nad kulutavad ka erineva hulga aega ühe ja sama kauba tootmiseks. Kuid turul on ühesugustel kaupadel üks ja sama väärtus. Järelikult ei sõltu kauba väärtuse suurus tootmise ja tootja individuaalsetest erine-

vustest, selle määravad kindlaks ülekaalus olevad töötingimused, *ühiskondlikult vajalik tööaeg.*

Oletame, et on kolm gruppi kaubatootjaid jalatsite tootmise alal. Ühed toodavad saapapaari 7 tunniga, teised 10 tunniga ja kolmandad 14 tunniga. Sealjuures on esimene ja kolmas grupp väikesed ja lasevad turule väikese koguse jalatseid, teine grupp aga toodab põhilise koguse.

Missugune aeg aga on ühiskondlikult vajalik aeg? See, mille kulutab teine grupp — s. o. 10 tundi. Miks? Seepärast, et ühiskondlikult vajalik aeg on lähedane või langeb kokku nende ettevõtete (paremate või halvemate) tööajaga, mis toodavad põhilise koguse kaupu antud alal.

Nüüd võime määratleda ka väärtuse mõiste. *Väärtus on ühiskondlikult vajalik töö, mis on kulutatud kauba tootmiseks.*

Väärtus on ajalooline nähtus, mis on omane üksnes kaubatootmisele. See eksisteerib seal ja siis, kus töösaadused esinevad kaupadena, mida üksteise vastu vahetatakse. Naturaalmajapidamise tingimustes, kus saadused turule ei lähe, pole väärtus ühiskondlikult vajalik. Väärtusest ei ole juttugi ka kommunistlikus ühiskonnas, kus kaubatootmine välja sureb. Järelikult pole väärtus esemete enda omadus, vaid ta väljendab kaupu tootvate inimeste vahelist ühiskondlikku suhet.

Ühiskondlikult vajalik aeg, mis kulub kaubaühiku tootmiseks, ei jää muutumatuks. See lüheneb sel määral, kuidas arenevad tootlikud jõud, tehnika, teadus jne.

Näiteks Inglismaal ületas 1784. aastal ühe naela kedruse hind 130 penni, 1823. aastaks aga alanes see peaaegu 11 pennini. Asi seisab selles, et pärast ketrusmasina leiutamist ja levimist kedrati lõng enamasti vabrikutes ja tema väärtuse suuruse määras juba masinal tootmine. Ketrajad-kodutöölised, kes kasutasid vokki, kulutasid lõnga tootmiseks mitmekordselt rohkem tööaega kui vabrikus, nende poolt toodetud lõnga hind aga langes vabrikulõnga hinnani. Ketrajad ei suutnud konkurentsile vastu panna ja laostusid.

Nagu näeme, sõltub kaubaühiku hind *tööviljakusest.* Mida viljakam on töö, mida vähem aega kulub kauba tootmiseks, seda väiksem on tema väärtus.

Tööviljakust mõõdetakse toodangu hulgaga, mis on mingi ajaühiku (tund, päev) jooksul valmistatud. See sõltub kõigepealt tööriistadest, nende tehnilisest täiuslikkusest: mida täiuslikumad on masinad, seda viljakam on tööliste töö. Tööviljakuse määrab samuti ära töötajate tehniline kvalifikatsioon, nende oskus tehnikat ratsionaalselt kasutada. Väga tähtis on ka teaduse arenemistase. Mida kiiremini tema uusimaid saavutusi tootmisse juurutatakse, seda suurem on tööviljakus ühiskonnas. Ja lõpuks sõltub tööviljakus looduslikest tingimustest: põllumajanduses mulla viljakusest, soodsast kliimast, kaevandavas tööstuses kaevanduste, nafta puuraukude jne. rikkusest.

Tööviljakus ei kasva üheaegselt kõigis ettevõtetes, tavaliselt tõuseb see esialgu üksikutes tehnilisest seisukohast eesrindlikes kapitalistlikes ettevõtetes, mille omanikud suurendavad sel teel oma kasumeid.

Oletame, et suuremas enamikus mingi tööstusharu ettevõtetes toodab iga tööline 8-tunnilise tööpäeva jooksul 8 kaubaeset. Ühe töötunni jooksul loob tööline uue väärtuse, mis võrdub 2 dollariga, terve päeva jooksul loodud väärtus aga võrdub 16 dollariga.

Oletame nüüd, et ühes ettevõttes võetakse kasutusele mingi täiustus. Selle uue tööriista või uute töövõtete kasutamine tõstab tööviljakuse kahekordseks. Selles ettevõttes toodab tööline nüüd 8 tunniga mitte enam 8, vaid 16 kaubaeset. Järelikult, ühe kaubaeseme individuaalne väärtus väheneb ja ei võrdu enam 2 dollariga, vaid 1 dollariga.

Kuid seda laadi kauba ühiskondlik väärtus ei muutunud selle läbi, et eesrindlikus ettevõttes tõusis tööviljakus. See võrdub endiselt 2 dollariga iga eseme kohta. Kapitalist, kes võttis kasutusele uue tootmismeetodi, müüb oma kaupa ühiskondliku väärtuse järgi, võites teiste kapitalistidega võrreldes igalt kaubaesemelt 1 dollari. See ülejääk võrdub kauba ühiskondliku väärtuse ja tema individuaalse väärtuse vahega.

Teised kapitalistid tahavad samuti rohkem kasu saada; nad püüavad tehniliselt eesrindlikele ettevõtetele järele jõuda, otsivad vahendeid tootmise täiustamiseks ja tööviljakuse tõstmiseks. Kuid üldine tööviljakuse tõstmine viib kauba väärtuse alanemisele.

Kui enamik ettevõtteid antud tööstusharus tõstab tööviljakust nii, et ühiskondlikult normaalne, ühiskondlikult tüüpiline pole enam näiteks 8, vaid 16 kaubaeseme tootmine iga töölise poolt 8 tunni jooksul, siis langeb ühiskondlikult vajalik aeg ühe eseme kohta 1 tunnilt 30 minutile ja tema ühiskondlik väärtus alaneb poole võrra.

Selle tulemusena on kõik kapitalistid võrdses olukorras. Selleks et teistest rohkem saada, püüavad suurkapitalistid tööviljakust oma ettevõtetes uuesti tõsta, ning siis kordub kogu protsess jälle algusest peale, kuid juba tootlike jõudude kõrgemal arenemistasemel.

Tööviljakuse kasv on majanduslik vajadus kõigis ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides, sest ta kujutab endast põhilist eeldust ühiskonna majanduslikuks ja kultuuriliseks arenemiseks. Temas väljendub nii tootlike jõudude arenemistase kui ka tootmissuhete iseloom, s. o. tootmisviis, selle iseärasused, liikumine ja arenemine.

Iga tootmisviis loob eelnevaga võrreldes kõrgema tööviljakuse, kindlustab ühiskonnale suurema hulga produkte ja teeb teda rikkamaks. Tööviljakuse kasvus ilmnevad kõik uue ühiskonnakorra eelised vana ees.

V. I. Lenin ütles: «Tööviljakus on lõpuks uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine. Kapitalism lõi tööviljakuse, mis oli feodalismi ajal ennenägematu. Kapitalismi saab lõplikult võita ja ta võidetakse lõplikult sellega, et sotsialism loob uue, palju kõrgema tööviljakuse.»

Raha. Ühiskonnas, kus on olemas kaubavahetus, eksisteerib tingimata ka raha.

Raha on kaup, mis on kaupade maailmast stiihiliselt esile tõstetud üldise ekvivalendi rolli täitma (s. t. niisuguse kauba rolli, mis väljendab kõigi teiste kaupade väärtust). Raha tekkimisega ilmus uus majanduslik jõud, mille omamine andis nii rikkust kui ka võimu. Engels ütleb: «Leiutati kaupade kaup, mis peidetud

kujul sisaldab endas kõik teised kaubad, võluvahend, mis võib soovikohaselt muutuda ükskõik milliseks meelitavaks ja ihaldatud esemeks. Kes seda omas, see valitses tootmismaailma üle.» Kaubalis-rahaliste suhete arenemisega kasvab raha võim ühiskonnas. Kõrgestiarenenud kaubatootmisega kodanlikus ühiskonnas valitseb raha inimeste üle, orjastab neid. H. de Balzac kirjutab, et selles maailmas «seisab hartast kõrgemal püha, austatud, õilis, iginoor, kõikvõimas viiefrangine münt».

Rahal on mõtet üksnes kui ühiskondlike, tootmissuhete väljendusel. Kui Daniel Defoe romaani kangelane Robinson Crusoe sattus üksikule inimtühjale saarele, oli tal kasu kõigist laevalt päästetud esemetest, välja arvatud raha. Robinsonil polnud kellegagi vahetusse astuda, ja raha, see suurim väärtus kodanlikus ühiskonnas, kaotas oma jõu, muutus tavaliseks ja pealegi kasutuks asjaks. «Tarbetu rämps,» ütles Robinson mündi kohta. «Milleks mul nüüd sind vaja? Sa ei ole isegi seda väärt, et ma kummarduksin ja su maast üles tõstaksin.»

Üldtunnustatud rahakaubaks on kuld. Oma looduslikelt omadustelt on kuld kõige sobivam raha ühiskondlikku funktsiooni täitma. Kulda võib kergesti tükeldada ja uuesti liita ilma väärtust kaotamata; kuld säilib kindlalt, sest ta ei oksüdeeru, ja oma kõrge väärtuse juures on ta mahult ning kaalult väike.

Rahal on terve rida funktsioone. Esimene neist on *väärtuse mõõduks* olemine, s. t. mõõta kõigi teiste kaupade väärtust.

Iga kaupa müüakse teatud kindla rahasumma eest, milles väljendub kauba väärtus. Kauba väärtust rahas väljendatuna nimetatakse *hinnaks*.

Kuna kõik kaubad väljendavad oma väärtust teatud kindlas kullahulgas, siis tekib vajadus mõõduühiku järele. Kulla mõõduühikuks võib olla ainult tema kaaluhulk ehk mastaap. Hindade mastaabiks on metalli kaaluhulk, mis on antud maal võetud rahaühikuks ja mida kasutatakse kõigi kaupade hindade mõõtmiseks. Näiteks võrdub 1 dollar 0,736 grammi kullaga.

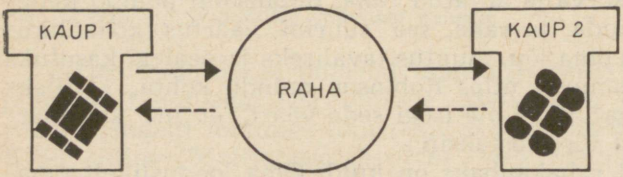
Olles väärtuse rahaliseks väljenduseks, sõltuvad kaupade hinnad võrdse nõudmise ja pakkumise puhul kahest suurusest: kaupade enda väärtusest ja kulla väärtusest. Mida väiksem on kauba väärtus, seda madalam on tema hind; mida suurem on väärtus, seda kõrgem on kauba hind. Ja vastupidi: mida madalam on kulla väärtus, seda kõrgemad on kaupade hinnad. Niisiis muutuvad kaupade hinnad võrdeliselt kaupade väärtusele ja pöördvõrdeliselt kulla väärtusele.

Väärismetallide väärtuse muutumine on etendanud suurt osa hindade ajaloos. Eriti oluline oli hindade revolutsioon, mis toimus pärast Ameerika avastamist. Siin avastatud rikkalikud leiukohad viisid selleni, et kuld muutus odavamaks, kaupade hinnad aga hakkasid tõusma.

Väärtuse mõõdu funktsiooni täidab raha ideaalselt. See tähendab, et kaupade väärtuse mõõtmiseks ei ole sugugi tingimata

vaja sularaha. Ostu-müügitehingu mitmekordse kordamise tulemusel, kaupade vahetamisel raha vastu võrdsustavad nii müüja kui ka ostja mõtteliselt kauba teatud kindla rahahulgaga (kullaga), mis vastab kauba väärtusele.

Mõisteid «väärtuse mõõt» ja «hindade mastaap» ei tohi segi ajada, sest neil on olulisi erinevusi. Esiteks, väärtuse mõõduks on kuld teiste kaupade suhtes, väljendades ja mõõtes nende väärtust, hindade mastaabiks aga on kuld iseenda suhtes, s. o. ühikuks võetakse teatud kindel hulk kulda, mis väljendab kauba hinda. Teiseks, väärtuse mõõduna funktsioneerib raha stiihiliselt, hindade mastaap aga kehtestatakse riigi poolt seadusandlikus korras.

Kaupade vahetamisel, mis toimub raha vahendusel, on raha *ringlusvahendiks*. Selle funktsiooni täitmiseks ei saa raha olla mõtteline, vaid reaalne. Raha ringlemisel käib see kogu aeg käest kätte — täna saab kaubatootja seda oma kauba müümisest, homme aga kulutab selle teiste kaupade ostmiseks. Ringlusvahendi osas esineb raha üksnes kui ajutine vahendaja kaupade vahetamisel. Seepärast võib raha asendada sümbolitega, väärtuse märkidega — paberrahaga. Tähtis on üksnes see, et igaüks, kes võtab neid väärtuse märke vastu, teaks, et temalt samuti võetakse neid kaupade vahetamisel vastu. Seepärast on antud riigi territooriumil kohustatud igaüks vastu võtma paberraha.

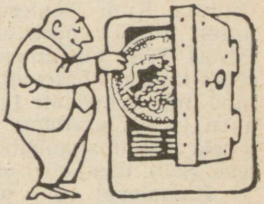
Ringluseks vajalik raha hulk sõltub kaupade hinna summast, mis on jagatud rahaühiku ringete arvule. Kui näiteks mingil maal aasta jooksul realiseeritavate kaupade hinna summa moodustab 100 miljardit rahaühikut ja iga rahaühik teeb aastas keskmiselt viis ringet, siis võrdub ringluseks vajaliku raha hulk 20 miljardiga. Kui aga iga rahaühik teeb kümme ringet, siis läheb vaja ainult 10 miljardit. Seega, mida kiiremini raha ringleb, seda vähem on teda ringluseks vaja.

Ajakirjanduses võime sageli kohata mitmesuguseid spetsiaalseid termineid seoses häiretega raharingluse alal kapitalistlikus maailmas. Seepärast on kasulik kas või üldjoonteski tutvuda iseloomulikemate nähtustega selles valdkonnas.

Kui paberraha lastakse välja vastavalt sellele kullahulgale, mis on vaja ringluseks, siis on paberraha ostujõud võrdne kuldraha ostujõuga. Tavaliselt aga hakkab kodanlik riik oma kulutuste katmiseks sõdade, kriiside ja muude vapustuste ajal välja laskma liigset hulka paberraha, arvestamata kaubakäibe nõudeid. Selline paberraha ülemäärane väljaandmine kutsub esile paberraha vää-

ritustumise, *inflatsiooni*. Inflatsioon langeb raske koormana töörahva, eelkõige just tööliste ja teenistujate õlgadele, sest palk tõuseb aeglasemalt kui elatusvahendite hinnad. Inflatsiooni tõttu saavad kannatada ka väikekaubatootjad — farmerid, talupojad. Kodanlust puudutab inflatsioon vähe, suurkapitalistid aga saavad inflatsioonist koguni kasu.

Kui inflatsioon hakkab kapitalistlikku majandust ähvardama, võtab kodanlik riik tarvitusele abinõud rahasüsteemi tugevdamiseks. Sel eesmärgil teostatakse mitmesuguseid rahareforme, eelkõige *devalvatsiooni* — rahaühiku kullasisalduse vähendamist.

Raha täidab *akumulatsioonivahendi* ehk *varade* moodustamise vahendi funktsiooni. Raha sellise funktsiooni tingib see, et raha eest võib muretseda asju, mida iganes soovitakse, mistõttu raha muutub ühiskondliku rikkuse üldiseks kehastuseks, selle akumuleerimise vahendiks. Ringlusest eemaldatuna aga tardub raha varanduse kujul. Varanduseks võib olla nii täisväärtuslik raha (kuldraha) kui ka kuld- ja hõbeasjad ning kalliskivid.

Raha ei esine alati sularaha kujul. Kauba ost ja müük toimub sageli krediidi arvel. Selle põhjuseks on eri kaupade tootmisperioodi erinev kestus, terve rea kaupade tootmise ja turustamise hooajaline iseloom. Näiteks, tööstuskapitalist tootis kevadel traktori ja laskis selle turule. Farmer vajab niisugust traktorit, kuid raha saab farmer alles sügisel, pärast saagi koristamist. Ta ostab

Krediit

Maksude maksmine

traktori krediidi arvel, s. t. saab raha maksmiseks ajapikendust. Siin etendab raha *maksevahendi* osa. Sedasama funktsiooni täidab raha maksete puhul, mis pole seotud kaupade liikumisega, näiteks maksude tasumisel.

Riikidevahelistes majanduslikes suhetes esineb raha *maailmarahana*. Seda osa etendades heidab raha endalt rahvusliku rüü ja esineb oma algsel kujul — kullakangide näol. Riikidevahelistel arveldustel võetakse kulda vastu kaalu järgi.

Maailmarahana võidakse kasutada ka rahvuslikku valuutat, kui seda ükskõik missuguse riigi panga nõudel kohe vahetatakse kulla vastu kindlaksmääratud kursi alusel, s. o. kui ta on vabalt konverteeritav ehk käibevaluuta. Kuni Esimese maailmasõjani funktsioneeris maailmarahana peamiselt Inglise naelsterling, hiljem läks see roll Ameerika dollari kätte. Pärast Teist maailmasõda loeti dollarit isegi paremaks kui kulda, sest ta seisis kullast kõrgemal, kontrollides valuutametalli hinda. Kulla fikseeritud hind, mis kehtestati 1934. aastal, seisis ikka samal kõrgusel: 35 dollarit ühe untsi (=31,1 grammi) kulla eest. Ent rohkem kui kolmekümne aasta jooksul tõusid maailmakaubanduse kaupade hinnad dollarites keskmiselt 2,5—3-kordseks. Selle tagajärjel osutus, et kulda hinnatakse kunstlikult liiga madalalt.

Käesoleval ajal on eriti teravnenud probleem, kuidas rahvusvahelist ringlust küllaldase hulga kullaga ja käibevaluutaga varustada. Selle väljenduseks on valuuta-finantskriis, mis vapustab kapitalistlikku maailma. 1967. aastal devalveeriti Inglise naelsterlingi kurssi 14,3% võrra. Seejärel jõudis järg frangi kätte, mille kurssi 1969. aastal 12,5 protsendi võrra alandati. Kohe pärast Prantsusmaad devalveerisid ka mitmed teised riigid oma valuuta samal määral. Sõjaliste kulutuste lakkamatu kasvu läbi esilekutsutud inflatsiooni tõttu jääb Ameerika Ühendriikide valuutalis-rahaline olukord pingeliseks, hoolimata dollari kahekordsest devalveerimisest ja palavikulistest abinõudest, mida valuutakriisi edasiarenemise peatamise eesmärgil ette võetakse.

Väärtusseadus. Tootmist organiseerides tegutsevad kapitalistid enamasti isoleeritult, omal riisikol. Sellepärast ei tea keegi täpselt ette, kui paljud ettevõtted hakkavad tootma neidsamu kaupu, milline kaubahulk toodetakse kahe-kolme aasta pärast, kui palju kaupa paisatakse turule ja kui palju suudab elanikkond osta. See viib stiihilisele arenemisele, sünnitab *tootmise anarhia* — organiseerimatuse, kapitalistliku majanduse planeerimatuse tervikuna. Olles täievõimuline peremees oma ettevõttes, jääb kapitalist turu orjaks, kus majandusseadused toimivad stiihiliselt.

Tootmise anarhiaga on lahutamatult seotud *konkurents* — äge võitlus kapitalistide vahel tulusamate tootmis- ja turustamistingimuste pärast, suurema kasumi saamiseks. Kapitalistlikus ühiskonnas ei saa keegi sundida eraomanikke kasutama nende vahendeid nii, et see oleks ühiskonnale kõige kasulikum.

Kuidas saab niisugune tootmine eksisteerida, kuidas see saab areneda?

Seadus, mis stiihiliselt reguleerib kapitalistlikku tootmist, on *väärtusseadus*.

Väärtusseaduse järgi teostatakse kaubavahetust vastavuses ühiskondlikult vajaliku töö hulgaga, mis on kulutatud kaupade

tootmiseks. Kauba eest makstav hind peab vastama tema väärtusele. Kuid turuhinnad kujunevad stiihiliselt, seoses nõudmise ja pakkumisega. Kui kaupu pakutakse rohkem, kui neid nõutakse, siis langeb hind väärtusest allapoole. Ja vastupidi. Kui nõudmine ja pakkumine ühtivad, siis langeb hind väärtusega ühte. Hindade kõikumise mõjul paiskavad kapitalistid oma kapitalid neist tööstusharudest, kus kaupade hinnad on väärtusest madalamad, nendesse harudesse, kus kaupade hinnad on väärtusest kõrgemad.

Oletame, et auto hind võrdub 4000 dollariga. Kuid turul pole vastavat nõudmist: kapitalistid ei teadnud, kui palju autosid ostjatel tarvis on, ja tootsid neid rohkem kui vaja. Turg reageerib kohe hindade stiihilistele kõikumistele. Konkurentsi tõttu langeb auto hind tema väärtusest madalamale ja võrdub mitte enam 4000 dollariga, vaid kõigest 3000 dollariga. Hindade langus allapoole väärtust sunnib autovabrikante vähendama tootmist, paljud kapitalistid aga, kes ei suuda konkurentsis vastu pidada, on sunnitud paiskama oma kapitali teistesse harudesse, kus hinnad on väärtusest kõrgemad. Kui varem toodeti 250 000 autot, siis nüüd, oletame, toodetakse ainult 170 000. Kuid osutub, et kapitalistid ei tabanud jälle märki — turul nõutakse 200 000 autot. Hind tõuseb jälle väärtusest kõrgemale, näiteks 4500 dollarile. Siis algab uuesti tootmise laiendamine, uute kapitalide ja töö juurdevool teistest harudest; hinnad hakkavad liikuma, muutuvad väärtusest madalamaks. Uuesti vähendatakse tootmist, hinnad tõusevad väärtusest kõrgemaks jne.

Hindade stiihiline kõikumine väärtuse ümber on ainuke võimalik mehhanism kapitalistliku kaubatootmise reguleerimiseks. Muutes tootmise ühes või teises tööstusharus enam-vähem tulusaks, määravad hindade kõikumised tootmise laiendamise või kahandamise. *Niisugune on väärtusseaduse olemus, mis kapitalismi ajal reguleerib kaubavahetust, tootmisvahendite ja töö jaotamist erinevate tööstusharude vahel.*

Turuhindade ja nõudmise ning pakkumise kõikumine tekitab tootjate vahel ebavõrdsuse, laostab ühed ning rikastab teisi — selline on väärtusseaduse toimimise vältimatu tulemus. Kui kapitalist ei taha, et ta tõrjutaks välja kapitalistliku konkurentsi areenilt, ei taha laostuda, peab ta kaupu müüma odavamalt, suurendama oma ettevõttes tööviljakust, täiustama tootmise tehnilist taset.

Oletame, et mingit kaupa müüakse vastavalt väärtusele 2 dollarit tükk. See tähendab, et nõudmine selle kauba järele võrdub pakkumisega, sest ainult sel juhul ühtib hind väärtusega. Kui eesrindlikus ettevõttes tööviljakus kasvab kahekordseks ja järelikult toodangu väljalase kahekordistub, siis ületab selle kauba pakkumine nõudmise ja tema hind langeb paratamatult väärtusest madalamale, näiteks 1,5 dollarile tükk.

Eesrindliku ettevõtte omanikule pole see kohutav, sest ka selle tingimuse puhul müüb ta oma kaupu nende individuaalväärtusest kõrgema hinnaga. Keskmiste ettevõtete omanikud aga on hindade selliste alanemiste puhul seotud suurte ohtudega. Kasu, mis nad saavad, väheneb tugevasti ja see teeb nad konkureerimisvõimetuks ning võib viia laostumisele. Sellepärast on nad sunnitud, kui nad soovivad jääda kapitalistideks, oma ettevõtetes kasutama uusi tootmismeetodeid, rakendama uusi seadmeid.

Konkurentsivõitlus stimuleerib teatud määral uue tehnika rakendamist, tootmise moderniseerimist. Samal ajal kutsuvad konkurents ja tootmisanarhia esile tootlike jõudude laostumise, toovad töötajatele lugematuid kannatusi. Kuidas see toimub, sellest hakkame aru saama siis, kui tutvume mehhanismiga, mille kaudu kapital ekspluateerib tööd.

§ 12. TÖÖ EKSPLUATEERIMINE KAPITALI POOLT.

Lisaväärtus. Kapitalistlik tootmine on allutatud ühele eesmärgile — kapitalistide rikastumisele. Kuidas ja kelle arvel seda saavutatakse?

Enne kui kaupa võib turul müüa ja tulu saada, tuleb seda toota, väärtust aga võib luua töö ja ainult töö. Kapitalist pole orjapidaja ega feodaal, tal pole orje ega pärisorje, kellega ta võiks talitada nagu oma omandusega. Kuid tal on tootmisvahendid, ühiskonnas aga on olemas proletaarlaste klass, kellel neid pole. Tööline ei ole kapitalistist isiklikult sõltuv, kuid selleks, et elada, on ta sunnitud kapitalisti juurde palgatööle minema, müüma oma *tööjõudu*. Tööjõudu ostes soetab kapitalist ainsa kauba, mis on võimeline looma väärtust.

Tööjõudu müüakse kaubana teatud kindla väärtuse järgi. Inimene on tööks võimeline üksnes sel juhul, kui rahuldatakse tema igapäevaseid vajadusi. Tööline tarvitab päeva jooksul nii ja nii palju leiba, liha, võid, suhkrut, kulutab nii ja nii palju rõivaid ning jalatseid, nii ja nii palju puid või sütt korteri kütmiseks; ta peab ülal pidama perekonda, kus kasvab uus elav «kaup» kapitalisti jaoks. Seega võrdub tööjõu väärtus elatusvahendite väärtusega, mis on vajalikud töölise ja tema perekonna ülalpidamiseks.

Tööjõu väärtus pole erinevates maades ja eri aegadel ühesugune. See sõltub looduslikest tingimustest, töötajate ajalooliselt kujunenud elutasemest. Sellele avaldavad mõju ka majanduslikud põhjused — tootmise arenemine, tehniline progress jne. Ühest küljest alandab tööviljakuse kasv tööliste elatusvahendite väärtust ja järelikult vähendab tööjõu väärtust. Teisest küljest suurenevad linnade mõõtmete kasvuga transpordikulud. Kasvavad kulutused uute elukondlike teenuste eest (näiteks gaas, telefon). Tekivad uued kultuurilised nõuded. Kaasaegne tööline arenenud kapitalistlikes maades ei saa läbi ilma ajalehtedeta, kinota, raadiota, televiisorita jne. Kui aga kasvavad töölise ja tema perekonna nõuded, suureneb tööjõu väärtus.

Kõige rohkem aga mõjub tööjõu väärtuse suurusele proletariaadi klassivõitlus kodanluse vastu oma olukorra parandamiseks.

Ostes tööjõudu, ühendab kapitalist selle tootmisvahenditega. Vabrikuhooned on üles ehitatud, tooraine muretsetud, tööline asub tööpingi juurde — algab töö.

Tööjõu osa ja tootmisvahendite osa on erinevad. Tööjõud loob uut väärtust, tootmisvahendid aga mingisugust väärtust luua ei saa. Tootmisvahendite väärtus säilitatakse tööliste tööga ja kantakse uuele toodetud kaubale

üle sel määral, kuidas nad kuluvad. Kui masin võib töötada näiteks 10 aastat, siis kaotab ta igal aastal kümnendiku oma väärtusest, ja see osa kantakse üle uuele toodetud kaubale. Tooraine, näiteks puuvill, läheb ümbertöötatud kujul täielikult üle uude produkti, puuvillasesse riidesse, ja tema väärtus kantakse samuti täielikult üle selle riide väärtusesse.

Kui palitu jaoks tarvismineva materjali väärtus koos voodri, nööpidega jne. võrdub 50 dollariga, rätsep aga võtab töö eest 30 dollarit, siis võrdub valmispalitu väärtus 80 dollariga. Vana väärtus, mis võrdus 50 dollariga, on rätsepa tööga säilitatud ja palitule üle kantud. Rätsepa poolt käesolevas protsessis loodud uus väärtus võrdub ainult 30 dollariga.

Uus väärtus, mille tööline loob kapitalistlikus tootmisprotsessis, ületab oma mõõtmetelt tema tööjõu väärtuse.

Oletame, et tööline loob ühe töötunni jooksul uue väärtuse, mis võrdub 2 dollariga, päevane tööjõu väärtus aga võrdub 6 dollariga. Niisugusel juhul peab tööline selle taastootmiseks töötama 3 tundi. Kuid tööline müüs mitte nii- või teistsuguse hulga tööd, vaid oma tööjõu, ja seda käsutab see, kes selle ostis. Seepärast töötab tööline kogu tööpäeva. Kui tööpäeva pikkus on 8 tundi, siis loob tööline uue väärtuse, mis võrdub 16 dollariga. Niiviisi loob tööline tootmisprotsessis oma tööga suurema väärtuse, kui on tema tööjõuväärtus.

Vahe, mille kapitalist tasuta omastab, ongi kapitalisti rikastumise allikas — *lisaväärtus.*

Niisiis, *kapitalistliku ekspluateerimise olemus seisnebki lisaväärtuse tootmises ja selle omastamises kapitalistide poolt.* Palgatöö süsteem on palgaorjuse süsteem.

Me näeme, et tööpäev jaguneb kaheks osaks: esimese (vajaliku tööaja) vältel loob tööline väärtuse, mis võrdub tema tööjõu väärtusega; teise (lisatööaja) vältel — lisaväärtuse kapitalisti jaoks. Seega, mida rohkem aega töötab tööline enda kasuks, seda vähem aega töötab ta kapitalisti kasuks, ja ümberpöördult. On täiesti mõistetav, et kapitalist püüab alati lisatööaega võimalikult suurendada, tööliste ekspluateerimist tugevdada, saada nende tööst rohkem tulu.

Lisaväärtuse saamine on kapitalisti peamiseks tegutsemisstiimuliks. Talle on enamasti ükskõik, mida toota: kas inimesele kasulikke esemeid, nagu näiteks rõivaid, jalatseid, liha, leiba, suhkrut, või relvi, mis toovad surma ja hukatust. Ent tarbimisväärtusi tootma ta peab, sest see on vältimatu tingimus lisaväärtuse tootmiseks. Terase tootmine, kirjutas K. Marx, see on ainult ettekääne lisaväärtuse tootmiseks.

Lisaväärtuse tootmine palgatööliste ekspluateerimise teel on *kapitalismi põhiline majandusseadus.* See, nagu näete, avab kapitalistliku tootmise eesmärgi ja vahendid eesmärgi saavutamiseks.

Lisaväärtust luuakse ainult materiaalse tootmise sfääris, ja esimesel pilgul võib näida, et tööstuskapitalistid selle täielikult omastavad. Tegelikult aga toimub lisaväärtuse jaotamine kapitalistide mitmesuguste gruppide vahel lakkamatu võitluse ja ägeda konkurentsi teel. Esialgu läheb lisaväärtus täiel määral tööstu rite käsutusse, nende käest aga saavad oma osa kaupmehed, pankurid jne., sest kaupu on tarvis mitte üksnes toota, vaid ka

müüa. Tööstur müüb tavaliselt oma kauba hulgi kaubanduskapitalistile, kes toimetab kauba edasi tarbijale. Kui tööstur tegeleks ise oma kauba realiseerimisega, siis peaks ta kulutama täiendavaid vahendeid kaubandusruumide peale, äriteenijate palkamiseks jne. Sellepärast annab tööstur kaupade realiseerimise kaubanduskapitalisti kätte ja on sunnitud loovutama talle selle eest osa lisaväärtust.

Järelikult, kõik kapitalistliku ühiskonna mittetöiste tulude liigid — kaubanduslik kasum, laenuprotsent, pangakasum jne. — on lisaväärtuse üheks või teiseks vormiks, kõigi kapitalistliku ühiskonna mittetöiste tulude ainsaks allikaks aga on materiaalse tootmise sfääris töötavate tööliste lisatöö. Tähendab, töölist ekspluateerib mitte ainult see kapitalist, kelle juures ta töötab, vaid kogu kapitalistide klass tervikuna.

Kapital. Kapitalistlikus ühiskonnas müüakse ja ostetakse tootmisvahendeid raha eest, s. t. nad on kaup, neil on väärtus. Tootmisprotsess algab tootmisvahendite ja tööjõu ostmisega kapitalisti poolt. Nende ühendamise tulemuseks on kaupade tootmine. Seejärel müüb kapitalist oma ettevõtte tooted suurema summa eest kui see, mis ta kulutas nende tootmiseks. *Väärtus, mis toob palgatöö ekspluateerimise teel lisaväärtust, on kapital.*

Kodanlikud ideoloogid väidavad, et kapital tekkis tema omanikel algselt tööarmastuse ja teiste vooruste tõttu: kokkuhoidlikud said kapitalistideks, loodrid ja pillajad muutusid palgatöölisteks. Marx paljastas selle väljamõeldise, mida võivad uskuda ainult lihtsameelsed. Kapital tekkis röövimise, vägivalla, talupoegadelt maa ekspropriieerimise, asumaade riisumise teel. Ent kui isegi nõustuda, et esimesel kapitalil oli töine päritolu, siis ei muuda see tema olemust, sest rea aastate jooksul on kogu kapital ikkagi asendunud lisaväärtusega, s. o. ekspluateerimise tulemusega. Katavad ju kapitalistid oma kulutusi lisaväärtusest. Kui poleks palgatööliste ekspluateerimist, kes loovad lisaväärtust, kulutaksid kapitalistid oma algkapitali kiiresti ära ja jääksid puupaljaks.

Oletame, et kõik kapitalistlikku ettevõttesse paigutatud vahendid, kogu kapital võrdub 100 000 dollariga, palgatöölised aga toodavad igal aastal 20 000 dollari suuruse lisaväärtuse. Oletame veel, et kapitalist kulutab kogu lisaväärtuse isiklikuks otstarbeks. Sel juhul võrduks tema poolt viie aasta jooksul kulutatud lisaväärtus algkapitali summaga. Järelikult ei oleks sellest kapitalist ilma palgatööliste ekspluateerimiseta viie aasta pärast enam midagi järel; ettevõtja saab kapitali säilitada üksnes lisaväärtuse väljapressimisega töölistest.

Tegelikult ei viska ettevõtjad tervet lisaväärtust tuulde. Kasusaamise iha ergutab neid tootmist laiendama, kulutama selleks üht osa oma kasumitest. Tootmise laiendamine ja ekspluateeritavate tööliste arvu suurenemine aga toovad kaasa kapitalisti kasuks mineva lisaväärtuse kasvamise. Ühesõnaga, niisugust isekatvat imelauda on raske isegi muinasjutust leida. Peremees elab järjest suuremas luksuses, tema rikkus aga muudkui kasvab.

Sellest tulenevad kaks järeldust. Esimene: kogu kapital, igasugune kapital on ekspluateerimise tulemus. Teine: ei rahasumma, ükskõik kui suur see ka oleks, ega tootmisvahendid — vabrikud, tehased, tooraine, kütus, masinad — üheskoos pole iseendast veel kapital. Need võivad muutuda kapitaliks ainult teatud kindlatel

tingimustel: kui on olemas tootmisvahendite eraomanike klass ja palgatööliste klass, kes müüvad oma tööjõudu nagu kaupa. Tähendab, *kapital kujutab endast ühiskondlikku suhet kapitalistide ja tööliste vahel, tema olemuseks aga on töö ekspluateerimine.*

Kapitalistliku korra likvideerimisega muudetakse tootmisvahendid ühiskondlikuks omandiks, tööjõud lakkab olemast kaup ja kapital kui ajalooline kategooria lakkab eksisteerimast.

Kapitali akumulatsioon ja proletariaadi olukorra halvenemine. Kapitalistliku akumulatsiooni allikaks on lisaväärtus. Ühe osa sellest kulutavad kapitalistid isiklike vajaduste rahuldamiseks, teise osa arvel aga laiendavad tootmist — see osa ise muutub kapitaliks ehk kapitaliseerub. Seda protsessi nimetatakse *kapitali akumulatsiooniks.*

Kapitali akumulatsioon annab kapitalistile võimaluse laiendada tootmist, ekspluateerida suuremat hulka töölisi ja omastada järjest suurenevat lisaväärtuste massi. Samal ajal kui ühiskonna ühel poolusel kuhjuvad tohutud rikkused, kasvavad ekspluataatorlike klasside luksus ja parasitism, suureneb teisel poolusel proletariaadi ekspluateerimine, laieneb lõhe nende vahel, kes oma tööga kõiki rikkusi loovad, ja nende vahel, kes neid rikkusi omastavad; niisugune on *kapitalistliku akumulatsiooni seadus.*

Kapitalismikoidikul ei piirdunud algajad ettevõtjad sellega, et pigistasid proletaarlastest välja kõik, mis iganes võimalik, vaid sageli hoidsid kokku ka pisiasjades, et suurendada kapitali. Ega siis ilukirjanduses juhuslikult ei vastandata pillavale aristokraadile, kes viskab tohutuid varandusi tuulde, arvestavaid ja ihnsaid tööstureid, pankureid, liigkasuvõtjaid: dombeysid, nucingene, gobsecke. Tolleaegne kapitalist viibis sageli vabrikus nii päeval kui ka öösel, tundis oma töölisi nimepidi, pidas ise oma kontoriraamatuid.

Sel määral, kuidas kapital akumuleerub, ajavad edukamad tegelinskid kokku hiiglavarandusi ega vaevu enam musta tööd tegema. Dombeyde ja gobseckide järglastel, kelle valduses on miljardeid franke, dollareid ja naelsterlingeid, pole enam vaja kokkuhoidlik olla, ja nad sõna tõsises mõttes ujuvad rasvas: ehitavad paleesid basseinidega, mis on tehtud kullatud plaatidest, ostavad Inglismaalt losse ja veavad neid Ameerikasse, annavad lemmikkoerte auks balle ning isegi jätavad neljajalgsetele päranduse.

Kapitalism võimaldab käputäiel parasiitidel töö ekspluateerimise arvel toreduses elada. Ta määrab osa proletaarlasi elama tööpuuduses ja viletsuses, jätab nad ilma elatusvahenditest.

Tööpuudus on kapitalistliku süsteemi vältimatu kaaslane, mis andis end tunda juba kapitalismi varasel arenemisstaadiumil. Tehnilise progressi, tootlikumate masinate kasutuselevõtmise tõttu vähenes nõudmine tööjõu järele. Ja kui tööpuudus esialgu kandis ajutist iseloomu ning enam-vähem kiiresti kadus, siis edaspidi muutus see alatiseks: ühiskonnas kujuneb terve inimeste armee, kel ei ole tööd, nn. — töö reservarmee. Ameerika Ühendriikides näiteks on töötute arv viimastel aastatel kõikunud 3—5 miljoni vahel. Milles seisnevad tööpuuduse põhjused, kas pole ehk uus

Ta on kaotanud lootuse tööd leida. *Kunstnik B. Prorokovi joonistuse järgi.*

tehnika süüdi selles, et üks osa inimesi jääb igapäevasest leivast ilma? Nagu ajaloost teada, mõtlesid just niiviisi ludiidid, kelle viha pöördus masinate vastu. Endastmõistetavalt pole siin tehnika milleski süüdi. Kõige veenvamaks tõendiks selle kohta on fakt, et sotsialistlikes maades, kus uut tehnikat massiliselt tootmisse juurutatakse, ei ole ega saagi olla mingit tööpuudust.

Tööpuuduse põhjus peitub kapitalistlikus majandussüsteemis. Tehniline progress, mis võimaldab anda väiksema tööjõukuluga rohkem toodangut, lubab lühendada tööpäeva pikkust ja suurendada palka. Kapitalist aga uuendab sisseseadet mitte tööliste pärast, vaid oma kasumi suurendamiseks. Sellepärast toimib ta otse vastupidi: vallandab osa töölisi, ülejäänuid aga sunnib veelgi intensiivsemalt töötama. Mispärast läheb see tal korda? Sellepärast, et mida rohkem on töötuid, seda tugevamini hoiavad töötajad oma kohta kinni: hirm kaotada elatusvahendeid kihutab neid paremini tagant kui kepp. Sel moel kasutavad kapitalistid tööpuudust surve avaldamiseks töölisklassi sellele osale, kes töötab.

Sellest kirjutab avameelselt ameerika kapitalimagnaatide ajaleht «Wall Street Journal»: «Müürsepp, nähes väravas kaht töötut, kes ihkavad tema kohta, hakkab laduma rohkem kive ega nõua sealjuures täiendavat palka või ergutustasu.»

Mida aga tähendab kaotada töö sealsamas Ameerika Ühendriikides, sellest võib aru saada, tutvudes David Hume'i kirjaga ühes Ameerika ajalehes: «Ma olen erialalt insener. Kuus aastat töötasin metallurgiatehases Philadel-

phia lähedal. Möödunud aasta 30. novembril teatati mulle, et mind 30. detsembrist vallandatakse. Palusin jätta end tööle edasi, apelleerisin oma halvale tervisele ja asjaolule, et mu naine ootab last. Kompanii lükkas mu palve külmalt tagasi. Me olime naisega murest murtud. Mina sattusin haiglasse, kuid pidin nädala pärast sealt välja tulema, sest naine oli erutuse tõttu haigestunud. Laps sündis enneaegselt ja suri 12 tunni pärast. Läksin uuesti haiglasse. Kuid haiglasviibimise eest on tarvis maksta. Maksta ravivatele arstidele, maksta voodikoha eest haiglas, maksta naise viibimise eest sünnitushaiglas ja maimukese matuste eest. Varsti jääme ilma oma majast ja kogu majakraamist. Meil pole kuhugi minna. Me ei taha enam elada.»

Tänapäeva tehnika on inimmõistuse suurepärane looming, mis on võimeline kergendama inimeste tööd, kindlustama neile üha paremat elu. Kuid tehnika kapitalistlik kasutamine teeb proletariaadi elu raskemaks. Kannatavad ka need, kes pole töötud. Töö intensiivsuse tõus tähendab tööjõu enneaegset kulumist. Paljud proletaarlased, kes on omal nahal tunda saanud niinimetatud higi väljapressimise süsteeme, mida kasutatakse kapitalistlikus tootmises, muutuvad 40—45-aastaselt invaliidiks.

Proletariaadi olukorra halvenemine ei ole sirgjooneline ega pidev protsess, vaid võib konkreetsetest tingimustest ning ühe või teise maa iseärasustest sõltuvalt tugevneda või nõrgeneda. Kapitalistide pealetung töötajate elulistele huvidele kohtab töölisklassi kindlat vastupanu. Otsustavate väljaastumistega (streigid jne.) õnnestub proletariaadil saavutada kapitalistidelt mõningaid järeleandmisi: palga tõstmine, tööpäeva lühendamine. Kuid see kõik ei muuda fakti, et proletariaadi ekspluateerimine kapitalistlikus maailmas tervikuna tugevneb.

Eriti suurt viletsust toovad töölistele *majanduskriisid* — tootmise katastroofilised langused. Kapitalistid püüavad kogu aeg toodangu väljalaset suurendada, selleks virgutab neid peale kasumiahnuse veel konkurentsivõitlus. Elanikkonna sissetulekud aga ei kasva üldse või kasvavad väga aeglaselt. Teiste sõnadega, maksujõuline nõudmine kaupade järele jääb nende tootmisest üha rohkem maha. See mahajäämus võtab perioodiliselt niisuguse ulatuse, et kogunevad tohutud toodanguvarud, väiksemad kapitalistid ja keskmikfarmerid laostuvad, suletakse tuhandeid ettevõtteid, järsult tõuseb tööpuudus ja langeb töötasu.

Esimesel pilgul näib, et kriisi põhjuseks on ületootmine. Tegelikult aga ei leia kaubad ostjaid mitte selle tõttu, et need pole vajalikud, vaid selle tõttu, et nende eest pole millegagi maksta. Tühi kõht ei määra tarbimisvõimalusi, seda teeb rahakoti sisu. Tulemuseks on niisugune loomuvastane nähtus, nagu seda on nälg keset küllust. Kauplused ja laod on produkte kuhjaga täis, ent kapitalistidel on kasulikum lasta neil raisku minna, kui et anda neid müügile odava hinnaga. Kapitalistid püüavad hindade langust igati ära hoida, et oma kaotusi hiljem tasa teha.

1934. aastal suri kapitalistlikes riikides 2,4 miljonit inimest nälga. Ameerika Ühendriikides aga hävitati rohkem kui miljon vagunit vilja (sellest

oleks piisanud 100 miljoni inimese toitmiseks aasta jooksul), 267 000 vagunit kohvi, 258 000 tonni suhkrut, 26 000 tonni riisi, 25 000 tonni liha ja hulk igasuguseid muid produkte.

Kriisid paljastavad kujukalt kapitalismi kiskjalikku olemust. Need on tõendiks, et kapitalism pidurdab tootlike jõudude arenemist ja paiskab inimkonda paljuski kaugele tagasi. See on saanud eriti ilmseks praegu, mil kapitalism elab oma olemasolu viimset staadiumi.

§ 13. IMPERIALISM.

Kapitalismi viimne staadium. XIX sajandi lõpul olid kogu maailma tähelepanu keskpunktiks Kesk-Ameerika ja Lõuna-Aafrika, kus olid käimas Hispaania-Ameerika ja Inglise-Buuri sõda. Need olid verised teetähised, mis märkisid kapitalismi astumist oma kõrgeimasse ja viimsesse arenemisstaadiumi — *imperialismi.*

Mõistet «imperialism» ei saa siduda ainult teiste maade vägivaldse vallutamisega. Kapitalismi arenemine viis tõsistele muutustele kodanliku ühiskonna majanduslikus ja poliitilises korras, mis andiski aluse rääkida tema astumisest oma viimsesse arenemisstaadiumi.

Samaaegselt ei kujuta imperialism endast erilist ühiskonnakorda, mis erineks kapitalistlikust korrast. Kodanliku ühiskonna majandusliku aluse moodustab imperialismi ajastul endist viisi tootmisvahendite kapitalistlik omandus, ükskõik missuguses konkreetses vormis (eraomandus, korporatiivne või riigikapitalistlik omandus) see esineb. Majanduse nurgakiviks jääb lisaväärtuse tootmine, palgatööliste klassi ekspluateerimine kapitalistide klassi poolt.

Imperialismi ajastul kehtivad needsamad kapitalismi majandussuhted: lisaväärtuse seadus, üldine kapitalistliku akumulatsiooni seadus, konkurentsiseadused jne.

Imperialismi igakülgse iseloomustuse andis V. I. Lenin. Ta näitas, et imperialism on 1) monopolistlik kapitalism, 2) parasiitlik ehk roiskuv kapitalism ja 3) surev kapitalism. V. I. Lenin rõhutas, et kui oleks tarvis anda kõige lühem määratlus imperialismi kohta, siis võiks seda iseloomustada kui *monopolistlikku kapitalismi.*

Mis on monopolid ja mille poolest erineb monopolistlik kapitalism monopolismieelsest kapitalismist? Monopolid on hiiglasuured kapitalistlikud koondised, mis monopoolselt, s. o. ainuvalitsuslikult peremehetsevad ühes või isegi mitmes majandusharus. Nad tekkisid tootmise ja kapitali kontsentreerumise seaduspärase resultaadina.

Tööstusliku kapitalismi ajajärgu vaba konkurents toob kaasa väikeste ettevõtete väljatõrjumise suurte poolt. Toimub *tootmise kontsentratsioon, see on — tema koondumine järjest suurematesse ettevõtetesse.* Ka kapital kontsentreerub, muutudes sellega liidetava lisaväärtuse osa arvel üha suuremaks. Koos kapitali kont-

sentreerumisega toimub ka selle *tsentraliseerumine*. See on kas vabatahtlik või sunniviisiline paljude väikeste kapitalide ühendamine: vabatahtlik siis, kui luuakse osaühingud, aktsiaseltsid, sunniviisiline siis, kui suuremad firmad konkurentsivõitluses neelavad ära väiksemad.

Konkurents suurkapitalistide vahel muutub eriti teravaks ja hävitavaks. Igaüks neist püüab haarata turgu enda kätte, hävitada konkurendid. Kui see pole võimalik, katsuvad kapitalistid omavahel kokku leppida toodangu väljalaske hulga, hindade jne. kohta. Paarikümnel hiiglaettevõttel on kergem kokkuleppele jõuda kui sadadel ja tuhandetel väikestel. Niiviisi viib kapitali ja tootmise kontsentreerumine ja tsentraliseerumine monopolide tekkimisele.

Juba XX sajandi algul kujunesid arenenud kapitalistlikes riikides suured monopolistlikud grupid, omapärased söe, nafta, terase jne. impeeriumid. Ameerika Ühendriikide metallurgiatööstuses valitsevad 8 monopoli; kõige suuremad nende hulgas on Ameerika Terasetrust ja Bethlehemi Terasekorporatsioon. Nende kätte on koondunud rohkem kui neli viiendikku terasetootmisest. Naftatööstuse eesotsas on üks maailma suuremaid truste «Standard Oil», keemiatööstust kontrollib kontsern «Du Pont de Nemours», elektritööstust kontsern «General Electric», autotööstuses on võimul kolm suuremat monopoli — «General Motors», «Ford Motors» ja «Chrysler».

Lääne-Saksamaal on keemiatööstuses valitseval kohal kontsern «I. G. Farbenindustrie» pärijad, masinatööstuses Mannesmanni ja Klöckneri kontsernid, terasetööstust kontrollivad Flicki, Thysseni jt. kontsernid.

Inglismaal on tööstuses samuti võimul monopolid: metallurgiatööstuses sõjatööstuse kontsern «Vickers», keemiatööstuses «Imperial Chemical Industrious Trust», naftatööstuses monopol «Royal Dutch Shell». Prantsusmaal on neli monopolistlikku gruppi koondanud enda kätte 80% terasetootmisest. Trust «Pêchinet Usine» kontrollib täielikult kogu alumiiniumitööstust, tekstiilifirma «Boussac» 70% puuvillriide tootmisest.

Suurmonopolid valitsevad samuti rahandussüsteemis, kaubanduses jne. Näiteks käsutavad Ameerika Ühendriikides mõned võimsad finantsgrupid kogu maa majandust ja määravad selle poliitika. Need on Morganid, Rocke-

fellerid, Du Pont'id, Mellonid jt. Tekivad ka rahvusvahelised monopolid, s. o. liidud, mis ühendavad eri maade kapitaliste. Need jagavad omavahel turud ja tooraineallikad.

Asjaolu, et vaba konkurents asendub imperialismi ajal monopoliga, ei tähenda veel igasuguse konkurentsi lõppu. Kapitalistlikes riikides säilib arvukalt kesk- ja väikeettevõtteid, peale selle väikeste kaubatootjate mass — talurahvas ja käsitöölised. Muidugi pole nad võimelised võitlema monopolistlike koondiste vastu ja on sunnitud monopolidele teatud lõivu maksma. Nii näiteks müüb enamik Ameerika Ühendriikide farmereid oma toodangu hulgi suurtele kaubanduskompaniidele, kes selle pärast jaemüügi korras edasi müüvad. Farmer on monopolide ees kaitsetu, ta peab nende poolt määratud hinna vastu võtma. Seda asjaolu kasutades alandavad monopolistid hulgihindu ja tõstavad jaehindu. Hindade vahe (nn. «käärid») toob neile muinasjutulist kasumit. Samal ajal laostuvad igal aastal tuhanded farmerite majapidamised.

See näide võimaldab mõista monopoolsete hindade kujundamise mehhanismi. Imperialismi ajal ei müüda kaupade põhihulka hindadega, mis vabalt turul kujunevad, sest monopolidel on võimalik kehtestada kõrgemaid hindu, mis kindlustavad neile *lisakasumi* saamise tööliste ja elanikkonna muude kihtide riisumise arvel.

Akumuleerides tohutuid üleliigseid kapitale, püüavad monopolid neid käiku lasta. Monopolistid ei lepi kapitali kasulikult paigutamisega rahvuslikku tööstusse, nad otsivad palavikuliselt endale uut tegevusvälja, *veavad* üha suuremates kogustes *kapitali välja,* paigutades seda välismaal tööstus- ja kaubandusettevõtetesse.

Kuni Teise maailmasõjani veeti kapitali peamiselt välja asumaadesse ja nõrgaltarenenud maadesse. Siin tõotas kapitalimahutus eriti suuri kasumeid, sest ettevõtja võis siin töölistele maksta hoopis vähem kui Euroopas või Ameerika Ühendriikides.

Monopolistid paigutasid oma kapitalid asumaadessse ja lakkamatu joana voolasid nende kätesse Aafrika kuld ning teemandid, nafta Lähis- ja Kesk-Idast, kautšuk Malaiast, kohv ja puuvili Lõuna-Ameerika riikidest. On täiesti mõistetav, et kõige paremas olukorras olid nende riikide monopolid, kel oli koloniaalvaldusi. Need aga, kes Lenini ütluse kohaselt olid imperialistlikku pidulauda hilinenud, nõudsid üha tungivamalt oma «osa» asumaade riisumises. See oli aluseks imperialistlike sõdade tekkimisele ülemaailmses ulatuses.

Olukorra muudab keerulisemaks see, et kapitalistlike maade arenemine toimub väga ebaühtlaselt, meenutades võistlust pikamaajooksus, kus osavõtjate järjestus pidevalt muutub. Need riigid, kes veel eile olid majanduslikult ja sõjaliselt kõige tugevamad, on täna sunnitud kõrvale jääma ning võistlejaid endast ette laskma. Homme aga muutub imperialistlike suurriikide jõudude suhe

jällegi. Ja igaüks neist, kes on end ette rebinud, püüab kasutada ülekaalu (kas või ajutist) turgude, mõjusfääride ja territooriumide ümberjaotamiseks oma kasuks. Kõige tugevamad esitavad pretensioone maailmavalitsemiseks. V. I. Lenini poolt avastatud *kapitalismi ebaühtlase arenemise seadus imperialismiajastul* viib selleni, et tekivad imperialistlike suurriikide rühmitused, mis on omavahel vaenujalal ja mida lõhestavad teravad vastuolud.

Muutustega kapitalismi majanduses on seotud muudatused tema poliitikas.

V. I. Lenin on korduvalt märkinud, et imperialismi iseloomustab «pööre demokraatialt reaktsioonile». Töötajate ekspluateerimise suurendamisel kasutab monopolistlik kodanlus järjest sagedamini terroristlikke valitsemismeetodeid, et rahvahulkade vastupanu lämmatada. Niisuguseks monopolide terroristliku diktatuuri kõige avalikumaks vormiks on fašism.

Ent õnneks ei sõltu kõik monopolistide tahtest ja neil ei õnnestu kaugeltki alati terroristlikku režiimi kehtestada. Monopolidele avaldavad vastupanu töölisklass ja kõik teised ühiskonna progressiivsed jõud, kes on suutelised takistama reaktsiooni võitu.

Riiklik-monopolistlik kapitalism. Juba XX sajandi esimestel aastakümnetel ilmnes tundemärke kapitalistlike monopolide kokkukasvamisest kodanliku riigiga, mille alusel V. I. Lenin tegi järelduse monopolistliku kapitalismi ümberkasvamise kohta riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks.

Missugune on selle nähtuse olemus? Et kellele küsimusele vastata, tuleb jälgida, missugused muudatused on toimunud, esiteks monopolide ja kodanliku riigi vahelistes suhetes ja teiseks, kuidas on muutunud riigi enda osatähtsus imperialistlike maade seas.

Kodanlik riik on oma tekkimise momendist peale olnud kapitalistide klassivõimu relvaks, väljendanud kogu selle klassi tahet ja huve. On loomulik, et kõige tugevamat mõju riigiasjade ajamisele, sise- ja välispoliitika kursi määramisele on avaldanud suurkodanlus. Kuid vaba konkurentsi ajajärgul käis valitseva klassi mitmesuguste kihtide vahel võitlus ülekaalu pärast võimu teostamisel, mis vaibus ainult neil perioodidel, mil ekspluataatorid ühendasid oma jõud töörahva revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumiseks. Kapitalismi astumisega imperialismi staadiumi olukord muutub. Tootmise kontsentreerimine ja kapitali tsentraliseerimine andsid monopolistliku ladviku kätte sellise majandusliku võimsuse, et kodanluse muud kihid ei suuda temaga enam võistelda võitluses võimu pärast.

Mida enam monopolide majanduslik ülevõim tugevnes, seda avalikumalt nad ilmutasid oma püüdu jagamatult valitseda ja allutada riigiaparaat täielikult endale. Ja kui kapitalimagnaadid algul tegutsesid peamiselt oma agentide kaudu (pidasid ülal parla-

mendiliikmeid ja ministreid, ostsid ära poliitiliste parteide liidreid), siis ajapikku hakkasid nad üha vähem häbenema, tulid kulisside tagant lagedale ja hakkasid pretendeerima kõige kõrgematele riiklikele ametikohtadele. Eriti laialdase ulatuse on see protsess omandanud viimastel aastatel.

Saanud oma valdusse võtmepositsioonid riigimasinas, püüavad monopolid seda ümber korraldada selliselt, et see võimalikult täielikult teeniks nende eesmärke nii omal maal kui ka rahvusvahelisel areenil. Suurel määral avaldavad nad mõju kodanliku riigi osatähtsuse olulisele muutumisele. Miks me ütleme «suurel määral»? Sellepärast, et sellele protsessile avaldavad mõju ka muud tegurid. Töölisklass, elanikkonna kõik töötavad kihid, kes kannatavad monopolide ikke all, võitlevad otsustavalt nende vägivalla vastu ja saavutavad terves reas lõikudes olulist edu. Kuid põhiliselt kutsuvad siiski muudatusi kodanliku riigi tegevuses esile just monopolide huvid.

Need muudatused avalduvad eelkõige kodanliku riigi üha kasvavas sekkumises majandusse. Tuleb jällegi meenutada, kuidas oli lugu minevikus. Vaba konkurentsi ajajärgul ei seganud kodanlik riik end kuigi palju majandusse, jättes eraettevõtjatele — kapitalistidele — täieliku tegevusvabaduse. Tolleaegsed kodanlikud teoreetikud nimetasid riiki «öövahiks», tahtes sellega rõhutada asjaolu, et riik kaitseb kehtivat korda, muu aga temasse ei puutu. Kaasaegne imperialistlik riik segab end aktiivselt vahele töö ja kapitali vaheliste suhete sfääris, katsub programmeerida majanduse arenemist üldrahvuslikus mastaabis, võtab enda peale teaduslike uurimuste finantseerimise, jaotab osa natsionaalsest tulust ümber, valitseb riiklikku tootmissektorit, mis vahel on üsnagi suur.

Esimesel pilgul näib see kõik vastavat ühiskondliku arengu ettenähtud vajadustele. Nõuab ju kaasaegse tootmise ühiskondlik iseloom tingimata plaanilise aluse kehtestamist rahvamajanduses. Seda aga on võimatu teha ilma riigi reguleeriva osatähtsuse tõstmiseta. Sellest seisukohast lähtudes protsessid, mis toimuvad tänapäeva kapitalistlikus ühiskonnas, kujutavad endast materiaalsete eelduste ettevalmistamist üleminekuks sotsialismile. Kuid see on ainult asja üks külg. Teine külg seisneb selles, et neis tingimustes, kus riigiaparaat on allutatud monopolidele, teenib riigi sekkumine majandusellu eelkõige ja põhiliselt nende huve.

Sekkudes töö ja kapitali vahelistesse suhetesse, etendab kaasaegne kodanlik riik väliselt erapooletu arbiitri osa, s. t. kohtuniku rolli, kellele kummagi poole huvid on võrdsed. Tegelikult aga seisab riigi jõud ja autoriteet tervenisti kapitalistide poolel. Nii võetakse kodanlikes maades vastu rahvavastaseid seadusi, mis võimaldavad valitsusel ära keelata streike, «külmutada» palkasid hindade tõusust hoolimata jne.

Paljude kapitalistlike maade riigiorganid töötavad praegusel ajal välja majandusliku arengu programme. Nende programmide

eesmärgiks on kapitalistliku tootmise stabiliseerimine, tööpuuduse kaotamine ja kas või osaliseltki jagu saada anarhia ning konkurentsi hävitavast toimest. Niisugune programmeerimine annab teatud tulemusi, kuid sedagi rakendatakse sel kujul, et see ei riivaks monopolistide huve. Veelgi enam, monopolistid kasutavad seda maskeerimisvahendina. Formaalselt üht või teist riiklikku soovitust tegutsemisel arvestades, s. o. väliselt üldrahvuslikke huve teenides, rikastuvad monopolistid pidevalt.

Kodanlikku programmeerimist ei tohi samastada rahvamajanduse sotsialistliku planeerimisega. Kodanlike riikide poolt koostatud plaanid ei ole erakapitalistlikele kompaniidele kohustuslikud ning need kannavad enamasti soovituste ja prognooside iseloomu. Eraettevõtted ja monopolistlikud koondised ei saa riigilt konkreetseid tootmisülesandeid ja omavahel konkureerides pole nad suutelised oma tegevust plaanipäraselt koordineerima ega kindlustama proportsionaalsust majanduse arenemises.

Monopolide rikastumisel etendab tohutut osa natsionaalse tulu ümberjaotamine riigieelarve kaudu. Kogudes tohutuid summasid töötajate maksustamise teel, kulutab kodanlik riik üksnes tähtsusetu osa neist haridusele, tervishoiule ja muudele ühiskondlikele vajadustele. Põhiline osa summadest läheb sõjalisteks kulutusteks, toimub militarismi lakkamatu kasv. Ainuüksi 1970. aastal kulutasid NATO riigid sõja ettevalmistamiseks 103 miljardit dollarit. Kõige ohtlikuma iseloomu on militariseerimine omandanud Ameerika Ühendriikides. Viimase viie aasta jooksul on sellel maal kulutatud sõjalisteks eesmärkideks umbes 400 miljardit dollarit.

Seega kannavad töötajad kogu militarismikoormat oma turjal, raha aga, mida valitsus maksab sõjalise toodangu eest, läheb relvatootmisele spetsialiseerunud korporatsioonide seifidesse. Tänapäeva kodanlikud riigid kulutavad siiski suuri summasid teaduse finantseerimiseks.

Riiklik-monopolistliku kapitalismiga on seotud riikliku omanduse kasv. See omandus moodustub kolmel viisil: uute ettevõtete (peamiselt sõjaliste) ehitamisega riigieelarveliste vahendite varal, osa kapitalistlike kompaniide aktsiate kokkuostmisega riigi poolt, üksikute ettevõtete või tervete tööstusharude kodanliku natsionaliseerimisega. Sealjuures on riiklik-monopolistliku omanduse laienemine sageli tingitud püüdest võtta riigi kätte sellised tööstusharud, mis vajavad suuri kapitalimahutusi (näiteks aatomitööstus) või pole küllaldaselt tulutoovad (näiteks kivisöe kaevandamine ja energeetika).

Inglismaal on riigi kätte koondunud kivisöetööstus, gaasivabrikud, elektrienergia tootmine. Rohkem kui 20 protsenti töölistest ja teenistujatest töötab riigile kuuluvates ettevõtetes. Prantsusmaal annab riiklik sektor ligi 15 protsenti koguproduktist. Riigi kätte on koondunud ligi 80 protsenti lennukitööstusest, peaaegu kogu kivisöetööstus ja elektrienergia tootmine. Itaalias töötab riiklikes ettevõtetes rohkem kui 20 protsenti kõigist töölistest ja teenistujatest.

Oma klassiolemuselt on see omandus riiklik-monopolistlik. See on ka arusaadav. Sest riik, valitsedes ja käsutades seda omandust, kaitseb eelkõige monopolistliku kodanluse huvisid.

Riiklik-monopolistliku omanduse kapitalistlikku olemust paljastades peavad töölisklass ja kommunistlikud parteid samaaegselt võitlust tähtsamate tööstusharude äravõtmise pärast erakapitali käest. See võitlus etendas suurt osa pärast Teist maailmasõda üksikute tööstusharude natsionaliseerimisel Inglismaal ja Prantsusmaal, samuti ka elektrienergiatööstuse natsionaliseerimisel Itaalias 1962. aastal. Käesoleval ajal seisab enamiku kommunistlike ja töölisparteide programmis natsionaliseerimisnõue. Seejuures ei võitle kommunistid lihtsalt natsionaliseerimise eest, vaid efektiivse demokraatliku kontrolli eest riiklike ettevõtete üle.

Riiklik-monopolistlikku kapitalismi iseloomustab samuti riikidevaheliste monopolistlike koondiste tekkimine, nagu näiteks Euroopa Majandusühendus («Ühisturg»).

Kokku võttes näeme, et riiklik-monopolistlik kapitalism kujutab endast monopolide jõudude ühendamist riigi jõuga monopolistliku kodanluse positsioonide tugevdamiseks ja kapitalistliku korra eksisteerimise pikendamiseks. Monopolistliku kapitalismi ümberkasvamine riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks ei tähenda üleminekut mingisse uude staadiumi, mis erineks imperialismist. See on ikka sama kapitalism oma arenemise imperialistlikus staadiumis.

Mõistet «riiklik-monopolistlik kapitalism» ei tohi samastada palju laialdasema mõistega «riigikapitalism». Riiklik-monopolistlik kapitalism eksisteerib üksnes arenenud kapitalistlikes maades, kuna riigikapitalism võib teatud kujul eksisteerida ka majanduslikult nõrgaltarenenud maades; peale selle oli riigikapitalism üheks majandusviisiks nõukogude majanduses ja mõningate teiste sotsialistlike maade majanduses kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil.

§ 14. KAPITALISMI ÜLDKRIIS.

Kapitalismi vastuolude teravnemine. Ajalooprotsessi sisemiseks tõukejõuks, majanduslikuks aluseks sotsiaalsetele revolutsioonidele, mille tulemusena toimub üleminek ühelt tootmisviisilt teisele, on konflikt tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Niisuguse meie silme ees teravneva konflikti näiteks on *tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmistulemuste omastamise erakapitalistliku vormi vaheline vastuolu,* mis kujutab endast kapitalismi põhilist vastuolu.

Kapitalismi arenedes kasvab pidevalt töö ühiskonnastamise aste, tugevnevad majanduslikud seosed ja vastastikune sõltuvus nii üksikute ettevõtete kui ka tervete tootmisharude ja kogu rahvamajanduse vahel.

Et kaasaegses vabrikus kingapaari toota, peab kasvatama karja, töötlema nahavabrikus nahka, värvima seda keemiliste värvidega. On tarvis, et teised vabrikud toodaksid jalatsite valmistamiseks tekstiili ja niiti, et masinatehased teeksid jalatsivabrikule sisseseade ja masinad, et neile vabrikutele omakorda kaevandataks metallimaaki ja sulatataks terast. Ühtlasi on kõigile ettevõtetele vaja kütust, elektrienergiat, määrdeõlisid jne.

Ühendades tööd tohututes mastaapides, annab kapitalism tootmisele ühiskondliku iseloomu. Kuid tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu juures jääb omastamisvorm erakapitalistlikuks: kuna tootmisvahendid kuuluvad kapitalistidele, siis läheb ka töö produkt nende omandusse. Eraomandus pidurdab tootmise kasvu, tootlike jõudude arenemine aeglustub.

Nii kasvab tootmine arenenud kapitalistlike maade majanduse kõrge taseme ja suurte võimaluste juures küllaltki aeglases tempos, mõnel aastal aga tammub koguni paigal. Kaasaegse kapitalismi harilikeks kaasnähtusteks on tootmisvõimsuste krooniline alakoormatus, tööpuudus, rahvamajanduse militariseerimine.

Kapitalistlikud tootmissuhted on lakanud vastamast tootlike jõudude iseloomule, on astunud nendega konflikti. Antagonistlik, lepitamatu vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja eraviisilise omastamise vahel on muutunud praegu eriti teravaks. Riiklik-monopolistlik kapitalism on valmistanud ette kõik *materiaalsed eeldused üleminekuks sotsialismile*. Masinaline suurtööstus ja tootmise ühiskonnastamise eriti kõrge aste loovad tingimused anarhia ja kriiside lõpetamiseks, tootlike jõudude plaanipärase arenemise kindlustamiseks kogu ühiskonna huvides. Kuid selleks on tarvis teha lõpp tootmisvahendite eraomandusele, kapitalistlikule süsteemile.

Imperialismi iseloomustamine sureva kapitalismina ei tähenda seda, et kapitalism sureb iseendast, ilma rahvahulkade energilise võitluseta töölisklassi juhtimisel. Nimetades imperialismi surevaks kapitalismiks, iseloomustas V. I. Lenin teda ühtlasi kui *sotsialistliku revolutsiooni eelõhtut*. Muidugi mõista ei anna monopolistlik kodanlus ilma võitluseta alla, vaid rakendab kogu jõu kapitalistliku süsteemi päästmiseks. Kuid möödapääsmatut ta muuta ei suuda: kapitalismi äärmuseni teravnenud vastuolud viivad selle hukkumisele.

Töötajate ekspluateerimist suurendades kohtab monopolistlik kodanlus nende kasvavat vastupanu. *Proletariaadi revolutsiooniline liikumine* kapitalistlikust ikkest vabanemiseks ja ühiskonna sotsialistlikuks ümberkujundamiseks laieneb ning omandab järjest võimsama iseloomu.

Asumaade ja sõltuvate maade rahvaid orjastades määrab monopolistlik kodanlus väljasuremisele miljonid inimesed, kel jääb ainsaks valikuks võita kätte sõltumatus või hukkuda. Seetõttu tugevneb *rahvaste rahvusliku vabadusliikumise* laine imperialistliku ikke vastu.

Aidates võimule fašiste ja päästes valla sõdu, toob monopolist-

lik kodanlus oma aplusele ohvriks miljoneid inimelusid, hävitab sõjatules varandusi, mis on loodud rahvaste aastatepikkuse tööga. Sellepärast tugevnebki *rahvaste võitlus demokraatia ja rahu eest.*

Sulades ühtseks vooluks, purustavad need võimsad jõud imperialismi. Saabub kapitalistliku süsteemi möödapääsmatu loojak, kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajastu. Kuna kapitalism areneb ebaühtlaselt, ei saa ühiskonna üleminek sotsialismile toimuda üheaegselt. Kapitalismi häving ja sotsialismi võit on pikaajaline protsess, mis hõlmab tervet epohhi, *kapitalismi üldkriisi* epohhi.

Kapitalismi üldkriisi etapid. Kapitalismi üldkriisi perioodil saavutab kapitalistliku süsteemi sisemiste vastuolude teravnemine sellise astme, et see süsteem pole enam suuteline hoidma oma võimu all üksikuid maid, kes järjestikku löövad end temast lahku ja asuvad sotsialistlikule teele. Teisest küljest sotsialistliku süsteemi tekkimise fakt iseendast, selle süsteemi kasv ja tugevnemine kiirendavad veel enam kapitalismi lagunemist.

Kapitalismi üldkriisi esimene etapp algas Esimese maailmasõja tõttu ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena. Oktoobrirevolutsioon avaldas tohutut mõju töölisliikumisele ja rahvuslikule vabastusliikumisele, ta andis võimsa tõuke kogu ühiskonna arenemisele. Võib öelda, et pärast 1917. aasta oktoobrit jõudis ajaloovedur peamagistraalile välja ja hakkas hoogsalt liikuma kommunismi poole.

Teine maailmasõda viis kapitalismi üldkriisi teravnemisele ja süvenemisele; terve rea Euroopa ja Aasia maade lahkulöömisega kapitalistlikust süsteemist algas selle kriisi *teine etapp*. Sotsialism väljus ühe maa raamidest ja muutus maailmasüsteemiks. Samaaegselt kujunesid rahvusliku vabastuse revolutsioonide tulemusena endiste asumaade ja poolasumaade asemele iseseisvad riigid.

50-ndate aastate teisel poolel algas kapitalismi üldkriisi *kolmas etapp*. Selle iseärasus seisneb selles, et ta ei alanud seoses Teise maailmasõjaga. Varem oli kapitalism ikka veel nii võimas, et rahu ajal õnnestus tal lämmatada töötajate sotsialistlikku liikumist ja orjastatud rahvaste rahvuslikku vabastusliikumist; kuid omavahelistest tülidest nõrgestatuna ja enda poolt vallapäästetud maailmasõdadega tegeldes polnud imperialistid suutelised takistama vabastusliikumiste suurt edu.

Praegu pole nad suutelised seda tegema ka rahuajal, sellest annab ilmekalt tunnistust koloniaalsüsteemi lagunemine. Eriti tähelepanuväärne on see fakt, et kõige suurema imperialisltiku riigi külje all saavutas väikese Kuuba vapper rahvas mitte ainult sõltumatuse, vaid astus ka sotsialismi ehitamise teele.

Sotsialismi vastu võideldes püüavad kapitalimaade valitsevad ringkonnad töötajate rõhumisel tarvitada maskeeritud vorme, kasutada teaduse ja tehnika progressi saavutusi oma positsioonide kindlustamiseks, eelistavad

Viva, Kuuba!

pigem osalisi reforme, et rahvahulki revolutsioonilistest väljaastumistest eemale hoida.

Ent ükskõik, kuidas kapitalism ka uutele tingimustele ei kohanduks, jätkub tema üldkriisi süvenemine. Aasta-aastalt tugevneb töölisklassi ja elanikkonna teiste töötavate kihtide võitlus oma õiguste eest. (Kujukas näide: kui 1958. aastal moodustas streikijate hulk kapitalistlikus maailmas 26 miljonit inimest, siis 1970. aasta 170 miljonit.) Hoolimata sellest, et imperialistide klassihuvid nõuavad ülemaailmse sotsialismi vastu võitlemisel jõupingutuste ühendamist, säilivad vastuolud imperialistlike riikide vahel. Seitsmekümnendate aastate alguseks kujunesid välja põhilised keskused nende konkurentsis: Ameerika Ühendriigid — Lääne-Euroopa (eelkõige «Ühisturu» kuuik) — Jaapan. Imperialism leiab kasvavat vastupanu rahvusliku vabastamise jõududelt, kusjuures paljudes Aasia ja Aafrika maades võitlus sõltumatuse tugevdamise ja sotsiaalse progressi eest on hakanud tegelikult ümber kasvama revolutsiooniliseks liikumiseks ekspluataatorlike suhete — nii feodaalsete kui ka kapitalistlike vastu. Suured muutused toimuvad Ladina-Ameerikas. Tänu rahvaühtsuse jõudude võidule Tšiilis on esmakordselt kogu kontinendi ajaloos moodustatud konstitutsioonilisel teel rahvavalitsus. Kõik see tähendab uusi lööke kapitalismi kui sotsiaalpoliitilise maailmasüsteemi pihta.

Üldkriisi, nagu me näeme, ei tohi ära vahetada perioodiliste majanduskriisidega. Seda kriisi sellepärast *üldkriisiks* nimetatakse, et see haarab mitte üksnes majandust, vaid ka kapitalistliku ühiskonna poliitikat ja ideoloogiat. Monopolistlik kodanlus peab poliitikas üha sagedamini kasutama tääkide jõudu, et oma võimu säilitada, ideoloogia valdkonnas aga kaotab ta lahingu inimeste teadvuse pärast lootusetult.

Ilma ideaalideta. Kodanlikel ideoloogidel pole ideesid, mida nad saaksid vastu seada marksismi-leninismi õilsatele ideedele.

Kui kodanlus tuli võimule, tõmbas ta rahvahulki ligi loosungitega vabadusest, võrdsusest, vendlusest. Need loosungid ilutsesid kodanlikes konstitutsioonides tänini. Ent töötajad teavad nüüd nende hinda. See on kapitalistide vabadus ekspluateerida töölisi, reaktsionääride vabadus poliitilisi mõrvu korda saata, ajalehemagnaatide vabadus sõjahüsteeriat õhutada. Ja tööliste «vabadus» selga painutada, kommunistide «vabadus» trellide taga istuda, rahuvõitlejate «vabadus» politsei käest kumminuiaga peksa saada.

Niisama häbitult kõlab kodanlike ideoloogide suust võrdsuseloosung. Millisest võrdsusest võib olla juttu isandate ja orjade vahel, täissöönute ja

näljaste vahel? Miljardär Mellon oskab kulutada miljon dollarit üheks õiseks balliks. Üleküllusest ülemeelikuks läinud rikkad psühhopaadid peavad suuri teenijaskondi špitside ja puudlite eest hoolitsemiseks. Tuhanded inimesed aga elutsevad urgastes ega suuda end kuidagi elatada.

Peab küll olema kaotanud viimsegi südametunnistusraasu, et kuulutada vendlust imperialismimaailmas, samades Ameerika Ühendriikides, julma rassidiskriminatsiooni maal, või Inglismaal, kellel on veriseid kokkupõrkeid Ulsteris.

Praegusel ajal on kodanlus täielikult kaotanud ning jalge alla tallanud ideaalid, mis kunagi olid tema lipukirjaks. Kõigi suurte, hästi varustatud ideoloogiliste instituutide ja keskuste katsed uute ideaalide otsingul lõpevad läbikukkumisega.

Üha laialdasemad rahvahulgad veenduvad nüüd, et tõelise vabaduse, võrdsuse ja vendluse tagab üksnes sotsialistlik või kommunistlik kord. Mida rohkem lööb lõkkele töölisklassi ja rahvaste võitlus monopolide kõikvõimsuse vastu, seda sagedamini kasutavad imperialistlikud valitsused sotsiaalse demagoogia võtteid, lähevad kapitalistliku korra aluste säilimise ja kindlustamise nimel osalistele järeleandmistele. Viimasele kohale ei jää ka repressiivsed abinõud, mis esmajoones tabavad kommuniste. Kommunistliku partei ja selle liikmete õigusi piiratakse, terves reas maades aga on nende tegevus loetud seadusvastaseks.

Antikommunism on kodanliku ideoloogia teravneva kriisi kujukamaid väljendusi.

Kodanliku ideoloogia kriis ilmneb ka kultuuri languses. Raamatukaupluste letid, teatrilavad, kino- ja televiisoriekraanid on üle ujutatud alaväärtuslikest teostest, mis ülistavad julmust ja vägivalda, kiidavad kõlvatust, äratavad alatuid instinkte. Maalikunstis on saanud moodsaks vooluks mõttetu joonte ja punktide kokkukuhjamine, mis pretendeerib inimpsüühika saladuste avamisele. Muusikas asendab meloodiat ning harmooniat metsik helide kakofoonia. Skulptuuris võib näha koletuslikke arusaamatuid konstruktsioone, mis mõjuvad eemaletõukavalt.

Kodanliku kultuuri langusest kõneldes oleks ebaõige märkimata jätta, et kapitalistlikes maades on palju ausaid kunstnikke, kes siiralt püüavad kaasa aidata õigluse ning headuse võidule. Ent asi seisneb selles, et nende loomingut ei saa enam täielikult kodanliku kultuuri hulka arvata: elu loogika viib ausaid kunstnikke kapitalistliku süsteemi prohvetite paljastamisele, väljapääsu otsimisele ummikust, kuhu surev kapitalism rahvaid tirib. On täiesti seaduspärane, et väljapaistvad kultuuritegelased on jõudnud kommunismiideede ülevuse tunnustamiseni. Nende hulgas on Romain Rolland, Theodore Dreiser, Thomas Mann ja Heinrich Mann, Frédéric ja Irène Joliot-Curie, Paul Langevin, Bernard Shaw, Pablo Neruda, Nicolás Guillén ja paljud teised. Kas pole näiteks paljutähendav, et Prantsusmaa suurim kunstnik Pablo Picasso oli kommunistliku partei liige? Eesrindlik intelligents katkestab sidemed kapitalismiga ja pühendab oma jõupingutused võitlusele kommunismi võidu eest.

Muidugi, kõneldes imperialismi vaimsest vaesusest, oleks ebaõige alahinnata tema pingutusi ideoloogilises võitluses. Monopolistliku kodanluse ja tema riigi käsutuses on hiiglaslik propa-

Lintšitav neeger. *Kunstnik B. Prorokovi joonistuse järgi.*

gandaaparaat, võimsad informatsioonivahendid, ja kõik need on rakendatud tema eesmärkide teenimisele, püüdes ühelt poolt kõigiti mustata sotsialismi, teiselt poolt aga tänapäeva kapitalismi kujutada mingi «paradiisina» töötavale inimesele, «vabaduse» ja õitsengu maailmana.

Eriti aktiivselt reklaamib imperialistlik propaganda kõrget elutaset Ameerika Ühendriikides, Inglismaal ja mõningates teistes majanduslikult arenenud kapitalistlikes maades, uhkustades sellega, et kvalifitseeritud töölised võivad seal saada isikliku auto või standardmajakese omanikuks.

Tavaliselt on see võimalik järelmaksu teel: saanud oma kasutusse ühe või teise kallihinnalise eseme, tasub inimene nende eest mitme aasta vältel. Näib, nagu oleks järelmaksuga müümine tarbijale iseendast mugav ja kasulik. Ent kapitalistid ei võta seda kasutusele sugugi mitte sellepärast, et nad soovivad elanikkonnale head teha; neid sunnib selleks turu kitsikus ja kaupade nõudmise puudumine. Järelmaksuga ostmine pole kõigile kättesaadav ja on seotud rangete tingimustega: kui inimene on soetanud mingi eseme, hiljem aga jääb tööta ja ei suuda järgmisi osamakse tasuda, jääb ta omandiõigusest ilma.

Osa töötajaid, kes saab suhteliselt kõrget palka, ei ela tõesti halbades materiaalsetes tingimustes. Kuid ega osa järgi või otsustada terviku üle, kui see tervik pole ühtlane. Kapitalistlikes maades leidub töötajate kõrval miljoneid täiesti või osaliselt töötuid. Kvalifitseeritud tööliste kõrval on ka mustatöölisi ja farmide sulaseid, kes vaevu suudavad ots-otsaga kokku tulla. Valgetega võrreldes on Ameerika Ühendriikides miljoneid töötavaid neegreid, mehhiklasi ja puertoriikolasi, kes sama töö eest saavad mitu korda vähem palka. Ameerika võimud näitavad välismaistele turistidele meelsasti heakorrastatud majakesi, kus elavad Fordi autotehase töölised, kuid eelistavad neid mitte viia Harlemisse, New Yorgi neegrilinnaossa, kus inimesed elavad kohutavas vilet-

suses ja kus ühe ameerika ajakirjaniku sõnade järgi «rotid urgastes söövad inimesi».

Kuidas kodanlik propaganda ka ei pingutaks, ei õnnestu sel iialgi kapitalismi orgaanilisi pahesid varjata. Kapitalism on olnud ja jääb korraks, kus inimene ekspluateerib teist inimest, rahvus rõhub teist rahvust ja kus valitseb ühiskondlik ebavõrdsus.

Ajalugu on juba ammu langetanud imperialismile süüdimõistva otsuse. See on hukkumisele määratud, sest ühiskonna arenemise objektiivsed seaduspärasused on meie sajandi päevakorda võtnud revolutsioonilise ülemineku sotsialismile.

§ 15. KAPITALISMILT SOTSIALISMILE.

Töölisklassi ajalooline missioon. Avastanud majandusseadused, mille järgi kapitalism areneb, näitasid marksismi rajajad, et kapitalism kasvatab ise endale hauakaevaja — proletariaadi.

Miks just nimelt proletariaat juhib võitlust kapitalismi vastu? Sellepärast, et elu- ja töötingimused teevad proletariaadi kõige eesrindlikumaks, kõige revolutsioonilisemaks klassiks kodanlikus ühiskonnas.

Töölistel on tegemist tehnikaga, see aga nõuab teatud kindlaid teadmisi ja laia silmaringi. Muidugi eelistaksid kapitalistid, et töölised üldse millegi üle ei mõtleks ja kujutaksid endast mingeid elusaid roboteid, kes on kohandatud ainult tööoperatsioonide sooritamiseks. Ent nad on sunnitud andma töölisele teadmiste miinimumi, sest muidu ei saa ta masinat käsitseda. Mida keerulisem aga on inimese töö, seda kõrgem on tema teadlikkus, tema püüd aru saada elunähtustest, mõista oma halva olukorra põhjusi ja võidelda oma vabastamise eest.

Proletariaat on mitte ainult *kõige teadlikum* kõigist töötajate klassidest, ta on ka *kõige organiseeritum* klass. Töötavad ju töölised tehastes ja vabrikutes, kus tööprotsess sõltub nende ühistest pingutustest, kus igaüks on harjunud päevast päeva tundma enda kõrval kaaslasi, ennast aga lugema samasuguste sunniviisil töötajate suure armee osakeseks. Streikidest osa võttes veenduvad proletaarlased oma kogemuste varal, et monoliitsus, võime organiseeritult tegutseda, kujutab endast võimsat võitlusrelva klassivaenlase vastu.

Proletariaadi teadlikkus ja organiseeritus teevad ta *kõige revolutsioonilisemaks klassiks*. Selleks aitab kaasa ka fakt, et tal pole kapitalismi ajal midagi, millest ta kardaks ilma jääda. Teine töötav klass, talurahvas, kannatab samuti ränga ekspluateerimise all. Kuna aga talupojal on oma maalapp, võitlevad tema teadvuses töötaja vaated väikeomaniku vaadetega: esimesed tõukavad teda edasi, sotsialismi poole, teised kisuvad tagasi, kapitalismi poole. Proletaarlastel pole peale tööjõu mitte midagi. Marxi sõnade järgi pole neil midagi kaotada peale ahelate, võita aga on terve maailm.

Demonstratsioon.
K. Kollwitzi litograafia järgi.

Sotsialistlik revolutsioon. Oma ajaloolist ülesannet täites saab proletariaat *sotsialistliku revolutsiooni* peamiseks liikumapanevaks jõuks ja juhiks. Sotsialistlik revolutsioon on kõige sügavam sotsiaalne revolutsioon, mille ülesandeks on likvideerida tootmisvahendite eraomandus, inimese ekspluateerimine teise inimese poolt. Sotsialistliku revolutsiooniga vabastab proletariaat mitte üksnes iseenda, vaid kõik töötajad, kogu ühiskonna. Aga kuna kõigi töötajate põhilised huvid langevad ühte proletaarlaste huvidega, siis on loomulik, et sotsialistlikust revolutsioonist võtavad osa laialdased rahvahulgad, eelkõige aga töötav talurahvas. Lenin ütles, et tööliste ja talurahva revolutsiooniline liit on kapitalismi üle saavutatava võidu pant. Sotsialistlik revolutsioon ei esine seepärast vandenõuna või ladviku pöördena, mida sooritab grupp «aktiivseid revolutsionääre», vaid kui miljonite liikumine ja võitlus eesotsas töölisklassiga marksistlik-leninliku partei juhtimisel.

Võib tekkida küsimus, missugused ülesanded on proletariaadil neis riikides, kus on säilinud feodalismi jäänused (mõisnike maavaldus, ühiskonna jagunemine seisustesse, üldise valimisõiguse ning teiste demokraatlike õiguste ja vabaduste puudumine)? Dogmaatikud, kelle hulka kuulusid ka vene menševikud, väitsid, et feodalismi vastu võitlemine on kodanluse asi, las kodanlus teeb kodanlikku revolutsiooni, kehtestab kapitalistlikud suhted, alles seejärel tuleb proletariaadi kätte kord kukutada kapitalism. V. I. Lenin esitas sellele elutule skeemile vastukaaluks proletariaadi hegemoonia idee kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. Imperialismiajastul pole kodanlus võimeline järjekindlalt feodalismi vastu võitlema, sest ta kardab proletariaati rohkem kui tuld ja püüab seepärast kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni peatada poolel teel, sõlmida kompromissi feodaalidega, astuda nendega liitu

rahva vastu. Ainult proletariaat on suuteline liidus talurahvaga kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni lõpule viima. Revolutsiooni hegemooniks saades ei piirdu ta loomulikult demokraatlike ülesannete lahendamisega, vaid viib töörahvast edasi, igasuguse ekspluateerimise hävitamisele. Kodanlik-demokraatlik revolutsioon kasvab üle sotsialistlikuks.

Me juba rääkisime, et peamine küsimus igas revolutsioonis on võimuküsimus. Selleks et lahendada enda ees seisvad grandioossed ülesanded, peab töölisklass võtma võimu enda kätte. Mil viisil ta seda teeb, sõltub selle maa konkreetsetest ajaloolistest tingimustest, kus revolutsioon toimub. Kui ekspluataatorlikud klassid hakkavad võitluses rahvahulkade revolutsioonilise liikumise vastu avalikku vägivalda tarvitama, kasutades selleks sõjalis-bürokraatliku surveaparaadi kogu võimsust, siis on ka töölisklass sunnitud relvade abil võimu enda kätte võtma.

Kuid ekspluataatorlikud klassid ei saa kaugeltki alati vägivalda tarvitusele võtta. Kui ilmne jõudude ülekaal on töölisklassi poolel ja ekspluataatorlikud klassid ei saa või ei söanda relvastatud vägivalda kasutada, võib võimu üleminek toimuda rahulikul teel. Muidugi eeldavad nii rahulik kui ka vastupidine tee rahva revolutsioonilist võitlust eesotsas töölisklassiga ekspluataatorlike klasside vastu, *proletariaadi diktatuuri* kehtestamist.

Proletariaadi diktatuur. Mõte, et kapitalismilt sotsialismile üleminekuks on vaja, et proletariaat ühiskonda riiklikult juhiks, on peamine mõte kogu marksistlik-leninlikus õpetuses sotsialistlikust revolutsioonist. Tõepoolest, kujutlege hetkeks, et töölisklass, tulnud võimule, kuulutab, et tootmisvahendid on muudetud ühiskonna omanduseks, ise aga sealsamas «läheb puhkusele». Mis saab edasi? Kohe järgmisel päeval tuleb kodanlus uuesti võimule, ja kõik jääb vana viisi.

Ei, üksnes dekreedi abil ei saa kapitalismilt sotsialismile üle minna. Dekreetide taga peab seisma rahvahulkade organiseeritud jõud, mis on suuteline neid ellu rakendama, revolutsiooni ülesandeid tegelikult teoks muutma. Tuleb kaitsta ühiskondlikku omandust ja töörahva huvisid ekspluataatorlike klasside eest, kes avaldavad revolutsioonile meeleheitlikku vastupanu, kasutades selleks igasuguseid vahendeid, isegi relvastatud võitlust.

Ent see pole veel kaugeltki kõik. Pärast seda kui tootmisvahendid on muudetud ühiskonna omanduseks, kerkivad uued ülesanded: tuleb teaduslikult organiseerida majandust, kindlustada tootlike jõudude kiire kasv, mobiliseerida töötajaid paljude teiste, sotsialismi ülesehitamisega seotud ürituste läbiviimiseks. Kõik see on ilma proletariaadi riigita võimatu.

Pole tarvis imestada, et kodanlus ja tema sabarakud töölisliikumises on valinud proletariaadi diktatuuri endale peamiseks märklauaks kallaletungis marksismile. Vägivalda silmakirjalikult hukka mõistes loodavad nad töölisklassi relvituks muuta. Pariisi Kommuun kohtles omal ajal väga

pehmelt revolutsiooni vaenlasi. Needsamad kodanlased aga, keda Kommuun säästis, hävitasid preisi interventidega koos tegutsedes prantsuse proletariaadi parimaid poegi. Ja kogu maailma kodanlik ajakirjandus nimetas kommunaare vägivallatsejateks ning mõrtsukateks.

Kogu kapitalismi ajalugu on olnud nii töötajate kui ka asumaade ja sõltuvate maade rahvaste vastu suunatud pideva vägivalla ja enneolematu julmuse ajalugu. Pole vaja rääkidagi, et sellega ei saa üldse võrrelda proletaarse revolutsiooni lühiajalist vägivalda, mille eesmärgiks lõppkokkuvõttes on igasuguse vägivalla kõrvaldamine. Nii nagu kirurg julge operatsiooniga päästab haige pikaajalisest ning raskest hädast, niisamuti vabastab sotsialistlik revolutsioon ühiskonna resoluutselt teda vaevavatest kapitalismi paisetest.

Kättemaks ekspluataatoritele nende kuritegude eest töötajate vastu ei ole selles operatsioonis peamine. Proletariaat annab endistele eraomanikele võimaluse töötada ja elada oma tööst võrdselt ühiskonna teiste liikmetega. Kui nad aga hakkavad kontrrevolutsioonilist tegevust arendama, tungivad kallale rahva võitudele, siis surutakse nad maha. Just selles ongi proletariaadi diktatuuri ülim õiglus ja humaansus, mis kaitseb rahvahulkade huve parasiitide kildkonna eest.

Olles *diktatuur ekspluataatorite suhtes,* on proletaarne võim samaaegselt *demokraatia töötajatele.*

Teisiti ei saagi olla: on ju proletariaadil ja elanikkonna teistel töötavatel klassidel ning kihtidel ühised huvid.

Ühiskonda riiklikult juhtides ei nõua töölisklass endale mitte mingeid privileege — vastupidi, ta on alati esirinnas, sotsialistliku ülesehitustöö kõige raskemates lõikudes, ta innustab rahvahulki oma eeskujuga, sütitab oma revolutsioonilise entusiasmiga.

Kuidas peab proletariaat oma diktatuuri organiseerima, et see võiks täita ülesanded, mis ajalugu talle on püstitanud? Võib-olla saab ehk kasutada kodanliku riigi valmis masinat, käänates selle vastassuunda? Las ametnikud, kel on valitsemisasjades vilunud käsi, jätkavad ringkirjade kirjutamist (kuid siis juba vastavalt uutele juhenditele, mis proletariaadi võim neile annab); kohtunikud arutagu asju ja tehku otsuseid (kuid juba revolutsiooni seaduste alusel); kindralid käsutagu vägesid (nüüd juba proletaarse staabi käsu järgi); vangivalvurid aga hoidku vange trellide taga (ainult neid, kes revolutsioonile kallale tungivad, ja kriminaalkurjategijaid)...

Kuid sellise lahenduse puhul jookseks riigimasin tühjalt. Ametnikud hakkaksid saboteerima proletaarse valitsuse tahet, kindralid organiseerima vandenõusid revolutsiooni vastu, kohtunikud moonutama revolutsiooni seadusi. On ju kodanliku riigi kogu mehhanism ehitatud selliselt, et töötajaid maha suruda, riiklikel ametikohtadel aga on kas ekspluataatorlike klasside esindajad või oma enamikus vanale korrale ustavad ametnikud.

Tähendab, proletariaadi ees seisab ülesanne *purustada kodanlik riigimasin ja luua uus, sotsialistlik riik.* See on kõrgemat ajaloolist tüüpi riik, kelle organisatsioonilised vormid ja tegevus on allutatud töötajate huvidele, kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele.

Et kapitalistlikku korda edukalt rünnata, pidi proletariaat end

relvastama oma lähemate ja lõppeesmärkide sügava mõistmisega, mida annab teadusliku kommunismi teooria. Ilma selleta oli töölisliikumine määratud ekslema pimeduses, otsides «käsikaudu» õiget teed. Kes siis suutis töölisliikumise ühendada teadusega kommunismist, selgitada töötajatele nende viletsuse põhjusi ja näidata väljapääsuteed? Üks või ka mitu isegi kõige geniaalsemat ja mehisemat inimest pole iial olnud suutelised seda ülesannet lahendama. Selle võis lahendada üksnes *partei, töölisklassi avangard, eesmine väesalk, kes ühendab kõige teadlikumaid, kõige kindlameelsemaid, kommunismile ustavaid revolutsionääre.*

Partei osa ei piirdu marksistlik-leninliku teaduse ideede levitamisega. Olgu võitlejad või ehitajad kui teadlikud tahes, mõistku nad kui hästi tahes, mille eest on tarvis võidelda ja mida ehitada, nende tegevuse edu sõltub siiski otsustaval määral sellest, kas neil on olemas teadlik, kogenud juht, kes organiseerib võitlust ja ehitamist, kes näeb ette üleskerkivaid takistusi ja mobiliseerib inimesi raskustest ülesaamiseks. Niisuguseks revolutsioonivõitlejate armee mehiseks väejuhiks, kommunistliku ehitustöö targaks inseneriks on kommunistide partei.

Üleminekuperioodi vältimatus. Oktoobrirevolutsiooni võit seadis Vene proletariaadi ja tema Kommunistliku Partei ette hulga keerulisi küsimusi, mis üldkokkuvõttes viisid välja ühele küsimusele: millest alustada? Küsimuse asetuses avaldus ilmekalt sotsialistliku revolutsiooni põhjalik erinevus kõigist eelnevatest revolutsioonidest. Kodanlik revolutsioon võitis, kui ühiskonnas olid juba kujunenud kapitalistlikku laadi vormid ja tema ees seisis ülesanne koristada feodaalsed tõkked kapitalistlike tootmissuhete teelt, tagada kapitalistlike tootmissuhete takistamatu arenemine. Sotsialistlik revolutsioon ei leia eest uue tootmisviisi valmis vorme: sotsialistlikud suhted ei saa valmida kapitalismi rüpes, nii nagu valmivad kapitalistlikud suhted feodalismi rüpes. Toetudes vastavatele materiaalsetele eeldustele (peamine neist on tootmise ühiskondlik iseloom), peab ta looma majanduse sotsialistlikud vormid ning tagama sotsialistlike tootmissuhete kujunemise ja arenemise.

Just need sotsialistliku revolutsiooni grandioossed loovad ülesanded määrasid kindlaks kapitalismilt sotsialismile *ülemineku perioodi* paratamatuse. See on vanade, kapitalistlike suhete purustamise ja uute, sotsialistlike suhete võidulepääsemise ajajärk. Et vastata küsimusele «millest alustada?», oli vaja kindlaks määrata üleminekuperioodi põhiülesanded ja leida kõige efektiivsemad vahendid nende lahendamiseks. Teiste sõnadega, elu nõudis sotsialismi ülesehitamise teaduslikult põhjendatud plaani. Ja niisuguse plaani, mille töötas välja V. I. Lenin, seadis partei kogu oma tegevuse aluseks. Maa industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine, kultuurirevolutsioon — need olid ülemineku-

perioodi kolm peamist ülesannet, sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani kolm põhiideed.

Industrialiseerimises nägi V. I. Lenin ainsat teed kõigi rahvamajandusharude ümberkorraldamiseks kaasaegse tehnika alusel, tööviljakuse kiireks kasvuks, rahva heaolu tõstmiseks. Üksnes industrialiseerimise kaudu oli võimalik muuta kerjuslik ja jõuetu Venemaa vägevaks ning õitsvaks sotsialistlikuks riigiks, tagada rahva heaolu.

See mõte on ilmekalt väljendatud V. I. Lenini kuulsas formuleeringus: «*Kommunism on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.*» Selles on esile tõstetud, esiteks, kommunismi poliitiline külg: nõukogude võim ongi see poliitiline organisatsioon, mis võimaldab laialdastel rahvahulkadel endal kõiki ühiskondlikke asju otsustada, äratab nende loomingulise energia, avab võimaluse teostada kõige grandioossemaid looduse ümberkujundamise plaane tööinimese huvides. Ja teiseks, kommunismi majanduslik külg: kogu maa elektrifitseerimine ning tootlike jõudude hiiglaslik arenemine viivad kommunistliku majanduse loomisele, tagavad materiaalsete hüvede külluse, lubavad ellu rakendada kommunistlike ühiskondlike suhete õilsaid printsiipe. V. I. Lenini juhtimisel loodud GOELRO plaan nägi ette mitte üksnes elektrijaamade võrgu ehitamise, vaid kavandas kõigi tööstusharude komplekssе kooskõlastatud arendamise ja oli sisuliselt industrialiseerimise plaan. GOELRO oli NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimeste viie aasta plaanide aluseks.

Rasketööstuse rajamise baasil oli võimalik lahendada ka teine äärmiselt keeruline üleminekuperioodi ülesanne — talupoegade *väikese killustatud üksikmajapidamise ümberkorraldamine ühiskondlikuks sotsialistlikuks suurmajapidamiseks.*

Selles seisnebki Lenini kooperatsiooniplaani olemus. Nõukogude riik loob võimsa sotsialistliku tööstuse, mis on suuteline reorganiseerima põllumajanduslikku tootmist, varustama teda kaasaegse tehnikaga. Talurahvast harjutatakse kollektiviseerimisega järk-järgult, kasutades selleks kõige lihtsamaid kooperatsiooni, s. o. jõudude ja vahendite ühendamise vorme. Veendudes praktikas kollektiivse töö eelistes, mis põhinevad traktorite, kombainide ja teiste põllumajandusmasinate kasutamisel, ühineb talurahvas vabatahtlikult kolhoosidesse, loobudes üksikmajapidamisest.

Ja lõpuks, sotsialismi ülesehitamine nõuab *kultuurirevolutsiooni* teostamist. Ilma kultuurirevolutsioonita pole võimalik muuta töötajate elu jõukaks ega vaimselt rikkaks. Kultuurirevolutsioon koos maa industrialiseerimisega ja põllumajanduse kollektiviseerimisega valmistab ette selle aluse, millest kasvab välja sotsialism.

Kultuurirevolutsiooni mõte seisneb selles, et levitada kultuuri *laiuti* (teha kõik teaduse- ja kunstisaavutused laiade rahvahulkade omanduseks) ja arendada seda *sügavuti* (viia meie teadus, tehnika, kunst esikohale maailmas, tagada nende õitseng).

Ennekõike aga oli tarvis likvideerida vaimupimedus ja harimatus. Revolutsioonieelsel Venemaal oli kolm neljandikku elanikkonnast kirjaoskamatu,

noorsoost aga neli viiendikku. Üks ajakiri arvestas välja, et hariduse arendamise sellise tempo juures, mis Venemaal siis valitses, oleks üldise algharduse kehtestamiseks kulunud vähemalt 125 aastat, kirjaoskuse õpetamiseks Kesk-Aasia rahvastele aga 4600 aastat!

Sellepärast oli nii terav vajadus võidelda kirjaoskamatuse vastu, organiseerida haridussüsteemi.

Nõukogude võim pidas üheks oma tähtsamaks ülesandeks kapitalistlikul Venemaal formeerunud teaduse ja tehnika spetsialistide võitmise enda poolele. Neid oli tarvis veenda, köita üldrahvaliku ürituse ülevusega.

«Öelge intelligentsile,» kõneles V. I. Lenin Maksim Gorkile, «et ta tuleks meie poolele. Eks teeni ta ju teie arvates siiralt õigluse huvisid? Milles siis asi seisab? Suvatsege tulla meile: olime ju meie need, kes võtsid enda peale kolossaalse raskuse tõsta rahvas jalgele, rääkida maailmale kogu tõde elust, me näitame rahvastele otsest teed inimlikku ellu, teed, mis viib välja orjusest, viletsusest, alandusest.»

Oli samuti tarvis ette valmistada sadu ja tuhandeid noori spetsialiste, sel eesmärgil aga laialdaselt arendada kõrgemat ja keskeriharidust.

Tegelikult aga ei tekkinud sotsialism sugugi mitte ideaalses olukorras. Nagu juba märgitud, sündis ta teravas klassivõitluses, mis sageli võttis väga ägeda kuju. Sotsialism tõusis jalule tohutuid raskusi ületades, sise- ja välisvaenlaste raevukast vastupanust jagu saades, harjumuse, tardumuse ning võhikluse jõudu murdes. Ja sotsialismi ehitajad olid tavalised inimesed kõigi oma nõrkuste ja puudustega, kes kandsid tolle keskkonna mõju jälgi, milles nad olid üles kasvanud.

Meie partei asus sotsialistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele, laskmata end heidutada probleemide uudsusest ja grandioossusest, raskustest ja ajutistest ebaõnnestumistest. Uue ühiskonna ehitamise leninlik plaan on leidnud laialdast ja ümberlükkamatut kinnitust ka teiste sotsialistlike riikide rikkalikes kogemustes.

Kokkuvõtteid tehes võime nüüd selgesti näha kapitalismilt sotsialismile ülemineku teid, millele marksism-leninism on andnud teadusliku põhjenduse.

Et teha lõpp ühiskondlikule ebavõrdsusele, rahvahulkade vaesusele ja viletsusele, tuleb eelkõige tootmisvahendid anda eraisikute omandusest kogu ühiskonna omanduseks. Seda saab teha üksnes rõhutute ja varatute klasside revolutsioon, kelle eesotsas sammuvad proletariaat ja kommunistide partei. Revolutsioon ei saa võita ilma proletariaadi diktatuurita, ilma kodanlikku riigimasinat purustamata ja uut, sotsialistlikku riiki rajamata.

Kõik teada olevad revolutsioonid minevikus asendasid ühe ekspluateerimisvormi teisega. *Sotsialistlik revolutsioon teeb igaveseks lõpu inimese rõhumisele teise inimese poolt, avab ühiskonnale avara tee helgesse tulevikku.* Selles on tema ajalooline mõte, tema suurus.

Meie ajal on need tõed juba ammu teooria valdkonnast praktikasse läinud. Töölisklassi ja tema kommunistliku avangardi juhtimisel on meie maa töötajad sotsialistlikel alustel ümber korraldanud majandusliku baasi ja sotsiaalsed suhted, poliitilise pealisehituse ja ühiskonna ideoloogia, ehitanud sotsialismi. Neidsamu ülesandeid lahendatakse praegu ka terves reas teistes maades, kus sotsialistlik revolutsioon on võitnud. Nende kollektiivsed koge-

mused kujutavad endast marksistlik-leninliku õpetuse elavat kehastust.

Õpiku teises osas õpite tundma nõukogude sotsialistliku ühiskonna majanduslikku ja sotsiaal-poliitilist korda, tutvute kommunistliku ülesehituse ülesannetega, mida nõukogude rahvas praegu lahendab.

Küsimusi kordamiseks.

1. Kuidas väärtusseadus reguleerib kapitalistlikku tootmist?
2. Milles seisab kapitalistliku ekspluateerimise olemus?
3. Miks imperialism on surev kapitalism (näidata kaasaegsete sündmuste põhjal)?
4. Missugused on riiklik-monopolistliku kapitalismi peamised jooned?
5. Milles seisab töölisklassi ajalooline missioon?
6. Missugused on sotsialistliku revolutsiooni ülesanded?
7. Miks proletariaadi diktatuur on vältimatu?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Vahetage mõtteid küsimuse üle: mis on säilinud ja mis on muutunud kapitalismi majanduslikus korras seoses tema astumisega imperialismi staadiumi?
2. Tänu visale võitlusele oma õiguste eest ja sotsialistlike riikide eeskuju mõjule, on arenenud kapitalistlike maade töölisklass viimasel ajal saavutanud oma materiaalse olukorra mõningat paranemist. Kas tähendab see seda, et teda nüüd vähem ekspluateeritakse?
3. Võtke abiks oma ajaloo-alased teadmised ja püüdke vastata küsimusele, mille poolest erineb sotsialistlik revolutsioon kõigist eelmistest revolutsioonidest.
4. Reformistid väidavad, et üleminek uuele korrale võib toimuda ilma revolutsioonita, kapitalismi «sissekasvamise» teel sotsialismi. Tõestage, et need vaated on valed.

2 SOTSIALISM JA KOMMUNISM

4. PEATÜKK.

SOTSIALISMI MAJANDUSLIK KORD.

§ 16. SOTSIALISM KUI ÜHISKONNAKORD.

Enne kui kõnelda sotsialismi majandusest, peame endale selgeks tegema sotsialismi kui ühiskonnakorra tervikuna.

Tõelise sotsialismi tekkimine. Sotsialism on kokkuvõte tuhandeid aastaid kestnud otsingutest õiglase ühiskonnakorra loomiseks. Pikka aega ei kandnud eesrindlike inimeste unistused uuest ühiskonnast vilja: polnud objektiivseid eeldusi uue ühiskonnakorra kindlustamiseks, polnud sotsiaalseid jõude, kes oleksid olnud suutelised ideaale ellu viima.

Meie ajajärgul loodi kommunistide juhtimisel töölisklassi, laiade rahvahulkade töö ja võitlusega tõeline sotsialistlik ühiskond. Maakera eri paikade sadade miljonite inimeste teadvuses assotsieerub sõna «sotsialism» Nõukogude Liiduga, sotsialistlike riikide sõbraliku koostööga.

Oma aja progressiivsete filosoofide õpetustes kujutati sotsialismi täiusliku sotsiaalse organismina, mis on vaba igasugustest puudustest. See on ka arusaadav, sest oma unistustesse helgest tulevikust panid ju inimesed kõik selle, mida polnud ühiskonnas, mis oli rajatud eraomandusele ja inimese ekspluateerimisele inimese poolt.

On selge, et sotsialism ei saanud otsekohe täiuslikuna tekkida, nagu sündis merevahust täies ilus ja hiilguses mütoloogiline jumalanna Aphrodite. Tõeline sotsialism kannab endas nende paljude raskuste pitserit, millest tal tuli ja tuleb veelgi jagu saada. Et sotsialism vabaneks vana ühiskonna «sünnimärkidest», on vaja küllalt pikka aega, mille jooksul uus ühiskonnakord areneb ja täiustub. Tehes läbi sotsialistliku ülesehitustöö kooli, muutuvad ka inimesed. Nad vabanevad minevikuiganditest, omandavad kommunistliku moraali normid, muutuvad oma saatuse teadlikeks ja veendunud kujundajateks.

Tõeline sotsialism sündis 1917. aasta oktoobris. Üleminekuperiood kapitalismilt sotsialismile, mis hõlmab ajavahemikku 1917. a. oktoobrist kuni 30-ndate aastate keskpaigani, oli sotsialistliku ühiskonna kujunemise periood. Selle perioodi lõpuks kujunesid lõplikult kindlaks sotsialistlikud suhted kõigil ühiskondliku elu aladel. Pärast seda jätkus sotsialistliku korra edasine arenemine. Üha täiuslikumalt ilmnevad tema ammendamatud võimalused, tema üleolek kapitalistlikust korrast.

Sotsialismi tunnused. Eri maades on sotsialism erinevas arenemisstaadiumis. NSV Liidus on üles ehitatud arenenud sotsialistlik ühiskond. Paljudes Euroopa sotsialismimaades seda arenenud sotsialismi alles ehitatakse. Teised maailma sotsialistliku süsteemi maad on alles sotsialismi kõige varasemas staadiumis. Kuid kõige selle juures on sotsialismil kui ühiskonnakorral palju ühiseid tunnuseid.

Sotsialismi nimetus ise tuleneb ladinakeelsest sõnast *socialis* (-ühiskondlik, ühiskonnasse puutuv). *Sotsialism* on ühiskondlik kord, mis rajaneb tootmisvahendite ühiskondlikul omandusel ja mida iseloomustavad järgmised põhilised tunnused: ekspluateerimisest vabade inimeste sõbraliku koostöö suhted, kogu ühiskonna huvides teostatava majandusliku ja sotsiaalse arengu plaanipärasus, ühiskondliku produkti jaotamine töö järgi, töölisklassi poolt juhitava ühiskonna üha tugevnev sotsiaalne ning moraalne ühtsus, riigi muutmine töörahva võimu vahendiks, sotsialistliku demokraatia arendamine, tingimuste loomine isiksuse üha täielikumaks ning igakülgsemaks arenguks.

Selleks et sügavamalt tungida selle lühikese määratluse mõttesse, vaatleme lähemalt meie maal loodud tõelise sotsialistliku ühiskonna põhijooni ja struktuuri.

Ühiskondlik omandus meie maal väljendub eelkõige selles, et valdav osa tootmisvahendeid ja teisi materiaalseid väärtusi on sotsialistliku riigi valduses. Rahva ülesandel ja rahva nimel kasutab riik kõiki omanikuõigusi, kaasa arvatud varast loobumine (näiteks masinate ja teiste kaupade müümine välisriikidele).

Otseselt kasutavad riigi vara kõik nõukogude inimesed: töölised kasutavad tööprotsessis masinaid ja tööpinke, teadlased instituutide ja laboratooriumide sisseseadet; teie käsutuses, õpilased, on koolihooned, instrumendid töökodades ja seadised kabinettides.

Riigi vara ei käsuta aga mitte kõik inimesed, vaid riiklikud asutused ja ettevõtted — suure riikliku terviku osad.

Riik volitab asutuste ja ettevõtete juhtkonda käsutama teatud materiaalseid väärtusi, kollektiividel aga on õigus kontrollida juhtkonna tegevust. Volitusi ja õigust vara käsutada ei anna riik mitte personaalselt seltsimees Ivanovile, Petrovile või Semjonovile, vaid direktorile, teistele juhtivatele töötajatele, kollektiivile. Seepärast võime täie õigusega öelda, et kollektiiv on oma asutuse või ettevõtte peremees.

Tootmiskollektiiv käsutab temale kinnistatud vara normide piires, mis

riik on kehtestanud ja mis vastavad täielikult kogu ühiskonna huvidele. Näiteks võib ettevõte oma kasu silmas pidades müüa liigsed, tema poolt kasutamata tootmisvahendid. Kuid ühiskonna huvides on tihti parem ülejäägid tsentraliseeritud korras ümber jaotada, anda need nende ettevõtete käsutusse, kes neid kõige enam vajavad. Seepärast on sotsialistliku riigi tootmisettevõtete põhimääruses ette nähtud, et ettevõttel on õigus müüa ülejäägid ainult sel juhul, kui kõrgemalseisev riigiorgan loobub nende ümberjaotamisest.

Riik võib kogu ühiskonnale kuuluvat vara anda kodanikele kasutamiseks mitte ainult oma organisatsioonide (tehased, instituudid, koolid) kaudu, vaid ka vahetult. Nii antakse riigile kuuluvad elumajad linnades ja töölisasulates kasutamiseks nõukogude inimestele. Kuid igal juhul jääb riigi vara valdajaks, selle peamiseks käsutajaks riik ise.

§ 17. OMANDUS.

Sotsialismi majanduslik alus. Meie maal kuuluvad tootmisvahendid ühiskonnale. See määrabki tootmissuhete iseloomu, sotsialismi majandusliku korra. Meil pole klassi, kel puuduksid tootmisvahendid, ega eraomanike klassi. Tootmisvahendite omandussuhete osas pole meil keegi privilegeeritud seisundis ega, vastupidi, teistega võrreldes ebasoodsamas olukorras. Seetõttu on kadunud võimalus muuta tootmisvahendid kapitaliks, tööjõud aga kaubaks. *Ühiskondlik omandus välistab ühe inimese ekspluateerimise teise poolt.*

Seal, kus pole ekspluateerimist, kus ühtedel pole võimalik omastada teiste töövilja, on elatusvahendite ainsaks seaduslikuks allikaks isiklik töö. Ühiskondlik omandus ei salli parasitismi ega logelemist, vaid esitab kõigile võrdse kohustuse töötada põhimõtte järgi «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma».

Kuna töövili läheb ühiskonna käsutusse ja seejärel jaotatakse inimeste vahel, sõltub töö eest tasumine täielikult ühiskonna jõukuse tasemest: mida rikkam on ühiskond, seda paremini elavad tema liikmed. Kõik nad on huvitatud sotsialistliku tootmise arendamisest. Ühine majanduslik huvi aga ühendab ja liidab inimesi. Sotsialismi tootmissuhted — need on ekspluateerimisest vabade töötajate sõbraliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted.

Sotsialistliku rahvamajanduse arenemist ei määra üksikute gruppide ja isikute lõhestatud ning vastuoluline tegevus, vaid tootmisvahendite valdaja, s. t. kogu ühiskonna ühtne tahe. Ühiskondliku omanduse korral ei tunta tootmise anarhiat, kriise ega tööpuudust, vaid avaneb võimalus (ja vajadus) teadlikult ning sihikindlalt tema arenemist planeerida. Teiste sõnadega — ühiskondliku omanduse valitsemine tähendab, et tootmise üle on lakanud võimutsemast kapitalismi pimedad, stiihilised seadused ja tegevusse on asunud *sotsialismi majandusseadused.*

Sellised on sotsialismi majandusliku korra kõige tähtsamad jooned, millised määrab ära ühiskondlik omandus.

Omandus, nagu te juba teate, on ühiskondlik suhe, mis väljendab materiaalsete hüvede tootmise, jaotamise ja tarbimise tingimusi. Igapäevases elus esinevad omandussuhted *omandiõigusena*, s. t. seadusega kehtestatud korrana, mille alusel üksikisikud, inimeste grupid või riik valdab, kasutab ja käsutab üht või teist vara. Omandiõiguse kõige tähtsamaks tunnuseks on vara valdamine. Omanik võib teisele isikule või organisatsioonile loovutada kasutamisõiguse, teatud määral ka käsutamise oma vara üle, jäädes seejuures ikkagi omanikuks. Ainult valdusest loobumise korral (oma vara müümise või kinkimisega) kaotab ta igasuguse omandiõiguse.

Väljendades kogu nõukogude rahva huve ja tahet, reguleerib ta riiklike organisatsioonide varalisi suhteid: annab varade kasutamise õiguse üle ühelt organisatsioonilt teisele, loob uued organisatsioonid või likvideerib vanad, määrab või vallandab nende juhte, karistab neid, kes kuritahtlikult või lohakusest tingitult ühiskondlikku omandust raiskavad.

Meie maal on riigi valduses suurem osa tootmisvahenditest. Selle kõrval osa tootmisvahendeid ja muid materiaalseid väärtusi (s. t. ka omandiõigus neile), mis ei kuulu kogu rahvale, vaid talurahva töökoondistele — kolhoosidele ja muudele kooperatiivsetele organisatsioonidele.

Sotsialistliku omanduse kaks vormi. Riiklik ja kooperatiiv-kolhooslik omandus on oma olemuselt üht tüüpi, kujutades endast ühiskondliku sotsialistliku omanduse eri vorme. Nad põhinevad sotsialismi tootmissuhetel.

Kuna otsustavat osa tänapäeva ühiskonna majanduses etendab tööstus, siis sõltub kooperatiivse omanduse sotsiaal-majanduslik sisu täielikult sellest, kellele kuuluvad tööstusettevõtted, pangad, transport ja muud põhilised tootmisvahendid. Kapitalistlikes maades on praegu palju kooperatiive, kuid eraomanduse võimutsemise tingimustes ei muutu ega saagi nad muutuda sotsialistlikeks ettevõtteiks, ehkki nad kergendavad tööliste, maaharijate ja käsitööliste olukorda. Sellised kooperatiivid tavaliselt pankrotistuvad, sest nad ei suuda konkureerida suurkapitalistide ja -maaomanikega, või lõpetavad tegevuse selle tõttu, et üksikud rikastunud liikmed haaravad kogu kooperatiivmajandi enda kätte.

Sel korral, kui tootmisvahendid on ühiskonna omanduseks ja võimul on töörahvas, kooperatiivne omandus mitte ainult välistab laostumisi, tööjõu ekspluateerimist jne., vaid muutub ka ise uute ühiskondlike suhete toeks. Oma sisult on ta täielikult sotsialistlik.

Peamine erinevus sotsialistliku omanduse kahe vormi vahel seisneb tootmisvahendite ühiskonnastamise tasemes. Riiklik omandus ühiskonnastab tootmisvahendid kogu maa ulatuses, teeb nad kogu rahva ühisvaraks. Kolhooslik omandus aga ühiskonnastab tootmisvahendeid üksikute põllumajanduslike ettevõtete ulatuses, teeb nad grupi inimeste ühisvaraks.

Riiklik (üldrahvalik) omandus

Maa, maapõuevarad, veed, metsad, tööstusettevõtted ja nende toodang, riiklikud põllumajanduslikud suurettevõtted (sovhoosid) ja nende toodang, remondi- ja tehnikajaamad, pangad, transport, sidevahendid, kommunaal-elukondlikud ja kultuuriasutused (haiglad, polikliinikud, puhkekodud, koolid, instituudid, staadionid jne.), põhiline elamufond linnades ja töölisasulais.

Kooperatiiv-kolhooslik (grupi-) omandus

Kolhooside ja kooperatiivide ühiskondlikud ettevõtted koos elusinventari (loomad, linnud) ja tootmisriistadega (traktorid, kombainid jne.), nende tootmis- ja ühiskondlikud hooned.

(Maa, mida kolhoos kasutab, on talle kinnistatud igaveseks tasuta kasutamiseks.)

Riiklik omandus etendab sotsialistliku omanduse süsteemis juhtivat osa. See pole seletatav mitte ainult sellega, et ta hõlmab kõiki põhilisi tootmisvahendeid. Riiklik omandus ühendab kõik rahvamajanduse lülid üheks tervikuks, võimaldab organiseerida rahvamajanduse arendamist ühtse plaani järgi, virgutab inimesi juhinduma üldrahvalikest huvidest, õpetab neid mõtlema riiklikus mastaabis.

See ei tähenda sugugi, et inimesed, kelle töö on seotud kolhoosliku omandusega, oleksid kitsendatud olukorras: kui osa rahvast, on nemadki riikliku omanduse kaasomanikud. Kolhooslik omandusvorm vastab tootlike jõudude tänapäeva arenemise tasemele külas ja loob kõik tingimused tootmise edasiseks tõusuks.

Sotsialistliku omanduse kahe vormiga on seotud erinevused riiklike ettevõtete ja kolhooside vahel.

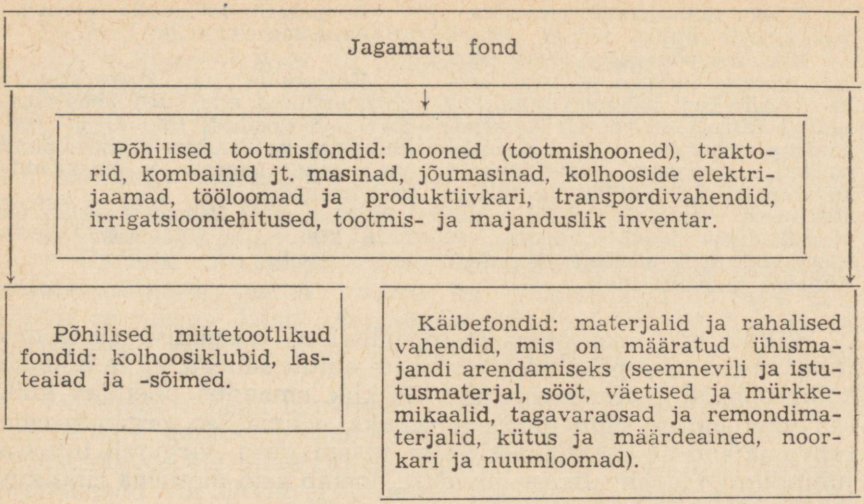
Riiklike ettevõtete töötajad saavad palka, mida makstakse ainult rahas. Kolhoosnike töö eest makstakse rahas ja natuuras vastavalt nende tööpanusele ühismajapidamises ja kolhoosi sissetulekutele. Kolhoosnike lisasissetulekute allikaks on töö isiklikus abimajapidamises.

Partei ja valitsuse otsusega on kolhoosnikele kehtestatud igakuine garanteeritud töötasu. See abinõu lähendas põllumajanduses kehtivaid töötasuvorme tööstuses makstavale palgale.

Vahendeid, millest tasutakse kolhoosnike töö eest, nimetatakse *tarbimisfondiks*. Teine osa kolhoosi sissetulekutest läheb *jagamatusse fondi*. See koosneb põhilistest tootmisvahenditest: põllutöömasinaist, inventarist, kolhooside elektrijaamadest, transpordivahendeist, tootmis- ja kultuurihooneist, tööloomadest ja produktiivkarjast, materjalidest ja rahalistest vahenditest, mis on määratud kolhoositootmise laiendamiseks. See fond on jagamatu, seda ei anta kolhoosiliikmete kasutusse. Seda ei jagata kolhoosnikele välja kolhoosist lahkumise korral.

Jagamatud fondid on kolhoosnikud loonud oma tööga kogu nõukogude rahva kaasabil. Kolmkümmend aastat tagasi koosnes kolhooslik omandus talumajandite ühistatud tootmisvahenditest: hobustest, atradest, sahkadest, äketest jms. Tänapäeva kolhooside jagamatud fondid aga koosnevad peamiselt traktoreist, kombainidest, veoautodest ja muust tehnikast, mis on loodud sotsialistlikus tööstusettevõttes tööliste ja inseneride tööviljana.

Jagamatud fondid suurenevad aasta-aastalt jooksva aasta tulude arvel, kolhoosnike otsese tööga tootmisvahendite valmistamisel ja kultuuriasutuste ehitamisel. Näiteks moodustas 1960. aastal jagamatu fond 31 miljardit rubla, 1971. aastal aga ligi 65 miljardit rubla.

Kaht tüüpi sotsialistlikud ettevõtted erinevad oluliselt ka juhtimisvormide poolest.

Tööstusettevõtte juhataja määrab riik, kelle ees ta vastutab kogu ettevõtte tegevuse eest. Kolhoosi kõrgemaks organiks on kolhoosnike üldkoosolek, kes valib juhatuse ja esimehe. Kolhoosnikud lahendavad majandi organisatsioonilisi ja juhtimisalaseid küsimusi kehtivate seaduste, aga samuti kolhoosi põhikirja alusel, võtavad vastu plaani, lähtudes nii kolhoosi enda kui ka riigi huvidest, kinnitavad aruandeid, määravad kindlaks tulude jaotamise korra jne.

Sotsialistlikul riigil on kolhoosidega tihedad majanduslikud sidemed. Ta varustab neid põllumajandusmasinatega, mineraalväetiste ja sordiseemnega, organiseerib põllumajandusspetsialistide ja juhtiva kaadri ettevalmistamist, teostab veterinaarjärelevalvet, aitab levitada ja tootmisse juurutada eesrindlikke kogemusi, annab kolhoosidele krediiti, ostab kolhoosidelt kokku nende saadusi.

Isiklik omand. Ühiskondliku omandi kõrval eksisteerib sotsialismi ajal ka isiklik omand. Selleks on elanikkonna töötulud ja säästud, elumajad, koduse majapidamise ja isikliku tarbimise esemed.

Kolhoosipere isiklik omand kujutab endast isikliku omandi eri vormi, mis võib koosneda abimajapidamisest õueaiamaal, produktiivkarjast, kodulindudest, majandushoonetest jm. Abimajapidamine on vajalik seepärast, et kolhooside tootmistase ei võimalda veel rahuldada kolhoosnike kõiki isiklikke vajadusi.

Isiklikul omandil sotsialismi tingimustes pole midagi ühist

kapitalistliku eraomandusega; ta põhineb isiklikul tööl ning seda ei saa kasutada ekspluateerimiseks.

Ainult väga väheseid isikliku omanduse objekte on võimalik kasutada ka kasusaamise eesmärgil. Näiteks kui elamispinda üürida spekulatiivsete hindadega või kui sõiduauto omanik kasutab oma masinat eravedudeks. Seda liiki tegevus kutsub meie ühiskonnas esile moraalse hukkamõistu. Riik võitleb nende, kergelt teenida tahtjate vastu õiguslike meetoditega, s. t. karistab neid seaduse järgi. Ajutine isikliku omandi ebaseadusliku kasutamise võimalus likvideeritakse peagi majanduslikult: näiteks elamispinna külluse tõttu (sealhulgas ka riiklikes suvitusrajoonides) kaob igasugune vajadus elamispinda üürida.

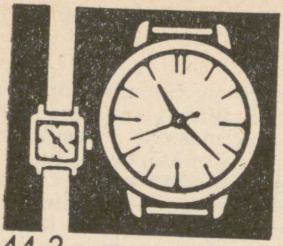
Ühiskonna jõukuse suurenemisel läheb üha enam ka ühiskondliku tootmise saadusi töötajate isiklike vajaduste rahuldamiseks. See aga kutsub omakorda esile isikliku omandi kasvu. Riik reguleerib seejuures isikliku omandi kasvu ja suurust. See saavutatakse töö tasustamisega sõltuvalt töö hulgast ja kvaliteedist, rahvatarbekaupade hinnapoliitikaga, samuti ka ühiskondlike tarbimisfondide arendamisega, millest kõigest kõneldakse järgnevalt.

Nõukogude seadused kaitsevad nii ühiskondlikku kui ka isiklikku omandit. Riigi- või kolhoosivara varguse eest karistatakse vabadusekaotusega kuni 3 aastat või paranduslike töödega; kui varastati korduvalt või eelnevalt kokkuleppinud isikutegrupi poolt — kuni 6 aastat; kui aga varguse sooritas korduvalt karistatud isik (retsidivist) — 5 kuni 15 aastat. Eriti suure ulatusega röövimiste eest rakendatakse surmanuhtlust.

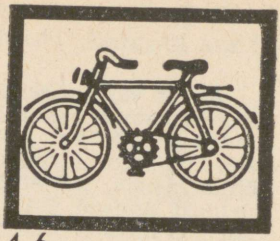
Kodanike vara riisumine toob endaga kaasa vabadusekaotuse 2—10 aastani (viimast rakendatakse eriti raskendavate asjaolude puhul); röövimine, s. o. kallaletung ühenduses elule ohtliku vägivallaga — kuni 15 aastat.

Sotsialistliku tootmise eesmärk. Sotsialismi ajal on kogu tootmine allutatud rahva heaolu tõstmisele. See pole üksnes tunnistuseks sotsialistliku korra humaansusest, vaid see on ka majanduslik paratamatus. Sest elatustasemest, sellest, kuivõrd täielikult rahuldatakse töötajate materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi, sõltub ju suurel määral ühiskonna peamise tootliku jõu — inimese arenemine. Kui aga arenev tootmine ei leiaks kasvavat nõudmist oma toodangule, aeglustuks paratamatult tema arenemistempo. Just rahva tarbimise kasv viib tootmist lakkamatult edasi, kuna tootmise kasv aga tagab inimeste vajaduste üha täielikuma rahuldamise.

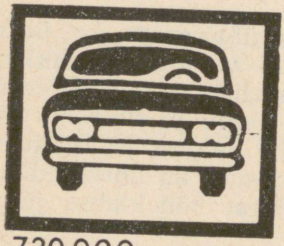
Näiteks suureneb kiiresti kultuuri- ja tarbekaupade müük. Aastast aastasse ostavad nõukogude inimesed üha enam kelli, pesupesemismasinaid, külmutuskappe, televiisoreid. On teada, et osa kaupade suhtes ei suudeta meil nõudmist veel rahuldada. Tootmise mahajäämus selles osas likvideeritakse aga lähemail aastail. Missuguseks kujuneb olukord siis? Vastusena sellele küsimusele võib tuua näite televiisoreid tootvate tehasekollektiivide kohta. Rahuldades põhilise nõudmise oma toodangu järele, püüavad nad valmistada veelgi kõrgema kvaliteediga toodangut. Televiisorid muutuvad paremaks, nende hind aga madalamaks.

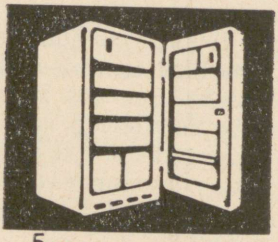
44,2 MILJ.
KÄEKELLA

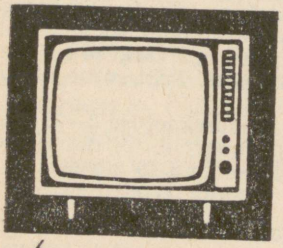
4,6 MILJ.
JALGRATAST

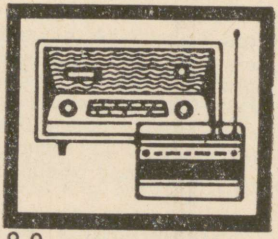
730 000
SÕIDUAUTOT

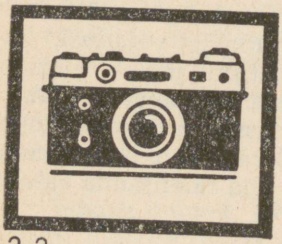
5 MILJ.
KÜLMUTUSKAPPI

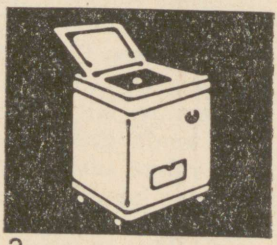
6 MILJ.
TELEVIISORIT

8,8 MILJ.
RAADIOAPARAATI

2,2 MILJ.
FOTOAPARAATI

3 MILJ.
PESUMASINAT

1972. a. toodeti

1972. a. toodeti

Kuidas aga saavutada sotsialistliku tootmise eesmärk? Selge, et seda eesmärki pole võimalik saavutada lihtsalt tootmise laiendamise teel: on vaja hoolitseda toodete kvaliteedi tõstmise, sortimendi laiendamise ja nende odavdamise eest. On ainult üks vahend, mis võimaldab seda kõike teha üheaegselt: *tehniline progress*. Just tehniline progress tagab ühiskondliku töö viljakuse pideva kasvu.

Tootmise arenemine eesrindliku tehnika baasil on niisama hädavajalik kui rahva heaolu pidev tõus; üks pole võimalik ilma teiseta. *Sotsialismi põhiline majandusseadus* — see on tootmise pidev laiendamine ja täiustamine eesrindliku tehnika ja kollektiivse töö baasil kõigi ühiskonnaliikmete pidevalt kasvavate materiaalsete ja vaimsete vajaduste maksimaalse rahuldamise eesmärgil.

Toetudes põhilisele majandusseadusele ja kasutades seda oma tootmistegevuses, suurendab sotsialistlik ühiskond aastast aastasse rahvamajanduses toodetud materiaalsete hüvede hulka.

§ 18. PLANEERIMINE.

Plaani jõud. Iga ettevõte meie maal on ühtse majandusorganismi rakuke, mida ühendab tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Kõik nad kuuluvad ühele peremehele — rahvale. Seal aga, kus on üks peremees, tekib ühine eesmärk ja ühtne tegevusprogramm — plaan.

Plaan tagab erinevate majandusharude, ettevõtete ja asutuste tegevuse kooskõlastatuse. Ehitatakse näiteks uut keemiakombinaati. Sellal kui ehitajad püstitavad korpust, valmistavad juba masinatehased üle kogu maa selle jaoks vajalikke seadmeid; naftatöötlemistehased saavad ülesande kindlustada uus ettevõte toorainega; raudteelaste ülesandeks on tooraine õigeaegselt ettevõttele kohale toimetada ja valmistoodang tarbijale ära saata; keemia tehnoloogia instituutide üliõpilased — tulevased konstruktorid, insenerid ja meistrid — saavad viimastel kursustel lisaspetsiaalsuse; kutsekoolides aga omandavad teadmisi ja oskusi kombinaadi tulevased töölised.

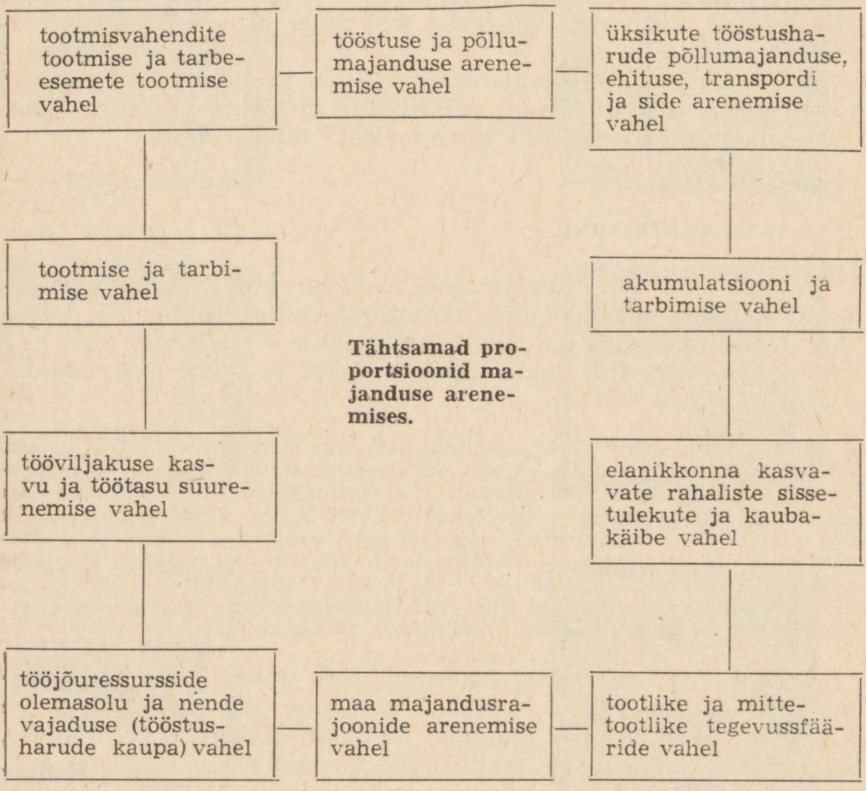
Plaan — see on riiklik dokument, mis jaotab vahendid rahvamajandusharude vahel, määrab kindlaks ülesanded tootmise kasvu ja töötajate elatustaseme tõstmise, kultuuri arendamise, sise- ja väliskaubanduse mahu ning paljude teiste näitajate alal.

Rahvamajanduse arendamise planeerimine kujutab endast sotsialismi üht kõige tähtsamat eelist kapitalismi ees. Esmakordselt aastatuhandete jooksul on ühiskond saanud tootmistingimuste peremeheks, toodab teadlikult ja läbimõeldult, saavutades sellega ühiskondliku töö tunduva kokkuhoiu. Ta on igaveseks vabanenud konkurentsi ja tootmise anarhia hukutavast toimest, majanduskriisidest.

Rahvamajanduse teadlik juhtimine ei tähenda siiski, et plaanid koostatakse meelevaldselt. On täiesti selge, et me ei või näiteks

planeerida uute tehaste ehitamist, kui meil ei ole nende jaoks küllaldast toorainebaasi. Ei saa aastaplaani võtta jalatsite tootmise kümnekordset suurendamist, sest kusagilt pole võtta nii palju toorainet, jne.

Need ja tuhanded teised näited viivad meid tähtsale järeldusele: planeerimises avaldub sotsialismi ühe objektiivse majandusseaduse — *rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenemise seaduse* toime. Planeerimisvõimaluse tõttu nõuab seadus, et tingimata peetaks silmas teatud kindlaid proportsioone (suhteid) eri majandusharude vahel (vt. skeemi).

Kasutades plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadust, määrab riik kindlaks ja peab silmas rahvamajanduse proportsioone, kuid see ei välista osaliste disproportsioonide tekkimise võimalust. Selliste disproportsioonide peamiseks põhjuseks on eksiarvutused planeerimises ja puudused organisatsioonilises töös. Toodangu väljalaske plaane ei kooskõlastata alati materiaal-tehnilise varustamise ja koopereeritud hangete plaanidega, ehitusplaane aga rahaliste assigneeringutega, materiaalsete fondidega, projekteerimistähtaegadega ega seadmete hankimisega. See kõik häirib tootmise normaalset

kulgu. Praktikas võime tihti kohtuda ka selliste faktidega: ehitati valmis ettevõtte korpus, kuid osa vajalikke seadmeid ei võetud vaevaks õigeaegselt tellida, või vähendati ettevõtte plaani reaalseid kasvuvõimalusi arvestamata jpm.

Osalised disproportsioonid võivad tekkida ka loodusjõudude tegevuse tagajärjel. Ebasoodsate tingimuste tõttu võib mõnede kultuuride saak tugevasti väheneda, selle kultuuri ümbertöötlemisega seotud tööstusharu aga saab vähem toorainet.

Seega ei tekita sotsialismi ajal disproportsioone mitte majanduslik kord, nagu kapitalismi ajal; need võivad tekkida inimeste eksimuste, loodusõnnetuste jne. tõttu, on ajutised või osalised ega põhjusta tootlike jõudude hävimist, tööpuudust ja majanduskriise.

Võitlusvahendiks tekkinud osaliste disproportsioonide vastu on riiklikud reservid. Meie ühiskond soetab tooraine, kütuse, tarbeesemete ja rahaliste vahendite reserve selleks, et ei katkeks ega saaks häiritud tootmisprotsess, peamiselt aga inimeste päästmiseks puudusest ootamatute loodusõnnetuste puhul.

Rahvamajandusplaanid kehastavad meie partei poliitikat ja on selle elluviimise tähtsaimaks vahendiks.

Plaani sünd. Meie plaanid peavad peegeldama rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenemise objektiivset seadust. Ja riigiorganite ülesanne seisneb selles, et panna see seadus oma teenistusse, õppida seda rakendama, koostada sellised plaanid, mis täielikult vastaksid tema nõudmistele.

Planeerimine võib olla *jooksev* või *perspektiivne*, s. t. arvestatud mitme aasta peale ette.

Juhtivat osa etendab perspektiivne planeerimine. Just selles väljendub erilise jõuga sotsialistliku riigi võime mitte ainult ette näha majandusliku arenemise käiku, vaid ka realiseerida efektiivsete abinõude süsteemi, mis määrab kindlaks kogu rahvamajanduse arendamise tee.

Missugused näitajad siis esinevad perspektiivplaanides? Neis määratakse kindlaks tootmise arenemistempo ja proportsioon ning kapitaalmahutuste maht ja suunamine üksikute majandusharude, vabariikide ja majandusrajoonide kaupa, nähakse ette uute tööstuskeskuste ja suurettevõtete loomine, transpordimagistraalide ehitamine, mitmesuguste tööstusharude ja ettevõtete tehniline rekonstrueerimine jne. Meie maal koostatakse perspektiivplaanid tavaliselt viie aasta peale.

Selleks et lahendada suuri majanduslikke ja sotsiaal-poliitilisi ülesandeid, on loomulikult tarvis märksa rohkem aega. Mida grandioossem on rahvamajanduse maht, keerulisemad tema sisemised vastastikused seosed, kiirem teaduse ja tehnika progressi tempo, seda suurem on vajadus teaduslikel alustel põhinevate prognooside tegemiseks 10, 15 ja isegi 20 aasta peale. Kui suur on tulevikus meie maa rahvastik, kui laiahaardeliseks kujunevad ostjate nõudmised, kui palju on ühele või teisele erialale vaja töötajaid? Vastused neile ja sadadele samalaadsetele küsimustele võimaldavad õigemini jaotada tööjõudu ja -vahendeid. Informatsiooni kogumise ja läbitöötamise kaasaegsed meetodid ning arvutustehnika võimaldavad koostada selliseid prognoose ja see omakorda neile põhinevaid pikaajalisi planeerimisi. Kuid see loomulikult ei asenda viie aasta plaane. Nõukogude Liidu ja see-

järel ka teiste sotsialistlike maade kogemused näitavad, et viisaastak on väga õnnestunult valitud tähtaeg, mis võimaldab koordineerida planeerimises täpsust ja perspektiivi, kooskõlastada pikaajalisi plaane aastaplaanidega.

Viie aasta plaanid koostatakse Kommunistliku Partei poolt kinnitatud direktiivide alusel. Nii näiteks kinnitas NLKP XXIV kongress NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani direktiivid 1971.—1975. aastaks.

Partei direktiividest lähtudes töötavad plaaniorganid — NSV Liidu Riiklikust Plaanikomiteest kuni ettevõtete plaaniosakondadeni — välja rahvamajanduse plaanid tervikuna, üksikute tööstusharude, koondiste ja ettevõtete kohta. Seejuures on rahvamajandusplaani koostamise protsessis kaks vastupidist suunda — alt üles ja ülalt alla. Iga ettevõtte kollektiiv töötab välja antud tehase või vabriku tootmise arendamise plaani ning esitab selle ministeeriumile ja keskasutustele. Seejärel võtab Riiklik Plaanikomitee kokku erinevate ministeeriumide ja keskasutuste plaanid ning töötab välja rahvamajanduse üldise plaani.

Perspektiivplaanid realiseeritakse jooksvate, s. o. aastaplaanide koostamise ja täitmisega. Jooksvate plaanide põhjal kontrollitakse perspektiivplaani täitmist, täpsustatakse ja konkretiseeritakse selles kindlaksmääratud ülesandeid.

Tähtsat osa plaaniliste ülesannete motiveerimisel etendab *bilansi*[1] koostamine. Tehakse materiaalseid, rahalisi ja tööjõu bilansse. Materiaalsed bilansid koostatakse üksikute tähtsamate tööstus- ja põllumajandustoodangu liikide kohta naturaalväljendis (tonnides, tükkides jne.). Näiteks: kivisöe bilanss, viljasaaduste bilanss, elektrienergia bilanss, liha bilanss, terase bilanss, puuvillase riide bilanss jne. Bilansid koostatakse ka üht liiki produktide grupi kohta, näiteks kütuse bilanss, seadmete bilanss jne.

Iga bilanss koosneb kahest osast: tuludest ja kuludest. Esimesse ossa paigutatakse kõik ressursid, teise ossa aga kõik kulud plaaniperioodil.

Materiaalse bilansi näidis.

Klaasi bilanss

Ressursid	
1. Jääk hankijatel aasta alguseks	100
2. Toodang	20 650
3. Import	—
4. Laekumine riiklikust reservist	—
Kokku	20 750

Ressursside jaotamine	
1. Tootmise ja ekspluatatsiooni vajadusteks	15 000
2. Kapitaalehitusele	3 000
3. Kulu hankijatel oma vajadusteks	100
4. Turu jaoks	2 000
5. Eksport	300
6. Riiklikku reservi	225
7. NSV Liidu Ministrite Nõukogu reserv	75
8. Plaaniline jääk hankijatel aasta lõpuks	50
Kokku	20 750

[1] Bilanss — itaal. *bilancia* = kaal, tasakaal, tulude ja kulude suhe, seda väljendav tabelikujuline aruanne.

Materiaalset bilanssi täiendatakse tavaliselt ristmelise tabeliga, milles ühelt poolt näidatakse ära antud materjalide tootjad, teiselt poolt aga nende tarbijad. Lõikepunktides näidatakse ära hangitav hulk produkti iga tarbija kohta. See võimaldab ilmekalt näha hankijate sidet tarbijatega.

Materiaalsed bilansid peegeldavad ainult proportsioonide üht külge — erinevate kaupade tootmise ja tarbimise vahel. Kuid selleks, et tasakaalustada majandust tervikuna, on vaja kindlaks määrata veel terve rida proportsioone, näiteks proportsioon elanikkonna rahaliste tulude (töötasu, kolhoosnike töötasu, pensionide, stipendiumide jne.) ja nende katte (kauplustes kaupade ostmise, transpordi, side, ühiskondliku toitlustamise jne. teenuste tasu) vahel.

Kui kõik bilansid on koostatud ja omavahel kooskõlastatud, kinnitatakse plaani lõplik variant NSV Liidu Ministrite Nõukogus ja NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul. Pärast kinnitamist kõrgemate võimuorganite poolt omandab plaan *juriidilise seaduse* jõu, mis on kohustuslik täitmiseks kõigile. Plaani rikkumine või täitmata jätmine mingis ühes tootmisharus tekitab kahju kogu rahvamajandusele, kajastub teistes tootmisharudes, transpordis, kaubanduses, rahanduses jne.

Nõukogude majanduse plaanipärane arendamine tagab tema kiire kasvutempo, võimaldab suurendada riigi ühiskondlikku rikkust ning tõsta rahva materiaalset ja kultuurilist taset.

§ 19. KAUBALIS-RAHALISED SUHTED SOTSIALISMI AJAL.

Saanud töö eest tasu, läheme kauplustesse, et osta kõike eluks vajalikku. Tehas või vabrik müüb oma tooteid; saadud raha kantakse pangas ettevõtte arvele. Kolhoos ostab riigilt põllutöömasinaid ning müüb talle vilja, piima ja liha. Teiste sõnadega, tööstustooted ja põllumajandussaadused esinevad ka sotsialismi ajal kaubana, eksisteerib *kaubatootmine*.

Miks sotsialismi ajal säilib kaubatootmine? Nagu te teate, oli kaubatootmise tekkimise põhjuseks ühiskondlik tööjaotus. See on kaubatootmise üldine alus, mis säilitab oma tähenduse kogu tema eksisteerimise jooksul. Sotsialismi ajal eksisteerib tööjaotus tööstuse ja põllumajanduse vahel, eri toodangut andvate erinevate ettevõtete vahel, mitmesuguse kutseala töötajate vahel.

Tööjaotus eeldab vahetust, kuid kas ta peab tingimata võtma ostu-müügi vormi. Kapitalismi ajal muutub produkt kaubaks seepärast, et kaubatootjad esinevad turul eraomanikena. Sotsialismi ajal aga pole eraomandust ja kaubatootjad esinevad ühikondliku vara omanikena.

Miks siis sellele vaatamata säilib vajadus kaubatootmiseks?

Kaubatootmise säilimise vajalikkuse tingib tootlike jõudude mitteküllaldaselt kõrge arenemistase. Selleks et toodete vahetamine kaotaks kaubanduse vormi, on vaja luua materiaalsete ja

kultuuriliste hüvede küllus, rahuldada kõigi inimeste vajadused tasuta. Nii toimubki kommunismi ajal. Sotsialismi ajal aga on ühiskond sunnitud saadusi jaotama inimeste vahel nende töö hulga ja kvaliteedi järgi. Siin püsib töömõõdu ja tarbimismäära arvestus. Sellise arvestuse vahendiks ongi raha, millega igaüks võib endale vajalikke kaupu hankida.

Kaubatootmine säilib samuti sotsialistliku omanduse kahe vormi eksisteerimise tõttu. Vahetus kahe peamise omaniku — riigi ja kolhoosi vahel toimub kauba vormis: kolhoosid müüvad oma toodangu riigile, osaliselt ka kolhoositurul, ning ostavad riigilt masinaid, väetisi ja muid kaupu.

Kaubatootmine sotsialismi tingimustes erineb printsipiaalselt kapitalistlikust kaubatootmisest. Siin toimub tootmine ilma eraomanduseta, ilma väikeste ja suurte kapitalistideta, ilma ühe inimese ekspluateerimiseta teise poolt.

Kaupade väljalaskmine, nende jaotamine ja vahetamine ei toimu meil stiihiliselt, vaid ühtsete rahvamajandusplaanide alusel. Kaubatootmise tegevussfäär on piiratud: maa, maapõuevarad, metsad, vabrikud, tehased, raudteed ja muud ühiskondliku rikkuse tähtsamad elemendid ei võta osa kaubakäibest, keegi ei saa neid osta ega müüa; kaubaks pole ka tööjõud.

Sotsialistliku kaubatootmise erinevus kapitalistlikust kaubatootmisest ilmneb kujukalt väärtusseaduse toime muutumises.

Väärtusseadus sotsialismi ajal. Seal, kus esineb kaubatootmine, toimib ka väärtusseadus: kaupu toodetakse ja vahetatakse vastavalt ühiskondlikult vajalikule töökulule. Kaubahindade kindlaksmääramisel ei või riik lähtuda mingisuguse konkreetse ettevõtte individuaalsetest kuludest. Ta võtab aluseks sellised kulud, mis on vajalikud tootlike jõudude arenemise antud astmel, antud tehnilise taseme ning olemasoleva tööoskuse ja -intensiivsuse keskmise astme puhul.

Kapitalistlikus majanduses kujunevad hinnad stiihiliselt turul, sotsialismi tingimustes aga kehtestatakse *plaanilised hinnad* (peale kolhoosituru hindade[1]). Seejuures lähtub riik mitmesugustel majanduslikel ja poliitilistel kaalutlustel kõigepealt toodetavate kaupade väärtusest.

Kauba hind peab tavaliselt olema võimalikult lähedane tema väärtusele, s. t. töökulule tema tootmisel. Mida täpsemalt väljendab hind kauba väärtust, seda kergem on kindlaks määrata, kuivõrd kasulik on üks või teine seadmestik, tooraine, tootmise tehnoloogiline protsess.

Oletame, et detaili võib valmistada materjalist *A* või materjalist *B*. Materjali *A* väärtus on 1 rbl. 50 kop., materjalil *B* aga 4 rbl. Materjalist *B*

[1] Hindu kolhoositurul riik otseselt ei planeeri, vaid need kujunevad vastavalt nõudmisele ja pakkumisele. Sotsialistlik riik avaldab kolhoositurule siiski mõju ennekõike sellega, et kaupade põhimass müüakse riiklikus kaubandussüsteemis kindlate plaaniliste hindadega.

valmistatud detail peab vastu 5 aastat, materjalist *A* aga 1 aasta. On selge, et detailide valmistamine materjalist *B* on kasulikum. Kui aga ilmneb, et materjali *A* hind on määratud alla väärtuse (oletame, et 1 rbl.), materjali *B* hind aga üle väärtuse (oletame, et mitte 4, vaid 6 rbl.), siis võib arvata, et kasulikum on kasutada materjali *A*. Tehase juhtkond võib teha väära otsuse, mistõttu tekitatakse kahju tootmisele.

Väärtusseaduse kasutamine võimaldab materiaalselt stimuleerida uue tehnika juurutamist, muuta paremaks töö organiseerimist. Tulemuseks on tööviljakuse pidev kasv ja toodanguühiku maksumuse alanemine.

Samal ajal, kui seda nõuavad ühiskondliku tootmise arenemise huvid, elanikkonna huvid, lubab riik teadlikult hindade kõrvalekaldumisi väärtusest. See toimub näiteks neil juhtudel, kui tekib vajadus kasutada osa ühtedest tööstusharudest saadud tuludest teiste rahvamajanduslikult suure tähtsusega tööstusharude kiiremaks arendamiseks. Seda tehakse eesmärgil reguleerida elanikkonna nõudmist, ja järelikult ka tarbimise iseloomu. Näiteks on lastekaupade hinnad sageli nende väärtusest madalamad, kuid seeeest leidub ka selliseid kaupu, mille hind on väärtusest kõrgem (tubakas, viin jt.).

Tehes kokkuvõtte eespool öeldu kohta, näeme, et kapitalismi ajal toimib väärtusseadus stiihiliselt, hindade kõrvalekaldumine väärtusest on aga kapitalistliku tootmise anarhia tagajärg. Vastupidiselt sellele lubatakse sotsialistlikus majanduses hindade kõrvalekaldumisi väärtusest teadlikult ühiskonna huvides.

Raha sotsialismi ajal. Sotsialistlikus kaubatootmises on rahal samuti temale omased funktsioonid.

Rahakaubaga võrrutatakse teiste kaupade väärtust, ta esineb nagu nende *väärtuse mõõduna*. Selliseks rahakaubaks on ka sotsialismi ajal kuld. Nõukogude Liidus on raha kulla alusel. (1 rubla katteks on 0,987 412 grammi kulda.)

Raha on kaubanduse vajalik element. Teda kasutatakse kaupade *ringlemise vahendina*, sest ost-müük poleks ilma rahata võimalik.

Ringlusse läheb raha Riigipanga kaudu. Arveldus ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel toimub sularahata maksmise meetodil: pank kannab rahasummad ühe ettevõtte või asutuse arvelt üle teise arvele. Enamik Riigipanga poolt väljastatavast sularahast läheb palkade, pensionide, toetuste ja stipendiumide maksmiseks ning põllumajandussaaduste kokkuostu tasumiseks. Kaubandusvõrgu kaudu tuleb sularaha jälle panka tagasi.

Töölistele ja teenistujatele töötasude maksmisel, sotsialistlikele ettevõtetele Riigipangast laenude andmisel või kustutamisel, maksude ja kindlustusmaksude tasumisel, kolhoosnikele rahaliste tulude jaotamisel, s. t. siis, kui raha siirdub ühe käest teise kätte ilma ostu või müügita, esineb raha *maksevahendina*.

Raha võib esineda ka *akumulatsioonivahendina*. Tehased, vabrikud, sovhoosid ja kolhoosid hoiavad rahalisi sissetulekuid ja ajutiselt vabu rahalisi vahendeid pangas. Sellist akumulatsiooni ja hoiustamist kasutab riik tootmise laiendamiseks, reservide

moodustamiseks, teiste ettevõtete ja organisatsioonide krediteerimiseks.

Raha ühiskondlik osa kapitalistlikus ja sotsialistlikus ühiskonnas on täiesti erinev. Kapitalismi ajal muutub raha kapitaliks, saab tööliste ekspluateerimise ja võõra töö omastamise vahendiks. Sotsialismi ajal ei saa raha muutuda kapitaliks, tema eest ei saa osta vabrikuid, tehaseid, tööjõudu, maad, elektrijaamu jne. Kapitalismi tingimustes on raha stiihiliste turuseaduste tööriist. Sotsialistlik riik kasutab raha teadlikult kui kaupade tootmise ja jaotamise, töömõõdu ja tarbimismäära üle teostatava üldise arvestuse ja kontrolli vahendit.

Raha on sotsialismi ajal vajalikuks töö järgi jaotamise vahendiks. Ostes raha eest kaupu isiklikuks tarbimiseks, saavad töötajad selle eest niisuguse osa ühiskondlikku produkti, mis vastab nende poolt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile.

Raha abil on riigil võimalik teha kokkuvõtteid ettevõtete majandusliku tegevuse kohta. Nendes rahalistes kulutustes leiavad väljenduse töökulud, mis on vajalikud ühe või teise kauba tootmiseks, tooraine-, materjali- ja kütusekulu, seadmete kulumine, administratiivkulud, kaupade transportimine ja kaubandusvõrgu kaudu tarbijatele kättetoimetamise kulud. Sotsialistlike ettevõtete töö kontrollimine rubla kaudu kujutab endast majanduse juhtimise kõige paindlikumat meetodit.

Sotsialismimaad on kaubavahetuses maailma kapitalistliku süsteemi maadega. Kuivõrd kaupade hinnad ja teenindamine on igal maal väljendatud rahvusvahelises rahaühikus, siis tekib nende vahel paratamatult valuutakursi probleem, s. t. ühe maa rahaühiku suhe teise maa rahaühikuga. Näiteks 1 Ameerika dollar on vastavalt praegu kehtivale valuutakursile võrdne 74,6 Nõukogude kopikaga. See vahekord on kindlaks määratud rubla ja dollari kullasisalduse alusel.

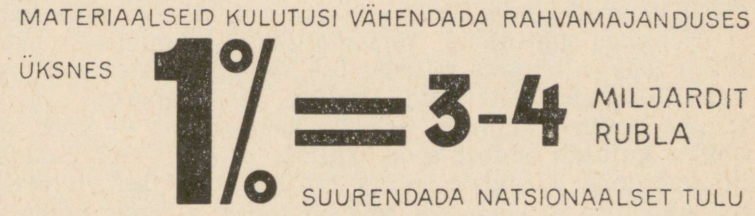
§ 20. MAJANDAMISSÜSTEEM JA MAJANDUSE JUHTIMINE.

Sotsialistliku majanduse plaaniline iseloom avab soodsad võimalused tema vääramatuks ja kiireks arenemiseks. Kuid need võimalused ei realiseeru iseendast, vaid majandamissüsteemi ja majanduse juhtimise kaudu.

Majandamissüsteem eeldab kõige mitmekesisemate võtete, vormide ja meetodite kasutamist. Et seda suuta, peab endale kõik teoreetiliselt hästi selgeks tegema ja lisaks omandama vajalikud praktilised kogemused. Esialgu on aga tähtis, et saadaks ettekujutus selle süsteemi põhimõistetest: *kokkuhoiurežiimist, isemajandamisest, omahinnast, kasumist* ja *rentaablusest.*

Kokkuhoiurežiim. Sotsialistlik ühiskond on eluliselt huvitatud säästlikust suhtumisest ühiskondlikku töösse, sellest, et maksi-

maalse efektiivsusega kasutataks tema käsutuses olevaid ressursse. Mida väiksem on seadmete ja masinate kulumine, mida ökonoomsemalt kulutatakse toorainet, kütust, elektrienergiat ja teisi tootmisvahendeid, seda rohkem võib samade kulutustega luua toodangut.

Magama heites unustame esikus või köögis kustutada tule. Läks kaduma mõni kopikas — tühi asi! Nüüd aga korrutame oma hajameelsuse kõigi nende hajameelsuse ja lohakusega, kes ei hoidnud elektrienergiat kokku kodus või töökohas. Saame miljonid kilovatt-tunnid ja sajad tuhanded rublad, mis visati tuulde. Need suured arvud ei kõnele, vaid kisendavad: olge kokkuhoidlikud, pidage kinni kokkuhoiurežiimist!

Esitatud juhtumi puhul paistab pillamine kohe silma, kuid alati pole asi nii lihtne. Toome näite. Õmblusvabrikus on ametlikult kehtestatud materjalijäätmete normid. Näib, et siin ei saa midagi ära teha: ei saa ju õmmelda ülikonda, ilma et ei jääks järele lappe. Kuid tootmiseesrindlased ei saa leppida isegi sellise pealtnäha paratamatu materjali raiskamisega. Nad otsivad ja katsetavad pingeliselt ning teevad lõpuks ettepaneku muuta juurdelõikuse meetodeid. Selle tulemusena võib aga nüüd samast materjalikogusest õmmelda 10 asemel 11 ülikonda. Ratsionalisaatorlik mõte aitab kokku hoida mitmeid tuhandeid meetreid riiet.

Kokku saab hoida mitte ainult tooraine ja materjalide säästliku kasutamisega, vaid ka tööviljakuse tõstmisega.

Me püüame kokku hoida mitte selleks, et istuda täistuubitud varalaekal ja ihnsa rüütli kombel tunda mõnu oma rikkusest. Ettenägelikult kulutades raha, toorainet või kütust, hoiame lõppude-lõpuks kokku kõige väärtuslikumat vara — ühiskondlikku tööd. Ja me teeme seda rahva heaolu tõstmiseks. Säästetud vahenditega on võimalik ühiskonnale ehitada elamuid, koolimaju, puhkekodusid jne., s. o. üha täielikumalt rahuldada nõukogude inimeste vajadusi.

Väiklusel ja pedantsusel pole midagi ühist kokkuhoiurežiimiga, nad on absoluutselt vastandlikud. Igasugune edasiliikumine, tehniline progress nõuab raha, ja Nõukogude riik pole kitsi seda eraldama. Selles väljendub ühiskondliku töö kõrgem, perspektiivne kokkuhoid. Muidugi on vaja, et igasugused kulutused oleksid põhjendatud ja ühiskond oleks veendunud, et raha ei kulutata asjata, vaid et tehtud kulutused garanteerivad majanduse edasise arengu.

Sotsialistlik plaanimajandus garanteerib töös maksimaalse kokkuhoiuvõimaluse. Kuid kas see tähendab seda, et meie majanduses on igasugused kaod täielikult likvideeritud? Kahjuks pole

asi kaugeltki nii. Paljudes ettevõtetes ja ehitustel, kolhoosides ja sovhoosides esineb veel rahaliste vahendite ülekulu, kasutatakse mõtlematult toorainet, materjale ja kütust, lubatakse masinate ja tööpinkide seisakuid, juurutatakse vähe uut tehnikat, organiseeritakse läbimõtlematult tööliste tööd jne. Nende kahjude põhjusteks on ebamajanduslikkus, hoolimatus ja konservatiivsus. Need lähevad riigile kalliks maksma, tekitavad talle kahju.

Hoolikas suhtumine sotsialistlikku omandisse, tööviljakuse pidev tõus ja tehnika täiustamine, töökulu süstemaatiline alandamine, tooraine, materjalide, kütuse, elektrienergia säästlik kulutamine, tootmisjäätmete, praagi vähendamine — kõik see ühtekokku kujutab endast seda, milleta ei saa kinni pidada kokkuhoiurežiimist. Lühidalt öeldes on kokkuhoiurežiim sotsialistliku majandamise meetod, mis seisneb selles, et anda kõige väiksema töö- ja tootmisvahendite kuluga rohkem head toodangut. Selle eesmärgi saavutamise peamiseks vahendiks on *isemajandamine*.

Isemajandamine. Isemajandav riiklik ettevõte saab riigilt hooned, masinad, seadmed, tooraine- ja kütusevarud ning rahalised vahendid. Ta vastutab tootmisvahendite säilitamise ja õige kasutamise eest. Saanud plaaniülesande, organiseerib ettevõte iseseisvalt oma tootmistegevust.

Isemajandavad ettevõtted on seotud teiste ettevõtetega. Näiteks puuvillavabrik ostab puuvilla sovhoosist, maksab raudteele puuvilla transportimise eest, müüb valmistoodangu puuvillast riiet tootvale vabrikule, see aga omakorda müüb toodetud kangad kaubandusorganisatsioonidele jne. Seejuures sõlmitakse majanduslepingud ettevõtetega, kes varustavad seadmete, kütuse ja toorainega, ning toodangut tarbivate ettevõtetega. Lepingus määratakse kindlaks hanketingimused, kogus, sortiment, toodangu kvaliteet, hanketähtajad, hind, tasumistähtajad ja -kord, samuti ka vastutus kõigi nende tingimuste rikkumise puhul.

Isemajandavad ettevõtted tegutsevad isetasuvuse põhimõttel: kaupade müügist saadud rahaga peab maksma kõik tööliste ja teenistujate palgad, tegema maksed riigieelarvesse tootmisvahendite kasutamise eest (fondide maksed, rendis) ja eraldised sotsiaalkindlustuseks, peale selle aga andma ka kasumit.

Mida rohkem ettevõte valmistab toodangut, mida vähem ta kulutab tootmisele, seda enam vahendeid võib ta saada oma käsutusse, s. t. eraldada plaanilise ja üleplaanilise akumulatsiooni summadest vahendeid niinimetatud ettevõtte fondidesse. Ettevõtte fondid kulutatakse uue tehnika juurutamiseks, tootmise laiendamiseks, elamuehituseks ja remondiks, lasteasutuste (lastesõimede, lasteaedade ja pioneerilaagrite) ülalpidamiseks, puhkekodude, sanatooriumide, sööklate ja klubide sisustamiseks, puhkekodu- ja sanatooriumituusikute muretsemiseks ning töötajatele preemiate maksmiseks. On arusaadav, et nagu isemajandav ettevõte tervikuna, nii on ka kõik tema töötajad huvitatud tööaja kõige ratsionaalsemast kasutamisest, materjalide ja rahaliste ressursside säästlikust kulutamisest, väljalastava toodangu kvaliteedi parandamisest.

Tööstusettevõtted eraldasid 1970. aastal tootmise arendamise fondidesse 3,6 miljardit rubla, sotsiaal-kultuuriliste ürituste ja elamuehituse fondidesse 1,4 miljardit rubla ning materiaalse stimuleerimise fondidesse 4 miljardit rubla. Üle veerandi tööstustööliste ja teenistujate keskmise töötasu kogu kasvust eelmisel viisaastakul saavutati nende fondide vahendite arvel.

Omahind. Sotsialistlikel ettevõtetel on olemas omapärane mõõdupuu, mille järgi on võimalik otsustada, kuidas osatakse majandada. Selleks on toodangu omahind, mis näitab, kui palju läheb antud ettevõttele («iseendale») maksma teatud kauba tootmine.

Omahinna arvutamisel võetakse arvesse kulud, mis lähevad toorainele ja abimaterjalidele (määrdeõlid, värvid jne.), kütusele ja elektrienergiale, amortisatsiooniks (s. t. töövahendite — hoonete, masinate ja sisseseade väärtuse järkjärgulisele kompenseerimisele kulumise tõttu), palkadeks, sotsiaalkindlustussummadeks ja administratiivaparaadile. Arvestanud kokku kõik kulud, jagatakse see valmistatud toodangu hulgaga ja saadakse toodanguühiku omahinna näitaja. Seega, *omahind on ettevõtte tootmis- ja toodangu realiseerimise kulud, mis on väljendatud rahalisel kujul.*

Erinevates ettevõtetes, kuigi nad annavad ühesugust toodangut, võib omahind olla erinev. Kui ühe või teise ettevõtte toodangu omahind on ülemäära kõrge, peab ettevõtte juhtkond ja kogu kollektiiv otsima üles selle põhjused ning need kõrvaldama. Mõnikord võib põhjuseks olla tooraine pillav kulutamine, teinekord aga tehnika ebaratsionaalne kasutamine või hoopis ülemäära suured administratiivkulud. Teinud täpse analüüsi, saab vea parandada.

Tekib küsimus: millal on toodangu omahind kõrge, millal aga madal ja millest oleneb selle alandamine?

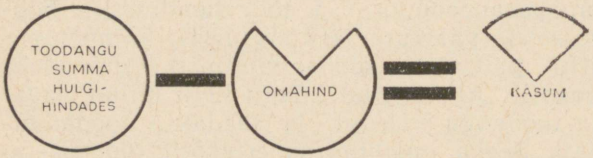
Eesrindlikes ettevõtetes on toodangu omahind tavaliselt palju madalam kui mahajäänutel. Millega seda seletada? Sellega, et eesrindlikes ettevõtetes juurutatakse uut, eesrindlikku tehnikat ja järelikult kasvab kiiresti tööviljakus, kulutatakse ökonoomselt materjale ja kasutatakse nende kõige progressiivsemaid liike (näiteks asendatakse metall plastmassidega), pidevalt täiustatakse väljalastavate toodete konstruktsiooni. Kõik see võimaldabki alandada omahinda. Kui aga majandit juhitakse oskamatult ja tööviljakus ei tõuse, esineb tooraine ja materjalide ülekulu, siis tuleb toodangu omahind sellises ettevõttes kõrge.

Kapitalistlikus maailmas läheb ettevõtja, kes ei oska majandada, paratamatult pankrotti ja nii mõnigi laseb endale kuuli pähe. Meil ei ole laostumine võimalik, sest kõigi ettevõtete taga seisab üks peremees — rahvas. Kuid see ei tähenda sugugi, et rahvas, partei ja riik salliksid ühiskondlike huvide rikkumist. Partei- ja riiklikud organisatsioonid, rahva kontrollorganid, ajakirjandus ja nõukogude üldsus kontrollivad ettevõtete tegevust, osutavad neile abi, toovad esile puudused ja tõstavad häält asjade halva seisukorra puhul. Kui juhtijad pole võimelised tootmist korda seadma, paigutatakse nad teisele töökohale, kui aga juhtijad

sallivad kuritahtlikku lohakust, ebamajanduslikkust või isegi riigi petmist, karistatakse neid seaduse täie rangusega.

Kasum ja rentaablus. Omahinna näitaja võimaldab orienteeruda ettevõtete tegevuses. Ent ta ei võimalda hinnata ettevõtte tegevust kogu rahvamajanduse huvide seisukohalt. Seda võimaldavad kõige paremini teha muud näitajad, nimelt *kasum* ja *rentaablus*.

Kasum on ettevõtte töötajate poolt loodud lisaprodukti see osa, mis jääb ettevõtte käsutusse pärast toodangu müüki (realiseerimist).

Kasumi suurus väljendub toodangu hulgimüügihindade ja omahinna vahes. Kui ettevõte realiseeris kaupu 2,2 miljoni rubla eest ning kulutas nende tootmisele ja realiseerimisele 2 miljonit rubla, siis kasumi suurus on 200 000 rubla. Seega oleneb kasumi suurus eelkõige tootmise ja realiseerimisega seotud kuludest, see tähendab omahinnast. Kasumi suurusele avaldab mõju väljalastud toodete hulk (kui ühe paari saabaste hinna sisse kuulub kasum suurusega üks rubla, siis kümne paari juures võrdub kasumi summa kümne rublaga), nende kvaliteet (kvaliteetsemal tootel on kõrgem hind), toodangu realiseerimise ulatus (vabriku laos seisvate saabaste hinna sisse kuuluv kasum ei ole veel reaalne suurus; ta saab selleks alles pärast seda, kui kauba saaja on raha ettevõtte arvele kandnud).

Sotsialismi tingimustes ei saa ettevõtte kasum muutuda mingiks mittetöiseks tuluks. Sotsialistliku tootmise eesmärgiks pole mitte kasumi saamine, vaid ühiskonna pidevalt kasvavate vajaduste järjest täielikum rahuldamine.

Omahinna näitajaga võrreldes on kasumil üks tähtis eelis.

Võitlus omahinna alandamise eest satub mõnikord vastuollu toodangu kvaliteedi tõstmise ülesannetega. Vahel annavad ettevõtte-tootja täiendavad kulutused väga suurt kokkuhoidu toote ekspluateerimisel (näiteks lennukimootorite kvaliteedi tõstmisega võitis meie rahvamajandus miljoneid rublasid). Kuid need täiendavad kulutused tõstavad omahinda.

Kui ettevõtte töö üle otsustada ainult omahinna järgi, võib näida, nagu oleks ettevõte hakanud halvemini töötama (sest toodangu omahind ju tõusis). Kui aga ettevõtte tegevust hinnata kasumi järgi, saame õige järelduse (tema kasum kasvab, sest kõrgema kvaliteediga toodangut realiseeritakse kõrgema hinnaga). Niiviisi võimaldab kasum parandada kvaliteeti ühesuguse kasuga nii tootjale kui ka toodangu tarbijale.

Muidugi ei kahanda kasumi suhtes esitatud ülesanded omahinna alandamise tähtsust.

Ent isegi kasumi üldsumma ei anna täiesti ammendavat iseloomustust ettevõtte töö tulemuste kohta. Selleks et hinnata ettevõtte tööd, tuleb kasutada veel rentaabluse näitajat, mis väljendab saadud kasumi suhet põhifondide ja käibevahendite väärtusega.

Oletame, et kaks ettevõtet saavad ühesugust kasumit — 1 miljon rubla aastas. Kuid seejuures tootmisfondid hinnatakse ühel neist 5 miljonile rublale, teisel aga 10 miljonile rublale. Ilmselt on esimene ettevõte rentaablim. Ta saab 20 kopikat kasumit oma tootmisfondide igalt rublalt, teine aga ainult 10 kopikat.

Mida suuremat kasumit saab ettevõte tootmisfondide iga rubla kohta, seda suurem on tema rentaablus. Seega stimuleerib rentaabluse näitaja arvelevõtt ettevõtet kõige ratsionaalsemalt kasutama tehnikat, toorainet ja teisi tootmisfonde.

Kasum pole mitte ainult ettevõtete ja koondiste isemajandamisfondide peamine allikas, vaid ka riigieelarve tulude oluline allikas. Muidugi pole sotsialistlikule ühiskonnale ükskõik, millisel teel ja millistes tingimustes kasum suureneb. Tootmise efektiivsuse tõstmine, toodangu omahinna alandamine ja tööviljakuse kasv — see on meie tee kasumi suurendamisele. Igasugused katsed saada seda hindade põhjendamatu tõstmise arvel või kehtestatud sortimendist ja standarditest kõrvalekaldumise teel on lubamatud.

Omahind, kasum, rentaablus ja teised majanduslikud näitajad võimaldavad nende õige kasutamise korral saavutada peamise eesmärgi — tõsta ühiskondliku tootmise efektiivsust.

Majanduse juhtimine. Sotsialistliku tootmise juhtimine eeldab tsentraliseeritud juhtimise ühendamist üksikute ettevõtete ja majanduskoondiste ulatusliku iseseisvusega. Konkreetsed juhtimisvormid on meie maa rahvamajanduse arenemise eri etappidel olnud erinevad.

Esimeseks juhtimisvormiks, mis eksisteeris aastail 1917—1918, olid kohalikud (kubermangu ja kreisi) rahvamajanduse nõukogud, mis allusid kohalike nõukogude täitevkomiteedele. «Sõjakommunismi» aastail (1919—1921) teostati juhtimist range tsentralisatsiooni alusel. Seda funktsiooni täitsid 40 peavalitsust ja Ülevenemaaline Rahvamajanduse Nõukogu (ÜRN), kellele allusid kõik tehased. Üleminekuga uuele majanduspoliitikale (aastail 1921—1928) muutus juhtimise vorm keerukamaks. Selle peamiseks lüliks olid trustid, mis loodi reeglina kohapeal, ja mis kasutasid laialdast iseseisvust. Aastail 1929—1957 valitses ametkondlik juhtimissüsteem. Tööstuse juhtimine toimus rahvakomissariaatide (ministeeriumide) kaudu. 1932. aastal moodustati 4 tööstuslikku rahvakomissariaati, enne sõda oli neid 19, 1957. aastaks aga 33.

1957. aastal otsustati taastada territoriaalne juhtimissüsteem territoriaalsete majanduspiirkondade rahvamajanduse nõukogude kaudu. Sellel oli teatav positiivne tähtsus, kuna ta aitas kaasa tööstusharudevahelise spetsialiseerumise arenemisele, väikeettevõtete ühendamisele, ebaratsionaalsete vedude lõpetamisele. Kuid aja jooksul ilmnesid ka selle süsteemi tõsised negatiivsed küljed: territoriaalse juhtimise killustatus rahvamajanduse nõukogude kaudu hakkas pidurdama tööstusharude spetsialiseerumise arenemist,

rikkus ühtset tehnika-alast poliitikat. Seepärast taastati pärast NLKP Keskkomitee 1965. a. septembripleenumit uuesti juhtimise süsteem majandusharude järgi.

Praegu NSV Liidus kehtiv juhtimissüsteem on endasse koondanud varem talletatud positiivsed kogemused, jättes kõrvale kõik eelnevate vormide puudused. Selles süsteemis on tänapäeva suurtootmisele vajalik tootmisharuline juhtimisprintsiip ühendatud territoriaalsega, koos samaaegse liiduvabariikide ja kohalike organite initsiatiivi arendamisega. Nüüd juhivad riigi majandusharusid kolme tüüpi ministeeriumid: üleliidulised, liidulis-vabariiklikud ja vabariiklikud, kellele alluvad ühtlasi ka kohaliku tööstuse ettevõtted.

See juhtimissüsteem erineb mitte ainult territoriaalsest, vaid ka ametkondlikust, mis eksisteeris kuni 1957. aastani. Esiteks kaasneb ministeeriumide moodustamisele liiduvabariikide õiguste tunduv laienemine planeerimise ja juhtimise, kapitaalehituse ja finantseerimise valdkonnas.

Teiseks, ministeeriumid tegutsevad uute planeerimisprintsiipide ja ettevõtete majandusliku tegevuse hindamise alusel; nende keskseks ülesandeks on tagada ühtse tehnika- ja majanduspoliitika teostamine. Teiste sõnadega, ministeeriumid võtavad enda peale antud tootmisharu arendamise tähtsate probleemide lahendamise, jättes kohalikele organisatsioonidele avara tegevusvälja muude küsimuste lahendamisel.

Kolmandaks, muutus materiaal-tehnilise varustamise süsteem; NSV Liidu Ministrite Nõukogu Materiaal-Tehnilise Varustuse Komiteele ja tema kohalikele organeile on tehtud ülesandeks tootmisvahendite realiseerimine, ratsionaalsete majanduslike sidemete loomine hankijate ja tarbijate vahel, hulgikaubanduse laiendamine ja arendamine.

NLKP XXIV kongress püstitas ülesande täiustada ka edaspidi rahvamajanduse juhtimise süsteemi: «Paremini tuleb ühendada tootmisharu põhimõttel juhtimise printsiipi, mis tagab tootmisharus ühtse majandus- ja tehnikapoliitika, vabariikide, majanduspiirkondade ja oblastite sisemiste ratsionaalsete majandussidemete süsteemiga... Sotsialistlik majandamine ei sobi põhimõtteliselt ühte ei ametkondlikkusega, mis rikub ratsionaalseid tootmissidemeid, ega ka kohalike huvide esiplaanile seadmisega, mis nõrgendab majandusliku tegevuse ühtsust.»

§ 21. TÖÖ JA JAOTAMINE.

Töötingimused. Jõukuseallikas, mis on võimeline valmistama inimesele loomisrõõmu — töö — tundus ekspluataatorliku korra aastatuhandete kestel ränga koormana. See ei võinudki olla teisiti sellele, kes kasvatas suuri saake, kuid oli poolnäljas, valmistas head riiet, kuid käis ise räbalais, ehitas uhkeid losse, kuid elas hurtsikus.

Sotsialismi ajal muutus töörahvas kogu maa rikkuste täieõiguslikuks peremeheks. Ta ei tööta enam käputäie parasiitide

rikastamiseks, vaid endale, oma ühiskonnale. Töö muutumine sunniviisilisest vabaks — see on sotsialismi suur võit.

Selle muutusega on seotud printsipiaalsed muudatused töötingimustes.

Sotsialismi ajal on üheks kõige tähtsamaks muudatuseks töötingimustes see, et meil on *likvideeritud tööpuudus*. 1930. aastal suleti NSV Liidus viimane tööbörs ja sellest ajast alates teab Nõukogudemaa noor põlvkond tööpuudusest üksnes kapitalistlike maade elu käsitlevate raamatute ja ajaleheartiklite kaudu. Seejuures on nõukogude inimestel võimalus valida endale elukutse oma kutsumuse järgi ja saada vastav eriharidus.

Kodanlikud ideoloogid ennustasid, et tootmise arenemise käigus sotsialismimaadel ei õnnestu vältida tööpuudust. Nüüd on näha, et nende arvestused ei pidanud paika. Tootmine kasvab meil tohutu tempoga, hoogsalt areneb mehhaniseerimine ja automatiseerimine, tööd aga jätkub rahvamajanduses kõigile. Rahvamajanduses töötavate tööliste ja teenistujate arv kasvab pidevalt. 1971. aastal oli neid 92,7 miljonit inimest.

Vastavalt tootlike jõudude arenemisele toimub *tööaja lühendamine*. Töötajaile jääb üha rohkem aega puhkuseks, haridusele ja isiklikuks eluks. Ületunnitöö on meie maal rangelt piiratud. 1967. aastast kehtib viiepäevane töönädal kahe puhkepäevaga.

Et töötajatel on nüüd rohkem vaba aega, siis kerkib probleem, kuidas seda õigesti kasutada. On selge, et tühine ajaveetmine ei rikasta ei isiksust ega ühiskonda ja et joomine ning hasartmängud toovad otsest kahju. Vaba aja mõistlik ja otstarbekas kasutamine nõuab kõigilt ühiskondlikelt organisatsioonidelt kultuurilis-kasvatusliku töö tugevdamist.

Erilist tähelepanu pööratakse sotsialismi ajal *töökaitsele*. Me kõik teame, et paljudes tänapäeva tootmisharudes võib juhtuda tööõnnetusi ja esineda isegi surmajuhtumeid. Töökaitse pideva täiustamisega püütakse nõukogude ühiskonnas viia õnnetusjuhtumite arv miinimumini.

Sotsialism on kehtestanud kõigile võrdse *õiguse saada materiaalseid hüvesid töö järgi*.

Igaühele tema töö järgi. Saavutatud tootlike jõudude arenemistase pole veel küllaldane, et võiks kehtestada kommunistliku jaotamisprintsiibi: rahuldada tasuta kõigi inimeste vajadused, sõltumata nende isikliku töö hulgast ühiskonna heaks. Mille alusel peab materiaalseid hüvesid jaotama praegu, sotsialismi ajal?

Kujutame ette, et me võiksime selle ülesande lahendada suvaliselt. Kas ei saaks kõigile hakata maksma ühesugust hüvitust — niihästi esimese kui ka kuuenda kategooria treialile, kõrgema haridusega kvalifitseeritud spetsialistile ja õpilasele tehases?

Sellist jaotamismeetodit nimetatakse *võrdsustavaks* ja see kujutab endast sotsialismi väikekodanlikku ideaali. Pole raske mõista, millised võiksid olla võrdsustava jaotamise tagajärjed. Inimestel kaoks huvi oma kvalifikatsiooni ja tööviljakust tõsta: kõik saaksid ju nagunii ühesugust tasu.

Paratamatult oleks see tasu seejuures ka vilets ning poleks ette näha ka selle tõusu, vaid hoopis langust, sest mida halvemini inimesed töötavad, seda vaesem on ühiskond.

Seega ei viiks võrdsustav jaotamine võrdsusele, vaid oleks võrdsuse hale paroodia: kas võiks vaesele valmistada rõõmu teadmine, et nad kõik on «võrdsed», sest kellelgi pole teisest midagi rohkem. See tähendaks ühiskondliku jõukuse järkjärgulist hävitamist. Just seepärast ongi marksistlik-leninlik teooria resoluutselt hüljanud võrdsustava jaotamise. Ühiskond ei või suvaliselt valida üht või teist jaotamisvormi. See määratakse kindlaks tootmise arendamise iseloomu ja arengu tasemega.

Jaotamine peab sotsialismi ajal soodustama ühiskonna jõukuse kõrvalekaldumatut kasvu ja samaaegselt tagama kõigi töötajate elutaseme pideva tõusu: ainult neil tingimustel võib luua külluse ja minna üle jaotamisele vajaduste järgi. Neile nõudmistele vastab täielikult sotsialistlik printsiip: *igaühele tema töö järgi*, s. t. töö tasustamine vastavalt selle hulgale ja kvaliteedile.

Sellesama printsiibi teiseks (negatiivseks) väljendusvormiks on nõudmine: *kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma*. Loomulikult ei tule siinjuures kõne alla lapsed, õpilased, ühiskonnale kasuliku ja vajaliku kasvava põlvkonna kasvatamisega tegelevad koduperenaised, raugad ja haiged. See sotsialismi nõue on suunatud inimeste vastu, kes ei taha töötada, priileivasöömise — kõige pahelisema minevikuigandi vastu.

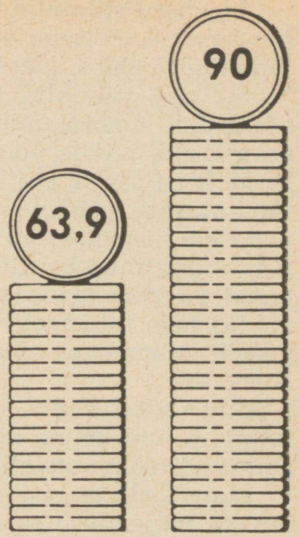
Töö järgi jaotamise printsiip teeb lõpu ekspluataatorliku ühiskonna suurimale ebavõrdsusele, kus varakate võim omastab toodetud materiaalsete väärtuste valdava osa. Sotsialismi ajal aga, nagu juba eespool kõnelesime, on töö ainsaks elatusvahendite seaduslikuks allikaks, määrates inimese seisundi ühiskonnas.

Kes küll pole naernud I. Ilfi ja J. Petrovi satiiriliste romaanide peategelase Ostap Benderi viperuste üle. Saanud väljapressimise teel miljoni, kujutles kelm, et rikkuse tõttu on teised sunnitud temasse suhtuma kui «väljapaistvasse» isikusse, meelitama ja lipitsema. Kuid ilmnes, et Nõukogudemaal inimsugu ei kummarda enam «kuldvasikat». «Vaene» miljonär naerdi välja ja kihutati igalt poolt häbiga minema.

See lugu pole mitte üksnes koomiline, vaid ka õpetlik. Sotsialismi ajal pole raha (isegi suurtes summades) enam võimuvahendiks ega fetišiks. On kaotanud igasuguse mõtte ja pikkamisi vajuvad unustusehõlma sellised minevikumõisted nagu «suur pärandus», «kasulik abielu» jt. Sotsialistlikus ühiskonnas ei saa osta tehast, et ekspluateerida töölisi, ei saadikumandaati ega ministritooli. Isiklikud võimed, töö ühiskonna kasuks on sotsialismi ajal inimese väärtuse mõõdupuu.

Tasumine töö järgi võimaldab järjekindlalt ellu rakendada sotsialismi teist majandusprintsiipi — *inimeste materiaalset huvi oma töötulemuste vastu*. Mida paremini inimene töötab, mida rohkem ta annab ühiskonnale, seda kõrgem on tema töötasu. See innustab inimesi töötama kogu oma jõudu rakendades ning tõstma oma kvalifikatsiooni.

Jaotamine ühiskondlike tarbimisfondide kaudu. Rikkusi, mida loob sotsialistlik ühiskond, jaotatakse ka ühiskondlike tarbimis-

Natsionaalse tulu keskmine aastane juurdekasv

fondide kaudu. Juba nõukogude võimu esimestel aastatel, kui loodi esimesed internaatkoolid, lastesõimed ja muud sellesarnased asutused, nimetas Lenin neid kommunismi võrseteks ning soovitas neid võrseid hoida ja tugevdada. Nüüd on meil terve selliste asutuste süsteem. Rahvaharidust ja meditsiinilist teenindamist, sanatooriumide ja pioneerilaagrite ülalpidamist, pensioni tagamist vanaduspäevil ja töövõimetuse puhul — kõike seda finantseerib riik ühiskondlike tarbimisfondide arvel.

Jaotamine ühiskondlike tarbimisfondide kaudu toimub põhiliselt ühe või teise inimese töö hulgast või kvaliteedist sõltumata. See viib inimeste (kes teevad rohkem või vähem kvalifitseeritud tööd, paljulapseliste ja lastetute perekondade) elutaseme erinevuste piiramisele. Mõningatel juhtudel järgitakse ühiskondlike tarbimisfondide jaotamise puhul põhimõtteid, mis kehtivad töö järgi jaotamisel. Näiteks sõltub pensioni määr töötasust, sanatooriumituusik antakse esmajärjekorras parematele töötajatele.

Ühiskondlikud tarbimisfondid kasvavad pidevalt. Igal aastal eraldatakse üha suuremaid summasid rahvaharidusele ja meditsiinilisele teenindamisele, suurendatakse materiaalset abi lastega perekondadele, tehakse suuremaid soodustusi töötavatele emadele. Laieneb lasteasutuste võrk, suurenevad pensionid ja toetused.

Jaotamine ühiskondlike tarbimisfondide kaudu võimaldab laiendada *inimeste vajaduste rahuldamise ühiskondlikku vormi.* See aga hoiab tohutult kokku ühiskondlikku tööd, on suur võit nii kogu ühiskonnale kui ka igale inimesele.

Ideelised stiimulid tööks. Jaotamise sotsialistlik printsiip ergutab inimesi töötama võimete järgi, aitab arendada moraalseid, täpsemalt öeldes, *ideelisi stiimuleid tööks.*

Sellised stiimulid tekkisid kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Töö vabastamine ekspluateerimisest kutsus esile tohutu entusiasmi, püüde võimalikult kiiremini üles ehitada uus ühiskond, luua parem elu kõigile. Kas võib tõesti ainuüksi materiaalse huvitatusega põhjendada Dneprogessi, Magnitka ja Komsomolski ehitajate kangelastegu? Inimesed talusid raskusi suure idee nimel, neid ei juhtinud kasuhimu, vaid usk helgesse tulevikku, püüd oma tegudega kiirendada selle saabumist. Samasugune tegutsemisiha valdas sadu tuhandeid noormehi ja neidusid, kes võtsid osa uudismaade harimisest, uute tööstusbaaside loomisest Siberisse ja Kaug-Itta.

Suur teadlikkus, kommunistile omane veendumus, kohusetunne nii ühiskonna kui ka kollektiivi ees — sellised on ideelised stiimulid tööks sotsialismi ajal.

Materiaalsete ja ideeliste tööstiimulite ühendamine leiab ilmeka väljenduse sotsialistliku tootmise ühes kõige võimsamas liikumapanevas jõus — *sotsialistlikus võistluses.*

Sotsialistlik võistlus. Sotsialistlik võistlus on vaba loova töö uute suhete väljendus, revolutsiooni poolt esilekutsutud ideeliste tööstiimulite avaldumine. Lühidalt öeldes on selles kehastunud tööinimeste hoolitsus tootmise arendamise ja ühiskondliku jõukuse suurendamise eest. Töötajad võistlevad plaanide eduka täitmise ja ületamise, toodete kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise, tooraine, abimaterjalide, kütuse ja elektrienergia ratsionaalse kasutamise ning kokkuhoiu eest, töödistsipliini parandamise ja töö parema organiseerimise, teaduslike ja tehniliste saavutuste ellurakendamise ning kvalifikatsiooni tõstmise eest jne.

Sotsialistlik võistlus sai alguse juba kohe pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Üldistades seda töörahva massilise liikumise eksperimenti, kirjutas V. I. Lenin 1917. aasta lõpul artikli «Kuidas organiseerida võistlust?» Selles artiklis märkis ta: «Sotsialism ei summuta võistlust, vaid vastupidi, loob esmakordselt võimaluse rakendada seda tõesti *laialdaselt*, tõesti *massilises* ulatuses, tõmmata töörahva enamus tõepoolest niisuguse töö areenile, kus ta võib ennast avaldada, oma võimeid arendada, avastada talente, keda rahva seas on äraarvamatult palju ja keda kapitalism tallas, rõhus ja lämmatas tuhandete ja miljonite kaupa.»

Ajalugu on kinnitanud Lenini sõnade õigsust. Sotsialistlik võistlus on muutunud sotsialistliku ühiskonna lahutamatuks osaks.

Sotsialistliku võistluse üheks esimeseks vormiks olid kommunistlikud laupäevakud kodusõja ajal.

1919. aasta kevadel otsustasid Moskva Sorteerimisjaama depoo töölised eesotsas kommunistidega omaalgatuse korras vabast ajast tasuta remontida

veduri. See vana vedur seisab nüüd muuseumis kui asitõend uue, kommunistliku töössesuhtumise tekkimisest.

Sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise perioodil arenes laialdaselt löögitööliste, seejärel aga stahhaanovlaste liikumine. Suure Isamaasõja aastail organiseeriti tööstusettevõtteis löögitöörühmade rindeülesannete ennetähtaegseks täitmiseks. Sõjajärgsel perioodil tekkis novaatorite, ratsionaliseerijate ja leiutajate massiline liikumine. 1960-ndatel aastatel jõudis sotsialistlik võistlus uude, veel kõrgemasse arenemisastmesse: tekkis liikumine kommunistliku töössesuhtumise eest.

Tänapäeval hõlmab sotsialistlik võistlus sõna otseses mõttes kogu rahvamajanduse. Sellest võtab osa üle 74 miljoni töölise, teenistuja ja kolhoosniku.

Milles siis ilmneb sotsialistliku võistluse osatähtsus sotsialismi ajal?

Ennekõike on see vahend sotsialistliku majanduse arenemise kiirendamiseks, selles peituvate rikkalike võimaluste kasutamiseks. Selle vahendi efektiivsusest võivad tunnistust anda ratsionaliseerijate ja leiutajate liikumise majanduslikud tulemused. Üksnes 1971. aastal andis nende poolt tehtud ettepanekute ellurakendamine kokkuhoidu üle 3 miljardi rubla.

Sotsialistliku võistluse põhiprintsiibiks on mahajääjate abistamine eesrindlaste poolt, püüd mahajääjaid kaasa tõmmata, saavutada tootmise üldine tõus. Sotsialistlik võistlus tagab eesrindlike kogemuste leviku. Kui kapitalistliku tootmise tingimustes hoitakse igasugust täiustust konkurentide eest nagu oma silmatera, siis sotsialismi ajal võimaldab just sotsialistlik võistlus tootmiseesrindlaste kogemusi kiiresti ja laialdaselt juurutada, ta on lahutamatult seotud laialdase avalikkusega.

Sotsialistlik võistlus erineb põhjalikult kapitalistlikust konkurentsist, mille deviisiks on ühtede kaotus ja surm, teiste võit ja valitsemine. Sotsialistlik võistlus eitab kogu oma olemusega konkurentsi hundiseadusi. Kuid see ei tähenda sugugi mõiste «võistlus» enda kitsendamist: neid, kes on saavutanud kõige paremaid tulemusi, ümbritsetakse erilise austuse ja lugupidamisega. Kuid veel suurema austuse ja lugupidamise võidavad need, kes oma saavutused muudavad seltsimeeste saavutusteks. Seega võidavad sotsialistliku võistlusega kõik.

Ei sa märkimata jätta sotsialistliku võistluse veel ühte tähtsat külge — tema kasvatuslikku mõju inimesele. Osavõtt sotsialistlikust võistlusest kujundab meie ühiskonna igas töötajas selliseid tähtsaid omadusi nagu töötahe, asjalikkus, püsivus ja sihikindlus. Võisteldes oma töökaaslastega ettevõtte, kolhoosi, õppeasutuse au eest, tunneb inimene end töökollektiivi liikmena. Temas kasvab vastutustunne ühise ürituse eest, arusaamine distsipliini ja organiseerituse vajalikkusest. Sotsialistlikus võistluses tekib üha suurem tahe teadmiste järele, püüd täiuslikult omandada elukutse, saada oma ala meistriks. Võistlusest osavõtt muudab inimese aktiivseks ja teadlikuks loovast tööst osavõtjaks uue ühiskonna ehitamisel.

§ 22. TAASTOOTMINE.

Meie kasvutempo. Päevast päeva, aastast aastasse peavad inimesed tootma toiduaineid, rõivaid, jalatseid, elamuid. On vaja uuendada ka tootmisvahendeid — hankida toorainet ja kütust, asendada kulunud tööpingid ja mehhanismid. Tähendab, ühiskonna eksisteerimise vajalikuks tingimuseks on tootmisprotsessi pidev uuendamine ehk *taastootmine*.

Kui ühiskondlik tootmine jääb oma endistesse piiridesse, kordub aastast aastasse samas mahus, siis nimetatakse seda *lihtsaks taastootmiseks*. Sel puhul kulutatud materiaalsed väärtused asendatakse ainult endises koguses. Kui aga tootmise maht suureneb, siis nimetatakse seda *laiendatud taastootmiseks*. Sel puhul ühiskond mitte ainult ei korva kulutatud materiaalsed hüved, vaid toodab ka täiendavalt tootmisvahendeid ja tarbeesemeid.

Taastoodetakse mitte ainult materiaalseid väärtusi, vaid ka tootmissuhteid. Näiteks on kapitalistlikule tootmisele iseloomulik ühelt poolt kapitalist ja teiselt poolt palgatööline. Kapitalistlik taastootmine sünnitab ja kindlustab töölise ekspluateerimise tingimusi, sunnib töölist alatasa müüma oma tööjõudu ja rikastab kapitalisti.

On täiesti loomulik, et sotsialistlik taastootmine loob uued, seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted. Ja seejuures neid suhteid mitte lihtsalt ei korrata, vaid nad täiustuvad, sest sotsialism areneb järk-järgult edasi kommunismiks.

Sotsialismi majandusseadused võimaldavad saavutada laiendatud taastootmise kiirendatud tempo.

Meie maa osatähtsus maailmatoodangus kasvab pidevalt. Nõukogude Liit toodab peaaegu viiendiku maailma tööstustoodangust, samal ajal kui tema elanikkond moodustab ligi 7 protsenti maailma elanikkonnast. Järjest enam kahaneb vahe Nõukogude Liidu ja kõige võimsama kapitalistliku riigi, Ameerika Ühendriikide tööstustoodangu taseme vahel.

Vaatame, millistele seaduspärasustele on allutatud sotsialistlik taastootmine, kuidas jaotatakse uuesti loodud materiaalsed väärtused.

Kogu materiaalsete hüvede hulk, mis ühiskonnas toodetakse kindlaksmääratud ajavahemiku jooksul (näiteks aastas) moodustab *ühiskonna koguprodukti*.

Oma naturaalvormi järgi jaguneb koguprodukt tootmisvahendeiks ja tarbeesemeiks. Vastavalt sellele jaguneb ka ühiskondlik tootmine kaheks suureks alajaotuseks: *I alajaotus* (ehk grupp A) — *tootmisvahendite tootmine, II alajaotus* (ehk grupp B) — *tarbeesemete tootmine*.

I alajaotuse toodangul on selline naturaalvorm, mis teeb ta isiklikuks tarbimiseks täielikult sobimatuks. Siia kuuluvad kivisüsi, tsement, teras, tööpingid, elektrivedurid, iga liiki toorained, mis on määratud selleks, et uuesti astuda tootmisprotsessi tööriistade ja töö objektide kujul.

II alajaotuse toodanguks on toiduained, jalatsid, rõivad, mööbel, lauanõud jne. Neid võidakse kasutada üksnes isiklikuks tarbimiseks.

Millised tingimused on vajalikud selleks, et kõik ettevõtted suudaksid rahuldada oma vajadused tooraine, kütuse, sisseseade osas, et kõik töötajad võiksid kauplustest osta vajalikke tarbeesemeid, ja järelikult, et selle kõige tulemusena jätkuks taastootmise protsess.

Ilmselt peab I alajaotuses ennekõike valmistama nii palju toodangut, et oleks võimalik 1) korvata tarbitud tootmisvahendid (masinate, hoonete kulumine, tooraine, kütuse jne. kulu), 2) tagada ühiskondliku tootmise edasine laiendamine.

II alajaotuses aga peab valmistama nii palju tarbeesemeid, et oleks võimalik täielikumalt tagada kogu töörahva vajadused. Sel puhul määratakse II alajaotuse tootmisharude tootmise laiendamise ja tehnilise progressi tempo ennekõike kindlaks I alajaotusest saadavate tootmisvahendite hulga ja kvaliteediga. Siit tuleneb vajadus *tootmisvahendite tootmise eelisarendamiseks võrreldes tarbeesemete tootmisega.*

Tootmisvahendite tootmise eelisarendamise seadus märgib seda, et õige planeerimise korral arendatakse peaasjalikult tootmisharusid, mis kiirendavad tehnilist progressi ja tagavad ühiskondliku töö produktiivsuse kasvu kõigis teistes tootmisharudes.

Kuid tootmisvahendite tootmine pole eesmärk omaette. Tootmisvahendid on lõppkokkuvõttes vajalikud tarbeesemete väljalaske suurendamiseks ja rahva elujärje parandamiseks. Seepärast võime ja peame paralleelselt rasketööstuse arendamisega tõstma ka tarbeesemete tootmise arenemistempot.

Sõjaeelsete viisaastakute (1929.—1940. aastani) perioodil ületas I alajaotuse tööstustoodangu aasta keskmine kasvutempo tarbeesemete toodangu kasvu 1,7 korda. See tähendab, et tootmisvahendite tootmine kasvas peaaegu 2 korda kiiremini kui tarbeesemete tootmine. Sõjajärgseil aastail nende kasvutempo mõnevõrra võrdsustus. Aastail 1960—1965 suurenes tootmine grupis A 58%, grupis B aga 36%.

Kaheksandal viisaastakul kasvas tootmisvahendite väljalase 51%, rahvatarbekaupade väljalase aga 49%. Säästetud tootmispotentsiaal võimaldab kiiremini arendada kergetööstust ka üheksandal viisaastakul (nähakse ette suurendada A-grupi toodangut 46,3%, B-grupi toodangut 48,6%). See ei muuda tootmisvahendite tootmise suure arenemistempo üldist suunda. Reaalseid võimalusi arvestades püstitas partei käesoleval etapil lihtsalt ülesande saavutada rahva heaolu järsk tõus. Selle tähtsa ülesande lahendamine loob samaaegselt eeldused ka tootmise edasiseks arendamiseks.

Kui me aga vaatleme ühiskonna koguprodukti tema väärtuse seisukohalt, siis on see võrdne väärtuste summaga, mis luuakse kõigis materiaalse tootmise sfäärides. Ta jaguneb kaheks osaks. Esimene osa hüvitab need tootmisvahendid, mis on kulunud. Oma olemuselt on see *vana väärtus*, mis vastavalt tootmisvahendite kulumise määrale kandub üle valmistoodangule. Teine osa on ette nähtud isiklikuks tarbimiseks, aga samuti tootmise laiendamiseks,

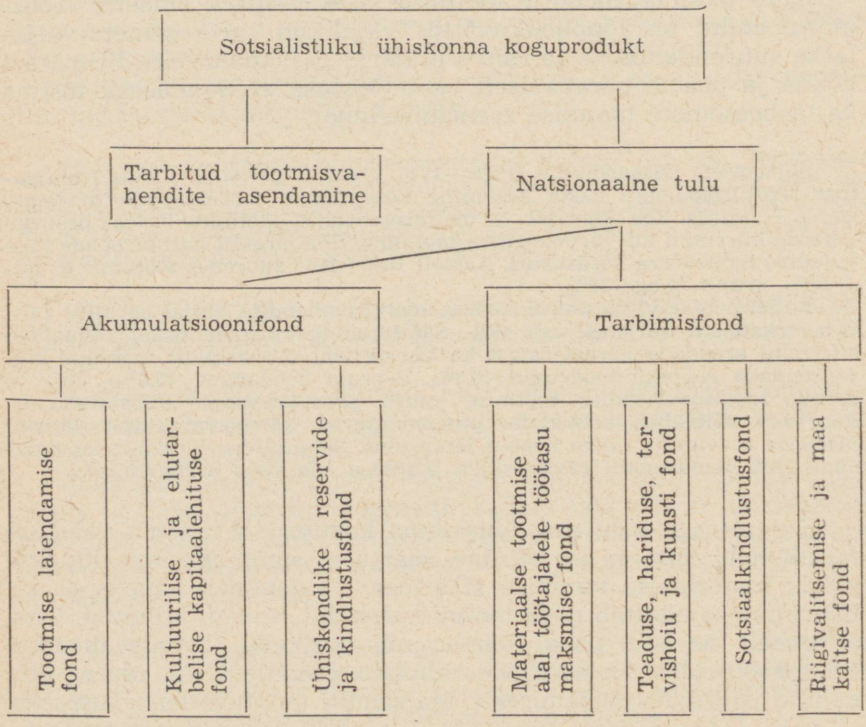
mittetootliku sfääri ülalpidamiseks, reservi loomiseks jne. See *uuesti loodud* väärtus moodustab *natsionaalse tulu.*

Natsionaalne tulu ja riigi eelarve. Esemelises väljenduses koosneb natsionaalne tulu tootmisvahenditest ja tarbeesemetest — toorainest, materjalidest, masinatest, tööpinkidest, leivast, suhkrust, rõivastest, jalatsitest, raamatutest jne. Peale selle arvestatakse natsionaalset tulu rahalises vormis. Kaheksanda viisaastaku jooksul moodustas see 1166 miljardit rubla.

Kogu natsionaalne tulu jaguneb *tarbimisfondiks* ja *akumulatsioonifondiks.*

Tarbimisfond läheb isiklike ja ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks. Ta jaguneb materiaalse tootmise alal töötajatele töötasu maksmise fondiks ja ühiskondlikuks fondiks, mis kulub teaduse, hariduse, kultuuri, tervishoiu alal töötajate töötasudeks, sotsiaalkindlustusele ning riigiaparaadi ja armee ülalpidamiseks. Tarbimisfond moodustab umbes kolmveerandi kogu natsionaalsest tulust.

Akumulatsioonifond jaguneb kolme ossa: esimene osa läheb tootmise laiendamiseks, teine osa kultuurilisele ja elutarbelisele (koolide, haiglate, lasteaedade, lastesõimede, elamute jne.) kapitaalehitusele, kolmas osa aga moodustab reserv- ehk kindlustus-

fondi. Akumulatsioonifond on väga oluline: ilma selleta pole võimalik laiendatud taastootmine.

Kõik fondid, välja arvatud see osa vahendeist, mis kuulub otseselt sotsialistlike ettevõtete käsutusse, tsentraliseeritakse, koondatakse ühtekokku. Seda saavutatakse *riigieelarve* abil.

Tulude ja kulude eelarve plaan kujutab endast sotsialistliku riigi põhilist finantsplaani. Ta näitab, kust tulevad rahalised vahendid ja kuhu nad suunatakse. Eelarve koostatakse ühe aasta peale ja esitatakse valitsuse poolt läbivaatamiseks ning kinnitamiseks NSV Liidu Ülemnõukogule tema istungjärgul.

Rahalised vahendid laekuvad riigieelarvesse sotsialistlikelt ettevõtetelt kui puhastulu osa ja kolhoosidelt tulumaksu näol. Maksud elanikkonnalt moodustavad eelarves vaid väikese osa.

Nüüd vaatleme, kuhu suunatakse eelarvelised vahendid.

1972. a. detsembris kinnitas Ülemnõukogu istungjärk Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu eelarve 1973. aastaks: tulude osas 181,8 miljardit rubla ja kulude osas 181,6 miljardit rubla. 86,5 miljardit rubla eraldati rahvamajanduse arendamiseks, 67,5 miljardit rubla teaduse, hariduse, tervishoiu ja kehakultuuri arendamiseks ning pensionide, toetuste ja stipendiumide, s. o. sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks. Osa eelarve summadest kulutatakse meie maa kaitsevõime tugevdamiseks (17,9 miljardit rubla), aga samuti riigiaparaadi ülalpidamiseks (1,8 miljardit rubla).

§ 23. PARTEI JA NÕUKOGUDE VALITSUSE MAJANDUSPOLIITIKA KÄESOLEVAL ETAPIL.

Majandusmehhanismi täiustamine. Kommunismi ülesehitamise ülesanded, ühiskondliku tootmise kasv ja keerukamaks muutumine seavad ühiskonnale ülesande pidevalt täiustada kogu majanduse süsteemi ja majanduse juhtimist. Partei *majanduspoliitika* peamiseks sisuks on selle ülesande lahendamine.

Partei majanduspoliitika leidis oma väljenduse NLKP Keskkomitee mitmete pleenumite ning partei XXIII ja XXIV kongressi otsustes, meie maa rahvamajanduse arendamise kaheksanda (1966—1970) ja üheksanda (1971—1975) viie aasta plaani direktiivides.

Millised siis on partei ja Nõukogude valitsuse majanduspoliitika põhisuunad käesoleval etapil?

NLKP XXIV kongress määras kindlaks meie maa ees seisvad põhiülesanded järgmisel kujul:

— see on suur majanduslik pööre mitmekülgsete ülesannete lahendamisel, mis on seotud rahva heaolu tõstmisega. Selleks on tungiv vajadus ja majanduse eduka arenemise, eelkõige ühiskonna peamise jõu — töötajate endi arenemise eeldus;

— see on ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmine teaduse

ja tehnika progressi ning kõigi reservide üha täielikuma kasutamise alusel;

— see on majanduse juhtimise süsteemi täiustamine, planeerimise ja juhtimise organisatsioonilise struktuuri paremaks muutmine, töötajate endi üha ulatuslikum osavõtt majanduse juhtimisest, majanduslike stiimulite tugevdamine.

Partei 1965. a. otsuse põhjal rakendatakse meie maal abinõude süsteemi, mis näeb ette ühiskondliku tootmise efektiivsuse järsu tõusu. See on saanud endale nimetuse *majandusreform*. Selle eesmärgiks on harmooniliselt ühendada tootmise stimuleerimise majandusmeetodid rahvamajanduse plaanipärase tsentraliseeritud juhtimisega.

Sotsialismi ajal on iga töötaja eluliselt huvitatud ühiskondliku tootmise arendamisest: mida paremini töötavad tööstusettevõtted, kolhoosid ja sovhoosid, seda suurem on meie riigi natsionaalne tulu, seda kiiremini tõuseb inimeste aineline ja kultuuriline heaolu.

Kuid üksikinimese ja kogu ühiskonna huvide ühtelangemisest üksi veel ei piisa. On tähtis, et iga ettevõte (teiste sõnadega töökollektiiv ja kõik selle liikmed) oleks otseselt huvitatud andma rohkem ja kvaliteetsemat toodangut, kokku hoidma toorainet ja materjale, efektiivsemalt kasutama seadmeid ning neid pidevalt moderniseerima. Kui üldisele huvile rahvamajanduse edusammude vastu lisandub otsene huvi oma ettevõtte töötulemuste vastu, siis on see reaalseks tagatiseks, et tootmine toimub kõige otstarbekamalt ning annab kõige paremat efekti.

Ettevõtte kollektiivi huvi täiustada tootmist ja parandada toodangu kvaliteeti tõuseb tänu sellele, et kogutoodangu näitaja, s. t. ettevõtte poolt valmistatud kogu toodangu näitaja asemel on määratud realiseeritud toodangu maht, milles kajastub mitte lihtsalt valmistatud, vaid tellija poolt kättesaadud ja tasutud toodete väärtus. Seega püüab ettevõte toota kaupu, mida tarbija vajab, mille järgi on nõudmine.

Selle kohta kirjutab Moskva kompressoritehase «Borets» direktor: «Varem monteerisime kompressori kokku, tegime «linnukese» ja saatsime rahulikult lattu, olles nagu täitnud oma kohuse. Las seisab, tehasele pole sellest ei kasu ega kahju, kompressor on valmistoodangu plaanis arvele võetud. Muidugi, meelega me niimoodi ei talitanud, kuid ega meil ka suurt muret olnud, kui meie või kellegi teise süü läbi midagi sellist juhtus.

Nüüd ei ole tehas huvitatud «lattu» töötamisest. Tehasel on kasulikum valmistoodang kiiresti realiseerida. Realiseerituks loetakse see aga siis, kui tellija on toote kätte saanud ja raha ära maksnud ning see raha laekub meie arvele riigipanka. Selgub, et tehas peab kiiremini needsamad kompressorid ära saatma, peab jälgima, kuidas nad liiguvad, kas tellija on nad kätte saanud ja nende eest tasunud. Aga kui kompressoril avastati mingid puudused, kes hakkab siis raha maksma halvakvaliteedilise toodangu eest?»

Eespool te tutvusite isemajandamisega kui sotsialistliku majandamise ühe põhimeetodiga. Partei majanduspoliitika käesoleval etapil näeb ette selle meetodi edasist arendamist: laienda-

takse ettevõtete iseseisvust, tugevdatakse kogu töötajate kollektiivi materiaalset huvi selle vastu, et anda meie maale rohkem toodangut, sealjuures tingimata kõrgekvaliteedilist toodangut.

Nüüd muutuvad ettevõtte töö taseme peamisteks näitajateks kasum ja rentaablus. Märksa on suurendatud kasumieraldisi materiaalse ergutamise fondi, mida kasutatakse töötajate premeerimiseks. Ettevõtetele on antud õigus kinnitada koosseisud, kehtestada töötasu ja preemiate vormid, mis kõige enam vastavad konkreetsetele tingimustele ja asja huvidele.

Majandusreformi olemuseks on lõpptulemusena *tootmise arendamise majanduslike hoobade ja stiimulite tugevdamine* tsentraliseeritud plaanipärase juhtimise ratsionaalse ühendamise alusel ettevõtete ja tootmiskoondiste initsiatiivi ja iseseisvusega. Majanduslikud stiimulid peavad ettevõtet virgutama, et ta võtaks endale optimaalsed kohustused, maksimaalselt kiirendaks teaduse ja tehnika progressi, laseks välja kõige kvaliteetsemat toodangut.

Uusi majandusmeetodeid juurutatakse ka sovhoosides — need lähevad üle täielikule isemajandamisele. Selle põhiprintsiibiks on kulude tasuvus. Sovhoosid tasuvad omaenda vahenditega tootmiskulud, arendavad tootmist, loovad majandusliku stimuleerimise ja muid fonde.

Seega on põllumajanduses tegemist nendesamade majandamisvormide ja -meetoditega, mida rakendatakse tööstuslikus tootmises. Selles avaldub partei majanduspoliitika ühtsus, tema hoolitsus majanduse kõigi harude arendamise eest ja nõukogude ühiskonna kõigi klasside ja kihtide heaolu tõstmise eest.

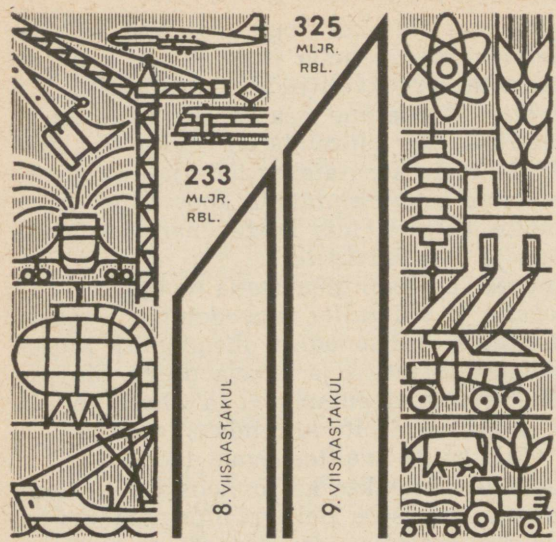
Majandusreformi sisu moonutades püüavad kodanlikud propagandistid tõestada, nagu kujutaksid majanduse juhtimise uued meetodid loobumist ühtsest tsentraliseeritud riiklikust planeerimisest. Sellised väited on täiesti alusetud. Tsentraliseeritud planeerimine on üks sotsialismi eeliseid kapitalismi ees. Mitte ainult sotsialistlikud maad, vaid ka paljud hiljuti sõltumatuse kättevõitnud arenevad riigid kasutavad ulatuslikult NSV Liidu kogemusi rahvamajanduse planeerimise organiseerimisel. Ja kas katsed programmeerida majanduse arenemist mitmetes kapitalistlikes maades ei ole plaanimajanduse tohutute eeliste kaudseks tunnistamiseks, võrreldes stiihiliselt areneva kapitalistliku majandusega?

Ei, majandusreform ei eelda hoopiski loobumist tsentraliseeritud planeerimisest, vastupidi, see lähtub vajadusest säilitada ja tugevdada tsentraliseeritud planeerimise juhtivat osa.

Tsentraliseeritud planeerimise osatähtsuse suurenemine avaldub selles, et see on keskendunud rahvamajanduse arendamise võtmeprobleemide lahendamisele. Sidumata ettevõtete tööd väiklase eestkostega, täiustavad planeerimise keskorganid perspektiivset planeerimist.

NLKP XXIV kongress üheksanda viisaastaku ülesannetest. Partei majanduspoliitika leidis kehastuse NLKP XXIV kongressi poolt vastuvõetud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1971—1975) plaani direktiivides. Iga nõukogude inimene peab teadma selle väga tähtsa dokumendi põhiideid.

Üheksanda viie aasta plaani põhiülesandeks on tagada rahva elujärje ja kultuuritaseme tunduv tõus sotsialistliku tootmise kiire

arengutempo, tootmise efektiivsuse suurendamise, teaduse ja tehnika progressi ning tööviljakuse tõusu kiirendamise alusel.

See kurss on ette nähtud mitte ainult viieks aastaks, vaid määrab kindlaks meie maa majanduse arenemise üldorientatsiooni pikema aja peale.

Nõukogude võimu esimestest päevadest peale tegid meie partei ja riik selles suunas kõik, mis nad suutsid. Ent pikema aja kestel olid meie võimalused teatavate ajalooliste põhjuste tõttu piiratud. Nüüd on need võimalused märgatavalt avardunud ja see annab alust püstitada ülesanne rahva elatustaseme tunduvaks tõstmiseks.

Selle ülesande lahendamine nõuab aega, tõsiseid jõupingutusi, tohutuid vahendeid ja ressursse. Jaotada ja tarbida võib ainult seda, mis on toodetud. Kuidas me elame täna ja hakkame elama homme — see oleneb meist endist, meie töösaavutustest.

Üheksandal viisaastakul tõuseb keskmine aastane natsionaalne tulu 325 miljardi rublani (kaheksandal viisaastakul 233 miljardit rubla), aastail 1971—1975 tervikuna aga moodustab see 1 triljon 625 miljardit rubla.

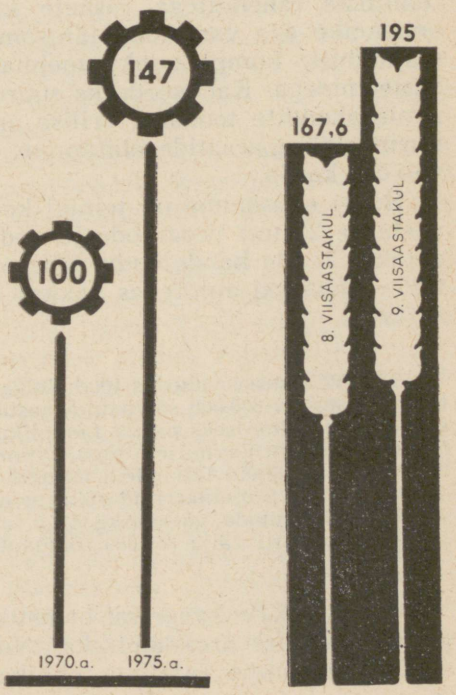
Elanike reaaltulude üldsumma suureneb uuel viisaastakul 72 miljardi rublani, samal ajal kui eelmisel viisaastakul kasvas see 54 miljardi rublani. Ühe elaniku kohta suureneb reaaltulu umbes 30 protsenti. Elanikkonna elatustaseme tõstmise abinõude rakendamiseks palga ja ühiskondlikest tarbimisfondidest tehtavate väljamaksete suurendamise kaudu eraldatakse käesoleval viisaastakul 22 miljardit rubla (kaheksandal viisaastakul 10 miljardit rubla).

Veel suurema ulatuse võtab elamuehitus. Viie aasta jooksul tuleb ehitada elumaju üldpinnaga 580 miljonit ruutmeetrit. See võimaldab parandada umbes 60 miljoni inimese korteriolusid. Suuri summasid suunatakse ka kommunaalmajandusse ning linnade ja teiste asulate heakorrastamisele.

Üheksandal viisaastakul tuleb tunduvalt parandada elanikkonna varustamist tarbekaupadega. Tuleb märgatavalt suurendada kangaste, rõivaste, jalanõude, trikotaaži jne. tootmist. Selliste kestvustarbekaupade nagu televiisorite, külmutuskappide, raadiovastuvõtjate ja pesumasinate suhtes on reaalne võimalus peagi jõuda elanikkonna vajaduste täieliku rahuldamiseni. Kergetööstuse arendamisele eraldatakse peaaegu 2 korda rohkem vahendeid kui eelmisel viisaastakul.

Samaaegselt rõhutas kongress rasketööstuse edasise arendamise väga olulist tähtsust. See tagab kogu majanduse, sealhulgas põllumajanduse ja tarbeesemete tootmisega seotud tööstusharude tehnikaprogressi, samuti ka Nõukogude riigi kaitsevõime tugevdamise. Suurt tähelepanu hakatakse pöörama elektroenergeetikale.

Viiakse ellu aatomielektrijaamade ehitamise laiahaardeline programm, ennekõike meie maa Euroopa-osas, kus kütuseressursid on piiratud. On ette nähtud 10—12 aasta jooksul käiku lasta

Tööstustoodangu kasv 9. viisaastakul (protsentides)

Teravilja keskmine aastane juurdekasv (miljonites tonnides)

aatomielektrijaamu võimsusega 30 miljonit kilovatti. Seoses elektroenergeetika arendamisega üheksandal viisaastakul toimub ka teisi põhjalikke muutusi tehnika progressi edasiseks kiirendamiseks. Soojusenergeetikas on kavandatud ehitada suuri elektrijaamu võimsusega kuni 4 miljonit kilovatti, mille energeetikaplokid pole enam üksnes 300 000-, vaid ka 500 000-, 800 000- ja 1 200 000-kilovatise võimsusega.

Et kindlustada ootamatute avariide korral elektrienergia saamine ja likvideerida koormuse ebaühtlus eri aegadel ja ööpäeva vältel, ühendatakse võimsad elektrijaamad omapärastesse «ringidesse». Ühendatud jaamad töötavad «ühisesse katlasse», s. t. ühisesse elektrivõrku, kust saavad elektrienergiat paljud tarbijad. Nii moodustatakse energiasüsteem.

Kaheksandal viisaastakul loodi meie maa Euroopa-osa ühendatud energiasüsteem. Nüüd jätkatakse NSV Liidu ühtse energiasüsteemi rajamist. Euroopa-osa rajoonid võivad varsti saada elektrienergiat Siberist, Kasahstanist. Riiklikesse energiasüsteemidesse lülitatakse peaaegu kõik kolhoosid ja sovhoosid.

Rahvamajanduse taasvarustamise materiaalseks aluseks on masinaehitus. Tema põhiülesanne on kindlustada kõik tootmisharud suure efektiivsusega masinate ja seadmetega. On vaja, et uute masinate tootlikkus oleks palju suurem, võimsusühiku maksumus aga väheneks. Masinaehitajatele seadis NLKP XXIV kongress ülesandeks täielikumalt varustada kõiki rahvamajandusharusid tehniliste vahenditega raskete käsitsitööde mehhaniseerimiseks, ennekõike aga varustada tähtsamaid tootmisharusid, eriti põllumajandust, kompleksseks mehhaniseerimiseks vajalike masinasüsteemidega. Kahekordseks suureneb aparaatide ja automatiseerimisvahendite toodang, erilise arenemishoo saab aga teadusliku uurimistöö aparaatide ehitamine. Arvutusmasinate väljalase kasvab 2,6 korda.

Suuri edusamme on teinud kodumaine autotööstus. Tootmisse võetakse 22 uut veoautode ja vedukautode mudelit ning suurendatakse nende kandejõudu. Viisaastaku üks võimsamatest ehitustest — Kamski autotehas hakkab välja laskma 150 000 veoautot aastas.

Täie võimsusega alustas tööd Volga autotehas. Selle tehase projekteeritud võimsus on 660 000 sõiduautot aastas. Sõiduautode «Moskvitš» väljalase suureneb kahekordseks pärast Leninliku Komsomoli nimelise Moskva Autotehase rekonstrueerimise lõpuleviimist. Nende aastatoodang ulatub 200 000-ni. Kümneid tuhandeid autosid on juba tulnud Iževski tehase konveierilt, tehase projekteeritud võimsus on 220 000 autot aastas. Kõik see võimaldab sõiduautode väljalaske 1975. aastaks viia 1 200 000 — 1 300 000-le (1970. aastal lasti välja 344 000 sõiduautot).

NLKP XXIV kongressi otsustes nähakse ette luua tingimused põllumajanduse arendamiseks. Need tingimused on järgmised: maa varustamine vajaliku tehnika ja väetistega, kapitaalehitiste

laiendamine, maaparandamine, kaadri ettevalmistamine, tootmise organiseerimise täiustamine.

Riigi ja kolhooside poolt paigutatakse viisaastaku jooksul põllumajandusse ligi 129 miljardit rubla, niipalju kui kahe eelmise viisaastaku jooksul kokku.

Energeetikavõimsused põllumajanduses kasvavad viisaastaku jooksul poolteist korda. Põllumajandus saab 1 700 000 traktorit ja 1 100 000 veoautot. Kolhoosides ja sovhoosides rakendatakse tööle suure tööjõudlusega viljakoristuskombainid ja muud masinad. Märgatavalt suurendatakse masinate ja seadmete hanget töömahukate protsesside mehhaniseerimiseks ja töö kergendamiseks loomakasvatuses. Kahekordistub elektrienergia tarbimine põllumajanduses: see ulatub 75 miljardi kilovatt-tunnini.

1975. aastal saab põllumajandus 75 miljonit tonni mineraalväetisi ja söödafosfaate (1970. aastal 46 miljonit tonni). Suurt tähelepanu on pühendatud maaparandustööde laiaulatusliku programmi ellurakendamisele ja müügiteravilja garanteeritud tootmise baaside rajamisele niisutatavatel maadel. Kiirendatakse niisutussüsteemide ehitamist, mis võimaldab Volgamaal, Põhja-Kaukaasias ja Ukraina lõunaosas kasutusele võtta üle 1,5 miljoni hektari, Kesk-Aasias aga 650 000 hektarit niisutatavaid maid. Liigniiskuse all kannatavatel maadel on ette nähtud teha kuivendustöid 5 miljoni hektari ulatuses. Veega varustatakse üle 41 miljoni hektari karjamaid.

Põlluharijad peavad teravilja keskmiseks aastaseks kogusaagiks saama kuni 195 miljonit tonni, seda plaaniliselt aga kokku ostma kuni 85 miljonit tonni. Viisaastaku jooksul peab liha keskmine aastatoodang olema üle 14 miljoni tonni, piima osas 92 miljonit tonni, mune 46 miljardit tükki. Märgatavat tõusu nähakse ette ka teiste toodanguliikide osas.

Uue viie aasta plaani põhiülesanded määravad kindlaks ka kapitaalmahutuste poliitika. Kavandatakse proportsioonide olulisi muudatusi nende jaotamisel rahvamajanduse üksikute harude vahel.

Kapitaalmahutuste üldmaht moodustab aastail 1971—1975 ligi 500 miljardit rubla, s. o. umbes 40 protsenti rohkem kui möödunud viisaastakul. L. I. Brežnev ütles partei XXIV kongressil: «Me ehitame praegu materiaalse tootmise sfääris rohkem kui ükski teine riik maailmas. Vanema põlvkonna inimesed mäletavad, millisteks suursündmusteks meie ajaloos olid Dnepri hüdroelektrijaama, Magnitogorski kombinaadi, Volgogradi ja Harkovi traktoritehase käikulaskmine. Nüüd antakse igal aastal hulgaliselt ekspluatatsiooni hoopis võimsamaid ning tehniliselt täiuslikumaid ettevõtteid ja objekte. Viimastel aastatel loodud ettevõtete hulgas on Krasnojarski hüdroelektrijaam, mis on maailma suurim, unikaalsed soojuselektrijaamad Konakovos, Burštõnis ja Krivoi Rogis; metallurgiahiiglased Lääne-Siberi tehas ja Karaganda kombinaat; naftatootmiskompleksid Tjumeni oblastis ja Lääne-

Põllumajandussaaduste keskmine aastane juurdekasv 9. viisaastakul.

Kasahstanis, Volga autotehas ja Pavlodari traktoritehas, suure võimsusega keemiakombinaadid ja -tehased; Bratski ja Sõktõvkari metsatööstuskompleks. On ehitatud Tšernogorski kammvillakombinaat ja Kurski trikotaažikombinaat ning teised kerge- ja toiduainetetööstuse suurettevõtted.»

Riiklikke kapitaalmahutusi suurendatakse põllumajanduses enam kui 70 protsenti, traktorite ja põllumajandusmasinate tööstuses ligikaudu 2 korda, mineraalväetiste ja taimekaitsevahendite tootmise arendamiseks 60 protsenti, kergetööstuses 90 protsenti, toiduainete- ning liha- ja piimatööstuses 60 protsenti. Kokku suurendatakse kapitaalmahutusi põllumajanduse arendamiseks ning toiduainete ja rahvatarbekaupade tootmise suurendamiseks ligikaudu 30 protsenti kõigist riiklikest kapitaalmahutustest.

Üheks tähtsamaks tingimuseks ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmisel on tootlike jõudude õige paigutamine, mis tagab kõigi liiduvabariikide tööstuse edasiarendamise ja leninliku rahvuspoliitika järjekindla elluviimise.

Uuel viisaastakul tuleb tohutu ulatusega tööd Euroopa-osa põhjapiirkondade, Siberi, Kaug-Ida, Kasahstani ja Kesk-Aasia rikkalike loodusressursside kiiremaks kasutuselevõtmiseks. Kujundatakse mitmeid uusi tööstuspiirkondi ja ühiskondliku tähtsusega sõlmpunkte, nagu Lääne-Siberi nafta- ja gaasipiirkond, Bratsk—Ust-Ilimi ja Sajaani piirkond Ida-Siberis, Nureki piirkond Tadžikistanis ja teised. Idapiirkondadesse koondatakse uute, peamiselt värvilise metallurgia ja keemiatööstuse ettevõtete ehitamine, olulisel määral arendatakse musta metallurgiat ja kompleksset puidutöötlemist.

Veel üheks majanduspoliitika põhiküsimuseks on ressursid, mida võib mobiliseerida eesseisvate ülesannete lahendamiseks.

Nii järjekordsete kui ka kaugemas perspektiivis olevate ülesannete seisukohalt kerkib esikohale teaduse ja tehnika progressi kiirendamine kui tööviljakuse tõstmise tähtsaim tingimus. Natsionaalse tulu kasv ja tööstustoodangu mahu suurenemine üheksandal viisaastakul saavutatakse põhiliselt tööviljakuse kasvu arvel.

Mitte vähema tähtsusega ülesanne pole tõsta kõigi toodanguliikide tehnilist taset ja kvaliteeti ning suurendada säästlikkust. Varem oli olukord tihti niisugune, et esikohale tõusid ikka kvantiteedi hinded — anda nii ja nii palju tonne terast, nii ja nii palju naftat, nii ja nii palju teravilja, nii ja nii palju traktoreid. Muidugi on ka praegu tähtis, kui palju toodetakse üht või teist kaupa, kuid samaaegselt pööratakse üha suuremat tähelepanu ka toodangu kvaliteedi tõstmisele, selle tootmiskulude vähendamisele.

Üheks kesksek küsimuseks on töötajate üha ulatuslikum kaasatõmbamine tootmise juhtimisse. On vaja saavutada, et iga teadlik töötaja, nagu ütles V. I. Lenin, tunneks end mitte ainult oma tehase peremehena, vaid oma maa esindajana.

Kongress pööras erilist tähelepanu majandusliku, teadusliku ja tehnilise koostöö plaanipärasele arendamisele teiste sotsialismimaadega. Kasvavad Nõukogude masinaehituse ja keemiatööstuse paljude toodanguliikide, tooraine ja kütuse, sealhulgas nafta, loodusliku gaasi, elektrienergia ja rauamaagi hanked nendesse maadesse. Meie impordime sotsialistlikest maadest keemiatööstuse seadmeid, raudtee- ja veetranspordivahendeid, tööstuslikke rahvatarbekaupu.

Kavas on samuti veelgi laiendada NSV Liidu majanduslikke välissidemeid Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadega. Meie koostöö nendega, mis rajaneb võrdsuse ja mõlema poole huvide austamise printsiipidel, on vastandatud imperialistliku ekspluatatsiooni süsteemile rahvusvahelistes majandussuhetes. Ühtlasi võimaldab kaubavahetuse laiendamine sotsialismimaade ja arengumaadega Nõukogude Liidul täielikult rahuldada oma rahvamajanduse vajadusi.

NLKP XXIV kongressi otsuste elluviimine tähendab uut suurt sammu sotsialistliku majanduse arenemises, kommunismi materiaaltehnilise baasi loomisel meie maal.

Küsimusi kordamiseks.

1. Milles seisab sotsialistliku majandussüsteemi põhjalik erinevus ja oluline eelis võrreldes kapitalistliku majandussüsteemiga?
2. Missugune on sotsialistliku tootmise eesmärk? Kuidas see saavutatakse?
3. Mille poolest erineb töö sotsialismi ajal tööst kapitalismi tingimustes?
4. Milles on majanduse plaanipärase juhtimise eelis? Tutvuge planeerimise korraga, töö organiseerimise ja tasumisega ettevõttes või kolhoosis.
5. Mis tähtsus on omahinna, toodangu realiseerimise, kasumi ja rentaabluse näitajatel?
6. Millist osa etendab sotsialistlik töödistsipliin tootmise arendamisel?
7. Miks on vaja äratada tööliste materiaalset huvi oma töötulemuste vastu?
8. Milles seisneb partei majanduspoliitika põhiline sisu käesoleval etapil? Tutvuge NLKP XXIV kongressi resolutsiooniga. Paluge uuele majan-

dussüsteemile üleläinud ettevõtte juhatajat rääkida teile omandatud kogemustest.

9. Millised on üheksanda viisaastaku põhilised ülesanded ja seda iseloomustavad erinevused?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Kodanlikud ideoloogid väidavad, et ühiskondlik omandus kitsendab töötajate initsiatiivi, pidurdab tööviljakuse kasvu ja isegi «on vastuolus inimloomusega». Kummutage need väited.

2. Teema «Planeerimine» arutamisel võib puhkeda vaidlus selle üle, kuidas paremini organiseerida tööd plaanide koostamisel. Ühed arvavad, et plaanid on vaja koostada keskuses ja saata seejärel laiali oblastitesse, rajoonidesse ja ettevõtetesse. Teiste arvates tuleb plaanid välja töötada ettevõtetes ja kõrgemalseisvate organite ülesandeks on nende plaanide ühtekokku liitmine. Missugune on teie arvamine ses suhtes?

3. Kujutage end ettevõtte juhina. Teie ülesandeks on sama tootmispinna puhul suurendada toodangu väljalaset. Millele pöörate esmajärjekorras tähelepanu?

4. Näidake, kuidas eeloleval viisaastakul tõuseb töötajate heaolu. Selleks et teie argumendid oleksid küllalt veenvad, tooge näiteid oma perekonna heaolu kasvust.

5. PEATÜKK.

SOTSIALISMI SOTSIAAL-POLIITILINE KORD.

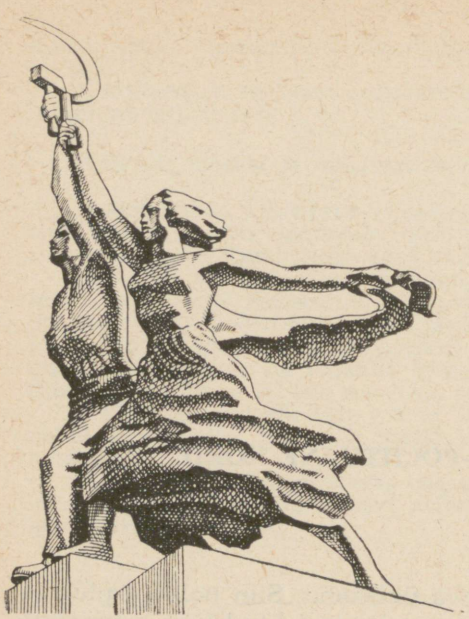
§ 24. TÖÖRAHVA ÜHISKOND.

Sotsialism — see on töörahva ühiskond. Siin pole ekspluateeritavaid ega ekspluateerijaid, igaveseks on tehtud lõpp sotsiaalsele ja rahvuslikule rõhumisele. Töölisklassi, talurahvast ja intelligentsi ühendab põhiliste huvide ühtsus. Eri rahvusest töötajate vahel valitseb seltsimehelik koostöö, solidaarsus ja vastastikune abistamine. On tekkinud uus ajalooline inimeste ühtsus — nõukogude rahvas.

Sotsialistliku ühiskonna töörahvas. Nõukogude sotsialistliku ühiskonna kõige arvukam klass on *töölisklass*. Ta moodustab üle poole meie maa töötavast elanikkonnast. Töölisklass töötab peamiselt sotsialistlikus tööstuses, s. t. rahvamajanduse juhtivas harus. Tema tööga luuakse tootmisvahendid ja tööstuslikult toodetavad tarbeesemed. Töölised töötavad ka sovhoosides, transpordi alal ja muudes majandusharudes.

Nõukogude Liidu muutumine maailma eesrindlikuks industriaalmaaks ja tänapäeva tööstusharude loomine põhjustas märgatava muutuse töölisklassi koosseisus. Kui enne 1917. a. oktoobrirevolutsiooni olid oma erikaalult esikohal kergetööstuse ja toiduainetetööstuse töölised, siis praegu on ülekaalus masinaehituses ja metallitöötlemises, mustmetallurgias ja aparaadiehituses, keemia- ja naftatööstuses ning muudes tänapäeva magistraalharudes töötavad töölised. Töölisklass on sotsialistliku ühiskonna otsustav tootlik jõud.

Tööstus varustab kolhoose peamiste põllutööriistade ja mineraalväetistega. Ettevõtetes töötavad töölised ümber põllumajandussaadusi. Tuntud majandusteadlase akadeemik S. Strumilini arvutuste järgi on igas tonnis toodetud teraviljas asjastatud umbes 50% tööliste tööd.

Tööline ja kolhoositar
V. Muhhina skulptuur

Tehniline progress on kaasa aidanud töötajate tootmisalase kvalifikatsiooni tõusule, on tekkinud palju uusi kutsealasid. On tõusnud tööliskiassi kultuuriline ja üldhariduslik tase. Enne revolutsiooni oli vabrikutöölistest üle $^1/_3$ kirjaoskamatud. Praegu on $^2/_3$ tööstustöölistest kas täieliku või lõpetamata keskharidusega. Paljud õpivad õhtukoolides, tehnikumides või kõrgemates õppeasutustes tootmistööd katkestamata. Eesrindlikes tootmisharudes töötavate kõrge kvalifikatsiooniga tööliste (lukksepad-seadistajad, remonditöölised, operaatorid) tegevuses hakkab vaimne töö domineerima füüsilise üle. Nende töö muutub üha loovamaks. Ka hariduse ja töö iseloomu poolest lähenevad tööeesrindlased, tootmistöö novaatorid insenertehnilisele personalile.

«Tööline-novaator,» kirjutab Kirovi tehase treial L. Laletin oma raamatus «Töötada — tähendab julgeda», «on riiklikult mõtlev laia silmaringiga inimene. Temas on ühendatud nii meistermehe suurepärased omadused kui ka hea inseneri laialdased teadmised. Tema kutsumuseks on täiustada pidevalt tootmise tehnoloogiat, võidelda uue, eesrindliku eest.»

Keskne koht tootmises, rikkalikud poliitilised kogemused, suur teadlikkus ja organiseeritus tagavad tööliskiassile juhtiva osa ühiskonnas. Tööliskiassi partei — Kommunistlik Partei — organiseerib ja suunab ühiskonna arenemist.

Nõukogude sotsialistliku ühiskonna teiseks põhiklassiks on *talurahvas*, kelle tohutu mass astus sotsialistliku arenemise teele 30-ndatel aastatel (kollektiviseerimine Baltikumi sotsialistlikes vabariikides, Lääne-Ukrainas, Lääne-Valgevenemaal ja Moldaavias toimus alles sõjajärgseil aastail).

Töölisklass saatis kollektiviseerimisaastail talurahva hulka kümneid tuhandeid oma paremaid esindajaid. Nad aitasid esimesi kooperatiive luua, kolhoositootmist käima panna, küla kultuuri ja eluolu muuta. Tolle aja heroilisusest räägib meile M. Šolohhovi tuntud romaan «Üleskündud uudismaa», milles on ilmekalt näidatud Putilovi tehase kommunisti, kollektiviseerimisvoliniku Semjon Davõdovi tegevust. Ka igal järgmisel põllumajandusliku tootmise tõusu eest peetava võitluse otsustaval perioodil tulid töölisklassi saadikud talurahvale appi. 1955. aasta kevadel läks partei üleskutsel ligi 25 000 töölist ja teenistujat kolhoosidesse juhtivale tööle.

Oma töötingimuste ja kultuuritaseme poolest läheneb kolhoositalurahvas pidevalt töölisklassile. Kolhoosnikud töötavad sotsialistlikes suurmajandeis, mis on rajatud kollektiivsele tööle ja masinatehnikale. Põllumajanduslikus tootmises kutsus teaduse ja tehnika laialdane ellurakendamine esile täiesti uute kutsealade tekkimise. Praegu on kolhoosides üle 3 miljoni mehhanisaatori — traktoristi, masinisti, kombaineri, autojuhi. Üle poole maaelanikest on lõpetanud keskkooli või kõrgema õppeasutuse.

Peaaegu kõik sovhoosid ja kolhoosid on elektrifitseeritud. Tänu maal uue ja üha keerukama tehnika rakendamisele ning massilisele ehitamisele, sealhulgas koolide, klubide, kinode, raviasutuste ja spordihoonete rajamisele, televisiooni ja muude informatsioonivahendite laialdasele levikule on täielikult muutunud nõukogude küla eluolu, maaelanikele on saanud kättesaadavaks tänapäeva teaduse ja kultuuri varasalv.

Tööstuse arenemine, linnade kasv ja põllumajandusliku töö järkjärguline muutumine mehhaniseeritud tööks kutsuvad üha enam esile talurahva osatähtsuse vähenemise meie maa elanikkonna hulgas. Kuid nagu näeme, ei saa seda protsessi üldse võrrelda talurahva laostumise ja diferentseerumisega kapitalismi tingimustes.

Intelligents on nõukogude ühiskonna kiiresti kasvav grupp.

Valdavas enamikus on nad kvalifitseeritud spetsialistid, kes on tegevad materiaalse tootmise, teaduse, tehnika, kultuuri, tervishoiu ja hariduse alal, tegelevad riigi ja ühiskonna juhtimisega.

Kõrgema ja keskeriharidusega spetsialistide arv töötajate hulgas

Kui 1926. aastal moodustas peaasjalikult vaimse tööga tegelevate töötajate arv 2,9 miljonit, 1937. aastal aga ligi 10 miljonit, siis praegu on neid üle 30 miljoni. Töötava elanikkonna hulgast võrsunud kõrgema ja keskeriharidusega spetsialistide arv kasvas 10 miljonilt 1959. aastal peaaegu 20 miljonile 1970. aastal. Eriti kiiresti kasvab tootmistehnilise ja teadusalase intelligentsi osatähtsus. Vastavalt teaduse ja tehnika revolutsiooni süvenemisele ning vaimse tegevusega seotud tootmissfääri laienemisele kasvab intelligentsi hulk ka edaspidi. See vastab meie rahvamajanduse ja kultuuri arenemise nõuetele ning kogu rahvahariduse huvidele.

Kapitalistlikus maailmas on intelligents sunnitud oma teadmisi ja talenti müüma kapitali omanikele. Kõrvuti eesrindlike vaadetega inimestega, kes on ühinenud võitluseks sotsialistlikel alustel loodava ühiskonna eest, leidub kapitalistlikus ühiskonnas ka selliseid spetsialiste, kes on kohanenud kapitalistliku korraga ja loevad end «vaimseks eliidiks». Sotsialismi tingimustes ehitab kõigist klassidest ja sotsiaalsetest gruppidest pärinev intelligents käsikäes tööliste ja talupoegadega uut maailma ning näeb oma kõrget kohust rahva huvide teenimises.

Uued sotsiaalsed suhted. Missugune on siis pilt sotsiaalsete suhete alal nõukogude ühiskonnas?

Võtame inimtegevuse kõige tähtsama ala — *materiaalse tootmise*. Nagu juba eespool märgitud, likvideeris ühiskondlik omandus ühtede klasside ülevõimu teiste üle. Töölistel, talupoegadel ja intelligentsil on võrdne võimalus töötada sotsialistlikule ühiskonnale, iseendale, nad on ühtviisi huvitatud rahvamajanduse ja kultuuri õitsengust. Inimeste materiaalne heaolu ja seisund ei sõltu enam klassikuuluvusest, vaid isiklikust tööst, võimeist ja teadmistest.

Töölisklassi või kolhoositalurahva hulka kuulumisega pole seotud mingisugused eesõigused *poliitilisel alal:* kõigil Nõukogude riigi kodanikel, sõltumata sellest, millisesse klassi või kihti nad kuuluvad, on ühesugused õigused riigi juhtimises. Nõukogude ühiskonnas pole rangeid piire klasside vahel: tööline võib soovi korral hakata talupojaks, talupoeg aga muutuda tööliseks; noormehed ja neiud töölis- ja talupoegade perekondadest lähevad pärast vastava kvalifikatsiooni omandamist üle vaimse töö tegijate keskkonda.

Töölisklassi, talurahva või intelligentsi hulka kuulumisega pole seotud mingisugused eelised ega eesõigused kultuuri alal. Sotsialism on teinud hariduse kättesaadavaks kõigile kodanikele, loonud soodsad tingimused rahva talentide arenemiseks. On täiesti arusaadav, et vaimse kultuuri tase ei saa elanikkonna kõigil kihtidel olla ühesugune — eriti arvestades seda, et teatud osal kultuuri ja teadusega tegelevatel inimestel on see elukutseks. Kuid selline spetsialiseerumine ei kummuta fakti, et igal inimesel, ükskõik mis tööd ta ka ei teeks, on võimalus omandada teadmisi, saada osa teaduse ja kunsti väärtustest, olla sõna otseses mõttes

kultuurne ja intelligentne, ning kui on annet, saada silmapaistvaks näitlejaks, kunstnikuks või teadlaseks.

Aastatuhandete kestel lõhestasid inimkonda lepitamatud klassivastuolud, kapitalistlikus maailmas toimub praegugi väga terav klassivõitlus. Vastukaaluks sellele muutub sotsialismi ajal üha tugevamaks *kogu rahva sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus*. See rajaneb sellel, et sotsiaalselt on kõik sotsialistliku ühiskonna töötajad võrdõiguslikud ja ühendatud ühiste põhihuvidega; poliitiliselt ühendab kõiki töötajaid ühine eesmärk — kommunismi ehitamine Kommunistliku Partei juhtimisel; ideeliselt ühendab töölisklassi, kolhoositalurahvast ja rahvaintelligentsi ühine ideoloogia — marksism-leninism.

Kogu rahva sõbralikus koostöös on eriline tähtsus *tööliste ja talurahva liidul*, milles juhtiv osa kuulub töölisklassile. Seejuures ei võta töölisklass endale mingisuguseid erilisi privileege. Tema juhtiv seisund põhineb täielikult tema tähtsal osal ühiskondlikus tootmises ning tema suurel poliitilisel ja moraalsel autoriteedil.

Sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus ei tähenda sugugi ühiskonna kõigi sotsiaalsete kihtide huvide täielikku kokkulangemist. Ühiste põhihuvide juures võivad igal kihil olla omad, spetsiifilised nõuded ja vajadused. Nii on kõik nõukogude inimesed ühtviisi huvitatud rahvamajanduse edasisest tõusust, maa majandusliku ja poliitilise võimsuse kindlustumisest, elutaseme tõusust ja kultuuri õitsengust. Kuid seejuures on omad spetsiifilised vajadused näiteks põllumajanduse mehhanisaatoritel ja kooliõpetajatel, neil, kes töötavad Siberi karmides tingimustes, ja meie maa lõunarajoonide elanikel.

Siit kerkivadki võimu- ja juhtimisorganite ette mõnikord keerulised ülesanded: milliseid sotsiaalseid vajadusi rahuldada esmajärjekorras, kuhu ennekõike suunata vahendeid. Teiste sõnadega, on pidevalt vaja kooskõlastada ühiskonna eri sotsiaalsete kihtide spetsiifilisi huve. See ülesanne lahendatakse Kommunistliku Partei poliitikaga, mis väljendab kõigi töötajate huve.

Koos kogu rahva sotsiaal-poliitilise ja ideelise ühtsuse võidule viimisega tõi sotsialismi võit kaasa ka teisi tähtsaid muudatusi sotsiaalsetes suhetes. Sotsialism tegi igaveseks lõpu ekspluataatorlike formatsioonide väärsünnitusele — *vastandlikkusele* vaimse ja füüsilise töö vahel, linna ja maa vahel. On likvideeritud sotsiaalsed tingimused, mille puhul vaimse tööga tegelemine andis erilised eelised jõukate klassile, linn aga võis ekspluateerida maad.

Sellega seoses pole õige arvata, et sotsialismi ajal on sotsiaalsetes suhetes juba kõik küsimused lahendatud. Klassideta kommunistliku ühiskonna ehitamisel tuleb veel likvideerida *olulised erinevused töölisklassi ja talurahva vahel, linna ja maa vahel* jne. Üksikasjaliselt kõneldakse sellest õpiku 6. peatükis.

Rahvusküsimuse lahendamine. Esimene võidukas sotsialistlik revolutsioon toimus maailma kõige paljurahvuselisemas riigis, kus elas üle 100 rahvuse ja rahva. Tsaari-Venemaal esines igat liiki rahvuslikku rõhumist, alates mahajäänud rahvaste poliitilisest õigusetusest ja lõpetades nende koloniaalse ekspluateerimisega. Valitsevad klassid levitasid aastakümnete jooksul suurriiklikku šovinismi ja kohalikku natsionalismi, kasvatasid vihkamist ja umbusku eri rahvusest inimeste vahel, ässitasid neid üksteise kallale, et takistada töötajate ühinemist. Rahvuslikul pinnal puhkenud verised kokkupõrked ning tapatalgud ja pogrommid olid tavaliseks nähtuseks.

Tulnud võimule, hakkas NLKP järjekindlalt ellu viima oma programmi rahvusküsimuse lahendamisel. Selle programmi olemus seisis selles, et kehtestada rahvuste poliitiline võrdõiguslikkus, likvideerida rahvusliku rõhumise kõik vormid ja liigid; anda igale rahvale õigus iseseisvalt otsustada oma saatuse üle (enesemääramise õigus) ja vabatahtliku ühinemise õigus võrdõiguslike rahvusvabariikide nõukogude föderatsiooni; tagada tingimused kõigi rahvuste igakülgseks arenemiseks rahvaste tegeliku võrdsuse saavutamise eesmärgil.

30. detsembril 1922. aastal kinnitas I nõukogude kongress üksmeelselt deklaratsiooni ja lepingu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamise kohta.

Nõukogude föderatsioon võimaldab harmooniliselt kooskõlastada iga rahvusriikliku moodustise õigusi üleliiduliste huvidega, kogu rahva huvidega.

Üleliidulised riigivõimuorganid juhivad majanduse ja kultuuri arendamist kogu meie maa territooriumil. Meil on ühtne Nõukogude kodakondsus, ühtne eelarve, ühtne rahasüsteem ja ühtsed relvastatud jõud.

Samal ajal on igal *liiduvabariigil* oma konstitutsioon ja ta võib astuda otsestesse suhetesse teiste riikidega, vahetada nendega diplomaatilisi esindajaid. Liiduvabariik töötab välja oma rahvamajanduse arendamise plaani ja eelarve, juhib vabariikliku alluvusega tööstusettevõtteid, elamu- ja kommunaalmajandust, tema halduses on tervishoid, sotsiaalkindlustus, alg-, kesk- ja kõrgem haridus jms.

Mõnede liiduvabariikide territooriumil elavad mitmed rahvused. Kui üks või teine rahvus või rahvas elab enam-vähem kompaktse grupina, siis saab tema riiklik korraldus *autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti või rahvusringkonna* vormi. Oma territooriumi piires juhib autonoomne vabariik samuti rahvamajandust ja kultuuri, tal on oma võimuorganid ja konstitutsioon.

Nõukogude föderatsioonis on kehastunud sotsialistlike rahvuste ja rahvaste vennalik sõprusliit. Sotsialistlike vabariikide liitu koondumise alusel on kujunenud nõukogude ühiskonna suu-

repärane liikumapanev jõud — *NSV Liidu rahvaste sõprus*. Rahvaste sõprus on sotsialismi jõu ja võitmatuse tähtis läte.

1972. aasta detsembris täitus 50 aastat Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamisest. Poole sajandi kogemused on täie ilmekusega andnud tunnistust NLKP leninliku rahvuspoliitika elulisusest ja õigsusest. See kogemus on üheks kõige kaalukamaks tõendiks sotsialismi üleolekust kapitalismist.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamise 50. aastapäeva kõnes ütles sm. L. I. Brežnev: «Tehes kokkuvõtet möödunud poolsajandi kangelaslikest saavutustest, on meil täielik alus öelda, et rahvusküsimus sel kujul, nagu minevik selle meile pärandas, on lahendatud täielikult, on lahendatud lõplikult ja alatiseks. See on saavutus, mida võib õigusega seada kõrvuti niisuguste võitudega uue ühiskonna ehitamisel NSV Liidus nagu industrialiseerimine, kollektiviseerimine ja kultuurirevolutsioon.

Meie maal tekkis ja üha tugevnes suur vendlus tööinimeste vahel, keda rahvuslikust kuuluvusest olenemata ühendab klassihuvide ja -eesmärkide ühtsus, kujunesid ajaloos enneolematud suhted, mida me õigusega nimetame leninlikuks rahvaste sõpruseks. See sõprus, seltsimehed, on meie hindamatu vara, on igale nõukogude inimesele üks kõige tähtsamaid ja kõige kallimaid sotsialismi saavutusi. Meie, nõukogude inimesed, hoiame seda sõprust alati kui silmatera!»

Kõige keerukamaks ülesandeks rahvusküsimuse lahendamisel oli rahvaste tegeliku võrdsuse saavutamine, sest meie maa rahvad olid väga erinevatel ühiskondliku arenemise astmetel. Arenenud rahvuste kõrval leidus mahajäänud rahvaid ja väikesi etnilisi gruppe. Nii valitsesid Kesk-Aasia enamikes piirkondades feodaalsed ja poolfeodaalsed suhted. Kaug-Põhjas, mitmetes Siberi ja Kaug-Ida piirkondades oli säilinud patriarhaal-kogukondlik kord. Selleks et mahajäänud rahvad saavutaksid eesrindlike taseme, oli vaja tagada nende majanduse ja kultuuri kiirendatud arendamine. Partei võttiski selle kursi. Nõukogude Liidu olemasolu aastate jooksul on tööstustoodangu üldise 320-kordse kasvu juures tööstustoodangu maht Kasahstanis kasvanud 600 korda, Tadžiki NSV-s üle 500 korra, Kirgiisi NSV-s üle 400 korra, Usbeki NSV-s peaaegu 240 korda ja Turkmeeni NSV-s üle 130 korra.

Sotsialism kindlustas varem mahajäänud rahvaste taassünni. Üle 40 rahva on nõukogude võimu aastatel loonud oma kirjakeele ja kirjanduse. Õppetöö koolides toimub meie maal 65 rahvuse ja rahva keeles. Liiduvabariikidel on igal oma teaduste akadeemia, arvukalt teadusliku uurimise instituute, teatrid ja filmistuudiod. Rahvuspiirkondades on nüüd kõigis tootmisharudes ja kultuurivallas võrsunud oma kvalifitseeritud spetsialistide kaader.

Toetudes kõigi rahvaste ja eelkõige vene rahva vennalikule vastastikusele abile, on paljud varem mahajäänud rahvad läinud kolme-nelja aastakümne jooksul keskajast üle sotsialismi, jättes vahele vaevarikka kapitalist-

liku arenemise, mõned rahvad aga päästeti sõna otseses mõttes füüsilisest väljasuremisest.

Nõukogude kogemusi jälgivad kasvava huviga Aasia, Aafrika ja ka Ladina-Ameerika noorte sõltumatute riikide progressiivsed jõud. Paljud nende maade tegelased on avaldanud arvamust, et inimkond peab sotsialismi õiglust ja humanismi austama kas või üksnes sellepärast, et sotsialism likvideeris rahvusliku rõhumise ja viis varem mahajäänud rahvad tsivilisatsiooni esirinda. Jagades oma muljeid Nõukogude Usbekistani kohta, ütles india kirjanik Pandit Sunderlal: «Kui Usbekistan on muutunud kõrgeltarenenud maaks nõukogude korra tingimustes — ja nii see on! —, siis on nõukogude kord parim maailmas.»

Kaks tendentsi rahvussuhete arenemises. Sotsialismi ajal toimivad üheaegselt kaks tendentsi: rahvuste arenemine ja nende lähenemine üksteisele. Mõlemad tendentsid on progressiivsed ja vastastikku lahutamatult seotud.

Tõepoolest, just tänu rahvaste sõprusele, üksteise vastastikusele abistamisele on Vene impeeriumi endised mahajäänud rahvuslikud ääremaad suutnud tõusta riigi keskpiirkondade arenemistasemele. Nüüd on kõigis NSV Liidu koosseisu kuuluvates rahvusvabariikides hästi arenenud tööstus ja mehhaniseeritud põllumajandus, kõigis rahvamajandusharudes ja kultuuri alal töötavad kvalifitseeritud spetsialistid.

Kui kiiresti arenevad Nõukogude vabariigid, see selgub järgmistest näidetest. Turkmeenias, kus enne Oktoobrirevolutsiooni kirjaoskajaid õieti polnudki, töötab praegu ligi 120 000 spetsialisti, iga kolmas töötaja on kõrgema või täieliku keskharidusega. Kirgiisias tuleb iga 10 000 elaniku kohta 16 üliõpilast. Kui varem oli kirjaoskaja tšuktš suur haruldus, siis nüüd on Tšuktšimaal omad kaevurid, geoloogid, meremehed, lendurid, arstid, õpetajad, kirjanikud ja teadlased.

Vaatamata sellele, et NSV Liidu koosseisu kuuluvad rahvusvabariigid ise osutavad abi teistele rahvastele ja riikidele, rõhutatakse NLKP programmis, et partei «... teostab endiselt poliitikat, mis tagab kõigi rahvuste ja rahvusgruppide tegeliku võrdsuse nende huvide täieliku arvestamisega, pöörates erilist tähelepanu nendele meie maa piirkondadele, mida on vaja kiiremini arendada».

Teiselt poolt kutsub just rahvuste arenemine esile vajaduse, et nende vahel oleks üha tihedam koostöö. Nii kaasneb tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise tõusuga, rahvusvabariikide rahvamajanduse spetsialiseerimisega tingimata ka koopereerimise laienemine nende vahel. Praegu ei saa rajada ühtki suurehitust nii, et sellest ei võtaks osa paljude Nõukogude vabariikide tehased ja vabrikud. Selliseid tohutuid üritusi aga, nagu uudismaade ülesharimine, uute tööstusbaaside rajamine maa idarajoonides, sai ellu viia ainult kõigi Nõukogude rahvaste ühiste jõupingutustega.

Veel kolm-neli aastakümmet tagasi oli kogu meie maa teaduslik tegevus kontsentreerunud Moskvasse, Leningradi, Kiievisse ja mõnedesse teistesse suurtesse linnadesse. Nüüd, kus kõigis rah-

vusvabariikides on loodud baas teaduslikuks uurimistööks ning on kasvanud andekad teadlased, ei ole teaduse arendamine mõeldav ilma nende koostööta.

Pulkovo observatooriumi astronoomid «koopereeruvad» oma kolleegidega Bjurakanist. Moskva matemaatikud arendavad tihedaid sidemeid oma «relvavendadega» Tbilisist. Metallurgid sõidavad kõigist meie maa paikadest kogemusi saama Kiievisse... Tugevneb nõukogude teaduse ühtne rinne.

Lugedes raamatuid, vaadates kinofilme, kuulates muusikat, mille on loonud ükskõik millise meie rahvuse kultuuritegelased, rikastame oma vaimset maailma, õpime tundma elu uusi külgi, avastame uusi esteetilise naudingu allikaid. See aga kutsub esile soovi põhjalikumalt tutvuda vennasrahvaste rahvusliku kultuuriga, aitab meil paremini mõista ja hinnata nende kultuuri.

Seega toob iga rahvuse edasine arenemine suurt kasu kogu ühiskonnale, laiendab rahvusvahelisi majanduslikke sidemeid, tekitab sügava vastastikuse lugupidamise, tugevdab rahvaste sõprust. *Rahvaste õitseng, mis saavutatakse nende lähenemise kaudu, ja rahvuste lähenemine, mis saavutatakse nende õitsengu kaudu, — selline on rahvussuhete arenemise dialektika Nõukogude Liidus.*

Siinkohal ei tohi silmist lasta üht väga tähtsat asjaolu. Kui me räägime rahvuste õitsengust, siis mõistame selle all rahvuskultuuri paremaid, progressiivsemaid jooni, selliseid terveid rahvuslikke tavasid ja traditsioone, mis tõepoolest teenivad kõigi rahvuste kultuuri rikastamise ülesannet. Kuid igal rahvusel on veel vana elukorra igandeid, esineb kahjulikke traditsioone. Muidugi oleks absurdne kõnelda selliste traditsioonide levitamisest nagu näiteks mõrsjaluna maksmine või patriarhaalsete tavade täitmine. Vastupidi, selliste traditsioonide vastu tuleb halastamatult võidelda; nendest tavadest jagusaamine on eelkõige nende rahvuste auasjaks, kelle juures need esinevad.

Eriti visad ja kahjulikud on natsionalistlike vaadete igandid. Ei ole midagi vastikumat ja meie ühiskonna vaimule vastukäivamat kui rahvuslik kõrkus, üleolev suhtumine teistest rahvustest inimestesse. Meie seadus karistab rangelt igasuguseid katseid diskrimineerida, kitsendada inimeste õigusi rahvuslikel või rassilistel põhjustel. Partei kasvatab nõukogude inimesi internatsionalismi, rahvaste võrdõiguslikkuse ja sõpruse vaimus. Teadlik kommunismiehitaja peab olema internatsionalist, mitte aga vaevlema natsionalistlike igandite kammitsais.

Vaimse palge ühised jooned. Tänu rahvuste üha suuremale lähenemisele, nende vastastikusele rikastumisele *arenevad inimeste vaimse palge ühised jooned,* mida sünnitab uus ühiskonnakord ja mis kehastavad NSV Liidu rahvaste parimaid traditsioone. Need jooned iseloomustavad *inimeste uut ajaloolist ühendust — nõukogude rahvast.*

Neile, kellel on olnud võimalik rännata ringi mööda Nõukogudemaad, on kõikjal, kus nad ka ei viibinud — Kesk-Aasias või Balti vabariikides, Taga-Kaukaasias või Moldaavias —, hakanud silma meie nõukogude elu erilised tundemärgid. Võib leida küllaltki palju omapärast inimeste välimuses, nende riietumismaneeris, nende kõneviisis ja isegi žestides. Kuid samal ajal on neile kõigile omased ühised jooned, mille alusel peaaegu eksimatult võib ära tunda nõukogude inimese. Teisiti ei saakski olla, sest ideede ühtsus, ühiskondliku elu ühesugused tingimused peavad kajastuma inimeste kogu vaimses palges.

Rahvuslik iseloom on erakordselt püsiv, ta kujuneb rahvuse elu kõigi külgede mõjul. Arvatavasti ei vaidle keegi vastu sellele, et eri rahvusesse või sugulusrahvuste rühma kuuluvatel inimestel tungivad reljeefselt esile jooned, mis on seotud nende temperamendi erinevustega. Kuid see ei sega sugugi *nõukogude inimese* uute, ühiste joonte kujunemist. Need on asjalikkus ja hoog, suuremeelsus ja heldus, otsekohesus ja printsipiaalsus ning paljud teised omadused, mille levimine on uue, kommunistliku moraali kindlustumise tulemus.

Meie maal areneb edukalt kõigi Nõukogude rahvaste jaoks ühine kultuur, mis on kommunismi üldinimliku kultuuri prototüübiks. Kuigi nõukogude kirjanike, heliloojate ja kunstnike loomingus avaldub stiili ja vormi tohutu mitmekesisus, loovad nad ühe kunstimeetodi — sotsialistliku realismi meetodi alusel. «... meie kultuur on sotsialistlik sisult ja oma arengu põhisuunalt, mitmekesine oma rahvuslikelt vormidelt ja internatsionalistlik oma vaimult ja iseloomult. Seega kujutab ta endast kõigi rahvaste poolt loodavate vaimsete väärtuste orgaanilist sulamit». *(L. I. Brežnev.)*

Iseloomulikuks näiteks selles suhtes on ka tänapäeva arhitektuur. Igast rahvusest arhitektid kasutavad loomulikult rahvusliku ehituskunsti poolt väljatöötatud parimaid jooni. Ühtlasi püüavad nad luua hooneid, mis vastaksid meie ajastu esteetilistele ideaalidele; nad otsivad kõige lihtsamat ja väljendusrikkamat vormi, kannavad hoolt hoonete ökonoomsuse ja mugavuse eest. Neidsamu nõudeid esitavad arhitektidele ka uued materjalid: betoon, plastmassid, klaas. Selle tulemusena tekib uus arhitektuuristiil, kus avalduvad parimad rahvuslikud traditsioonid. See ei ole erinevate stiilide ja maneeride eklektiline ühendamine (mis iseenesest juba on maitsetu), vaid just üldinimliku ja rahvusliku stiili süntees arhitektuuris.

Järjekindlalt internatsionalistlikult, positsioonilt lahendatakse meil sellist tähtsat rahvussuhete küsimust, nagu seda on *rahvuskeelte arenemise* küsimus.

Igal rahvusel on kõik võimalused arendada oma keelt, rikastada seda kui rahvusliku kultuuri võimsat relva. Ühtlasi eksisteerib aga vennalike rahvaste peres tungiv vajadus rahvustevahelise suhtlemisvahendi järele. Selliseks vahendiks on saanud vene keel. Keegi ei ole seda dekreetidega kindlaks määranud. Rahvad on vene keele võtnud rahvustevaheliseks suhtlemisvahendiks vabatahtlikult. Ja see on täiesti loomulik, sest vene keelt kõneleb

kõige suurem rahvus NSV Liidus (üle poole kogu meie maa elanikkonnast on venelased). Vene keeles eksisteerib ülirikas kirjandus, nii originaalne kui ka tõlkekirjandus. Missugusesse nõukogude rahvusse me ka ei kuuluks, ikka armastame vene keelt, sest see on Lenini ja Tšernõševski, Tolstoi ja Tšehhovi, Puškini ja Gogoli, Gorki ja Majakovski keel.

On selge, et ka edaspidi õpivad nõukogude inimesed meelsasti vene keelt, kasutavad seda rahvustevaheliseks suhtlemiseks. Kuid see progressiivne tendents ei välista mingil määral teiste rahvuskeelte arenemist ja rikastamist. Märkides positiivset tähtsust, mida omab vene keele õppimine kõrvuti antud rahvuse keelega, rõhutab Kommunistliku Partei programm eriti seda, et ei tohi lubada mitte mingisuguseid «privileege, kitsendusi või sundimist ühe või teise keele kasutamisel».

Pärast kommunismi võitu kogu maailmas hakkavad rahvuslikud erinevused järk-järgult kaduma ja kindlustub üks ühine keel, üks ühine kultuur, mis kogub endasse kogu rahvuskultuuride rikkuse. Kuid see on erakordselt pikaajaline protsess ning praegu ei ole võimalik ka kõige umbkaudsemalt ette öelda, millal see toimub.

§ 26. NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIK RIIK.

Mõiste «riik» astub meie ellu lapsepõlvest peale. Me õpime riigi koolides ja, saanud hariduse, läheme tööle riiklikesse ettevõtetesse või asutustesse. Jõudnud kutsealuse ikka, teenime riigi relvastatud jõududes. Me võtame osa riigivõimuorganite valimistest ja pöördume nende poole abi saamiseks kõige erinevamatel põhjustel. Isegi siirdudes välismaareisile Nõukogude laevaga, jääme oma riigi territooriumile; komandeeringutel ja turismimatkadel välismaale viibime Nõukogude riigi kaitse all, sest me oleme tema kodanikud.

Iga nõukogude inimene tunneb selle üle uhkust, et ta on osake võimsast jõust, maailma esimese *sotsialistliku töörahvariigi* täieõiguslik kodanik.

Nõukogude riigi funktsioonid. Missugused siis on Nõukogude riigi tegevuse põhisuunad, tema funktsioonid? Uue, sotsialistliku riigi tekkimise momendist alates kerkis tema ette ülesanne kindlustada võimu üleminek töölisklassi kätte, suruda maha ekspluataatorite vastupanu. Kuid ekspluataatorlike klasside likvideerimisega langes ära vastupanu mahasurumise funktsioon.

Nõukogude riigi, nagu ka iga teise sotsialistliku riigi põhifunktsioonid määratakse kindlaks sotsialismi ja kommunismi ehitamise loovate ülesannetega.

See on eelkõige *majanduslikku organiseerimistöö funktsioon.* Meie riik on põhiliste tootmisvahendite kollektiivne omanik. Ta

arendab plaanipäraselt kõiki rahvamajandusharusid, organiseerib inimeste tööd, hoolitseb nende heaolu tõusu eest. Kuni ühiskonnas kehtib töö järgi jaotamise printsiip, kontrollib riik töömõõtu ja tarbimismäära, peab ranget arvestust kogu ühiskonna vara üle, kaitseb ühiskondlikku omandit varaste ja riisujate eest.

Majandusliku organiseerimistöö funktsioon on tihedalt seotud *kultuurilise kasvatustöö funktsiooniga*. Nõukogude riik korraldab haridustööd, organiseerib teaduslike asutuste tegevust, tema juhtimisel töötavad teatrid, muuseumid, filmistuudiod, kirjastused jne. Organiseerides rahva vaimsete huvide rahuldamist, teeb riik samaaegselt suurt tööd töötajate kommunistlikul kasvatamisel.

Sotsialistliku riigi tähtis funktsioon on *õiguskorra, kodanike õiguste ja vabaduste kaitse*.

Sisemiste funktsioonide kõrval on Nõukogude riigil veel ühtlasi rida tähtsaid väliseid funktsioone. Need kujunevad kindlaks NSV Liidus kommunismiehitamise kõige soodsamate rahvusvaheliste tingimuste tagamise ülesandega ja meie internatsionaalse kohusega kogu maailma töötajate ees.

Kuni säilib sõjalise kallaletungi oht imperialismi poolt, püsib Nõukogude riigil *maa kaitse* vastutusrikas funktsioon, aga samuti *sotsialistlike sõbraliku koostöö maade kollektiivse kaitse kohustuste täitmine*. Tähtsamate funktsioonide hulka kuuluvad *vennaliku koostöö tugevdamine NSV Liidu ja teiste maailma sotsialismisüsteemi riikide vahel, rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse toetamine, majanduslike ja kultuurisidemete arendamine teiste maadega*. Meie riik võitleb aktiivselt *rahu kindlustamise eest kogu maailmas, erineva sotsiaal-poliitilise korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise printsiibi kinnitamise eest*.

Sotsialistliku riigi funktsioonide vaatlemine näitab, et see on poliitiline organisatsioon, kes tegutseb rahva nimel, rahva huvides ja tema otsesel osavõtul. See tähendab, et meie riik on sotsialistliku demokraatia riik.

Sotsialism annab mõistele «demokraatia» tema tõelise tähenduse, teeb riigi tõelise rahvavalitsuse tööriistaks. Loomulikult ei tähenda see seda, et sotsialistlik demokraatia sünniks valmis ja lõplikul kujul. Rahvavalitsuse süsteem areneb ja täiustub koos ühiskonna arenemisega, rahvahulkade jõukuse, harituse, poliitilise kultuuri, aktiivsuse ja initsiatiivi kasvuga.

Nõukogude riigi põhialuseks, sotsialistliku demokratismi kõige tähtsamaks baasiks on töörahva saadikute nõukogud.

Töörahva saadikute nõukogud. Kogu võim NSV Liidus kuulub töörahvale tema esindusorganite — *töörahva saadikute nõukogude* näol. Need tegutsevad kõikjal — igas linnas, töölisasulas, külas, staniitsas, auulis, kišlakis, igas oblastis, krais, vabariigis. Nõukogud moodustavad riigi poliitilise aluse: kõik riigiorganid on tuletatud nõukogudest, saavad nendelt volitused ja on nende poolt kontrollitavad.

Rahva huvide täieliku esindamise töörahva saadikute nõukogudes tagab demokraatlik *valimissüsteem.*

Valimissüsteemi demokratismi ilmekaks näitajaks on *valimiste üldine iseloom.* Valimistest on õigus osa võtta kõigil kodanikel, kes on saanud 18 aastat vanaks, sõltumata nende sotsiaalsest päritolust, rahvuslikust kuuluvusest, soost, haridusest, usutunnistusest, paiksusest, varanduslikust seisundist ja endisest tegevusest. Ainukeseks erandiks on nõdrameelsed.

Isikuid, kes on saanud 18-aastaseks, on õigus valida kohalikesse töörahva saadikute nõukogudesse, 21-aastasi kodanikke liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogudesse, 23-aastasi aga NSV Liidu Ülemnõukogusse. Nõukogude inimesed võivad juba noorest east alates võtta osa aktiivsest riiklikust tegevusest.

NSV Liidus kehtib *ühetaoline ja otsene valimisõigus.* Kõik kodanikud võtavad valimistest osa võrdsetel alustel. Igal inimesel on ainult üks hääl. Nii kohalikesse nõukogudesse kui ka ülemnõukogusse valitakse saadikud vahetult otsesel valimisel.

Keegi ei tohi meil avaldada mõju valija vabale tahteavaldusele: hääletamine on NSV Liidus *salajane.*

Valimistel esineb Kommunistlik Partei tihedas liidus parteitutega, kes on ühinenud ametiühingutesse, kooperatiivsetesse organisatsioonidesse, komsomoli, kultuurilistesse või teistesse töötajate massiühingutesse. Saadikukandidaadid seab üles rahvas. Laialdane üldsus kontrollib ka valimiskampaania käiku; selle kampaania organiseerimisest võtab osa üle 20 miljoni inimese: usaldusmehed, valimiskomisjonide liikmed, agitaatorid.

Töörahva saadikute nõukogude deputaadid ei ole professionaalsed poliitikud; valdav enamik neist töötab tehastes, kolhoosides, instituutides ja teaduslikes laboratooriumides. Nad annavad regulaarselt aru töörahva saadikute nõukogu ja otseselt elanikkonna ees. Rahvasaadikute tööd kontrollivad valijad pidevalt, ja halva töö või sobimatu käitumise korral võidakse neid nõukogude koosseisust ära kutsuda.

NSV Liidu Ülemnõukogu. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kõrgeimaks riigivõimuorganiks on *NSV Liidu Ülemnõukogu.* Ta valitakse NSV Liidu kodanike poolt neljaks aastaks üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel.

NSV Liidu Ülemnõukogule on antud kogu võimutäius, mis rahval on olemas, ta vaatab läbi ja otsustab Nõukogude Liidu sise- ja välispoliitika kõige üldisemaid ja tähtsamaid küsimusi. NSV Liidu Ülemnõukogu kinnitab rahvamajandusplaani ja eelarve; annab välja üleliidulisi seadusi, mis on kohustuslikud kõigile kodanikele ja asutustele; võtab vastu NSV Liidu Konstitutsiooni ja teeb selles vajaduse korral muudatusi ning kontrollib selle täitmist; moodustab NSV Liidu valitsuse ja muudab selle

koosseisu; valib NSV Liidu Ülemkohtu ja määrab NSV Liidu peaprokuröri; esindab Nõukogude Liitu rahvusvahelises suhtlemises ja sõlmib parlamentidevahelisi sidemeid, kinnitab kõige tähtsamad lepingud välisriikidega; teostab kõrgeimat kontrolli riigiorganite ja ametiisikute tegevuse üle.

NSV Liidu Ülemnõukogu deputaatideks on töölisklassi, kolhoositalurahva ja töötava intelligentsi saadikud. Üle poole neist moodustavad töölised ja kolhoosnikud, kes otseselt tegelevad tootmisega. Ligi üks kolmandik Ülemnõukogu koosseisust on naised. NSV Liidu Ülemnõukogu on oma koosseisu poolest noorem igast kodanlikust parlamendist.

Võrrelge NSV Liidu Ülemnõukogu saadikute koosseisu tsaari-Venemaa IV Riigiduuma (valiti 1912. a.) koosseisuga. Selle 439-st saadikust olid 354 mõisnike, linnakodanluse, kaupmeeste ja kulakute esindajad. Täpselt samuti koosnevad tänapäeva kodanlikud parlamendid peamiselt töösturitest, pankuritest, monopolistlike korporatsioonide mõjukatest ametnikest, administraatoritest ja juristidest. Näiteks pole Ameerika Ühendriikide Kongressis ühtki töölist ega väikemaaomanikku, Saksa Föderatiivse Vabariigi Bundestagis ühtki töölist-deputaati. Nimetamisväärselt pole kapitalistlike maade parlamentides esindatud ka naised.

NSV Liidu Ülemnõukogu koosneb kahest kojast: Liidunõukogust, kes esindab kõigi kodanike (sõltumata nende rahvusest) ühiseid huve, ja Rahvuste Nõukogust, kes väljendab Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu ühinenud arvukate rahvuste ja rahvaste spetsiifilisi vajadusi ja huve. Seepärast on kodade moodustamise põhimõte erinev. Liidunõukogusse valitakse rahvasaadik teatava arvu (300 000) elanike poolt. Valimistel Rahvuste Nõukogusse ei võeta arvesse elanikkonna arvu: iga liiduvabariik valib 32 saadikut, autonoomne vabariik 11, autonoomne oblast 5 ja rahvusringkond 1 saadiku. Kodades on peaaegu võrdne arv rahvasaadikuid: Liidunõukogus 767 ja Rahvuste Nõukogus 750.

Mõlemal kojal on võrdsed õigused. Neil on ühesugune õigus algatada seaduste väljaandmist. Seadus loetakse kinnitatuks, kui mõlemad kojad on selle vastu võtnud. Kumbki koda moodustab alalisi komisjone riikliku, majandusliku ja sotsiaal-kultuurilise ehitustöö peamistel aladel, samuti NSV Liidu Ülemnõukogu tegevuse üksikküsimuste alal. Komisjonid valmistavad ette küsimusi NSV Liidu Ülemnõukogus arutamiseks ning kontrollivad tema poolt vastuvõetud seaduste ja määruste täitmist.

Nii näiteks tagavad noorsoo-alased alatised komisjonid Ülemnõukogule läbivaatamiseks esitatavate noorte kasvatus-, haridus-, kutsealase väljaõppe, töö-, eluolu ja puhkuse küsimuste igakülgse eelneva ettevalmistuse. Need komisjonid töötavad tihedas koostöös komsomoliga, noorsoo-, partei- ja sirguva põlvkonnaga tegelevate nõukogude asutuste ja organisatsioonidega.

NSV Liidu Ülemnõukogu koguneb regulaarselt istungjärkudele, kus lahendatakse tähtsaid riiklikke küsimusi. Jooksvaks tööks riigi juhtimisel valivad mõlemad kojad ühisel istungil *NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi.*

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium koosneb esimehest, tema

asetäitjast (vastavalt liiduvabariikide arvule), sekretärist ja presiidiumi liikmeist. Olles osa NSV Liidu Ülemnõukogust ja täites istungjärkudevahelisel ajal mõningaid tema funktsioone, esineb NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium samuti Nõukogude riigi kõrgeima võimuorganina. Kõige tähtsamad Presiidiumi seadlused kuuluvad kinnitamisele NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärkudel.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu. *NSV Liidu Ministrite Nõukogu* — Nõukogude Liidu valitsus — moodustatakse NSV Liidu Ülemnõukogu Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu ühisel istungil. Et oleks tagatud rahvusvabariikide osavõtt kõigi üleliiduliste küsimuste lahendamisest, kuuluvad NSV Liidu Ministrite Nõukogusse liiduvabariikide ministrite nõukogude esimehed ametikoha järgi. NSV Liidu Ministrite Nõukogu on vastutav NSV Liidu Ülemnõukogu ees ja kohustatud talle, istungjärkudevahelisel ajal aga NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile, aru andma.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu on Nõukogude Liidu kõrgeim täidesaatev ja korraldav riigivõimuorgan.

Ta juhib majanduse ja kultuuri arendamist, organiseerib riigieelarve täitmist, viib ellu NSV Liidu Ülemnõukogu seadusi, võtab tarvitusele abinõud avaliku korra kindlustamiseks, riigi huvide ja kodanike õiguste kaitseks. Ta teostab üldist juhtimist suhtlemises välisriikidega. Ta juhib meie maa relvastatud jõudude organiseerimist. Oma otsused vormistab NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste kujul. Eriti tähtsate küsimuste puhul antakse välja NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu ühised määrused, mis on kohustuslikud kõigile riigi- ja parteiorganeile.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu ühendab ja suunab ministeeriumide ning teiste temale alluvate asutuste ja organite tööd, kes tegelevad üksikute rahvamajandus- ja kultuuriharudega.

Vabariiklikud ja kohalikud võimu- ja haldusorganid. Kõrgeimaks võimuorganiks liiduvabariikides on tema ülemnõukogu. Ta annab välja seadusi, mis on kehtivad vabariigi piires, kinnitab vabariigi eelarve jne. Oma struktuurilt erineb liiduvabariigi ülemnõukogu NSV Liidu Ülemnõukogust selle poolest, et ta on ühekojaline. Liiduvabariigi ülemnõukogu valib oma presiidiumi, kelle võimupiirid on määratud kindlaks vabariigi konstitutsiooniga. Liiduvabariikides on kõrgeimaks täidesaatvaks ja korraldavaks organiks liiduvabariigi ministrite nõukogu.

Autonoomsete vabariikide kõrgeimaks riigivõimuorganiks on autonoomse vabariigi ülemnõukogu, kes valib ülemnõukogu presiidiumi, moodustab ministrite nõukogu, valib vabariigi ülemkohtu.

Riigivõimuorganite süsteemis kuulub tähtis koht kohalikele nõukogudele. Kraide, oblastite, autonoomsete oblastite, ringkondade, rajoonide, linnade, alevite ja külade töörahva saadikute

nõukogud valitakse kaheks aastaks. Töörahva saadikute nõukogud juhivad kultuurilist, poliitilist ja majanduslikku ülesehitustööd — ettevõtteid, asutusi ja organisatsioone, mis on nende alluvuses —, määravad kindlaks kohaliku eelarve, juhivad neile alluvate valitsemisorganite tegevust, kindlustavad riikliku korra kaitse, seaduste täitmise ja kodanike õiguste kaitse. Kohalike nõukogude tähtsamaks ülesandeks on hoolitseda elanikkonna parema teenindamise eest.

Kohalikud nõukogud valivad oma täidesaatvad ja korraldavad organid — täitevkomiteed. Majanduse ja kultuuritöö pidevaks juhtimiseks moodustavad kohalikud nõukogud tavaliselt plaanikomisjoni ja vastavad osakonnad majanduse ning kultuuritöö eriharude järgi. Töörahva saadikute nõukogude kaudu tõmmatakse laiu rahvahulki kaasa pidevale ja otsustavale tööle riigi juhtimisel.

Partei püüab igakülgselt parandada ja maksimaalselt demokratiseerida töörahva saadikute nõukogude tegevust. Töörahva saadikute nõukogudele on antud laialdane iseseisvus majandus-, finants-, maa- ja muude küsimuste lahendamisel, kohaliku tööstuse ettevõtete, elanikkonna elukondliku ja sotsiaal-kultuurilise teenindamise juhtimisel. Aktiivsemaks on muutunud alaliste komisjonide tegevus, saadikud on kohustatud regulaarselt andma aru oma tööst valijate ees. 1972. aastal võeti vastu seadus saadikute staatuse kohta, mis tõstab rahvaesindajate osatähtsust, laiendab nende volitusi, võimaldab neil veelgi aktiivsemalt täita oma tähtsaid ülesandeid.

Kohus ja prokuratuur. Nõukogude seaduste range täitmise kontroll, avaliku korra ning kodanike õiguste ja huvide kaitsmine on kõigi riigiorganite ülesanne. Kuid on organeid, kes tegelevad eriti nende küsimustega. Nendeks on *kohus ja prokuratuur.*

Nõukogude kohus on rajatud demokraatlikele alustele.

Kohtusüsteemi põhilüliks on *rajooni (linna) rahvakohus.* Rahvakohtud on igas rajoonis ja linnas. Rahvakohtunikud valitakse viieks aastaks üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel. Kohtunikud on kohustatud valijaile oma tööst aru andma. Kes ei tule aga oma tööga toime, seda on valijail õigus igal ajal ära kutsuda. Koos kutseliste kohtunikega võtavad kohtuistungitest osa ühiskondlikus korras ka rahvakaasistujad. Nad valitakse töötajate üldkoosolekutel lahtisel hääletamisel kaheks aastaks. Kõik tsiviil- ja kriminaalasjad lahendab kohus kollegiaalselt.

Viieks aastaks valitakse vastavate nõukogude poolt ka ringkonnakohtud, autonoomsete oblastite, kraide ja oblastite, autonoomsete vabariikide ja liiduvabariikide kohtud. Meie maa kõrgeimaks kohtuorganiks on NSV Liidu Ülemkohus, kes valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt viieks aastaks.

Kohtunikud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele. Kohtupidamine toimub vastava liidu- või autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles. Iga asjaarutamisest osavõtja võib esineda emakeeles. Asjade avaliku arutamise kord (välja arvatud

seadusega ettenähtud erijuhtumid) garanteerib avalikkuse ja objektiivsuse. Süüdistatavale tagatakse kaitse õigus.

Samasuguseid ülesandeid nagu kohuski, kuid teistsuguste meetoditega, lahendab prokuratuur — spetsiaalne organ järelevalve teostamiseks seaduste täpse täitmise üle. Prokuratuur algatab ja toimetab kriminaalasja juurdlemist, kogub süütõendeid kurjategijate ja nende kaasosaliste vastu, valvab juurdlusorganite tegevuse seaduslikkuse järele. Kohus arutab süüasja, mis prokuratuur on talle esitanud. Prokurör ise aga esineb kohtus riikliku süüdistajana.

Prokuratuur valvab seaduste tõeliselt ühesuguse käsitamise üle kogu meie maal, hoolimata mingisugustest kohalikest erinevustest või mõjudest.

Prokurörijärelevalve on erinev tavalisest riiklikust järelevalvest. Riigiorganeil on järelevalve ja ametkondliku kontrolli teostamisel õigus vahele segada kontrollitava organisatsiooni operatiivsele ja majanduslikule tegevusele, real juhtudel aga rakendada distsiplinaarseid ja administratiivseid mõjutusvahendeid. Prokuratuur on seaduse rikkumisel õigustatud ja kohustatud esitama protesti kindlaksmääratud korras kohalike nõukogude täidesaatvate ja korraldavate organite või ametkondade akti vastu, alustama kriminaal-, distsiplinaar- või administratiivjälitamist ametiisikute ja kodanike vastu, sõltuvalt konkreetsest olukorrast.

Prokuratuur kaitseb nõukogude inimese isikupuutumatust. Meie ühiskonnas ei tohi ühtki inimest areteerida muidu kui kohtu otsuse põhjal või prokuröri sanktsiooniga.

Nõukogude prokuratuuriorganid moodustavad ühtse, rangelt tsentraliseeritud süsteemi, mis on sõltumatu kohalikest võimu- ja valitsemisorganeist. Prokuratuur allub NSV Liidu peaprokurörile, kelle NSV Liidu Ülemnõukogu nimetab ametisse seitsmeks aastaks. NSV Liidu peaprokurör nimetab ametisse vabariikide, kraide ja oblastite prokurörid. Ringkondade, rajoonide ja linnade prokurörid nimetatakse ametisse liiduvabariigi prokuröri poolt Nõukogude Liidu peaprokuröri kinnitamisel. Alamalseisvad prokuratuurid alluvad kõrgemalseisvatele.

§ 27. NÕUKOGUDE ÕIGUSKORD.

Sotsialistlik seaduslikkus. Nõukogude seadused väljendavad kogu rahva tahet. Nad reguleerivad ühiskondlikke suhteid, kaitsevad sotsialistlikku korda, määravad kindlaks kodanike ja ametiisikute õigused ja kohustused, kaitsevad töötajate ühiskondlikku ja isiklikku omandust.

Kõik seadused tervikuna moodustavad *sotsialistliku õiguse*, millel on mitu haru.

Igapäevases elus etendab tähtsat osa *tsiviilõigus*. Iga päev astub inimene paljudesse, juriidilises keeles öeldes tsiviilõiguslikesse suhetesse. Selleks et jõuda kooli või tehasesse, sõidate te trammi või autobussiga. Lunastanud

pileti, astute te sellega (seda isegi märkamata) suhetesse veolepingu põhjal. Andnud palitu riidehoidu, astute juba suhetesse hoiulepingu põhjal. Ostnud kauplusest kaupa, astute suhetesse ostu-müügilepingu põhjal. Saanud lugejakaardiga raamatukogust raamatu, astute suhetesse laenutuslepingu põhjal. Tavaliselt inimesed muidugi ei mõtlegi nende suhete õiguslikule olemusele. Kui te aga ei lunastanud trammis piletit või kaotasite raamatukogu raamatu ära, siis, põrgates kokku seaduse ettekirjutustega, saate aru seaduse nõuete täitmise vajalikkusest.

Esineb ka palju keerulisemaid suhteid. Näiteks te saite uue elamispinna. Kasutamisõiguseks on teil vaja kohalikust nõukogust saada order. Seadus määrab kindlaks elamispinna valdaja õigused ja kohustused, tema vastastikused suhted majavalitsusega. Kehtestatakse elamispinna kasutamise ja vaidluste puhul pinna jaotamise kord.

Eriline tähtsus on tsiviilõigusel sotsialistlike ettevõtete ja organisatsioonide vaheliste suhete reguleerimisel. Seadus näitab, missugused on ettevõtete majanduslikud õigused, kehtestab varustamise, valmistoodangu turustamise, transportimise jne. korra.

Tsiviilõigus kaitseb kirjandusteoste, teaduslike tööde ja kunstiteoste autorite, leiutajate ja ratsionaliseerijate õigusi. Seda osa tsiviilõiguse normidest on tavaks nimetada *autoriõiguseks*. Inimesel, kes on teinud teadusliku avastuse, on õigus nõuda oma autorsuse ja prioriteedi tunnustamist. Õigust avastusele tõendatakse diplomiga, mille põhjal avastuse autorile antakse vastav tasu. Kõik see kehtestatakse eriseadusega avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisettepanekute kohta.

Perekondlik-abieluliste suhete valdkonda reguleeritakse *perekonnaõigusega*. Abielude seadusjärgse kohustusliku registreerimisega taotletakse eesmärki, et juurduks tõsine suhtumine perekonnasse. Ühiskond on eluliselt huvitatud, et kohe perekonna tekkimisel rajataks mehe ja naise vahelised suhted vastastikuse armastuse ja lugupidamise kindlatele alustele, ühistele kõlbelistele ideaalidele. Seadus näeb ette abielupoolte võrdsed õigused perekonnanime, elukutse, tegevusala ja elukoha valikul, vastastikuse materiaalse abi ja koos soetatud vara valdamise kohta. Lapsevanemate tähtsaimaks kodanikukohuseks on laste ülalpidamine ja kasvatamine. Riik kaitseb emade ja laste huve. Vanemlike kohustuste mittetäitmise eest karistatakse teatud juhtudel seaduse järgi. Täiskasvanud lapsed on omakorda kohustatud hoolitsema töövõimetute vanemate eest ja abistama neid materiaalselt.

Elus võib praegu veel kohata mitmesuguseid sotsialistliku korra rikkumisi. Nende vastu võitlemiseks kinnitab seadus vastavad käitumisnormid, määrab kindlaks, millised teod on kuritegelikud, ja kehtestab vastavad karistusmäärad. Seda seadusandlust nimetatakse *kriminaalõiguseks*. Vanasti karistati raskete kuritegude (nagu röövimine, kuritegelik süütamine, tapmine) puhul surmanuhtlusega ehk — nagu siis öeldi — «pea maharaiumisega» (siit on tekkinud ka nimetus «kaelakohus», mida meil vanasti kasutati sõna «kriminaalkohus» asemel).

Nõukogude seaduste alusel võetakse kriminaalvastutusele kuriteo sooritamise eest alates 16. eluaastast, eriti ohtlikel juhtudel aga 14. eluaastast. Karmilt karistatakse meil röövimise, mitmesuguste teenistusalaste kuritarvituste ja ametialaste kuritegude (näiteks altkäemaksuvõtmine), kehaliste vigastuste tekitamise, huligaansuse, solvamise, laimamise, salakütimise jne. puhul. Kõige karmimaid karistusmäärasid (kaasa arvatud mahalaskmine) rakendatakse kodumaa reeturite, spioonide ja diversantide, ühiskondliku omandi kõige kuritegelikumate riisujate, valerahategijate, välisvaluutaga hangeldajate, mõrtsukate ja vägistajate suhtes.

Õiguse põhieesmärgiks on tagada kindel ja õiglane avalik kord, kasvatada inimesi ja luua selline ühiskondlik õhkkond, mis suurendaks sallimatust ühiskonnavastaste tegude suhtes. Kommunistlik Partei taotleb kõrvalekaldumatult nõukogude seadusand-

luse täiustamist. Viimasel ajal võtsid NSV Liidu Ülemnõukogu ja liiduvabariikide ülemnõukogud pärast laialdast arutamist, millest võtsid osa miljonid inimesed, vastu uued seadused rahva tervise kaitseks, perekonna tugevdamiseks, töösuhete edasiseks täiustamiseks, looduskaitse ja loodusrikkuste ratsionaalse kasutamise tagamiseks.

Seadus kasvatab kodanikke riigi ja ühiskonna huvide mõistmise vaimus, nõuab teadlikku õigusnormidest kinnipidamist, s. t. kasvatab *õiguslikku teadvust*. Seadus hõlmab mitte lihtsalt kogu rahvast, ta hõlmab iga inimest. Pole õige mõelda, et seaduslikkuse tugevdamine on üksnes riigiaparaadi ülesanne, et seaduste valdkond on üksnes ametnikkude ala. Iga inimene peab tegutsema seaduste raamides, austama [illegible]le nõudeid ja kõrvalekaldumatult neid täitma. Just sellepärast teeb komsomol kõik selleks, et tagada seaduste kõige rangemat täitmist, hoogustab noorte õiguslikku kasvatamist. Võitluses kommunistliku elulaadi, uue elu eest on meil vaja kasutada nii seaduse jõudu kui ka avaliku arvamuse, kollektiivi mõjujõudu.

Sotsialistlik õigusteadvus on tihedalt seotud moraaliga. Aidates ellu rakendada partei ja riigi poliitikat, annab sotsialistlik õigusteadvus üheaegselt ka moraalse hinnangu inimeste õiguspärasele või mitteõiguspärasele, õiglasele või ebaõiglasele tegevusele. Teiselt poolt, laiade rahvahulkade kaasatõmbamine võitlusse sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamise ja sotsialistliku õiguskorra kaitsmise eest viib õiguse ja moraali omavahelise tiheda seoseni. Õigusliku reguleerimise moraalsed alused omandavad üha suurema tähtsuse, õiguserikkumisi hinnatakse kui moraalseid tegusid.

Kogu sotsialistliku õiguskorra eesmärgiks on tagada tingimused isiku vabaks arenemiseks. Kõige otsesemalt kajastub see Nõukogude kodanike õigustes ja kohustustes.

Õiguste ja kohustuste ühtsus. Enamik meie maa elanikke on sündinud ja üles kasvanud nõukogude võimu aastail. Me oleme harjunud kasutama suuri sotsiaalseid õigusi, milles peegeldub ühiskonna hoolitsus inimese eest kogu tema eluea kestel.

Kui noored Nõukogude kodanikud on saanud 7-aastaseks, on neile kõigile avatud koolide uksed. Lõpetanud selle kooli, jätkavad miljonid noormehed ja neiud õpinguid kesk-eriõppeasutustes ja kõrgemates koolides. Nõukogude kodanikele on tagatud *õigus haridusele*.

Meie maal õpivad kõik lapsed. Enne revolutsiooni polnud aga neljal viiendikul lastest võimalik koolis käia. Toimub üleminek üldisele keskharidusele. On loodud laialdased võimalused kõrgema ja keskerihariduse saamiseks. Üliõpilaste arv NSV Liidus läheneb 5 miljonile. Riik on võtnud täielikult enda kanda haridusega seotud kulud, suurem osa üliõpilasi saab stipendiumi ja muid soodustusi; internaatkoolides aga lapsed mitte ainult ei õpi riigi kulul, vaid neid peetakse ka riigi kulul ülal.

Omandanud teadmisi ja valinud elukutse, on igal Nõukogude kodanikul võimalus oma jõudu ja võimeid tegevusse rakendada. *Õigus tööle* — kõige tähtsam isiku sotsiaalsetest õigustest — on garanteeritud sotsialismi majandussüsteemiga, mis on kõrvaldanud kriisid ja likvideerinud tööpuuduse. Nõukogude inimestele on tagatud täielik vabadus valida ükskõik milline tegevus- või eriala, ja loomingulise individuaalsuse vabadus, kui see ei ole vastuolus ühiskonna huvidega.

Töötajatele antakse meil palgalist puhkust. Nende käsutuses on suurepärased sanatooriumid, puhkekodud, arvukad turismibaasid, staadionid ja spordiväljakud, pargid ja klubid. Haigestumise korral saavad töötajad materiaalset abi (kuni 100% palgast) sotsiaalkindlustuse summadest, arstiabi on neil aga tasuta. NSV Liidus on garanteeritud *õigus puhkusele ja arstiabile*. Igal perekonnal ja igal kodanikul on meil õigus saada heakorrastatud korter kas ühiskondliku tarbimisfondi, kooperatiiv- või individuaalehituse arvel.

Kõik, kes on oma eluajal hästi töötanud ja on jõudnud vastavasse ikka, saavad pensioni. Meil on garanteeritud *õigus ainelisele kindlustusele* vanaduses ja haiguste korral. Seoses heaolu kasvuga suurendatakse pidevalt pensionide määra.

Nõukogude demokraatia tagab meestele ja naistele üheõiguslikkuse kõigil riikliku, majandusliku, ühiskondlik-poliitilise ja vaimse elu aladel. Nõukogude naine on aktiivne kommunistliku ühiskonna ehitaja. Paljud neist on tähtsatel kohtadel riigiametis, juhivad tööstusettevõtteid, kolhoose ja sovhoose, teaduslikke asutusi ja koole.

Naised moodustavad poole kõigist rahvamajanduse alal töötajatest. Üle poole diplomeeritud spetsialistidest on kõrgema või keskeriharidusega, sealhulgas kolm neljandikku meie maa arstidest on naised. Üle 4000 naiskolhoosnikule on antud sotsialistliku töö kangelase nimetus, 24 aga on autasustatud teistkordselt kuldmedaliga «Sirp ja vasar».

Nõukogude kodanike sotsiaalseid õigusi kaitsevad riik ja ühiskondlikud organisatsioonid. Katset piirata neid rahvusliku või rassilise kuuluvuse motiividel käsitatakse kui kriminaalkuritegu ja karistatakse seadusega. Seadus tagab isikupuutumatuse.

Lisaks sotsiaalsetele õigustele on nõukogude inimestel suured *poliitilised õigused ehk vabadused: sõna-, trüki-, ühingute, koosolekute, miitingute ja demonstratsioonide vabadus*. Poliitilisi vabadusi garanteeritakse mitte ainult seadusega, vaid ka materiaalsete vahenditega: töörahva ja tema organisatsioonide käsutusse on antud trükikojad, paberitagavarad, kirjastused ja ajalehetoimetused, raadio, kino ja televisioon. Ühesõnaga, vabadused on garanteeritud sotsialismi kogu ühiskonnakorraga. Kasutades õigust vabalt väljendada oma arvamust, arutavad NSV Liidu kodanikud laialdaselt ja peremehelikult partei ja valitsuse tähtsaid seadus-eelnõusid ja määrusi, teevad väärtuslikke ettepanekuid, mille realiseerimine kiirendab meie arengut, uue elu ehitamist.

Kas esineb ka mingisuguseid poliitiliste vabaduste piiramisi? Jah, need on möödapääsmatud. Nõukogude ajakirjandus näiteks ei luba kunagi oma veergusid kasutada sõjaõhutamiseks, vägivalla ja moraalse lodevuse propageerimiseks. Meil on keelatud rahvusliku vaenu ja inimvihkamise propaganda. See on ka loomulik: keelatud on kõik see, mis on kahjuks rahvale, kahjuks sotsialismile.

Võrdsed õigustes, on kodanikud võrdsed ka kohustustes. Millised kohustused panevad ühiskond ja riik oma kodanikele?

Eelkõige on selleks *kohustus töötada,* kusjuures töötada tuleb ausalt ja kohusetruult, sest selline töö tugevdab meie ühiskonda, aitab tal edasi liikuda.

Arusaadavalt püüab see, kes töötab hästi, hoolsamini hoida ka töövilja. Ühiskond kohustab iga kodanikku hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandust — meie heaolu alust. Sellega seoses astub ühiskond välja nende vastu, kes püüavad saada rohkem ja anda vähem, ega salli looderdamist, vargust, huligaansust jm.

Nõukogude kodanikud on *kohustatud rangelt täitma riigi seadusi ja kinni pidama avalikust korrast,* käituma nii, nagu seda nõuavad sotsialistliku ühiselu normid.

Nõukogude inimeste pühaks kohuseks on kaitsta oma kodumaad. Iga 18-aastaseks saanud noormees on kohustatud teenima Nõukogude armees.

Sõjaväekohustust võivad vabatahtlikult täita ka tütarlapsed, kes on saanud meditsiinilise või mõne muu spetsiaalse ettevalmistuse ja on vähemalt 19-aastased.

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 1967. aasta oktoobris vastuvõetud seadus üldisest sõjaväekohustusest määrab kindlaks noorte sõjalise ettevalmistuse algsüsteemi. Kõik kutsealused noormehed peavad saama vajalikud sõjalised algteadmised, sealhulgas ka tsiviilkaitse-alased. Selle kõrval organiseeritakse ALMAVÜ õppeorganisatsioonides ja tehnilise kutsehariduse süsteemi õppeasutustes 17 aasta vanuseks saanud noorukitele ettevalmistus armeele ja sõjalaevastikule rea spetsialistide väljaõpetamiseks.

Kodanike õigused on lahutamatult seotud nende kohustustega. Pole õigusi kohustusteta ega kohustusi õigusteta. Kui igaüks meist üksikult ja kõik ühiselt ei püüa täita oma kohustusi või kui teeme seda hooletult, siis ei saa keegi ega millegagi rahuldada meie õigusi. Kuid nende sisu ju pidevalt rikastub: muutub töö iseloom, lüheneb tööpäev, suureneb puhkekodude ja sanatooriumide arv, kasvab pensionide määr jne. Ja see kõik on võimalik üksnes tänu sellele, et inimeste töö muutub viljakamaks, et nad suhtuvad oma töökohustusse üha vastutustundlikumalt ja kohusetruumalt.

Veelgi rohkem. Õiguste ja kohustuste orgaaniline ühtsus ei seisa üksnes selles, et ilma kohustusteta pole õigusi, vaid ka selles, et õigus ise on ühtlasi kohustus ja kohustus — õigus. Töö on meil nii õigus kui ka kohustus. Haridus samuti: NSV Liidus on kehtestatud üldine 8-klassiline *koolikohustus.* Ja kes (peale viletsate

argpükside ja väejooksikute) peab koormaks kodumaa kaitsmise kohustust? Valdav enamik meie inimesi käsitab teenistust Nõukogude armees just nimelt kui kodaniku püha õigust kaitsta isamaad, relv käes. Noored sõjamehed teenivad uhkusega meie kuulsusrikaste relvastatud jõudude ridades ning kaitsevad valvsalt nõukogude rahva rahulikku loovat tööd.

Just seepärast me ei vastanda kohustusi õigustele, ei täida neid sundusest, vaid sügavast sisemisest veendumusest. Õiguste ja kohustuste ühtsus loob kõige soodsamad tingimused nii isiksuse, tema vaimuande arenemiseks kui ka kollektivistlike, ühiskondlike algete hoogsaks arendamiseks meie elus.

§ 28. TÖÖSUHTED

Sotsialistlikus ühiskonnas, kus kõik peavad töötama, on eriti tähtis teada norme ja eeskirju, mis reguleerivad töösuhteid.

Töökorra eeskirjad. Töösuhted tekivad tööleasumise momendist. Uus töötaja ja administratsioon sõlmivad kahepoolse kokkuleppe ehk töölepingu.

Lepingus kinnitatakse poolte vastastikused kohustused. Töötaja kohustub töötama vastavalt erialale (näiteks lukksepa, elektrimontööri erialal), kvalifikatsioonile (näiteks IV kategooria) või ametikohale (näiteks insener-ökonomistina), alluma ettevõttes kehtestatud tööalasele sisekorrale. Administratsioon kohustub tagama normaalsed ja tervislikud töötingimused, maksma vastavat materiaalset tasu tehtud töö eest. Tööpäeva pikkus ja puhkuse kestus on määratud kindlaks seadusega, mistõttu lepingupooled seda ei fikseeri. Erijuhtudel võidakse esitada lisatingimused (näiteks töötamine üksnes päevases vahetuses seoses õppimisega õhtukoolis, eelneva katseaja pikkuse suhtes jne.).

Mõnikord määratakse kindlaks katseaeg, mis töötajal ei tohi kesta üle kuue päeva, teenistujal üle kahe nädala ja juhtivale ametikohale võetaval teenistujal, samuti insenertehnilisel töötajal üle ühe kuu. Kutsekoolide, kesk-eriõppeasutuste ja kõrgemate koolide lõpetanud võetakse tööle ilma katseajata, plaani alusel ning ainult sellele erialale või ametikohale ja vastavalt kvalifikatsioonile, mis on näidatud suunamislehel.

Ettevõtte administratsioon annab töölistele ja teenistujatele välja tööraamatu. Kõik andmed (perekonna-, ees- ja isanimi, vanus, haridus, tööleasumise kuupäev, valitud elukutse, millisel ametikohal töötab) kantakse tööraamatusse selle omaniku juuresolekul. Andmete õigsust kinnitab viimane oma allkirjaga. Ise ei tohi ta tööraamatusse teha mingisuguseid parandusi ega juurdekirjutusi. Tööraamat on ka kolhoosnikul. See tõendab, et kolhoosnik võtab osa kolhoosi tootmistegevusest, ning annab õiguse saada vastava osa ühiskondliku majandi tuludest.

Tööraamatus peegeldub kogu tööalane tegevus: uue kategooria saamine, ümberpaigutused tööalal, käskkirjalised kiitused ja autasustamised. See on inimese tööelu kroonika, tema tööalane biograafia. Siit järeldub ka, kui oluline on iga töötaja tööraamatu

õige täitmine. Seega peab sissekanded vallandamiste põhjuste kohta tegema täpses vastavuses kehtiva seadusandluse formuleeringutega. Tööraamatu õige täitmine on oluline ka *tööstaaži* kindlaksmääramisel. Tööstaaži arvestatakse vanaduspensionide, üldhaigestumisest tingitud invaliidsuspensioni jm. pensionide määramisel.

Nõukogude seadusandlus kaitseb kindlalt töölisi ja teenistujaid töölt ebaseadusliku vallandamise eest. Administratsioon võib töötaja vallandada vaid üksikuil juhtudel, mis on seaduses spetsiaalselt ära märgitud, ja tingimata ametiühingukomitee nõusolekul. Kui töötaja lahkub töölt omal soovil, on ta kohustatud administratsioonile teatama kaks nädalat ette. Õigust pole töölt lahkuda noortöölistel ja noortel spetsialistidel, kes pole käitises töötanud seadusega ettenähtud aega pärast kutsekooli, kesk-eri- õppeasutuse või kõrgema õppeasutuse lõpetamist (kolme aasta jooksul pärast kõrgema õppeasutuse lõpetamist).

Rangelt reguleeritakse ka töötajate kollektiivi ja ettevõtte administratsiooni vastastikuseid suhteid. Tööliste, insenertehniliste töötajate ja teenistujate nimel esineb ametiühingu käitiskomitee. Käitiskomitee ja administratsioon sõlmivad iga aasta kahepoolse kokkuleppe ehk *kollektiivlepingu.*

Kollektiivlepingus näidatakse ära administratsiooni ja töötajate ning teenistujate kollektiivi vastastikused kohustused tootmisplaanide täitmisel, uue tehnika juurutamisel ja tööviljakuse tõstmisel, kvaliteedi parandamisel ja toodangu omahinna alandamisel. Kollektiivlepingule lisatakse kokkulepe töökaitse, samuti ka sõsarettevõtete novaatorite töökogemuste juurutamise osas. Kollektiivleping määrab kindlaks assigneeringute suuruse sotsiaal-kultuurilisteks üritusteks (sanatooriumi- ja puhkekodutuusikute muretsemine, ravitoitlustamine, tervishoiualane ja kooliväline töö lastega jne.).

Suurt tähelepanu pööratakse *töökaitsele.* Ohutud ja tervislikud töötingimused ettevõtetes saavutatakse tootmistehnoloogia täiustamisega, raskete ja töömahukate tööde mehhaniseerimisega, võimalike õnnetusjuhtumite ja kutsehaiguste põhjuste likvideerimisega. Organismi kahjustuste vältimiseks või vähendamiseks antakse töölistele keemiliste ainete, ebanormaalse õhutemperatuuri ja -niiskuse puhul tasuta spetsiaalne kaitserõivastus ja kaitseseadised (prillid, respiraatorid, maskid jm.). Mõningates ettevõtetes (näiteks keemiatööstuses) toitlustatakse töölisi tasuta, teaduslikult väljatöötatud normide alusel. Tervist kahjustavate tööalade töölistel on lühendatud tööpäev ja nad saavad lisapuhkust.

Administratsioon on kohustatud töölisi tutvustama ettevõtte üldiste sisekorra eeskirjadega ja töövõtetega mehhanismidel, mida kasutatakse tööprotsessis. Ohutustehnika eeskirju peab tundma iga tööline, teatud osa neist on kohustatud sooritama ka vastava eksami.

Kontrolli töökaitse üle teostavad nii riiklikud organid (ministeerium, keskasutused, prokuratuur) kui ka ametiühing. Ettevõtetes moodustatakse töökaitsekomisjonid, valitakse ühiskondlikud inspektorid, kes jälgivad ohutustehnika ja töötervishoiu eeskirjade täitmist. Kui rikutakse ohutustehnika nõudeid, võib katkestada töö ükskõik millises tootmissektoris. Isikud, kes on süüdi töökaitseseaduste rikkumises, võetakse rangelt vastutusele.

Ohutustehnika ja töötervishoiu eeskirjad, mis on kehtestatud põllumajanduslike tööde puhul, on kohustuslikud ka kolhoosidele. Kolhoosidesse on koondunud suurel hulgal mitmesugust tehnikat, masinaid, laialdaselt rakendatakse elektrit, keemiat. On vaja täita ohutus- ja sanitaareeskirju loomade eest hoolitsemisel.

Peale üldiste õiguslike normide, mis on ette nähtud kõigile töötajaile, on tööseadusandlus kehtestanud töökaitsealased lisaeeskirjad ja -normid *naistele* ja *alaealistele*.

Naisi ei tohi rakendada rasketel ja tervist kahjustavatel töödel (näiteks metallisulatamisel ja sulametalli vormidesse valamisel, teatud töödel keemia-, polügraafia- ja nahatööstuses). Loomulikult ei lubata naisi ka maa-alustele töödele. Piiratult võib naisi rakendada öö- ja ületunnitöödel ning saata komandeeringusse. Eriti hoolitsetakse emade ja laste kaitse eest. Rasedatele naistele võimaldatakse 112 päeva dekreetpuhkust. Pole lubatud töölt vallandada rasedaid naisi ega kuni aastase lapsega vallasemasid.

Noormehi ja neidusid võetakse tööle pärast 16-aastaseks saamist ning erandjuhtudel 15-aastastena. Sel puhul peab kindlasti eelnema arstlik ülevaatus. 16—18-aastastele noorukitele on kehtestatud 6-tunniline tööpäev samasuguse töötasuga, mis täiskasvanud töölised ja teenistujad saavad täie tööpäeva eest. Mõningate tööde puhul on alla 18 aasta vanuste noorukite töölevõtmine ja väljaõpetamine üldse keelatud. Alaealisi ei tohi rakendada öötööl, ületunni- ega tervist kahjustavatel töödel. Alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele antakse puhkust kestusega 1 kalendrikuu ja ainult suveperioodil.

Noortele luuakse sellised tingimused, et nad võiksid kergemini ja kiiremini töökoha leida. Ettevõtetel on broneeritud kohad keskkoolide lõpetajate töölevõtmiseks. Noortele töölistele ja teenistujatele, kes paralleelselt tööga õpivad ka õhtukoolis, tehnikumis või kõrgemas õppeasutuses, tehakse soodustusi: neil on lühendatud tööpäev või lühendatud töönädal, nad saavad õppepuhkust, neile tasutakse 50% sõidust eksamisessioonile õppeasutuse asukohta.

Töödistsipliin ja töötasu. Sotsialistlik tootmine, selle ulatus ja rütm nõuavad absoluutset ja kõige rangemat *töödistsipliini*.

Mis tähendab olla distsiplineeritud töötaja?

Sisuliselt tähendab see töötada ausalt ja kohusetruult: tulla õigeaegselt tööle, mitte lahkuda töölt enneaegselt, kasutada kogu tööaega üksnes tootmistööks ja teenistuskohuste täitmiseks, hea-

peremehelikult suhtuda tööriistadesse, tööpinkidesse ja masinatesse, hoida puhtust tsehhis ja ettevõtte territooriumil, anda järgmise vahetuse töötajale üle korras töökoht. Kohusetruu töötaja püüab vältida praaki, lasta välja üksnes kõrgekvaliteedilist toodangut.

Sotsialistlik töödistsipliin on lahutamatult seotud tootmistöö juhtija korralduste teadliku ja õigeaegse täitmisega. Mispärast on nii tähtis, et töö ajal vastuvaidlematult allutaks juhataja tahtele? Seepärast, et ta pole mitte lihtsalt ametiisik, kellele on antud teatud volitused, vaid ennekõike ja peaasjalikult tootmise organiseerija ja asjatundja.

Ranget töödistsipliini nõutakse ka kolhoosnikelt. Kolhoosi tüüppõhikiri, mis võeti vastu III kolhoosnike üleliidulisel kongressil 1969. a. novembris, kohustab kolhoosi liikmeid ausalt ja kohusetruult töötama, kinni pidama sisekorraeeskirjadest, täitma kolhoosi juhatuse ja brigadiride poolt antud töö- ja ühiskondlikke ülesandeid.

Töödistsipliini tagab sotsialism tootmise oskusliku organiseerimisega, veenmismeetodiga, nii üksiktöötajate kui ka tervete kollektiivide ergutamise läbimõeldud süsteemiga. Sisekorraeeskirjadega on kehtestatud sellised ergutusvormid nagu tänuavaldamine, autasustamine aukirjaga, nime kandmine auraamatusse ja autahvlile, kutseala parima töölise nimetuse andmine, rahaline preemia, autasustamine väärtusliku kingitusega. Töös kõige eesrindlikumaid autasustatakse Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega, neile antakse sotsialistliku töö kangelase, Lenini preemia laureaadi või riikliku preemia laureaadi kõrge aunimetus.

Töödistsipliini rikkumise eest karistatakse. Ilma mõjuvate põhjusteta tööle mitteilmumise, hilinemise või töölt enneaegse lahkumise pärast, materjalide ja seadmete rikkumise eest avaldatakse töölisele noomitus; teda võib üle viia madalamapalgalisele tööle või panna kuni kolmeks kuuks madalamale ametikohale. Äärmiseks abinõuks on vallandamine, kuid tingimata ametiühingukomitee nõusolekul.

Üksikisikutel või ka tööliste ja teenistujate grupil võib tekkida lahkhelisid administratsiooniga. Esimeseks kohustuslikuks instantsiks töötajate ja administratsiooni vaheliste töötülide lahendamisel on *töötülide komisjon*. Komisjoni koosseisu kuulub võrdne arv alatisi esindajaid administratsiooni ja ametiühingukomitee poolt. Komisjon on kohustatud töötülid läbi arutama viie päeva jooksul, arvates avalduse saabumise päevast. Töötülid loetakse lahendatuks siis, kui pooled on jõudnud ühisele kokkuleppele. Kui töötaja pole nõus töötülide komisjoni otsusega, võib ta pöörduda *ametiühingu kohaliku komitee* poole. See on teine instants töötülide lahendamisel. Vabriku-, tehase- ja kohalikud komiteed vaatavad saabunud töötülidealased avaldused ja kaebused läbi seitsme päeva jooksul. Juhul kui töötaja pole kohaliku ametiühingukomitee otsusega nõus, võib ta asja anda *rahvakohtusse* (ettevõtte asukoha järgi). Komisjon ei aruta vallandamisküsimusi, kui vallandamine toimub ametiühingukomitee nõusolekul (sel juhul võib töötaja pöörduda vahetult kohtusse), samuti ettevõtte juhtijate ja nende asetäitjate, tsehhiülemate ja meistrite vallandamise või teisele töökohale üleviimise küsimusi.

Töötülide teise rühma moodustavad meil väga harva esinevad kollektiivi tülid administratsiooniga, näiteks töönormide kehtestamisel või kollektiivlepingu teiste punktide kinnitamisel. Need vaidlused lahendatakse administratsiooni ja ametiühingu vahelise kokkuleppega. Kui nad aga omavahel ei saavuta kokkulepet, siis peavad töötüli lahendama kõrgemalseisvad ametiühingu- ja majandusorganid.

Me juba kõnelesime, et sotsialismi ajal kehtib kulutatud töö hulga ja kvaliteedi järgi jaotamise printsiip. Vaatleme, kuidas see praktiliselt toimub.

Töölise poolt kulutatud töö hulk määratakse kindlaks töö *normeerimisega*. Tehakse vahet aja- ja töönormi vahel. *Ajanorm* võimaldab kindlaks määrata, mitu tundi, minutit või isegi sekundit kulutab tööline toote või detaili valmistamiseks. *Töönorm* aga võimaldab kindlaks määrata, kui palju tooteid või detaile teeb tööline vahetuse, tunni, minuti või sekundi jooksul. Tähendab, normid on töölisele omamoodi ülesandeks.

Töötasu arvestamiseks ei piisa üksnes kulutatud töö hulgast. Oluline on veel see, et õigesti hinnataks ka töö kvaliteeti. Seda võimaldab teha *tariifisüsteem*, mis diferentseerib tööliste palga sõltuvalt nende kvalifikatsioonist, oskustest ja teadmistest, töö iseloomust, keerukusest ja ohtlikkusest (töötingimustest), samuti ka tööstusharude rahvamajanduslikust tähtsusest. Näiteks arvestatakse erinevusi kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö, raske ja kerge töö vahel, tehtud tööde keerukust ja vastutusrikkust. Igale töölisele määratakse vastavalt tema erialale ja kvalifikatsioonile *tariifijärk*. I kategooria antakse töölisele, kes teeb kõige lihtsamat tööd. Kõrgemad kategooriad peegeldavad töölise kvalifikatsiooni kasvu.

Töötasude suhte erinevate tööde vahel määravad kindlaks *tariifivõrgud*. Mida kõrgema kategooria tööline, seda suurem on palk. Kvalifitseeritud töö toob ühiskonnale rohkem kasu, sest teatud ajaühiku jooksul toodetakse rohkem ja parema kvaliteediga toodangut. Töölise kvalifikatsiooni määrab kindlaks kvalifikatsioonikomisjon ja see omistatakse talle administratsiooni ja ametiühingukomitee otsusega. Tööliste palga suuruse tunnis või päevas määravad kindlaks tariifipalgamäärad. Tööstuses kehtivad igale tööstusharule ühtsed tariifivõrgud ja -palgamäärad.

Iga kutseala puhul on tööde sellised karakteristikad antud *tariifi-kvalifikatsiooniteatmikes*, mis on välja töötatud iga rahvamajandusharu kohta. Teatmikest leiame teaduslikult põhjendatud alused tariifijärgu kindlaksmääramise kohta, mille järgi tuleb tasuda tehtud töö eest. Teatmikes on näidatud, mida nimelt peab iga vastava kategooria tööline teadma ja teha oskama.

Tükitööpalga vormi kasutatakse seal, kus töö on normeeritud ja on võimalik arvestada selle kulu iga töölise kohta. Ajatöötasu puhul (näiteks automatiseeritud või konveiertootmise ja muude tänapäeva tootmisviiside puhul) saab tööline palga teatud faktili-

selt töötatud aja eest. *Ajatasul* on ka kõik juhtivad, insenertehnilised töötajad ja teenistujad.

Kehtivad töötasu süsteemid võivad muutuda. Näiteks ajendas majandusreform töötajate premeerimise erinevaid vorme, sealhulgas täiendavat hüvitamist töötulemuste eest aasta kokkuvõttes (nõndanimetatud kolmeteistkümnenda kuu palk). Täiustades töötasude süsteemi, hoolitseb riik selle eest, et stimuleeritaks kõrge produktiivsusega tööd, ühendataks üksiku töötaja huvid kollektiivi ja ühiskonna huvidega.

§ 29. TÖÖTAJATE ÜHISKONDLIKUD ORGANISATSIOONID.

Tähtis koht nõukogude ühiskonna poliitilises süsteemis on töötajate ühiskondlikel organisatsioonidel. Tegutsedes Kommunistliku Partei juhtimisel ja tihedas kontaktis riiklike organitega, võimaldavad need rahuldada ühiskonna erinevate kihtide (tööliste ja teenistujate, noorsoo, naiste, loominguliste töötajate jne.) mitmekesiseid huve, täidavad kasvatuslikke funktsioone, on nõukogude inimeste kollektivistlike vilumuste ja organisaatorlike võimete kujundamis- ning avaldumisorganeiks.

Ühiskondlikud organisatsioonid tegutsevad töörahva vabatahtlike koondistena ja neil on igaühel oma põhikiri. Kõige massilisemateks ühiskondlikeks organisatsioonideks on ametiühingud, komsomol, kooperatsioon, teaduslikud, tehnilised, spordi- ja kultuuriühingud. Praktiliselt hõlmavad need kogu meie maa täiskasvanud elanikkonna.

Ametiühingud. Tööliste ja teenistujate kogu tööelu on seotud ametiühingutega. Ametiühinguorganisatsioon on igas tööstusettevõttes, igal ehitusel, igas sovhoosis, asutuses ja õppeasutuses. Ametiühingusse kuulub üle 93 miljoni inimese. Praktiliselt hõlmab see kogu töölisklassi, enamikku intelligentsist, sealhulgas kõiki, kes töötavad rahvamajanduses, rohkearvulist põllutööliste armeed.

Nagu nähtub nimetusest endast, ühendavad ametiühingud töötajaid ametialaste tunnuste järgi. Kapitalismi tingimustes satuvad ametiühingud tööliste ja teenistujate erinevate kihtide huve kaitstes paratamatult konflikti kodanliku riigiga. Meie ühiskonnas pole sellistel konfliktidel paika, sest sotsialistlik riik on töörahva riik. Püüdes rahuldada tööliste ja teenistujate erinevate kihtide vajadusi, on ametiühingud tihedas koostöös riiklike organisatsioonidega. Kõik üleskerkivad küsimused lahendatakse selliselt, et teatud töötajakihtide ametialased huvid ei oleks vastuolus ühiskonna teiste kihtide huvidega. Seejuures on sotsialismi ajal kõigi töötajate peamiseks huviks kiirendada sotsialistliku tootmise arengut, luua soodsad tingimused meie ühiskonna heaolu ja kultuuri tõusuks.

V. I. Lenin nägi ametiühingutes kasvatustöö, väljaõppe, töötajate tootmistöö juhtimisse kaasatõmbamise organiseerijat, majandamise kooli, kommunismi kooli.

Ametiühingud võtavad osa rahvamajanduse arendamise tähtsamate ülesannete lahendamisest — riiklike plaanide väljatöötamisest kuni iga ettevõtte töö juhtimiseni. Ametiühingu vabriku-, tehase- või kohalik komitee sõlmib administratsiooniga kollektiivlepingu. Tal on õigus osa võtta tootmisplaani koostamisest (arutada seda ametiühinguliikmete koosolekul ja nõuda selles muudatusi), ära kuulata ettevõtte juhataja informatsiooni majandusliku tegevuse kohta ja vajaduse korral tõsta kõrgemalseisvate majandusorganisatsioonide ees üles küsimus hooletu tootmisjuhi asendamise või tema distsiplinaarvastutusele võtmise kohta. Kaitsta töötajate seaduslikke huve — see on ametiühingute üks tähtsamaid ülesandeid.

Ametiühingud tõmbavad töölisi ja teenistujaid kaasa sotsialistlikku võistlusse nii oma ettevõtte ulatuses kui ka teiste ettevõtetega. Nad organiseerivad liikumist kommunistliku suhtumise eest töösse. Ametiühingud korraldavad massilisi leiutustegevuse ülevaatusi. Tähtsal kohal nende tegevuses on eesrindlike töömeetodite levitamine, töötajate loova vastastikuse abi korraldamine. Ametiühingukomiteed võitlevad tööliste, inseneride ja teenistujate kvalifikatsiooni tõstmise eest. Tõmmates töötajaid kaasa tootmistöö juhtimisse, organiseerivad ametiühingud koos administratsiooniga tootmisnõupidamisi.

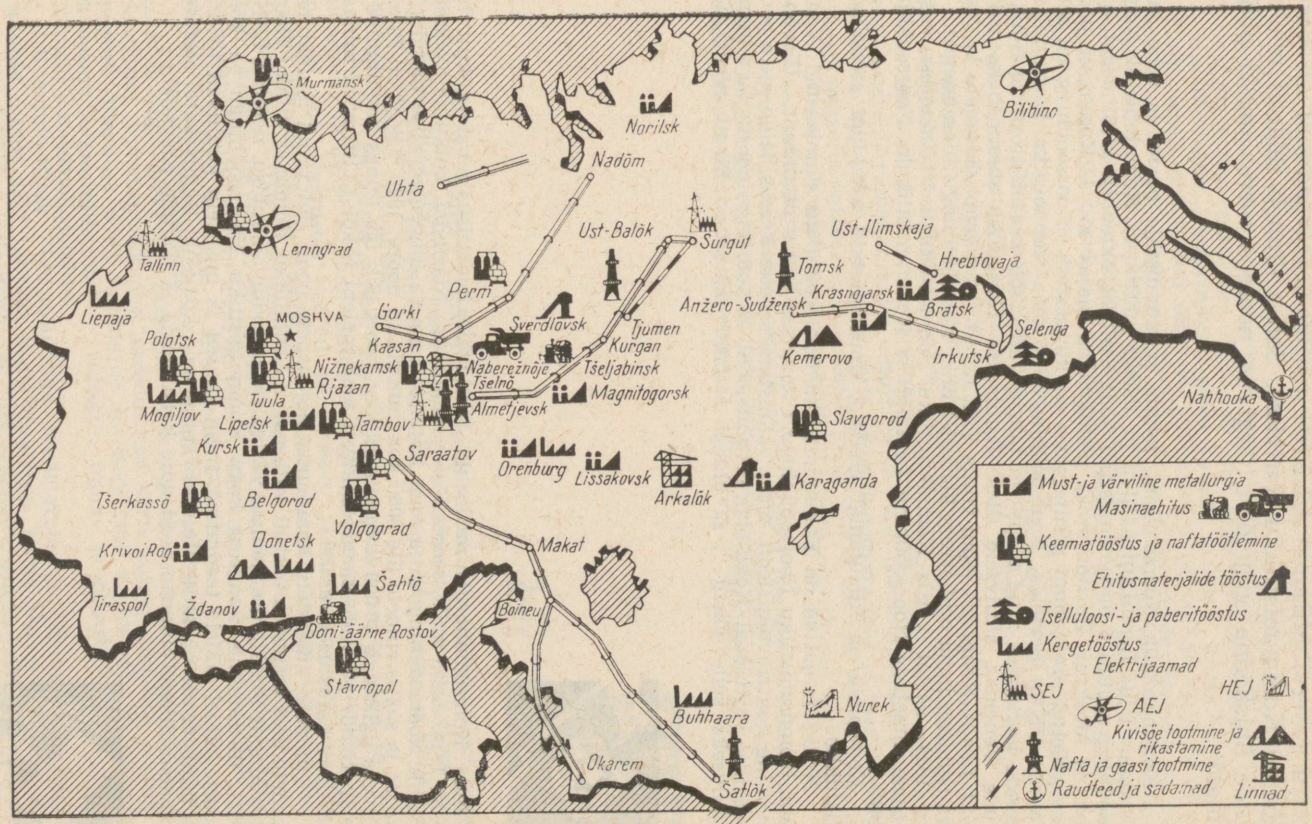
Ametiühingul lasub hoolitsus töötajate tervise ning kultuuriliste ja eluolustikuliste vajaduste rahuldamise eest.

Koos ettevõtte administratsiooniga jaotavad vabriku- ja tehasekomiteed elamispinda. Nad juhivad ravilate, sanatooriumide, puhkekodude, turismibaaside jne. võrku. Nende korraldada on laste paigutamine lastesõimedesse ja -aedadesse, kooliõpilaste suvepuhkuse organiseerimine. Ametiühingutele on antud õigus kontrollida riiklikku ja kooperatiivkaubandust, ühiskondlikku toitlustamist, elukondlikku teenindamist.

Ametiühingud on suur kultuurijõud. Nende halduses on kultuuripaleed, klubid ja raamatukogud.

Kõike seda kokku võttes on arusaadav, miks ametiühingud on meil mitte ainult kõige massilisem töötajate organisatsioon, vaid on ka endale saanud tähtsa koha kogu meie maa ühiskondlik-poliitilises elus.

Noorsooühing. Meie maa noored inimesed veedavad oma elu paremast ajast üle kümne aasta leninliku komsomoli ridades. Komsomoli tähtsuse meie maa elus määrab ära juba see, et ta pole lihtsalt noorsoo-organisatsioon, vaid *Kommunistlik Noorsooühing*, kellel on kõige tihedam side parteiga, töötab tema juhtimisel ja on tema võitluskaaslane sirguva põlvkonna kommunistlikul kasvatamisel ja uue ühiskonna ehitamisel. Ükski organisatsioon ei

Murmansk
Norilsk
Bilibino
Nadõm
Uhta
Ust-Balõk
Surgut
Ust-Ilimskaja
Hrebtovaja
Leningrad
Tallinn
Liepaja
Perm
Tomsk
Krasnojarsk
Bratsk
Anžero-Sudžensk
MOSHVA
Gorki
Sverdlovsk
Tjumen
Kaasan
Kurgan
Kemerovo
Selenga
Irkutsk
Polotsk
Nižnekamsk
Naberežnõje Tšelno
Tšeljabinsk
Rjazan
Magnitogorsk
Tuula
Almetjevsk
Nahhodka
Mogiljov
Lipetsk
Tambov
Slavgorod
Kursk
Saraatov
Orenburg
Lissakovsk
Arkalõk
Karaganda
Tšerkassõ
Belgorod
Volgograd
Krivoi Rog
Donetsk
Makat
Šahtõ
Tiraspol
Ždanov
Boineu
Doni-äärne Rostov
Stavropol
Buhhaara
Nurek
Okarem
Šatlõk
Must- ja värviline metallurgia
Masinaehitus
Keemiatööstus ja naftatöötlemine
Ehitusmaterjalide tööstus
Tselluloosi- ja paberitööstus
Kergetööstus
Elektrijaamad
SEJ
HEJ
AEJ
Kivisõe tootmine ja rikastamine
Nafta ja gaasi tootmine
Raudteed ja sadamad
Linnad

anna nii palju partei liikmeid kui komsomol — NLKP ammendamatu reserv. Miljonid ÜLKNÜ parimad kasvandikud on vastu võetud Kommunistlikku Parteisse. Selles ilmneb selgesti nõukogude ühiskonna sugupõlve järgivus, noorsoo toetus partei poliitikale.

Kommunistlik Noorsooühing tekkis kommunistide partei ja selle juhi Vladimir Iljitš Lenini initsiatiivil ja otsesel juhtimisel. Kommunistlik Noorsooühing asutati I ülevenemaalisel kongressil 29. oktoobril 1918. aastal, mis toimus Moskvas Haritonjevski põiktänavas majas nr. 4. Kongressi poolt vastuvõetud programmi põhiteesides oli kirjutatud: «Noorsooühing on solidaarne VK(b) Parteiga, Noorsooühing seab oma eesmärgiks kommunismi ideede levitamise ning töölis- ja talurahvanoorsoo kaasatõmbamise Nõukogude Venemaa aktiivsele ülesehitamisele.» Kongressi auesimeheks valiti V. I. Lenin. Kongressi lõpul võttis V. I. Lenin vastu grupi delegaate ja vestles nendega kaua olukorrast kohtadel ning Noorsooühingu ülesannetest.

1924. aastal võttis Kommunistliku Noorsooühingu VI kongress vastu otsuse nimetada Noorsooühing *Leninlikuks* Kommunistlikuks Noorsooühinguks.

Komsomol on kirjutanud eredaid, unustamatuid lehekülgi sotsialismi ajalukku.

Kodusõja-aastad on Kommunistliku Noorsooühingu sünniaastad. Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress teatas pidulikult: «Ülevenemaaline kontrrevolutsioon, mida valmistatakse ette lõunas, leiab meie poolt väärilise vastulöögi. Kogu oma revolutsioonilise hoo, kogu noorusjõu anname võitluseks selle vastu... Ei ühtegi sammu tagasi!... Elagu nõukogude

1928

võim!» Komsomoliorganisatsioonid läksid täies koosseisus vabatahtlikult rindele. 1919. aasta mais, seoses tõsise olukorraga Idarindel, kuulutas Kommunistlik Noorsooühing välja oma liikmete esimese ülevenemaalise mobilisatsiooni ja saatis rindele üle 3000 kommunistliku noore. 1920. aastal oli Punaarmees ligikaudu 70 000 kommunistlikku noort ehk iga kuues kommunistlik noor. Nende päevade kangelaslikkust toob meieni Nikolai Ostrovski romaan «Kuidas karastus teras».

Kümnete tuhandete kommunistlike noorte poolt ilmutatud lahinguliste teenete eest kodusõja-aastail autasustati Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut Punalipu ordeniga. Võttes vastu kodumaa autasu, teatas ÜLKNÜ VIII üleliiduline kongress kogu Kommunistliku Noorsooühingu ja kõigi noorte nimel: «Meie teadmised, meie lihased ja meie elu kuuluvad tööliste ja talupoegade võimule. Me ei säästnud neid kodusõja leegitsevatel aastatel, kahetsusohketa anname need uute katsumuste ja võitude päevadel.»

1931

Rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö aastad. Juba 1920. aastal, Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil, seadis V. I. Lenin kommunistlike noorte ette ülesande õppida kommunismilt seda, kuidas aktiivselt osa võtta maa majanduslikust ülesehitusest, põlluharimise ja tööstuse reorganiseerimisest kaasaja tehnilisel tasemel. Ta kutsus kommunistlikke noori üles olema löögirühmaks, kes igasuguse töö juures oma initsiatiivi ilmutaks.

Kommunistlik Noorsooühing aitas parteil taastada imperialistliku ja kodusõja poolt purustatud tööstust, transporti ning põllumajandust. Kommunistlikud noored püstitasid tehaste ja elektrijaamade korpusi, rajasid taigas ja kõrbeliivas raudteid, ehitasid uusi linnu. Dneprogess, Magnitogorsk, Kuzbass, Komsomolsk Amuuri ääres, Donetsk, Moskva metroo — see pole kaugeltki täielik loend Kommunistliku Noorsooühingu industriaalse tee etappidest.

1931. aasta jaanuaris autasustas valitsus Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut Tööpunalipu ordeniga initsiatiivi eest lööktöö ja sotsialistliku võistluse korraldamisel, mis tagasid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimese viie aasta plaani eduka täitmise.

Partei kutsel võitlesid kommunistlikud noored ja noored ennastsalgavalt põllumajanduse kollektiviseerimise eest. Kommunistlik Noorsooühing korraldas massilisi retki saagi koristamiseks, aitas ette valmistada traktoriste, kombainereid, mehhaanikuid, autojuhte ja teisi põllumajanduse mehhanisaatoreid. Ta asutas maal maanoorte koole, lugemistaresid ja raamatukogusid, propageeris agrotehnilisi teadmisi ning võitles ebausu ja eelarvamuste vastu. Noori entusiaste ei kohutanud kulakute püssikuulid ega metsikud piinamised basmatšide poolt.

Kommunistlikud noored ja noored vallutasid teaduse ja kultuuri kõrgusi. Kommunistlik Noorsooühing aitas parteil lahendada üht sotsialistlikku ülesehitustöö tähtsamat küsimust — oma rahvaintelligentsi loomise prob-

1945

leemi. Paljud suured nõukogude teadlased, kellele kuulub ülemaailmne tunnustus, tulid teadusse komsomoli lähetuskirjaga. Kommunistliku Noorsooühingu ridadest on võrsunud andekaid partei-, nõukogude ja majandustöötajaid ning sõjaväelasi.

Suure Isamaasõja aastad. Vabatahtlikult läks rindele sadu tuhandeid noormehi ja neide. «Tahan minna lahingusse kommunistliku noorena,» kirjutasid oma avaldustes noored sõjamehed. 11 000 sõjamehest, kellele on antud Nõukogude Liidu kangelase nimetus, olid 7000 kommunistlikud noored ja Kommunistliku Noorsooühingu kasvandikud. Kahekordsete Nõukogude Liidu kangelaste hulgas on 60 Kommunistliku Noorsooühingu kasvandikku. Komsomoli kasvatusliku kooli on teinud läbi kolmekordsed Nõukogude Liidu kangelased Ivan Koževdub ja Aleksander Pokrõškin.

Koos kommunistidega olid kommunistlikud noored esimeste partisanisalkade organiseerijaiks fašistlike vägede poolt ajutiselt okupeeritud territooriumil. Partisanisalkadest moodustasid 60% kommunistlikud noored ja noored. Vaenlase poolt vallutatud territooriumil tegutsesid põrandaalused komsomoliorganisatsioonid — rajooni-, linna- ja oblastikomiteed — ning ilmusid komsomoliajalehed.

Kommunistliku Noorsooühingu kartmatute ja mehiste poegade ja tütarde nimed said tuntuks kogu maailmas. Nagu legendid elavad rahva seas edasi Viktor Talalihhini ja Juri Smirnovi, Aleksander Matrossovi ja Gafur Mamedovi, Liisa Tšaikina ja Marite Melnikaite, Nikolai Gastello ja

Feodossi Smoljatškovi, Manšuk Mametova ja Zoja Kosmodemjanskaja, «Noore Kaardiväe» ja «Partisanisädeme» sangarite kangelasteod.

«Töötada enda ja rindele läinud seltsimehe eest,» — selline oli tööstuses ja põllumajanduses töötavate kommunistlike noorte deviis. Sadu tuhandeid alaealisi läks otse koolipingist tehaste tsehhidesse, õppis kiiresti käsitsema masinaid. Komsomoli šefluse all olnud õppeasutused valmistasid tööstusele ja transpordile ette üle kahe miljoni noortöölise. Kommunistlik Noorsooühing korraldas üleliidulisi noorsoo pühapäevakuid ja andis teenitud raha riigikaitsefondi ning orbudeks jäänud laste abistamise fondi.

Väljapaistvate teenete eest, mida Kommunistlik Noorsooühing osutas kodumaale Suure Isamaasõja aastail, ning suure töö eest nõukogude noorsoo kasvatamisel kodumaale piiritu ustavuse vaimus autasustati teda 1945. aasta juunis Lenini ordeniga. Nõukogude Liidu ordenitega autasustati eriti silmapaistnud komsomoliorganisatsioone ja komsomoliajalehti.

1948

1956

1968

Sõjajärgseil aastail sammus Kommunistlik Noorsooühing jälle rahuliku loova töö eesliinil. Noorte — elektrijaamade, raudteemagistraalide ja uute linnade ehitajate, uudismaa alistajate ja kosmose vallutamise pioneeride töökangelasteod on läinud suurepäraste lehekülgedena Nõukogude kodumaa ajalukku. Edu eest töös ja noorsoo kasvatamisel on leninlikku komsomoli viimaseil aastail autasustatud 2 Lenini ordeniga ja seoses 50. aastapäevaga Oktoobrirevolutsiooni ordeniga.

Komsomoli ridades on praegu üle 30 miljoni noormehe ja neiu. ÜLKNÜ juhib otseselt Vladimir Iljitš Lenini nimelist laste kommunistlikku pioneeriorganisatsiooni. Partei usaldas komsomolile tähtsa töölõigu sirguva põlvkonna kasvatamisel.

Noored inimesed (kuni 30 aastased) moodustavad üle poole meie maa elanikkonnast. Nad töötavad meie maa suurehitustel, elektrijaamades ja tehastes, teadusliku uurimise instituutides ja laboratooriumides, kolhoosides ja sovhoosides. Praegu on võimatu ette kujutada sellist majandus- või kultuuriala, kus ei leiaks rakendamist noorte ja kommunistlike noorte energia, looming ja taotlused.

Nõukogude noorsugu, kelle eesotsas seisab Kommunistlik Noorsooühing, võtab aktiivselt osa rahvusvahelisest demokraatliku noorsoo liikumisest ja võitleb rahu eest. ÜLKNÜ koos teiste maade demokraatlike noorsoo- ja üliõpilasorganisatsioonidega asutas Ülemaailmse Demokraatliku Noorsoo Föderatsiooni (ÜDNF) ja Rahvusvahelise Üliõpilasliidu (RÜL) — kõigi maade progressiivse noorsoo ja üliõpilaste organisatsioonid.

Komsomoli löökehitused, üliõpilaste ehitusmalevad, noorte tootmisbrigaadid, suvised töö- ja puhkelaagrid — kõik see on muutunud kümnete tuhandete noormeeste ja neidude elukooliks.

Kommunistlikud noored peavad oma südameasjaks aktiivset osavõttu elamu- ja kultuuri- ning elukondlike hoonete ehitusest, kerge- ja toiduainetetööstuse ning teenindussfääri edasiarendamisest.

Viimastel aastatel on sadu tuhandeid noori sõitnud komsomoli lähetuskirjaga komsomoli löökehitustele, täiendanud ehitajate ridu Norilski ja Sumgaiti ehitusplatsidel ning Bratski ja Krasnojarski hüdroelektrijaama jpt. ehitamisel. Kommunistlikele noortele omase lööktööga arenevad edasi Siberi, põhjapiirkonna, Kaug-Ida tootlikud jõud, võetakse osa energeetika-, metallurgia-, keemia-, nafta-, gaasi-, tselluloosi- ja paberitööstuseettevõtete ehitamisest ning transpordi rajamisest, põllumajanduses uue tehnika rakendamisest ja maaparandustöödest.

Kommunistlikud noored maal võitlevad maa parema ärakasutamise, põllukultuuride kasvatamise progressiivse tehnoloogia juurutamise, kindla söödabaasi loomise, loomafarmides töömahukate protsesside mehhaniseerimise jne. eest. Maanoorte hulgas on laialdaselt levinud liikumine kutsealaste teadmiste omandamiseks.

1970. aasta maikuus toimus ÜLKNÜ XVI kongress. Kongress kutsus noortöölisi üles andma väärikas panus sotsialistliku majanduse edasiarendamisse, kõigi tema harude intensiivistamisele, aktiivselt võitlema teaduse ja tehnika saavutuste juurutamise eest tööstuses ja põllumajanduses, tugevdama maa kaitsevõimet. Järgides suure Lenini pärandit ja juhindudes Kommunistliku Partei näpunäidetest, näeb komsomol, nagu varemgi, oma põhilist ülesannet noorsoo kasvatamises kommunistliku ideelisuse, sotsialismi- ja kommunismiüritusele andumuse ning proletaarsele internatsionalismile ja sotsialistlikule patriotismile ustavuse vaimus.

NLKP XXIV kongressi otsuste täitmiseks, võitluseks üheksanda viie aasta plaani täitmiseks annab komsomol, kogu noorsugu oma teadmised, jõu ja oskused.

Kooperatiivsed organisatsioonid. Eespool kõneldi kolhoosidest kui *majanduslikest* organisatsioonidest. Kuid kolhoosid on samaaegselt ka talurahva *ühiskondlikud* organisatsioonid.

Kolhoos on kooperatiiv, s. t. talupoegade vabatahtlik seltsimehelik koondis kollektiivse tootmise ja ühiskondliku omavalitsuse alustel. Kolhoosnikud ise otsustavad üldkoosolekutel selliseid eluliselt tähtsaid küsimusi nagu juhatuse ja esimehe ning revisjonikomisjoni valimine, artelliliikmete vastuvõtmine ja väljaheitmine, rahaliste vahendite kasutamise kord, töönormid ja -hinded, töötamise kohustuslik miinimum ühismajandis, määravad kindlaks õueaiamaa suuruse jne. Suurtes kolhoosides lahendavad kolhoosnikud paljusid küsimusi volinike koosolekuil ja brigaadide koosolekuil. Töötavad üldkoosoleku alalised komisjonid. See võimaldab kõigil kolhoosnikel osa võtta kolhoosielu puudutavate küsimuste arutamisest.

Kolhoosidele on antud suured võimalused tootmistöö planeeri-

misel ja organiseerimisel. Nad lahendavad iseseisvalt kolhoosiasulate heakorrastamise ja hoonestamise küsimusi, lastesõimede ja -aedade, koolide, haiglate, klubide, raamatukogude jne. ehitamise küsimusi.

Kolhooside demokraatia edasiarendamise eesmärgil loodi Kolhooside Liidu Nõukogu ning kolhooside rajooni-, oblasti-, kraija vabariiklikud nõukogud. Need nõukogude talurahva valitavad organid aitavad koordineerida majanduslikku tegevust maal, üldistavad kolhoosiehituse kogemusi.

Meie maal loodud *tarbijate kooperatiivid* tegelevad kaubandusega maarajoonides, organiseerivad põllumajandussaaduste ülejääkide kokkuostu, teevad elanikkonnale teenustöid. *Majaehituskooperatiivid* aitavad kaasa elanikkonnale paremate elamistingimuste loomisel.

Mitmesugused ühingud. Meie maal on ka palju teisi ühiskondlikke organisatsioone, kes koondavad enda ümber inimesi kas elukutse või mingisuguste eriliste huvide järgi (näiteks jahindusklubid, kalaspordiühingud jne.). Ühed neist organiseerivad rahvahulkade teaduslikku ja kultuurilist tegevust. Sellised on üleliiduline ühing «Teadus», pedagoogide, meditsiini- ja teiste teadusalade töötajate ühingud ja seltsid, arvukad teaduslik-tehnilised ühingud, ratsionaliseerijate ja leiutajate ühingud, kirjanike, ajakirjanike, heliloojate, kunstnike, kineastide, arhitektide ja teiste loominguliste töötajate liidud.

Teised ühingud organiseerivad kehakultuuriliikumist, propageerivad riigikaitsealaseid teadmisi jne. Sellised on spordiühingud ja organisatsioonid, ALMAVÜ (Armee, Lennu- ja Mereväe Vabatahtlik Ühing).

Suurt humaanset osa etendavad Punase Risti ja Punase Poolkuu Selts, looduskaitse selts, ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ühing jt.

Suur hulk vabatahtlikke ühinguid organiseerib nõukogude inimeste võitlust rahu eest, arendab sõprust teiste maade rahvastega. Sellised on välismaaga sõpruse ja kultuurisidemete arendamise ühingud, Nõukogude Liidu Rahukaitsekomitee, Nõukogude Naiste Komitee, NSV Liidu Noorsoo-organisatsioonide Komitee.

Kõik need ja teised arvukad vabatahtlikud liidud töötavad ühiskondliku tegevuse printsiipidel. Nende mõjusfäär hõlmab miljonilisi rahvahulki.

Kogu oma spetsiifikale vaatamata taotlevad ühiskondlikud organisatsioonid lõppude lõpuks üht eesmärki — arendada töötajate initsiatiivi ja aktiivsust, abistada parteid ja riiki kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisel.

Kõigi ühiskondlike organisatsioonide ja liitude tegevust organiseerib ja ühendab Kommunistlik Partei. Partei ei käsuta ühiskondlikke organisatsioone, vaid suunab nende tegevust peamiselt

vastava organisatsiooni tööst osavõtvate kommunistide kaudu, hoolitsedes selle eest, et nad täie innu ja armastusega aitaksid kaasa töötajate üha laialdasemale osavõtule ühingu juhtimisest. Massiühingud ja -organisatsioonid püüavad oma tegevusega viia järjekindlalt ellu partei — sotsialistliku ühiskonna tunnustatud juhi ja kõige autoriteetsema ühiskondlik-poliitilise organisatsiooni poliitikat.

§ 30. SOTSIALISMI ARENEMISETAPID.

Võit on täielik ja lõplik. Nõukogude ühiskonna majandusliku ja sotsiaal-poliitilise korra tundmine võimaldab aru saada meie arengu ja kommunismile edasiliikumise üldhinnangute mõttest. Sellised hinnangud on andnud Kommunistliku Partei kongressid ühiskonna arengu kokkuvõtete marksistlik-leninliku analüüsi põhjal.

Juba enne sõda tehti järeldus *sotsialismi täielikust võidust* NSV Liidus. Too järeldus põhines sellel, et 1) kõik peamised tootmisvahendid läksid eraomandusest üle ühiskondlikuks omanduseks, kõigis rahvamajandusharudes valitsesid sotsialistlikud tootmissuhted; 2) kapitalistliku anarhia ja konkurentsi asemele tuli majanduse plaanipärane arendamine, jõustusid printsiibid «Kes ei tööta, see ei söö!» ja «Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi!»; 3) lakkasid olemast ekspluataatorlikud klassid, ühiskonnas säilisid ainult töötavad klassid ja elanikekihid; 4) tehti lõpp rahvuslikule rõhumisele ja antagonismile, kindlustus rahvuste võrdõiguslikkus, nende ühinemine vennalikku liitu; 5) tugevnes proletariaadi diktatuur ja nõukogude võim kui tema riiklik vorm, kodanlik õigus asendus sotsialistlikuga; 6) rahvahulkade teadvuses süvenesid sotsialistliku patriotismi ja proletaarse internatsionalismi ideed, marksism-leninism muutus ühiskonnas valitsevaks ideoloogiaks.

Võttes kokku nende muutuste mõtte, võib öelda, et kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi põhiküsimus, mille äärmise täpsusega oli formeerinud V. I. Lenin («kes-keda»), oli lahenenud sotsialismi kasuks. Nüüdsest peale mitte ainult ühiskonnamehhanismi üksikud elemendid, sektorid ja osad, vaid kogu ühiskond — tema majanduslik baas, poliitiline pealisehitis ja valitsev ideoloogia — korraldati põhiliselt ümber uutel alustel ja kogu ühiskond omandas sotsialistliku iseloomu.

Sõjajärgseil aastail täienes järeldus sotsialismi täielikust võidust järeldusega tema *lõplikust võidust*. Selle järelduse tähendus muutub selgeks, kui tuletada meelde, et sotsialismi ülesehitamine NSV Liidus toimus olukorras, kus ta oli ümbritsetud kapitalistlikest riikidest. Kui tugev sotsialistlik kord iseenesest ka polnud, püsis siiski pidevalt imperialistliku interventsiooni oht, mille edu korral oleks meie maal paratamatult taastatud kapitalism.

Pärast Teist maailmasõda muutus olukord täielikult. Fašismi purustamine, mis tohutult tõstis NSV Liidu rahvusvahelist autoriteeti, sotsialistliku revolutsiooni võit mitmetes Euroopa ja Aasia maades, kommunistliku ja ülddemokraatliku liikumise arenemine, rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse tõus — kõik see viis jõudude uuele vahekorrale maailmaareenil. Praegu, mil mõiste «kapitalistlik ümbruskond» on läinud ajalooarhiivi, mil sotsialistlik maailmasüsteem avaldab üha suuremat mõju rahvusvahelistele sündmustele, mil nõukogude rahva tööga on loodud võimas majandus ja võitmatu riigikaitse, on meil täielik alus pidada sotsialismi võitu NSV Liidus lõplikuks. Isegi sotsialismi vaenlased on sunnitud tunnistama, et nii sisemiste tingimuste kui ka Nõukogude riigi rahvusvahelise positsiooni seisukohalt on sotsialistlik kord meie maal vankumatu.

Arenenud sotsialistlik ühiskond. Järeldused sotsialismi täielikust ja lõplikust võidust NSV Liidus ei tähenda mingil määral, et uut ühiskonda peaks vaatlema kui muutustele allumatut, millel pole vajadust enam täiustuda. Vastupidi, just pärast põhiliste revolutsiooniliste ümberkujunduste lõpuleviimist, pärast seda, kui kõik ühiskondliku elu põhilised institutsioonid on kaotanud kapitalistliku ja omandanud sotsialistliku iseloomu, avaneb võimalus majanduse kiireks kasvuks, rahva heaolu tõusuks, kultuuri õitsenguks, ühiskonna arenemise mitmekülgsete ja üha keerulisemate ülesannete lahendamiseks. V. I. Lenin ütles, et tähtis on «endale selgeks teha, kuivõrd lõpmatult valelik on tavaline kodanlik kujutlus, nagu oleks sotsialism midagi surnut, tardunut, korraga igaveseks ajaks antut, kuna aga tõeliselt *alles* sotsialismiga algab kiire, õige, tõeliselt massiline edasiliikumine kõigil ühiskondliku ja isikliku elu aladel elanikkonna *enamiku*, hiljem aga kogu elanikkonna osavõtul».[1]

Täiesti arusaadav, et areng ei toimu mitte ainult majanduse ja kultuuri alal, vaid ka ühiskondlike suhete süsteemis. Ühiskondlikud suhted, ühiskondliku elu vormid võivad oma sisult olla vaesemad või rikkamad, vähem või rohkem valmid. Sel määral, kuidas sotsialismi süsteem täiustub ja üha valmima kuju omandab, on alust kõnelda sellest, et sotsialistlik ühiskond läheb üle uude, veel kõrgemasse etappi. Sellisele järeldusele tuli NLKP XXIV kongress meie arengust tehtud kokkuvõtete analüüsi põhjal. Nagu öeldakse partei XXIV kongressil esitatud NLKP Keskkomitee aruandekõnes, on NSV Liidus üles ehitatud *arenenud sotsialistlik ühiskond.*

Millised jooned on siis omased arenenud sotsialismile?

Ennekõike *kõrged kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed näitajad majanduse ja kultuuri alal ning rahva heaolu taseme tõusus.*

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 440—441.

Sellest, kuivõrd arenenuks on muutunud NSV Liidu rahvamajandus, võib otsustada järgmiste arvude põhjal: 1972. aastal oli meie maa tööstustoodangu maht 100 korda suurem kui 1913. aastal ja 14 korda suurem kui 1940. aastal. Võrreldamatu on meie majandus ennesõjaaegse tasemega ka kvaliteedi suhtes, ta on varustatud eesrindliku tehnikaga, tema käsutuses on kvalifitseeritud kaader.

Objektiivset hinnangut majandusliku arenemistaseme kohta ei vajata mitte ainult selleks, et võrrelda sellega, mis meil oli eile, vaid ka selleks, et võrrelda sellega, mis on täna teistes maades, s. t. maailma tasemel. Selline võrdlemine on küllalt ilmekas. Kvantiteedi seisukohalt on NSV Liit toodangu mahu poolest maailmas kindlalt teisel kohal, hõlmates 1/5 maailma tööstustoodangust (muutumatuks ei jää ka sõnade «teisel kohal» sisu: enne sõda tähendas see 40% USA toodangust, nüüd aga 75%). Kvaliteedi seisukohalt hakkas NSV Liit esimesena maailmas uurima kosmost rakettide, kosmoselaevade ja teaduslike laboratooriumidega — tehnikaga, mis kujutab endast teaduse ja tehnika viimast sõna.

Nii Maa tehiskaaslased kui ka maailma suurimad hüdroelektrijaamad annavad tunnistust mitte ainult majanduse, vaid ka kultuuri kõrgest arenemistasemest. Lisaks sellele veel üldine kaheksaklassiline haridus, miljon teaduslikku töötajat (üle 1/4 kogu maailma teaduslikest töötajatest), ligi 5 miljonit üliõpilast ja peaaegu 24 miljonit spetsialisti, kes on saanud ettevalmistuse kõrgemas või keskeriõppeasutuses aastatel 1918—1970. Meie maa on esikohal maailmas klubide ja raamatukogude, teatrite ja muuseumide arvukuse, raamatute, ajalehtede ja ajakirjade hulga ning tiraaži poolest.

Nõukogude rahvas andis juba kaks-kolmkümmend aastat tagasi kaaluka osa üldinimliku kultuuri varasalve. Rikkalik baas, soodsad tingimused talendi esilekerkimiseks ja õitsenguks võimaldasid seda panust veelgi mitmekordistada. Tänapäeval elab ja töötab meie maal tuhandeid inimesi — teadlasi ja insenere, kirjanikke ja poeete, maalikunstnikke ja skulptoreid, heliloojaid ja muusikuid, režissööre ja näitlejaid, kes on oma loominguga võitnud ülemaailmse tunnustuse.

Niisama ilmekad on sotsialismi arengu tulemused rahva heaolu suhtes. 1913. aastast suurenes tööstus- ja ehitustööliste reaaltulu 1971. aastaks 5,7 korda, talurahval aga 12 korda. Kui võtta kolm viimast viisaastakut, siis 1975. aastaks ületab reaaltulu ühe elaniku kohta üle kahe korra 1960. aasta taseme. Märgatavalt on rikastunud ühiskondlike tarbimisfondide sisu. Väljamaksed ja soodustused elanikkonnale nendest fondidest (arvestatud ühe elaniku kohta) moodustasid 1960. aastal 127 rubla, 1970. aastal 263 rubla.

Suurel määral pole paranenud mitte ainult nõukogude inimeste korteritingimused, vaid nende jaoks on toodetud ka rohkearvuliselt elutarbelisi esemeid (mööblit, külmutuskappe, televii-

soreid ja raadioaparaate, pesumasinaid, sõiduautosid jne.), mida varem loeti kas luksuseks või polnud üldse saada. Tunduvalt on muutunud igasugune inimese teenindamise sfäär, tema eest hoolitsemine ühiskonna poolt. Meil on loodud laialdane lastesõimede ja lasteaedade, puhkekodude, sanatooriumide, haiglate, profülaktooriumide, turismibaaside, staadionide, basseinide jm. spordiehitiste võrk.

Rahva elatustaseme oluliseks näitajaks on inimeste keskmine eluiga. Nõukogude Liidus on see tõusnud peaaegu 70 eluaastale, olles maailma üks kõrgemaid.

Teiseks arenenud sotsialistliku ühiskonna iseloomujooneks on *sotsialistlike institutsioonide, ühiskondliku olemise ja teadvuse vormide küpsus.*

Seda küpsust ei saa lihtsalt mõõta. Väga harva väljendatakse seda arvudes, mis selgesti näitavad toimunud muudatuste ulatust ega vaja üksikasjalisi kommentaare. Kuid just meie maa majanduse, kultuuri ja rahva heaolu edusammudel põhineb sotsialistliku ühiskonna areng.

Võtame sotsialismi aluse — ühiskondliku omanduse. Esialgu võib näida, et see pole sõjaeelsega võrreldes üldse olulisi muutusi läbi teinud või kui, siis ainult suurenes kvantitatiivselt. Kuid see pole nii. Üheaegselt tootmisvahendite kasvuga (kvantitatiivselt ja kvalitatiivselt), mis loovad ühiskondliku jõukuse, tõusis märgatavalt nende ühiskonnastamise tase, ennekõike kooperatiiv-kolhoosliku omanduse arenemise arvel.

Oluliselt suurenes ühiskondlike tootmisvahendite kasutamise ja käsutamise tase, majandamise tase.

Asi on selles, et mitte kohe pole võimalik saada sotsialistliku majandamise meistriks: kindlaks määrata põhjendatud proportsioone tootmises ja jaotamises, omandada teaduslikku planeerimist, õppida täielikult kasutama majandusliku progressi selliseid võimsaid hoobasid nagu töötajate osavõtt ettevõtete juhtimisest ja sotsialistlik võistlus, lahendada paljusid teisi taolisi ülesandeid. Kõik see nõuab ettenähtud objektiivsete ja subjektiivsete tingimuste küpsemist, kõrge kvalifikatsiooni ja kogemustega kaadrit — töölisi, insenere ja tehnikuid, administraatoreid ja planeerijaid.

Ühiskondliku omanduse ja sotsialistliku majandussüsteemi küpsuse silmapaistvaks näitajaks on *ühiskondliku tootmise kasvav efektiivsus NSV Liidus.*

Uue korra küpsus *leiab väljenduse ka nõukogude ühiskonna sotsiaalses struktuuris.* See pole veel klassideta ühiskond, sest klasside lõplik kadumine saavutatakse alles täielikus kommunismis. Kuid ta pole ka enam sugugi mitte see, mis ta oli 30-ndate aastate keskpaiku, vahetult pärast sotsialismi võitu. Vastavalt ühiskonna arenemisele varisesid kokku barjäärid, mis jaotavad inimesed klassideks, lähenesid tööliste, talupoegade ja intelligentsi töö- ja olmetingimused, maailmatunnetus ja tavad, üha

enam ilmnesid ühised jooned, mis iseloomustavad neid kui võrdõiguslikke töötajaid.

Analoogilisi muutusi toimus ka rahvussuhetes. Meil on õigus sellest seisukohast kõnelda sotsialismi küpsusest sellepärast, et tänu leninlikule rahvuspoliitikale on tagatud kõigi meie maa rahvaste majanduse tõus ja kultuuri õitseng, ja selle põhjal on saavutatud juba mitte ainult poliitiline võrdõiguslikkus, vaid ka faktiline võrdsus. Tugevnes Suure Isamaasõja katsumused läbi teinud nõukogude rahvaste sõprus. See tugineb *rahvuste lähenemise, uue ajaloolise inimeste ühenduse — nõukogude rahva — lõpliku väljakujunemise objektiivsele protsessile.*

Ühiskonna majandusliku baasi arenemisega on seotud muutused tema vaimses elus. Marksismi-leninismi teooria pole enam lihtsalt domineeriv, s. t. teiste üle valitsev ideoloogia, vaid ta on praktiliselt saanud meie maa töörahva üldiseks maailmavaateks. Loomulikult ei tohi seda väidet mõista lihtsustatult: ühiskonna teadvuses säilib veel mitmesuguseid ebateadusliku mõtlemise vorme (eriti religioon). Endiselt jääb päevakorda ülesanne marksismi-leninismi teooria üha täielikumaks omandamiseks ja võitluseks kodanliku ideoloogia ning meie revolutsioonilise õpetuse igasuguste moonutuste vastu. Kuid nüüd peetakse seda võitlust juba täielikult vallutatud platsdarmiga.

Saavutada ühiskonna sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus — selles on leidnud oma peamise väljenduse sotsialismi arenemisprotsess. Sellise ühtsuse tingimustes langes ära vajadus proletariaadi diktatuuri kui klassi mahasurumise tööriista järele. *Sotsialistlik riik muutus kogu nõukogude rahva poliitiliseks organisatsiooniks.*

Seejuures *säilitab töölisklass oma avangardse osa,* sest et ta annab põhilise osa kommunismi ülesehitamisel, on seotud ühiskondliku tootmise kõige tähtsama sfääriga — suurtööstusega — ja et ta on arvulises ülekaalus. Õieti moodustavad töölised selles sotsiaalse keskkonna, mis on aluseks sotsiaalselt ühesuguse, s. t. klassideta ühiskonna järkjärgulisele kujunemisele.

Üldrahvalik riik on arenenud sotsialistliku demokraatia peamiseks poliitiliseks tööriistaks. On täiesti arusaadav, et just uue ühiskonnakorra küpsemise ajal avanevad täiel määral temas peituvad võimalused rahvahulkade osavõtuks juhtimisest, rahvakontrollist võimuorganite tegevuse üle, riigi mitmepalgeliste funktsioonide täitmise üle. Seejuures kasutatakse efektiivselt mõlemat rahvavõimu põhivormi — *esinduslikku* ja *otsest.*

Inimene võib juhtimisest osa võtta isiklikult või oma esindajate kaudu. Nii valivad kodanikud nõukogudesse kõige autoriteetsemaid inimesi, kes oma tööga on ära teeninud kõigi austuse, kel on organisatoorseid võimeid ja taktitunnet. Rahvasaadikud kui rahva esindajad lahendavad tema nimel ja tema ülesandel suuri ning väikesi riigiasju.

Peale selle võtavad miljonid inimesed riigiasjadest osa vahetult, näiteks ettevõtete, kolhooside, asutuste kollektiivide üldkoosolekutel, kus arutatakse kõige tähtsamaid tootmisalaseid küsimusi ja võetakse vastu ühiseid otsuseid.

Lahutamatult on otsene ja esinduslik demokraatia seotud ühiskondlikes organisatsioonides. Neid juhib parteibüroo, ametiühingu- ja komsomolikomitee ja muud valitavad organid. Kuid kõige tähtsamad küsimused arutatakse läbi üldkoosolekuil, kus otsused võetakse vastu hääletamise teel.

Täpselt niisamuti on asjad ka rahva isetegevuslikes organeis: majavalitsuse kaastöökomisjonides, koolide lastevanematekomiteedes, seltsimehelikes kohtutes, kõikvõimalikes rahvalikes nõukogudes ja komisjonides, milliseid meil on sadu tuhandeid. Kõik nad töötavad tihedas koostöös võimuesinduslike organitega — töörahva saadikute nõukogudega — parteiorganisatsioonide juhtimisel.

Sellised on meie maal ülesehitatud arenenud sotsialistliku ühiskonna põhijooned.

Küsimusi kordamiseks.

1. Milline on ühiskonna klassikoosseis sotsialismi ajal ning millega seletada töölisklassi juhtivat osa selles?
2. Milles peitub rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi jõud? Miks on kommunistid kodanliku natsionalismi halastamatud vaenlased?
3. Millised on Nõukogude riigi tegevussuunad?
4. Millised kohustused paneb riik nõukogude inimestele?
5. Milline on massiorganisatsioonide, sealhulgas komsomoli osa meie ühiskondlikus elus?
6. Millised on arenenud sotsialismi põhijooned?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Kasutades ajaloo õppimisel saadud teadmisi, püüdke võrrelda tsaari-Venemaa ja sotsialistliku Nõukogude Liidu elanikkonna sotsiaalset struktuuri. Kõrvutage seda kapitalistlike maade sotsiaalse struktuuriga.
2. Jutustage, kuidas kohalikud nõukogud tagavad rahvahulkade loova initsiatiivi ja omaalgatuse arendamist. Selleks et paremini mõista kohalike nõukogude tegutsemise mehhanismi, tutvuge kohaliku võimuorganiga. Korraldage koolis kohaliku nõukogu täitevkomitee töötaja esinemine.
3. Korraldage vestlus teemal «Milline on komsomoli osa nõukogude noorte elus ja mida peab teie kooli komsomoliorganisatsioon tegema oma töö parandamiseks».

6. PEATÜKK.

TEE KOMMUNISMILE.

§ 31. SOTSIALISTLIK REVOLUTSIOON NING TEADUSE JA TEHNIKA REVOLUTSIOON.

Kõige tähtsam ülesanne. On selge, et kui kõrge arengutaseme sotsialistlik ühiskond ka ei saavutaks, ei ole see veel piir, vaid alles üks aste teel kommunismile. Selle kohta käivad täiesti põhjendatult eespool toodud V. I. Lenini sõnad, et ei ole õige vaadelda sotsialismi kui midagi tardunut ja igaveseks ajaks antut. Nüüd on ilmne, et arenenud sotsialistlik ühiskond hõlmab tervet ajaloolist perioodi, mille kestel tuleb ette valmistada tingimused kommunismi põhimõtete järkjärguliseks elluviimiseks ja lahendada palju keerulisi ülesandeid.

Peamiseks nendest on saavutada ühiskondliku töö viljakus, mis tagaks töötajate vajaduste täieliku rahuldamise teaduslikult põhjendatud normide järgi, ning seejärel ka aineliste ja vaimsete hüvede küllus. On selge, et see peab olema kõrgem Ameerika Ühendriikides, Jaapanis ja Lääne-Euroopa arenenud riikides saavutatud tööviljakusest.

Tundes huvi selle vastu, miks jääb tööviljakus sotsialismimaades veel maha majanduslikult arenenud kapitalistlikes maades saavutatud tööviljakusest, tuleb silmas pidada, et viimastel on olnud märkimisväärseid eeliseid. Esiteks asuvad nad piirkonnas, kus tänu soodsatele tingimustele (elanikkonna suur kontsentratsioon, võimalused kergesti suhelda, vahetada materiaalseid väärtusi ning teadmisi jms.) kulges tsivilisatsiooni peatee ja kujunesid varem kui mujal eeldused tööstuse arenemiseks. Teiseks kogusid Lääne-Euroopa riikide valitsevad klassid, asunud koloniaalröövi teele, tohutuid vahendeid orjastatud rahvaste riisumise arvel, mis võimaldas kiirendada tööstuse kasvu emamaades; neokolonialismi meetodite ja majandusliku sõltuvuse abil pumpavad imperialistlikud riigid seniajani välja ülikasumeid paljudest Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadest. Need ning teised faktid annavad alust järelduseks, et pole õige omistada kapitalistlikule majandussüsteemile endale võimet tagada tööviljakuse kõige kõrgem tase, nagu seda püüavad asjatult tõestada kodanlikud ideoloogid. Nende väljamõeldisi lükkab iimekalt ümber see, et kapitalistlikus maailmas

on kõrvuti arenenud maadega ka nõrgaltarenenud maid ning et samal ajal, kui esimesed rikastuvad, tammuvad teised ühe koha peal.

Mõistagi oleks väär eitada seda, et kapitalismi majandusseadused loovad teatud stiimuleid tööviljakuse suurenemiseks: nii töö halastamatu intensiivistamise kui ka uue tehnika kasutamise teel. Kuid kapitalism on eksisteerinud juba üle kahesaja aasta ning on loomulikult jõudnud «välja töötada» oma printsiibid, arendada oma võimalused viimase piirini. Sotsialism aga alles alustab oma ajaloolist teed.

Ajavahemikul 1928—1970 kasvas tööviljakus Nõukogude tööstuses peaaegu 16 korda. 1913. aastal oli tööviljakus tööstuses, mis paiknes omaaegse Vene impeeriumi territooriumil, vaid 11% Ameerika Ühendriikide vastavast näitajast. 1970. aastal oli see suhe 53%. Saavutatud murrang räägib ise enese eest.

Miks me ütleme, et tööviljakuse kasv on kõige tähtsam sotsialistliku tootmise arendamiseks ja nõukogude inimeste vajaduste üha täielikumaks rahuldamiseks?

Muidugi võib tootmist suurendada ka teisiti: ehitada rohkem kõikvõimalikke tehaseid, vabrikuid ja kaevandusi, laiendada külvipinda jms. Kuid majanduse niisuguse ekstensiivse (s. o. laiusesse) arendamise puhul kuluks isegi nüüdisaegse kiire ehitustempo juures tööstustoodangu kahekordistamiseks aastakümneid. Ning asi pole ainult ajas. Paratamatult kerkiks küsimus, kust võtta kümneid miljoneid töökäsi uute ettevõtete tarvis.

Kui rahvamajanduses hõivatud töötajate arvu kasvul on oma piir, siis tööviljakus võib sotsialismi ajal suureneda piiramatult. Mõistagi ei loobu me ka uute ettevõtete ehitamisest, kuid meie ühiskondliku tootmise arenemise peamiseks allikaks on tööviljakuse kasv.

Kuidas siis lahendada seda kardinaalset ülesannet?

Teaduse ja tehnika revolutsiooni saavutuste ühendamine sotsialismi eelistega. K. Marx märkis, et inimkond seab enda ette ainult niisuguseid ülesandeid, mida ta on võimeline lahendama. Sotsialism võis muutuda unistusest revolutsioonilise töölisliikumise praktiliseks ülesandeks just seetõttu, et arenesid välja sotsialismi jaoks vajalikud tootlikud jõud. Rõhutades, et ainult masinaline suurtööstus saab olla sotsialismi materiaalseks baasiks, ütlesid marksismi rajajad juba ette, et masinaline suurtööstus hakkab igakülgselt arenema teaduse ja tehnika progressi alusel.

Juba XIX sajandi lõpp ja XX sajandi algus ületasid kõik lootused selles valdkonnas. Tänu mitmetele põhjapanevatele avastustele, eelkõige füüsikas, hakkas nagu küllusesarvest tulema tehnikauudiseid: Rudolf Dieseli mootor, Aleksandr Popovi raadio, Thomas Edisoni fonograaf, vendade Lumière'de kinoaparaat jms. Paljud olid tollal arvamusel, et nii ei saa see kaua kesta, paratamatult peab tulema loominguenergia languse ning suhtelise tardumuse periood. Kuid niisugustest ennustustest hoolimata ilmnes, et saavutatu oli olnud vaid sissejuhatus, inimgeeniuse võidukäigu omapärane prelüüd.

Umbes meie sajandi 20-ndate aastate keskpaiku algas teaduse ja tehnika laviinitaoline arenemine. Fundamentaalsete avastuste

ja leiutuste hulk kasvas, see hõlmas üha uusi teaduse valdkondi, tungis kosmosesse, mikromaailma ja rakku. Traditsiooniliste, aastatuhandete pikkuse ajalooga teaduste kokkupuutepunktides tekkisid ja arenesid kiiresti uued teaduslikud distsipliinid, näiteks biokeemia ja radiatsioonigeneetika, astrofüüsika ja astrobotaanika. Erakordselt laienes inimteadmiste valdkond ning suurenes inimkonna võim looduse üle tänu uute energiaallikate avastamisele ja tehismaterjalide loomisele. Küberneetika ja arvutusmasinate ilmumine tõi kaasa pöörde tootmise juhtimises. Mõned tootmisharud, mis sajandeid olid läbi ajanud üksikute tehniliste täiustustega, pidid nüüd täielikult muutma oma tehnoloogiat ja pealegi seda peaaegu et iga kümne aasta järel põhjalikult uuendama.

Inglise füüsik ja ühiskonnategelane John Bernal nimetas seda *teaduse ja tehnika revolutsiooniks*. See termin leidis üldise tunnustuse. Tõepoolest, tegemist on suurima kvalitatiivse murranguga, mis oma ulatuselt ja põhjalikkuselt ületab niisuguseid revolutsioonilisi sündmusi tsivilisatsiooni ajaloos nagu auru ja elektri energia kasutuselevõtmine ning üleminek käsitsitöölt masinatootmisele.

Nüüdisaja teaduse ja tehnika revolutsiooni üheks iseärasuseks on teaduse osa põhjalik muutumine. Minevikus etendas teadus peamiselt tunnetusvahendi osa. Teaduse mõju tootmisprotsessi arenemisele ja töövahendite täiustamisele ei olnud otsene, vahetu, välja arvatud üksikud erandjuhud (mehhaanikaseadused aitasid konstrueerida masinaid, füüsika ja keemia täiustada kogemuslikul teel kujunenud tehnoloogiat). Nüüd muutub teadus üha suuremal määral tootmise otseseks ja aktiivseks osaliseks. Vahel on suured teaduslikud avastused olnud aluseks minevikus tundmatute tööstusharude rajamisele. Teistes, traditsioonilistes tööstusharudes on läinud korda teaduse soovituste ning uue tehnika ja tehnoloogia rakendamise teel mitmekordistada ühiskondliku töö viljakust.

Teaduse ja tehnika revolutsiooni mõju ei piirdu kaugeltki tööriistade ja -vahenditega, vaid laieneb ka ühiskonna peamisele tootlikule jõule — inimesele. See mõju on mitmekülgne. Ühelt poolt nõuab see tänapäeva tööliselt, tehnikult ja inselnerilt üha paremat üldhariduslikku ja teaduslikku ettevalmistust, nii erialaseid teadmisi kui ka kõrget üldist kultuuritaset. Teiselt poolt sõltub tänu teaduse ja tehnika revolutsioonile ühiskondliku rikkuse loomine ikka vähem otseselt kulutatavast tööajast ning on ikka rohkem määratletud teaduse ja tehnika progressist. Tootlike jõudude niisuguse arenemisega seostas K. Marx muutused töö enda olemuses: «Töö esineb siin mitte niivõrd tootmisprotsessi lülitatuna, kuivõrd vastupidi niisuguse tööna, mille puhul inimene suhtub tootmisprotsessi kui selle kontrollija ja reguleerija.»

Tootmise automatiseerimine annab inimesele võimaluse aegapidi vabaneda ühetaoliste, sisuvaeste operatsioonide täitmisest masinate teenindamisel ja koondada oma tähelepanu loovale,

konstruktiivsele tegevusele — niisuguse reaalse perspektiivi loob nüüdisaja teaduse ja tehnika revolutsioon. See perspektiiv vastab täielikult sotsialismi ja kommunismi eesmärkidele. Ühtlasi on just sotsialistlik ühiskonnakord, selle töötajate huvidele allutatud plaanimajandus võimeline looma kõige soodsamad tingimused teaduse ja tehnika piiramatuks õitsenguks. Seega toimivad teaduse ja tehnika revolutsioon ning sotsialistlik revolutsioon ühes suunas, nad on liitlased, kokku võttes peitub nende taga inimtsivilisatsiooni progressi üks ja seesama seaduspärasus.

NLKP XXIV kongress püstitas ülesande ühendada teaduse ja tehnika saavutused sotsialismi eelistega.

Miks püstitati niisugune ülesanne just nüüd, kas me siis seni ei püüdnud kõigiti arendada teadust ja tehnikat ega taotlenud maksimaalset efekti nende rakendamisest tootmises? Muidugi oleme püüdnud seda teha. Ent kunagi varem ei ole meie maal olnud selleks nii rikkalikke võimalusi kui praegu. Arenenud sotsialistliku ühiskonna tingimustes saab seda ülesannet lahendada palju ulatuslikumalt ja efektiivsemalt ning seda tuleb teha.

Miks on vaja ühendada teaduse ja tehnika revolutsiooni saavutused sotsialismi eelistega, kui nad on juba liitlased ja toimivad ühes suunas? Seepärast, et nende protsesside eesmärkide ja suunitluse ühtelangemine loob vaid objektiivsed võimalused ühiskonna progressi kiirendamiseks. Need võimalused ei realiseeru iseenesest. Nende elluviimiseks on vaja inimeste sihikindlat tegevust ja vastavat poliitikat.

Esitame lihtsa näite. Sotsialismi suureks eeliseks on plaanipärasus. Teaduse ja tehnika revolutsiooni silmapaistvaks saavutuseks on arvutusmasinate loomine. Nende kahe asjaolu orgaaniline ühendamine annab kahtlemata märkimisväärseid tulemusi, võimaldab maksimaalselt aktiviseerida majanduslikku tegevust ja muuta see tulemusrikkamaks. Ent selline ühendamine ei ole lihtne asi. Ka pärast sellesisulise ülesande püstitamist tuleb kulutada palju jõudu raalide abil planeerimise metoodika väljatöötamiseks, raalide endi täiustamiseks vastavalt planeerimise nõuetele, spetsialistide ümberkvalifitseerimiseks jms.

Teaduse ja tehnika revolutsiooni saavutuste ühendamine sotsialismi eelistega ei ole mõistagi ühekordne toiming, vaid pidev loominguline protsess, mis on seotud üha uute ülesannete lahendamisega. Mida arenenumad saavad olema sotsialismi ühiskondlikud institutsioonid, seda enam avaneb võimalusi teaduse ja tehnika progressiks. Uued teaduslikud avastused ja leiutused lubavad omakorda kiirendada sotsiaalset progressi, lähendada meie eesmärkide saavutamist.

Just teaduse ja tehnika revolutsiooni saavutuste ühendamise teel arenenud sotsialistliku ühiskonna eelistega lahendatakse kommunismi ülesehitamise kõige tähtsam ülesanne: tagada ühiskondliku töö kõige kõrgem viljakus.

Objektiivne protsess ja teaduslik tegevus. Sotsialism on kommunismi esimene faas. Loomulikult ei ole ühe sotsiaal-majandusliku formatsiooni kahe faasi vahel seina. Kommunism kasvab järk-järgult välja arenenud sotsialismist. Selleks ei ole vaja kõike lammutada ja uuesti üles ehitada, vaid on vaja asendada, täiustada ja, kus vaja, ümber kujundada sotsialismi tootmisbaasi ja ühiskonnasuhteid ning see viib meid välja kommunismi.

Kvalitatiivsed muutused toimuvad nii majanduses kui ka ühiskonnasuhetes ning inimeste teadvuses ja psühholoogias. Sotsialistliku majanduse ja ühiskonnasuhete täiustumine ning rahvahulkade kommunistliku teadlikkuse kasvu järkjärgulisus ei tähenda kaugeltki ühiskondliku progressi aeglustumist. Vastupidi, mida arenenum on sotsialistlik ühiskond, seda kiiremas tempos liigub ta edasi: kommunismi rajamise tempo üha kiireneb.

Kommunistliku ühiskonna ehitamisel on vaja väga rangelt kinni pidada õigest järjekorrast: ei tohi ette rutata ega ka hilineda ühtede või teiste aktuaalseks muutunud ümberkujunduste teostamisel. Lenin õpetas meid olema realistid poliitika valdkonnas. Osates heita pilku tulevikku, ei tohi me elust irduda, vaid peame alati arvesse võtma reaalseid elutingimusi.

Toome näiteks kolhoosnike isikliku abimajapidamise. Selle saatus tulevikus on selge: ta sureb välja. On selge ka mispärast. Esiteks välistab abimajapidamine võimsate põllutöömasinate kasutamise, nõuab suurt töökulu, kuid annab väikest saaki, ühesõnaga, töö abimajapidamises on väheviljakas ning selle säilitamine kommunismi ajal oleks mõttetu. Teiseks ja peamiseks on see, et abimajapidamine ei seostu kuidagi ettekujutusega kommunistliku ühiskonna kõigi liikmete tööst üksnes ühiskondlikus tootmises ja ühiskonna heaks, kusjuures nende vajadused rahuldatakse üksnes ühiskonna vahendite arvel.

Kuid praegu ei saa kolhoosnikud veel loobuda isiklikust abimajapidamisest, kuivõrd see soodustab nende isiklike vajaduste täielikumat rahuldamist ja heaolu kasvu. Neis tingimustes oleks väär püstitada abimajapidamiste likvideerimise küsimust. Need peavad end majanduslikult ammendama. Püüd seda protsessi kunstlikult kiirendada, ette rutata, tähendaks vaid kahju toomist.

Sotsialistliku ühiskonna arenemine on objektiivne, seaduspärane protsess, kuid see ei tähenda, et see toimuks isevooluteed. Kommunismi ehitamine nõuab ühiskonna ees seisvate ülesannete aktiivset ja loomingulist lahendamist. Kommunismi rajatakse meie maal töötajate teadliku sihikindla tegevusega Kommunistliku Partei juhtimisel.

Kasvu vastuolud ja raskused. Edasiliikumine on alati seotud *vastuolude ületamisega*, vanade, kindlustunud ja harjumuspäraste eluvormide murdmisega, mis kunagi etendasid positiivset osa, seejärel aga hakkasid arenemist pidurdama.

Sotsialismi vastuolud erinevad kapitalismi vastuoludest. Sotsialismi vastuolud on kasvu vastuolud, mis on seotud sotsialist-

liku majanduse tõusuga, rahva aineliste ja kultuurialaste vajaduste kasvuga, need on vastuolud uue ja vana vahel, eesrindliku ja iganenu vahel.

Kapitalistlikus ühiskonnas muutuvad vastuolud tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel paratamatult konfliktiks, mis kapitalismi raames on lahendamatu ning viib kapitalismi kui ühiskonnakorra hukkumisele. Sotsialismi ajal välistab ühiskondliku omanduse valitsemine konflikti tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Ühiskondlik omandus loob soodsad võimalused tootlike jõudude arenemiseks.

Milles on siis sotsialistliku tootmisviisi vastuolude olemus? Selles, et vastavalt tootlike jõudude arenemisele iganevad tootmissuhete ühed või teised lülid. Ühtede lülide asendamine teistega ei muuda sotsialistlike suhete olemust, see vaid arendab ja rikastab neid. Ühiskond saab nendest vastuoludest edukalt jagu ning tõuseb uuele arenguastmele.

Vastuolusid ei ületata hoopiski mitte automaatselt, vaid võitluses konservatiivsuse, tardumuse ja mahajäämuse vastu.

Meie ühiskonna ette kerkib ka teistsuguseid raskusi.

Nii tuleb meil kulutada palju vahendeid maa kaitsevõime tugevdamiseks. See koormab teatud määral rahvamajanduse eelarvet. Kuid me peame kulutama vahendeid armee varustamiseks kaasaegsete relvadega. Kuni püsib oht, et imperialistlikud suurriigid võivad meile kallale tungida, peab hoidma püssirohu kuiva.

On ajutise iseloomuga raskusi. Vahel on nad tingitud objektiivsetest põhjustest, nagu näiteks põud või maavärisemine, mis toovad kaasa suuri kahjustusi. Mõistagi raskendavad Kaug-Ida ja Siberi karmid looduslikud tingimused nende meie maa väga rikaste piirkondade hõlvamist. Keerukad probleemid, mida saab lahendada vaid pikaajaliste jõupingutuste abil, tekivad tööjõuressursside jaotamisel, nende ettevalmistamisel ja ümberkvalifitseerimisel. Nii näiteks võib maardlate ammendamine üksikutes kohtades kaasa tuua tööjõu ülejäägi ning loomulikult on vaja korraldada kas nende inimeste ümberasustamine või tagada neile erialaline töö kohapeal, see aga ei ole kaugeltki kerge ülesanne. Teaduse ja tehnika progress toob kaasa mitmete elukutsete kadumise ja siit tuleneb vajadus anda inimestele uus töö, kusjuures selline, et nende töötasu ei väheneks. Ühiskonna elu tekitab kümneid ja sadu niisuguseid probleeme ja kui mõningaid neist on võimalik varakult ette näha, siis palju on selliseid, mis kerkivad esile ootamatult.

Raskused võivad olla tingitud ka subjektiivse iseloomuga põhjustest. Eespool oli juba märgitud, et puudused planeerimises, ebatäpsed otsused vahendite ja jõudude jaotamisel võivad kaasa tuua disproportsioone rahvamajanduses ning mõjuda pidurdavalt arenemise tempole.

Muidugi ei ole täielikku tagatist vigade eest niisuguses keerukas ürituses, nagu seda on uue ühiskonna rajamine, sest siin ei

saa läbi ilma pideva otsingu ja eksperimenteerimiseta, ilma senitundmatute majandusliku ja sotsiaalse arenemise vormide esitamise ja kontrollimiseta praktikas. Ülesanne on selles, et viia viltulöökide ja vigade arv miinimumini ning Kommunistliku Partei üheks peamiseks hoolitsuse objektiks ongi ühiskonna kõigi probleemide optimaalse (s. o. parima) lahenduse leidmine.

Kolmikülesanne. Üks marksistlik-leninliku teooria põhimõteid on selles, et see eitab kategooriliselt mis tahes fantaseerimist, atseid ennustada tuleviku detaile. Konkreetsete probleemide onkreetse lahenduse võib ette öelda üksnes elu ise ning pole lidagi viljatumat, kui näiteks 1973. aastal proovida ennustada, illest algab kommunistlik jaotamine.

Muidugi käib see põhimõte ainult teaduse kohta. Ulmekirjanuses, muidugi kui see tugineb teaduslikele ideedele ega ahene üksnes tühipaljasteks väljamõeldisteks, võivad tulevikukirjeldused äratada mõtteid, innustada ülla eesmärgiga ja kasvatada unisuse najal.

Mis aga puutub marksistlik-leninlikusse teadusesse, siis piirab see oma otsustusi tuleviku kohta üksnes **kommunismi põhimõtete** esitamisega. See aga põhineb ühiskonna arenemise objektiivsete seaduspärasuste tundmisel, mida kinnitavad NSV Liidu ja teiste sotsialismimaade ajaloolised kogemused.

Tundes kommunismi põhimõtteid ja eesmärke, mida me tahame saavutada, määrame kindlaks kommunismi ehitamise **põhisuunad.** Nendeks on: *kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine, kommunistlike ühiskonnasuhete kujundamine ja uue inimese kasvatamine.*

Juba põgusal vaatlusel ilmneb kommunismi rajamise põhisuundade vastastikune seos. Ehitades tehaseid ja vabrikuid, suurendades ühiskonna rikkust, valmistame sellesamaga ette tingimusi üleminekuks töö ja jaotuse kommunistlikule printsiibile, s. o. täiustame ühiskonnasuhteid. Ühiskonnasuhete arenemine toob kaasa inimeste teadvuse muutumise ja uute kõlbeliste omaduste kasvatamise. Kommunistlike ühiskonnasuhete kujunemine ja uue inimese kasvatamine avaldab omakorda väga suurt mõju tootlike jõudude arenemisele.

Kommunismi ehitamise kolme põhisuuna ehk -ülesande vastastikune seos ja ühtsus on nii suur, et neid nimetatakse kolmikülesandeks.

§ 33. KOMMUNISMI VUNDAMENT.

Ehitada kommunismi, see tähendab eelkõige luua kommunismi materiaal-tehniline baas, s. o. saavutada tootmise niisugune kvantitatiivne ja kvalitatiivne arengutase, mis võimaldab rakendada kommunismi põhimõtteid. See tase on saavutatav vaid tea-

duse ja tehnika revolutsiooni tulemuste täieliku ja igakülgse kasutamise ning nende majanduspraktikas evitamise alusel.

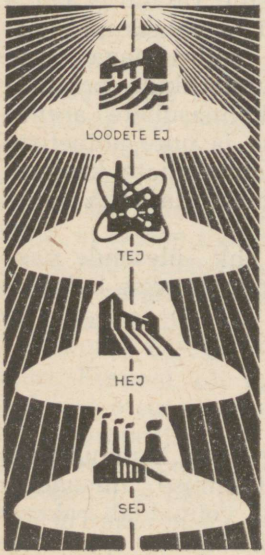
Kommunistliku ühiskonna tootmise vundamenti rajatakse juba praegu, nagu eespool märgiti, vastavalt sellele, kuidas lahendatakse kõrge tööviljakuse saavutamise ülesannet, kuidas täidetakse järjekordseid viisaastakuid. Vaatleme selle protsessi põhilisi elemente.

Energeetika. Kommunismiajastu tehnikas kasutatakse täieliku ära elektrienergia tohutud eelised, mis seisnevad selles, et teda on kerge muundada teisteks energialiikideks (mehhaaniseks, soojus- ja keemiliseks energiaks), et ta on lõpmatult jagatav (mis võimaldab teda kasutada kõige erinevamates masinates ja kõige täpsemates aparaatides), et teda võib üle kanda suurte kaugguste taha (mis soodustab tootmise paremat paigutamist). Kõik see teeb just elektrienergia tänapäeva tehnilise progressi alusekse.

Suurt nõudmist elektrienergia järele, mida tingib majanduse tormiline arenemine ja inimeste heaolu kasv, võib rahuldada vaid meie maa täieliku elektrifitseerimisega.

Meie maa täielik elektrifitseerimine nõuab energiasüsteemide edasist kontsentreerimist. Energiasüsteemide ühteliitmine lõpeb *NSV Liidu ühtse energiasüsteemi* loomisega. Selle nimetuse all astub ellu oma mõõdetelt ja keerukuselt täiesti fantastiline unikaalne kompleks. Ühtne energiasüsteem teeb NSV Liidu energiamajanduse äärmiselt ökonoomseks ja annab kõige suuremad võimalused manööverdamiseks.

Elektrifitseerimise tormiline arenemine ei tähenda sugugi, et kaoks täielikult vajadus kütuse ja teiste energiaallikate järele. Paljud elektrijaamad kasutavad ju kütusena sütt, naftat, gaasi. Tahke ja vedelkütuse suurimateks tarbijateks on olnud ja jäävad paljud raske- ja kergetööstuse harud, transport, põllumajandus.

Nafta ja looduslik gaas ei ole üksnes esmaklassilised kütteained, vaid ka mitmesuguste sünteetiliste materjalide saamise põhilised tooraineallikad. Neist saab kunstkiudu, plastmasse, sünteetilist kautšukit, kunstnahka, seepi, piiritust, värvaineid, parfümeeriasaadusi, ravimpreparaate jne. Praegu toodetakse naftast mitu tuhat erinevat ainet, kusjuures nende arv kasvab pidevalt.

Teadus ja tehnika loovad perspektiivi mitmete uute energiaallikate kasutamiseks.

Laiaulatuslikuks muutub aatomienergia kasutamine. 1954. aastast alates tegutseb maailma esimene tuumakütusel töötav

elektrijaam. Töötavad ka Belojarski, Voroneži ja mitmed teised tuumaelektrijaamad.

Tuleb õppida kasutama päikese rikkalikku energiat. Suured võimalused avanevad muu hulgas päikeseelektrijaamade ees, mis on varustatud räni-pooljuhtidega. Pooljuhtpatarei pinna iga ruutmeeter annab 100-vatise võimsuse praktiliselt kogu aja jooksul, mil paistab päike. Sellised patareid töötavad Nõukogude kosmoselaevades ja Maa tehiskaaslastel. Projekteeritakse võimsaid päikeseenergia arvel töötavaid elektrijaamu.

Nõukogude energeetika seisab Maa sügavuses peituva soojuse ulatusliku kasutamise lävel. Maa looduslikku soojust auru või kuuma vee näol kasutatakse Kamtšatkas, Kuriili saartel, Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Juba töötavad nn. geotermilised elektrijaamad. Luuakse ka jaamu, kus elektrienergiaks muudetakse mere tõusude jõud — Kuu ja Päikese külgetõmbe poolt tekitatud gigantse laine jõud. Selle laine kõrgus ulatub 10—15 ja isegi 20 m. Ta ohjeldatakse spetsiaalsete tammide ja hüdroturbiinide abil. Esimene sellisel põhimõttel töötav jaam on ehitatud NSV Liidus Koola poolsaarele Barentsi mere lahes, kus tõus on eriti suur.

Materjalid. Kui energia on tänapäeva tööstuse eksisteerimise esimeseks tingimuseks, siis teiseks selliseks tingimuseks on materjalid, millest toodetakse masinaid ja ehitusi ning arvukaid tarbeesemeid.

Materjale luues ei tundnud loodus muret selle üle, kuivõrd mugavad ja kasutamiskõlblikud nad on inimeste vajaduste rahuldamiseks. Looduses valmis kujul leiduvad materjalid ei rahulda kaugeltki alati tänapäeva tehnika vajadusi. Veel hiljuti pidid uusi masinaid loovad konstruktorid ning elumaju ja tööstushooneid projekteerivad arhitektid arvestama seda lähtematerjalide valikut, mis oli leidnud oma koha tehnikas viimaste aastakümnete jooksul. Nüüd, õppinud seletama ja ette nägema keeruliste molekulide omadusi, on füüsika ja keemia võimelised «projekteerima» kindlaksmääratud omadustega uusi aineid. See tähendab, et konstruktor vabaneb järk-järgult nendest kitsastest raamidest, mida talle varem kirjutas ette materjaliteadlane. Konstruktor võib vabalt valida materjali, mis kõige paremini vastab tema tehnilistele kavatsustele, ja mis veelgi tähtsam — kergendab detaili töötlemist. Kui vajalikke aineid pole looduses olemas, siis võib konstruktor nimetada materjali vajalikud omadused, ja vastavad materjalid luuakse. Nii tulid tehnikasse kuumuskindlad terased ja pooljuhid, purunematu klaas ja mittepõlev riie, kõikidele hapetele vastupidavad nõud ja hammasrattad, mis ei tekita sädemeid, poldid, mida pole vaja elektrivoolu eest isoleerida, ning vaigud, millega võib kokku liimida sildu.

Iga tänapäeva tehnika uus saavutus, olgu see siis kosmoselaeva lend, keerulise tootmisprotsessi täielik automatiseerimine või «tarkade» arvutusmasinate konstrueerimine, oleks mõeldamatu, kui poleks loodud uusi materjale, millel on teatud kindlad, ettemääratud ja sealjuures kõige erinevamad omadused. Ühtede seadmete puhul on tarvis saavutada erakordne kõvadus, mis säiliks ka kõrgetel temperatuuridel, teiste puhul on vaja võimet järgneda elektromagnetvälja kiirele muutumisele, kolmandate puhul aga

saavutada vastupidavus ka kõige agressiivsemate keemiliste keskkondade suhtes.

Materjalide ja tehnika võimaluste vahelise suhte muutmine võimaldab tehnilise progressi teel veel kiiremini edasi liikuda, anda konstruktoritele mitte neid materjale, mida on õnnestunud saada, vaid neid, mida nad nõuavad. Kui me suudame selle tingimuse täita, siis saabub aeg, mida võiks nimetada «piiramatu valiku ajastuks».

Tänu rauamaagi tohututele varudele, mis võimaldavad arendada odava metalli tootmist, ning võimalusele parandada tema konstruktsioonilisi omadusi, jääb metallile veel kauaks tähtis koht masinaehituses, aparaatide, instrumentide ja teiste esemete tootmisel kõigis rahvamajandusharudes.

Üha ulatuslikumalt kasutatakse tööstuses haruldasi metalle titaani, germaaniumi, tseesiumi, galliumi ja teisi. Nad leiavad rakendamist arvukates automaatjuhtimise aparaatides. Titaani väärtuslikud füüsikalised ja mehhaanilised omadused, tema suur vastupidavus korrosioonile ja ühtlasi tohutud looduslikud varud tekitasid suure huvi selle metalli vastu (iga suure lennuki võib ainuüksi titaani sulami arvel teha mitme tonni võrra kergemaks; titaanist mootorvedur oleks terasest mootorvedurist kaks korda kergem).

Ühtlasi aga hakatakse metalli üha rohkem asendama teiste, ökonoomsemate materjalidega, eeskätt raudbetooni ja plastmassidega.

Oma ekspluatatsiooniomaduste poolest võivad plastmassid real juhtudel täielikult asendada metalli, tihti aga on nad metallist isegi paremad. Ses mõttes on neile õigusega antud nimetus «asendamatud asendajad».

Rahvamajanduse kemiseerimine tõotab anda suurt kasu. Keemia poolt loodavad saadused nõuavad vähem kulutusi kui loodusliku tooraine tootmine. Sünteetilistest ja keemilistest materjalidest toodete kvaliteet on palju parem, mis samuti annab ühiskondlikult vajaliku töö suurt kokkuhoidu. Keemilised materjalid võimaldavad suurendada mitmesuguste rahvatarbekaupade tootmist.

Määratu tähtsus on ka meie toorainerressursside täielikumal, ökonoomsemal ja efektiivsemal kasutamisel.

Näiteks puu kasutamisel looduslikul kujul, töödeldes seda ainult mehhaaniliselt, moodustavad jäätmed (oksad, saepuru, laastud, kännud jms.) teel metsast välja peaaegu kaks kolmandikku puu massist. Keemia aga võimaldab peaaegu täielikult ära kasutada kõik jäätmed piirituse, tselluloosi, paberi jm. tootmiseks.

Mehhaniseerimine ja automatiseerimine. Tootmise mehhaniseerimine ja automatiseerimine on tööviljakuse tõstmise ja töö kergendamise tähtsaim vahend. Kui me räägime töö kergendamisest, siis ei tähenda see hoopiski, et kommunismi ajal võiks töö-

tada poole jõuga, loiult. Töö on töö ning see nõuab alati inimese füüsilise ja vaimse jõu teatud kulu, püüdlikkust ja hoolikust. Töö kergendamisest rääkides peame silmas seda, et pidevalt kasvab tööd kergemaks muutvate vahendite arv. Rasketööstuse ja eriti masinaehituse arenemine, tööprotsesside mehhaniseerimine tööstuses, transpordis ja põllumajanduses toob vääramatult kaasa raske käsitsitöö ning loomingulise sisuta töö vähenemise, inimese tervist ja tema eluiga lühendavate elukutsete kadumise.

Maakaevaja, kelle tööriistaks oli labidas, on loovutanud oma koha ekskavaatorile, mida juhivad masinist ja mehaanik. Langetaja ja laadija rasket tööd metsatööndu ses kergendavad elektrisaed ja metsaveotraktorid. Masinaehituses ja metallitöötlemisel ning ehitustel asendab laadija tööd kraana- ja tõstukijuhi töö. Nafta tootmisel on kadunud raske käsitsitöö — seda asendavad keerukad mehhanismid, mida juhivad puurijad ja operaatorid.

Samasugused muudatused on toimunud põllumajanduses, kus tootmise kesksek s kujuks on muutunud mehhanisaator — traktorist ja kombainer.

Raske käsitsitöö säilib veel paljudes tootmisharudes. See on muide seletatav sellega, et mõningaid tööoperatsioone on raske mehhaniseerida. Kuid see takistus on ületatav ja tulevikus võimaldab tehnika progress likvideerida käsitsi tehtava raske töö.

Sotsialistliku tootmise mehhaniseerimine ja automatiseerimine tingib vajaduse tõsta töötajate kvalifikatsiooni, annab tööle üha rohkem *loova iseloomu*. On arusaadav, et töötamine labidaga või võimsa kraana juhtimine on kaks hoopis ise asja. On siis labidaga töötamiseks palju teadmisi vaja? Ja mõistagi ei paku see töö kuigi suuri võimalusi loovaks otsinguks: erilist taipu siin vaja pole. Kraanajuhil peab tingimata olema teatud miinimum teadus- ja tehnikaalaseid teadmisi; tema oskusest ja loovast kujutlusvõimest sõltub masina efektiivne kasutamine, ta otsib kõige ratsionaalsemaid töövõtteid ja -meetodeid. Paljudel aga tekib püüe täiustada mehhanisme. Just uued töötingimused on ellu äratanud sellised massilised rahva loova tegevuse liigid nagu ratsionaliseerimine ja leiutamine.

Veelgi olulisemalt muudab töö iseloomu ja tingimusi *automatiseerimine*. Näiteid ühtede või teiste tootmisprotsesside automatiseerimisest on praegu küllaldaselt ning kindlasti on igaüks teist nende kohta midagi lugenud ja küllap ka ekskursioonidel nendega isiklikult tutvunud. Seepärast peatume siin vaid mõningatel automaatika üldistel põhimõtetel, mis on rakendatavad nii üksikute masinate ja mehhanismide puhul kui ka tervetes tsehhides, tehastes ja isegi tervetes rahvamajandusharudes.

Masinate tootlikkuse tõstmiseks on tähtis mitte ainult kiirendada materjalide töötlemise protsessi ennast (näiteks metallide lõikamist), vaid ka lühendada aega, mis kulub abioperatsioonidele, just neile, mida inimene teeb käsitsi. Käsitsi sooritatavate abioperatsioonide kiirendamine saavutab väga ruttu oma füüsilise piiri. Seepärast nad automatiseeritakse.

Masinate automatiseerimise astet saab suurendada sel teel, et

rakendatakse uusi mehhanisme, mis tööprotsessis automaatselt reguleerivad tööorganeid, automaatselt kontrollivad toodete kvaliteeti ja kvantiteeti, annavad ette töödeldavat materjali, koristavad jäätmeid jne.

Kui automaatne töötsükkel kuskil katkeb ning tööline peab tööprotsessi vahele segama, siis on meil tegemist poolautomaadiga. Kõige sagedamini puudub «toitemehhanism»: tooriku kinnitamine tööpingile ja valmistoote eemaldamine jääb poolautomaadi puhul töölise ülesandeks.

Automaat võimaldab mitte ainult kiirendada üksikuid operatsioone, vaid neid ka *üheaegselt* teostada. Näiteks automaadi üks lõiketera alles teritab tooriku üht otsa, teine lõpetab teise otsa lõikamist, kolmas lõiketera on aga juba alustanud koonilise pinna töötlemist — mitu operatsiooni sooritatakse üheaegselt.

Kui me püüaksime endale ette kujutada mitteautomaatset masinat, mis samuti nagu automaatki sooritaks üheaegselt mitut operatsiooni, siis selleks, et juhtida niisugust ettekujutatavat mitteautomaatset masinat, peaks inimesel olema sada kätt ja sada silma, mis tegutseksid rangelt kooskõlastatult. Automaadi tööd juhivad aga mehhaanilised «käed» ja elektron-«silmad».

Kui tühikäik on seostatud tööoperatsioonidega, siis on meil juba tegemist katkematu tööprotsessiga masinatega.

Katkematu tööprotsessiga masina tüüpiliseks näiteks võiks olla rotatsioonmasin trükikojas, milles töödeldav objekt — paber — liigub pidevalt ja trükkimisprotsess toimub samuti pidevalt. Sellised trükimasinad tõrjuvad praegusel ajal kiiresti välja katkeva tööprotsessiga masinaid — kiirpresse, sest esimeste tootlikkus on võrratult suurem.

Katkematu tööprotsessiga masinaid võib kasutada sõna otseses mõttes kõigis tööstusharudes. Metallitööstuses kasutatakse samuti automaate, mille tööorganid on paigutatud ringikujuliselt. Detaili töötlemine toimub masina enda pideval pöörlemisel. Pöörleva masina iga sektsioon, jõudes ühe ja sellesama toitemehhanismini, saab tooriku, mille pärast töötlemist — ühe pöörde jooksul — lükkab välja ühte ja samasse kohta. Sel põhimõttel töötavad nn. rootorautomaatliinid.

Mitmete automaatselt sooritatavate operatsioonide kontsentreerimise teel võib luua mitmepositsioonilise automaadi — kombaini või automaatliini, mida mööda töödeldav materjal töötlemisprotsessis pidevalt edasi liigub.

Automatiseerimise kõrgeimaks astmeks on automaattehase loomine, kus kooskõlastatult tegutseb masinate automaatsüsteem.

Katkematult ja tohutu kiirusega toimuvate protsesside juhtimine on võimatu ilma kaasaegsete automatiseerimisvahendite ja arvutustehnikata, ilma programmjuhtimissüsteemide loomiseta, ilma isereguleerimise ja iseseadistuseta, mis valivad välja optimaalse töörežiimi.

Neil ja meil. Kõik te olete ajalehtedest lugenud, et ka arenenud kapitalistlikes maades kasutatakse küllaltki palju automaate

ja automaatliine. Missugune on automaatika saatus ja missugused on automatiseerimise tulemused vastandlike ühiskondlike süsteemide tingimustes?

Tänapäeva automaattehnika hoiab kokku tööjõudu — see on tema peamine, kuid mitte ainus väärtus. Ta võimaldab, nagu nägime, rakendada tootmisprotsesside juhtimise isereguleerivaid süsteeme, mis annab võimaluse kõige paremini ära kasutada kõik ülejäänud tootmisprotsessi elemendid, tooraine, materjalid, sisseseade. See on seda tähtsam, et paljudes tööstusharudes moodustavad suurema osa tootmiskuludest materiaalsed kulutused. Just viimane asjaolu on kõige sagedamini meeltmööda kapitalistlikele ettevõtjatele. Kuid automatiseerimise majanduslikud eelised ei avaldu sotsialistlikus ja kapitalistlikus ühiskonnas kaugeltki võrdselt, *automatiseerimise sotsiaalsed tagajärjed on aga otse vastupidised.*

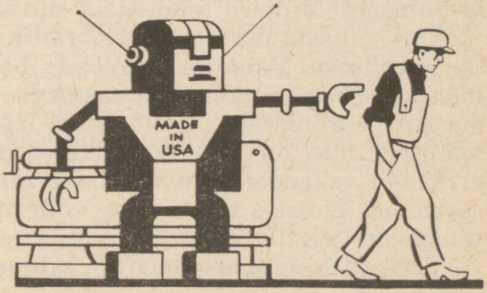
Kõige teravamaks probleemiks, millega automatiseerimine kapitalistlikus ühiskonnas kokku põrkab, on tööjõu *rakendatuse probleem.* Kapitalistlikus majanduses suurendab automatiseerimine paratamatult töötute armeed.

Teiseks probleemiks, mis tekib kodanlikes maades seoses automatiseerimisega, on *turu probleem.* Paljud firmad kardavad automatiseerida tehaseid ja suurendada tootmist, sest saadusi ei ole võimalik realiseerida. Nii ei saavutanud raadioaparaatide automatiseeritud tehas Inglismaal 12 aasta jooksul üldse projekteeritud võimsust realiseerimisraskuste tõttu.

Muidugi pole tööpuuduse ega ka turu probleem kapitalismi jaoks midagi uut. Kumbki neist ei tekkinud üksnes automatiseerimise tagajärjel. Kuid automatiseerimine teeb nad äärmiselt teravaks.

Läänes nimetatakse automatiseerimist sageli «deemonlikuks jõuks». Inglise füüsik George Thomson on oma raamatus «Ettenähtav tulevik» isegi välja arvutanud, et ühe põlvkonna võrra hiljem on kaugjuhtimisega automaatmasinad alatiseks võtnud töö miljonitelt inimestelt.

Kuid kas automatiseerimine on tõepoolest süüdi kõigis neis hädades ja viletsustes, mis saavad osaks kapitalistlike maade

töölisklassile? Muidugi mitte. Peamiseks põhjuseks, miks automatiseerimine esineb kapitalimaades pahena, on *eraomandus* ja selle poolt tekitatud *tootmise anarhia, tema plaanitus.*

Just sellepärast, et automatiseerimine kujutab endast ühiskonna praegusel arenemisetapil tema tootlike jõudude kõrgeimat taset, nõuab automatiseerimine tungivalt uute tootmissuhete kehtestamist, mis annaksid tootlikele jõududele avarad arenemisvõimalused.

Sotsialismi ja kommunismi tingimustes annab automatiseerimine ühiskonnale tootlike jõudude arendamiseks tohutud, ennenägematud võimalused. NLKP programmis on öeldud:

«Erinevalt kapitalismist ühendab sotsialistlik plaanimajanduse süsteem kiire tehnilise progressi kogu töövõimelise elanikkonna täieliku rakendatusega. Automatiseerimine ja kompleksne mehhaniseerimine on materiaalseks aluseks sotsialistliku töö järkjärgulisele ümberkasvamisele kommunistlikuks tööks.»

Loomulikult annab suure tootlikkusega automaatseadmete kasutamine ka Nõukogude ettevõtetes tööjõu kokkuhoidu. Tootmise üksikutes lõikudes, üksikutes tsehhides ja isegi ettevõtetes vabaneb seoses uute automaatliinide, komplekssе automatiseerimisega küllaltki suurel hulgal töötajaid. Kuid tööpuudus ei ähvarda töölisi, kes vabanevad vanade seadmete asendamisel uutega, ega ladudesse seismajäämine seda täiendavat hulka toodangut, mis saadakse ühiskondliku tootmise pideva laiendamise tulemusena.

Nende tööliste töölerakendamine, kes vabanevad vanade seadmete asendamisel uutega, automaatseadmetega, pole lihtne asi. Siin on võimalikud erinevad lahendused. Ühel juhul, kui automatiseeritavat ettevõtet samaaegselt laiendatakse, leiavad vabanenud töölised tööd samas ettevõttes. Teistel juhtudel tuleb töölised ja teenistujad üle viia sama linna või rajooni teistesse ettevõtetesse või siis ühtedest linnadest ja majanduspiirkondadest teistesse linnadesse või rajoonidesse.

Kaugemas perspektiivis toob automatiseerimise rakendamise tulemusel vabanev elav töö kaasa vaimse tootmise valdkonna laienemise. Üha rohkem sotsialistliku ühiskonna töötajaid hõlmatakse haridus- ja kultuurisüsteemis, nad pöörduvad teadusliku tegevuse kunsti poole. Kõik see aitab kaasa kommunistliku ühiskonnakorra progressile.

Tootmise spetsialiseerimine ja kontsentreerimine. Hoogne teaduse ja tehnika progress esitab suuri nõudmisi tootmise organiseerimisele. Millised tendentsid siin ilmnevad?

Üks selliseid peajooni on *tootmise* edasine suurendamine, *kontsentreerimine.* Väikeste ettevõtete baasil ei ole võimalik saavutada kõrget tööviljakust, ei saa organiseerida toodete või saaduste massilist väljalaset. Suurtootmine aga annab selleks avarad võimalused. Siin on kasulikum kasutada komplitseeritud masinaid, eriti aga rakendada kompleksset mehhaniseerimist ja automatiseerimist. Suurtes ettevõtetes võib täielikult ära kasutada kõik tänapäeva tehnika eelised.

Suurettevõtete arv on NSV Liidus suurem kui ükskõik millisel

teisel maal. Kuid võimalused tootmise edasiseks kontsentreerimiseks ei ole meil kaugeltki ammendatud. On veel palju väikseid, mahajäänud ettevõtteid. Koos meie edasiliikumisega kommunismi poole kaovad järk-järgult väikesed, tehniliselt mahajäänud ettevõtted ja majandid, loovutades koha suurtele, tehniliselt eesrindlikele ettevõtetele.

Teiseks kaasaegse tootmise organiseerimise tähtsaks põhimõtteks on *spetsialiseerimine*. Spetsialiseerimise mõte on selles, et ettevõtete vahel peab valitsema range tööjaotus, et ettevõtted või nende tsehhid, mis valmistavad erinevat toodangut, lülituksid ümber ühetaoliste toodete väljalaskmisele. See võimaldab paremini kasutada masinaid, toorainet, rakendada suure tootlikkusega seadmeid, eriti automaate, parandada tootmise tehnoloogiat, tõsta toodangu kvaliteeti ning tunduvalt alandada selle omahinda.

Spetsialiseeritud ettevõtete näiteks on auto- ja traktoritehased, mis lasevad välja ühesugust valmistoodangut. Luuakse ka ettevõtteid, mis lasevad välja masinate üksikuid detaile: auto- ja lennukimootoreid, kuullaagreid, autokumme jne. Spetsialiseerimist teostatakse ka üksikute tootmisprotsesside eraldamise põhimõttel — valutehased, sepiste ja pressimistoodete tehased jt.

Spetsialiseerimise kasvuga, eriti just tööstuses, suureneb majandusharude ja üksikute ettevõtete vastastikune sõltuvus. Näiteks sõltub tööpingitehase tegevus suuresti detailide toorikuid valmistavatest valutehastest, mootoritehastest, tööriistade tehastest. Traktoritehas ei saa läbi elektriseadmeteta, mida laseb välja spetsialiseeritud ettevõte. Et tagada tootmise normaalne töö, organiseeritakse ettevõtete ja majandusharude vahel tihedad tootmissidemed. Selliste sidemete loomist nimetatakse *tootmise koopereerimiseks*.

Üha suuremat osa majanduse organiseerimises hakkab etendama *tootmise kombineerimine*. Selle eelised on tohutud. Nad koosnevad paljudest komponentidest. Nendeks on tehnoloogilise protsessi mittetootlike vaheastmete kõrvaldamine ja tooraine kompleksne kasutamine, seadmete ratsionaalsem kasutamine ja transpordikulude vähendamine.

Loomulikult toimub kombineerimine eri rahvamajandusharudes erinevates vormides ja suundades. Näiteks kombineeritakse metsatööstuses puidu töötlemise erinevaid viise (esmast töötlemist järgnevaga). Mõistlikum ja otstarbekam on suurte kauguste taha raudteel transportida mitte palke, vaid laudu. Kasulikum on kohapeal keemiliselt ümber töötada puidujäätmed, eraldades neist äädikhappe, tärpentini ja teised väärtuslikud saadused, valmistada saepuruplaate jne. Metallurgiat on kasulik kombineerida keemiaga. Kui puhuda kõrgahju hapniku ja loodusliku gaasi segu, siis muutub kõrgahjugaasi koostis (saame väärtusliku keemilise tooraine); kõrgahjugaasist võib iga tonni malmi kohta saada umbes 300 kilogrammi odavat sünteetilist ammoniaaki.

Kombineeritud tehnoloogia rakendamine viib real juhtudel välja tervete tööstusharude täielikule ümberkorraldamisele: pal-

jud spetsialiseeritud tootmisharud aja jooksul kaovad ja antud saadust hakatakse tootma teises tööstusharus, kus seda on palju kasulikum valmistada. Näiteks kavatsetakse tulevikus kontsentreerida ligikaudu kaks kolmandikku sooda ja peaaegu pool väävelhappe tootmisest värvilisse metallurgiasse, s. t. saada neid kõrvalproduktina värviliste metallide tootmisel. Sellistel kompleksse tehnoloogia saadustel on veel üks tähtis eelis: enamikul juhtudel kõrvaldavad nad atmosfääri ja veekogude saastamise. Ühe tootmisharu nn. jäätmed kujutavad endast väärtuslikku toorainet teise tööstusharu jaoks. Kui jäätmeid tekib palju, siis on see kindel tundemärk, et tehnoloogiline protsess on teaduse seisukohalt ebatäiuslik.

Erakordselt soodsad on tingimused kombineeritud ettevõtete rajamiseks toiduainetetööstuses ja põllumajanduses. See on ka arusaadav: oma koostiselt on põllumajanduslik tooraine kompleksne. Ta saabub ettevõtetesse hooajaliselt ja iga tooraineliigi töötlemise jaoks võib kombinaat kasutada ühetüübilisi seadmeid. Sel alusel tugevnevad tootmissidemed kolhooside ja sovhooside ning kohalike tööstusettevõtete vahel. Nagu märgitakse NLKP programmis, tekivad järk-järgult agraar-industriaalkoondised.

Tootmise intensiivistamine. Kommunismi materiaal-tehnilist baasi luues me ei taotle lihtsalt tootmise kvantitatiivset kasvu, vaid seda, et tootmise kasvuga kaasneks selle efektiivsuse suurenemine. Tootmise efektiivsuse niisugust suurendamist nimetatakse tootmise *intensiivistamiseks.*

Tootmise intensiivistamine lahendab väga tähtsad probleemid, millest sõltub kogu majanduse edasine kiirendatud arendamine.

Nendeks on tööstusliku tootmise struktuuri täiustamine, nende tootmisharude arendamine esmajärjekorras, mis määravad nüüdisaja teaduse ja tehnika progressi peasuuna, ettevõtete spetsialiseerimise ja koopereerimise taseme tõstmine, tooraine ja materjalide uute liikide kasutamine ning ühtne tehnikapoliitika kogu rahvamajanduses.

Nendeks on seadmete, tooraine, materjalide ja kütuse parem kasutamine, ökonoomia ja kokkuhoid kõiges, väljalastava toodangu kvaliteedi järsk tõstmine, omahinna alandamine, toodangu sortimendi laiendamine ning järelikult rahvamajanduse ja rahva vajaduste täielikum rahuldamine.

Nendeks on kõigi rahvamajandusharude spetsialistide (tööliste, inseneride, tehnikute, teenistujate jt.) parem ettevalmistamine, teaduse kõige perspektiivsemate harude arendamine ning nende varustamine kvalifitseeritud teadlaste ja spetsialistide kaadriga.

Isegi sellest lühikesest loetelust nähtub, et just intensiivistamine on see tee, mida pidi minnes võib saavutada tööviljakuse tõusu kogu ühiskonna ulatuses.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine eeldab, et tormiliselt areneks nii tööstus kui ka *põllumajandus.*

Põllumajandussaaduste tootmise suurendamist võib saavutada

kahel teel: külvipindade laiendamisega sama agrotehnika alusel (ekstensiivne arenemistee) ja haritava pinna ühikult üha suurema hulga toodangu saamisega (intensiivne arendamine). NLKP programmis öeldakse: «Põllumajanduse taseme tõstmisel ja meie maa kasvavate vajaduste rahuldamisel põllumajandussaaduste osas on peateeks põllumajanduse igakülgne mehhaniseerimine ja järjekindel *intensiivistamine* . . .»

Põllumajanduses on põhiliseks tootmisvahendiks maa. Seepärast määrab põllumajanduse intensiivsuse eelkõige see, kuidas kasutatakse seda põhilist looduslikku tegurit. Iga masin kulub, maa aga mitte. Kui põldu hästi harida, väetada ja vastavas järjekorras külvata erinevaid kultuure, või, nagu ütlevad agronoomid, rakendada õiget külvikorda, siis hakkab mulla viljakus kogu aeg suurenema.

Millised on siis põllumajanduse intensiivistamise peasuunad? Intensiivne majapidamine tähendab esiteks seda, et maa igalt hektarilt saadakse rohkem saaki, ja teiseks seda, et *mehhaniseerimise* ja *kemiseerimise* alusel suurendatakse tööviljakust, alandatakse toodangu omahinda.

Viimastel aastatel on kolhoosid ja sovhoosid saanud üha rohkem uusi masinaid, millel on head tehnilis-majanduslikud näitajad ja mis vastavad iga tsooni tingimustele. Loomulikult eeldab intensiivne põllumajandus mitte ainult põllumajanduslike masinate arvu suurendamist pinnaühiku kohta, vaid ka seda, et põllumajanduslikud masinad töötaksid suure produktiivsusega, et neid hästi hooldataks.

Põllumajandusliku tootmise pideva intensiivistamise tähtsaks eelduseks on põllumajanduse igakülgne *elektrifitseerimine*.

Aastatepikkused kogemused väetiste ning keemiliste vahendite kasutamisel taimede ja loomade kaitseks ning nende majandusliku efektiivsuse väljaselgitamine näitavad, et põllumajanduse intensiivistamise üks võimsamaid vahendeid on *kemiseerimine*. Väljapaistev nõukogude agrokeemik akadeemik D. Prjanišnikov kirjutas, et keemia rakendamine loob «uued kontinendid», s. t. annab täiendavalt nii suure hulga põllumajandussaadusi, mis on võrreldav tervete suurriikide toodanguga.

Keemikud, füsioloogid ja biokeemikud on taimede kasvu ning viljakandvust reguleerivate uute keemiliste vahendite loomisel ja kasutamisel teinud viimastel aastatel suuri edusamme. Selliste vahendite hulka kuuluvad ka keemilised preparaadid, mis väikestes kogustes stimuleerivad taimede kasvu, suurtes kogustes aga takistavad arenemist ja hävitavad taimi. Ikka ulatuslikumalt hakatakse põllumajanduses kasutama herbitsiide — vahendeid, mis valivalt hävitavad umbrohtu viljapõldudelt —, puu- ja köögiviljade kasvu stimulaatoreid; preparaate, mis pidurdavad pungade puhkemist ja puude õitsemist külmal kevadel, kartulite idanemist ladudes hoidmisel või kõrvaldavad noored vegetatiivsed kasvud viljapuudel, puuvillapõõsastel ja teistel kultuuridel (keemiline pintseerimine).

Puuvilla ja mitmete köögiviljade koristamist masinatega kergendavad defoliandid — vahendid selleks, et taim heidaks endalt lehed, ja dessikandid — vahendid, mis soodustavad kartulite, tomatite, soja ja teiste taimede

varte, lehtede ning pealsete kuivamist. Puuvilla koristamine üksnes masinatega (defoliantide kasutamisel) vabastab tohutu hulga inimesi Kesk-Aasia vabariikides ja teistes lõunarajoonides hooajalisest ülekoormusest raske füüsilise tööga.

Seniajani sõltub põllumajandus suuresti ilmastikutingimustest. Kuidas aga saaks teha nii, et põllumajandus ei sõltuks ilmastiku tujudest, kuigi inimesed ei ole ju veel õppinud ilmastikku muutma?

Põua all kannatavates piirkondades on pidevalt hea saagi kindlustamise teeks põldude niisutamine ja üleujutamine (irrigatsioon). See võimaldab kasutada viljarikkaid maid lõunarajoonides, kus on palju päikest, kuid ei jätku niiskust. Irrigatsiooni abil võetakse kasutusele miljoneid hektareid maad Kesk-Aasias, Venemaa Föderatsiooni ja Ukraina lõunaosas, Taga-Kaukaasia vabariikides. See võimaldab alati vajalikul hulgal saada selliseid väärtuslikke põllumajandussaadusi nagu nisu, puuvilla, riisi ja maisi, ning samuti suurendada liha, piima, või ja villa tootmist. On kavas järk-järgult kuivendada ja kasutusele võtta NSV Liidu Euroopa-osa mittemustmullavööndi soostunud maa-alad. Maade niisutamise ja kuivendamise küsimusele oli pühendatud spetsiaalne NLKP Keskkomitee pleenum 1966. aasta mais. Pleenumi otsustes on kavandatud ulatuslik, mitut viisaastakut haarav niisutus- ja kuivendustööde programm.

Suured ülesanded tuleb lahendada ka loomakasvatuses: siin on samuti vaja saavutada garanteeritud väljalüps, liha garanteeritud juurdekasv. Sellele eesmärgile jõudmise kõige kindlamaks vahendiks on progressiivsete töömeetodite, uue, täiuslikuma tehnika, teaduse uusimate saavutuste juurutamine. Kõigi nende vahendite rakendamine sõltub paljuski suurte loomakasvatuskomplekside, loomade ja lindude kasvatamise ning nuumamise tohutute kombinaatide rajamisest.

Ka loomakasvatuse arendamises peab suurt osa etendama keemia. Ta tungib põllumajandusliku tootmise sellesse harusse põhiliselt kolmes suunas: söödapreparaadid, konserveerivad vahendid ja eluprotsesse reguleerivad ained.

Keemiliste stimulaatorite majanduslik efektiivsus on väga suur. Näiteks karbamiidi andmine mäletsejatele loomadele suurendab piima väljalüpsi, samuti mõjub ta loomade kaalu juurdekasvule; lammastelt saadakse peale kaalu juurdekasvu ka rohkem villa.

Muutub ka loomade söötmise süsteem. Haljassööda (ristik, timut ja teised heintaimed) keemilisel konserveerimisel vähenevad tunduvalt säilitamiskaod. Selle tulemusel suureneb toitainete tegelik hulk peaaegu kahekordseks. Keemia on avastanud ka võimalused söötade rikastamiseks mineraalainetega, eriti fosfaatide ja mikroelementidega.

Põllumajanduslike tööde elektrifitseerimine ja mehhaniseerimine ning keemia ulatuslik rakendamine näitavad, et teaduslik-tehniline revolutsioon haarab peale tööstuse ka põllumajandust.

Teadus kui võimas tootlik jõud. Teaduse ja tehnika revolutsioon, nagu oli juba märgitud, muudab oluliselt teaduse ja tootmise seoseid, toob kaasa mõlema lähenemise teineteisele ning nende läbipõimumise. Järjest väheneb lõhe teadusliku avastuse ja selle praktilise rakendamise vahel. Loodusnähtuste seletamiselt on teadus üle läinud looduses toimuvate protsesside ja keemiliste reaktsioonide kunstlikule reprodutseerimisele, paljuski on aga teadus loodusest kaugemale jõudnud. Näiteks ei tunne loodus teaduse poolt avastatud viise valgusenergia kontsentreerimiseks peenteks kiirtevihkudeks — lasereid; looduslikes tingimustes ei leidu paljusid aineid, mida on loodud sünteetilisel teel.

Teadus loob endale võimsa tootmisbaasi. Meenutagem selliseid uusimaid teaduslikke «aparaate» nagu elementaarosakeste tohutud kiirendajad, mille magneti diameeter on mitusada meetrit ja teenindav personal peaaegu tuhat inimest, suuri aerodünaamilisi torusid, elektronmikroskoope ja elektronarvutusmasinaid. Kõik nad on keerukad insener-tehnilised seadmed.

Uusimate teaduslike uurimuste tulemusel põhinev tootmine kujutab omakorda endast üha sagedamini kolossaalselt suurendatud laboratoorse uurimise protsessi. Kõik suurimad tehnilised ümberkujundused algavad nüüd teadusliku uurimistöö staadiumist. Leiutustegevus tootmistöös sisaldab endas tänapäeval tingimata ka teaduslike otsingute elemente.

Teiste sõnadega öeldes muutub teadus järk-järgult vahetuks tootlikuks jõuks. Kuid selline perspektiiv saab olla üksnes ühiskonnal, kes liigub kommunismi poole. Miks nii? Seepärast, et teaduse tehnoloogilise rakendamise sfääri laiendamine on küll tähtis, kuid mitte otsustav eeldus teaduse muutumisel otseseks tootlikuks jõuks. Teadus võib täiel määral saada tootlikuks jõuks vaid siis, kui ühiskondlik tootmine areneb harmooniliselt, kui teaduse tehnoloogiline rakendamine pole mitte ainult tootmisvahendite progressi teenistuses, vaid samal ajal soodustab ka inimese, ühiskonna põhilise tootliku jõu arenemist.

Kuid selline teaduse ühtesulamine ühiskonna põhilise tootliku jõuga — inimesega, teaduse looja, kandja ja elluviijaga — on võimalik ainult kommunismis.

*

Me vaatlesime selle materiaalse, ainelise aluse arenemise peateid, mille põhjal kujunevad uued, kommunistlikud suhted inimeste vahel. Tulevase kommunistliku ühiskonna materiaal-tehniline baas ületab kaugelt selle tootlike jõudude taseme, mille oli saavutanud kapitalism, kogub endasse teaduse ja tehnika progressi kõige suuremad saavutused ning annab meie maale kõige kaasaegsema ja võimsama tehnika.

Kõik see — nii energia ookeanid, materjalide loetlematud rikkused kui ka tarkade masinate armeed — ei teki iseendast. Igaüks teist peab selleks andma oma osa.

§ 34. KLASSIDETA ÜHISKONNA POOLE.

Sotsialismi ülesehitamise tulemusena on igaveseks hävitatud klassiühiskonna kõige suurem pahe — inimese rõhumine inimese poolt. Kõik inimesed töötavad ühiskondlikus majanduses, saavad tasu vastavalt tehtud tööle, võtavad võrdõiguslikult osa riigiasjadest.

Kuid klassilised ja teised klassidega seotud sotsiaalsed erinevused (erinevused linna ja maa vahel, füüsilise ja vaimse töö tegijate vahel) ei ole veel lõplikult likvideeritud. Kuni need erinevused säilivad, pole võimalik saavutada täielikku võrdsust inimeste töö- ja elutingimustes. Just seepärast on nende erinevuste likvideerimine, klassideta ühiskonna loomine üks kommunistliku ülesehitustöö tähtsamaid ülesandeid.

Kommunistlik omandus kui klassideta ühiskonna alus. Klassierinevuste säilimise peamiseks põhjuseks on see, et tööliste tegevus on seotud üldrahvaliku omandusega, kolhoosnike tegevus aga kolhoosliku omandusega. Need erinevused kaovad siis, kui sotsialistliku omanduse kahe vormi asemele tuleb *tootmisvahendite ühtne kommunistlik omandus.*

Kuidas see siis toimub?

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi ehitamise käigus areneb *ühiskondlik omandus.* Kasvab tema maht: igal aastal antakse ekspluatatsiooni tuhandeid uusi tehaseid ja vabrikuid, koolihooneid ja elumaju, kinosid ja klubisid, polikliinikuid ja staadione, uueneb tööstusettevõtete sisseseade ja kasvab nende tootmisvõimsus. Sellega seoses, nagu juba kõneldi eespool, leiab aset tootmise kontsentreerimine, ettevõtete spetsialiseerimine ja koopereerimine, paraneb tootlike jõudude paigutus, täiustub rahvamajanduse juhtimine.

Sotsialistlik üldrahvalik omandus areneb vahetult kommunistlikuks omanduseks. Keerukam on lugu kolhoosliku omandusega: see peab lähenema üldrahvalikule omandusele, sulama sellega ühte. Kuidas võiks seda ülesannet lahendada?

Näib, et selle lahendamise kõige lihtsamaks viisiks oleks muuta kõik kolhoosid sovhoosideks. Kuid selline ümberkujundamine ei lahenda asja, ei taga automaatselt kogu põllumajandusliku tootmise tõusu. Meil on üha suuremal hulgal vaja leiba, liha, piima ja teisi saadusi. Et seda saavutada, selleks tuleb juurutada uut tehnikat, ulatuslikult rakendada teaduse saavutusi maaviljeluses ja loomakasvatuses, parandada töö organiseerimist, s. t. tuleb saavutada *põllumajanduse tootlike jõudude järsk tõus.* Selles ongi küsimuse lahenduse võti, sest kolhoositootmise tõus tagab kolhoosliku omanduse arenemise kuni selle ühtesulamiseni üldrahvaliku omandusega.

Kas omanduse kolhooslik vorm on suuteline tagama sellist tootlike jõudude arengut, sellist tõusu? Kahtlemata on. Sellest

räägib juba seegi fakt, et kuigi on veel mahajäänud kolhoose, leidub meie maal küllalt kolhoose, kelle töötulemused pole sugugi halvemad sovhooside omadest, vahel aga isegi paremad. Järelikult pole tootmise kolhooslik vorm veel kaugeltki ammendatud, selles peituvad tohutud reservid, mida on tarvis lõpuni kasutada. Seega on meil põllumajanduses vaja arendada nii tootmise sovhooslikku kui ka kolhooslikku vormi.

Sotsialistliku omanduse kahe vormi lähenemine. Vaatleme nüüd, kuidas kolhoositootmise tõus, kolhooside muutmine tõelisteks põllumajandussaaduste vabrikuteks viib välja kooperatiivse omanduse ühiskonnastamise taseme tõusule, lähendab teda üldrahvalikule omandusele. Traktorites ja kombainides ning tänapäeva põllumajandusliku tootmise masinates on kehastunud kogu nõukogude rahva — nii kolhoositalurahva enda kui ka töölisklassi ja haritlaskonna töö.

Vastavalt kolhooside ühiskondliku majapidamise arenemisele *täiustuvad kolhoosisisesed tootmissuhted.* Kolhoosid rahuldavad üha täielikumalt oma liikmete vajadusi nii vilja kui ka teiste põllumajandussaaduste osas, ning selle alusel sureb järk-järgult välja kolhoosnike abimajapidamine. Seatakse sisse palgaline puhkus ja teised soodustused, nagu see on riiklikes ettevõtetes.

Viimastel aastatel arenevad edukalt *kolhoosidevahelised ja riiklik-kolhooslikud tootmiskoondised, luuakse agrotööstuskomplekse.* Mida annavad näiteks kolhoosidevahelise koostöö mitmesugused vormid? Ühele kolhoosile pole sageli jõukohane ehitada isegi väikest elektrijaama, tehast põllumajandusliku tooraine esmaseks töötlemiseks või mõnda muud tootmishoonet, kolhoosnike puhkekodu jne. Seepärast ühendavad mitu lähestikku asuvat kolhoosi oma vahendid ning ehitavad ühisel jõul. Tihti ehitavad kolhoosid selliselt koos riiklike ettevõtetega. On ju selge, et seda tüüpi ettevõtted ja muud ehitused ei saa enam kuuluda üksnes kooperatiivse omanduse hulka: nad erinevad vähe üldrahvaliku omanduse objektidest. Sel viisil toimub *kolhooside tootmisvahendite otsene ühendamine riiklike tootmisvahenditega.*

Sotsialistliku omanduse üheks peamiseks eeliseks on teatavasti see, et ta võimaldab tootmist planeerida. Nüüd püütakse ka selles osas saada üle erinevusest sotsialistliku omanduse kahe vormi vahel: kolhoosides rakendatakse edukalt (arvesse võttes kolhooside kui artelli tüüpi ettevõtete iseärasusi) kõige täiuslikumaid *planeerimisviise ja -meetodeid,* mis on välja töötatud tööstuses.

Jagamatute fondide kasv, sidemete arenemine kolhooside endi ning kolhooside ja riigi vahel, samuti ka tootmissuhete muude külgede täiustamine annavad tunnistust sellest, et kolhooslik omandus läheneb üldrahvalikule omandusele. Kuid kas see tähendab, et sotsialistliku omanduse mõlemad vormid arenevad omaette: üks läheb ees, teine aga püüab talle järele jõuda? Muidugi

mitte. Kõige suurem osa kolhoositootmise kasvus (järelikult ka kolhoosliku omanduse ühiskonnastamise taseme tõusus) kuulub põllumajandusliku töö elektrifitseerimisele, kemiseerimisele, kompleksele mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele ning maaparandusele. Seda ülesannet aga täidab tööstus, mis varustab kolhoose võimsate masinatega ja väetistega ning töötab ümber põllumajandussaadusi.

Omanduse kahe vormi arenemine on vastastikku kõige tihedamalt seotud, juhtiv koht selles arenemises kuulub üldrahvalikule omandusele ning see viib välja omanduse kahe vormi ühtesulamisele. Kui see protsess jõuab lõpule, siis kaob ka põhiline erinevus klasside vahel. Milles see väljendub?

Kõik tootmise sfääris tegutsevad inimesed hakkavad töötama üldrahvalikes tööstus- ja põllumajandusettevõtetes.

Kõigil on siis ligikaudu[1] ühesugused töötingimused.

Kõik hakkavd saama tasu oma töö eest üldrahvalike vahendite arvel, võrdselt kasutama hüvesid, mida jaotatakse ühiskondlike fondide kaudu.

§ 35. LINN JA MAA.

Küla arenemise teed. Kommunistliku omanduse kujunemisega on seotud *linna ja maa vaheliste sotsiaalsete erinevuste likvideerimise protsess*, millel on tohutu tähtsus klassideta ühiskonna loomisel.

Kuid tuleb silmas pidada, et linna ja maa vahelisi sotsiaalseid erinevusi ei tohi täielikult samastada klassierinevustega: see poleks õige juba seepärast, et maal elavad ja töötavad meil mitte ainult kolhoosnikud, vaid ka sovhoositöölised ja suur hulk haritlasi. Teiselt poolt ei peitu ikka veel säilivate erinevuste põhjused üksnes kunagises klassiantagonismis, vaid ka ühiskonna ajaloolise arenemise tingimustes. Linnad, kuhu koondus tööstus, on juba ammu muutunud kõrgema töökultuuri ja elukorralduse kandjateks, ekspluateerivad klassid aga püüdsid seda küla mahajäämust säilitada igaveseks.

Sotsialistlike suhete võit kõigis ühiskondliku tootmise harudes kaotas selle vastandlikkuse. Maa lakkas olemast linnale üksnes toorainebaasiks, ta muutus üheks sotsialismi ühiskondliku süsteemi võrdõiguslikuks lüliks.

Linn osutab külale igakülgset abi. Külaelu vastutavatel ajaloolistel momentidel saatis töölisklass kümneid tuhandeid oma paremaid poegi maale, et aidata töötaval talurahval organiseerida kolhoose ning teha lõpp

[1] «Ligikaudu» ei ole siinkohal öeldud juhuslikult. Asi on selles, et veel määramata aja jooksul säilib põllumajandusliku tootmise spetsiifikaga seotud erinevus töötingimustes. Kuid sellel erinevusel pole enam sotsiaalset iseloomu.

viletsusele ja mahajäämusele. Linn on maale andnud esmaklassilise tehnika, tagades sellega põllumajandusliku töö viljakuse järsu tõusu.

Eriti palju on maa jaoks ära tehtud viimastel aastatel. Riik on eraldanud kümneid miljardeid rublasid kapitaalmahutusteks põllumajandusse ning krediidiks ühiskondlike ettevõtete, elumajade, kultuuri- ja elukondlike asutuste rajamiseks maal jne.

Koos majandusliku arenemisega on küla ilmet muutnud kultuurirevolutsioon. Maal töötavad praegu sajad tuhanded kvalifitseeritud kõrgema ja keskharidusega spetsialistid — agronoomid, zootehnikud, arstid, insenerid, pedagoogid. Miljonid maaelanikud on omandanud mitmesuguseid mehhanisaatorite kutsealasid. Raske on endale ette kujutada tänapäeva külaelu ilma koolita, lasteaia ja -sõimeta, haiglata, kultuurimajata, raamatukoguta, kinota ja raadiota, televiisorita, ilma kunstilise isetegevuse kollektiivideta ja spordiorganisatsioonideta.

Kuid linna ja maa olmes säilivad veel olulised erinevused. Tervikuna jääb küla siiski linnast tublisti maha korteritingimuste ja igapäevaste mugavuste poolest; ta jääb linnast maha ka kultuurilise arenemise taseme poolest. Sisuliselt avalduvadki selles kunagise sotsiaalse ebavõrdsuse jäänused, mis lõplikult kaovad kommunismi ehitamise käigus.

Kommunistlik Partei rakendab tervet abinõude süsteemi, mille ülesandeks on jagu saada küla kultuurilisest ja elukondlikust mahajäämusest. Maa-asulates luuakse kõik mugavused, mis vastavad tänapäeva elukondliku teenindamise nõuetele. Areneb edasi rahvahariduse süsteem ja kultuuriasutuste ning ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrk. Paraneb külade arhitektuur ning korterite viimistlus ja sisustamine. Ulatuslikult rajatakse külades veevärki, gaasitorustikke ja elektriliine. Selle tulemusena hakkavad maaelanikud kasutama kõiki materiaalseid ja vaimseid hüvesid võrdselt linnaelanikega.

Kas tunneb inimene, kes elab maakohas ja võib kasutada iga liiki mugavusi ja teenuseid, et talle on linnaelanikuga võrreldes ülekohut tehtud? Üldse mitte. Pigem juba vastupidi, sest muude võrdsete tingimuste puhul on maaelul linnaeluga võrreldes omad eelised: puhas õhk, vaikus ning lihtsalt esteetiline nauding igapäevasest kokkupuutest loodusega.

Sel puhul kerkib siin üles hoopis vastupidine probleem — muuta elu linnas tervislikumaks. Ning see probleem lahendatakse. Juba praegu tehakse meie maal suurt tööd võitluses müra ja õhu saastamise vastu autode heitgaasidega ning tööstusettevõtete jäätmetega. Moskva ja teiste suurte tööstuskeskuste ümber luuakse esimesi satelliitlinnu, mis ühendavad endas linna- ja maaelu parimad jooned. Teiste sõnadega, nii kuidas küla saavutab linna taseme eluolu ja kultuuri poolest, nii saavutab linn küla taseme elutingimuste tervislikkuse poolest, looduslähedu se poolest.

Lisagem sellele suurepärased sidevahendid, tänu millele kaob täielikult «mahajäetuse» tunne. Kaasaegsed lennukid ja helikopterid toimetavad nüüd

maaelaniku linna paari-kolmekümne minutiga — sageli kulub niisama palju aega äärelinnas elaval inimesel kesklinna jõudmiseks. Nende asemele tulevad veelgi täiuslikumad transpordivahendid. Ühesõnaga, ühe või teise keskuse külastamine teenistusülesannete või isikliku vajaduse pärast muutub niisama lihtsaks, nagu seda on praegu külaskäik sugulaste juurde naaberkülla.

Praegusest palju võimsam raadio- ja televisiooniaparatuur, värsked ajalehed, telefonside (ilma igasuguse eelneva ettetellimiseta ja tüütava ootamiseta) — see võimaldab inimestel, olenemata nende elukohast, momentaanselt saada kõige värskemat informatsiooni, olla kursis kõigi sündmustega.

Kõik see viib välja selleni, et mõiste «küla» selle praeguses tähenduses kaob. Ratsionaalselt planeeritud, ülerahvastusest vabastatud, tahmast ja suitsust puhastatud linnad sulavad ühte heakorrastatud asulate lõpmatu reaga.

Põllumajandusliku töö muutmine industriaalse töö eriliigiks. Lõpuks — ja see on kõige tähtsam — tänu põllumajandusliku tootmise mehhaniseerimisele (seejärel ka automatiseerimisele), teaduse rakendamisele maaviljeluses ja loomakasvatuses muutub *põllumajanduslik töö industriaalse töö eriliigiks.*

Üksnes nii võib lõplikult üle saada küla mahajäämusest linnast. Kui põllumajanduslik töö oma spetsiifiliste tingimuste tõttu ei alluks mehhaniseerimisele ega automatiseerimisele, siis oleksid kõik katsed likvideerida olulised erinevused linna ja maa vahel paratamatult määratud läbikukkumisele. Ei saa tõsiselt rääkida inimeste ühesugusest kultuurilisest arenemisest linnas ja maal, kui põllumajanduses on ülekaalus käsitsitöö. Võib anda kõigile lüpsjatele kõrgema hariduse, kuid sel abinõul oleks kunstlik iseloom, sest varsti poleks neil omandatud teadmisi võimalik rakendada ning neid loova töö käigus rikastada.

Hoopis teisiti on asi siis, kui põllumajanduslik töö seatakse tänapäeva tehnika alusele. See tehnika nõuab töötajatelt juba palju kõrgemat erialast ja üldist kultuuritaset. Loomade produktiivsuse tõstmise teaduslike meetodite rakendamine on mõeldamatu, kui ei tunta mõningaid bioloogia, veterinaaria jt. teaduste aluseid. Avanevad ammendamatud võimalused selleks, et otsida majandamise kõige ratsionaalsemaid viise, eksperimenteerida, luua.

Kolhoosid ja sovhoosid muutuvad tõelisteks vabrikuteks, mis toodavad teravilja, liha, piima ja teisi saadusi. Töö vabrikus aga ongi industriaalne töö, mis nõuab mitte ainult kõrgemat kultuuritaset, vaid ka töötajate kollektivistliku teadvuse kõrgemat taset.

Tuleb arvestada seda, et ka siin on omad raskused. Põllumajandusliku töö spetsiifika teeb tema automatiseerimise keerulisemaks, sest tootmisprotsess maaviljeluses ja loomakasvatuses on katkev, sellest võtavad osa mitte ainult inimene ja masinad, vaid ka loodus, mis kehtestab oma tähtajad taimede valmimiseks, loomade kasvuks jne. Kuid see ei takista sugugi mitmete tööprotsesside automatiseerimist juba praegu (näiteks automaattraktor, mille

leiutas põllumajanduse mehhanisaator F. Loginov), kaugemas tulevikus aga muutub võimalikuks ka enamiku põllumajanduslike tööde kompleksne automatiseerimine.

Põllumajandusliku töö muutmine industriaalse töö eriliigiks loob tingimused selleks, et põllumajandustöötajad, nagu tööstuses töötajadki, ühendaksid oma tegevuses vaimse ja füüsilise töö.

§ 36. VAIMNE JA FÜÜSILINE TÖÖ.

Vastandlikkuselt ühtsusele. Juba sotsialistid-utopistid unistasid niisugusest ajast, mil õnnestub teha lõpp ühele suurimale klassiühiskonnas valitsevale ebaõiglusele — töötajate jagunemisele vaimse ja füüsilise töö tegijateks.

Sotsialism tegi lõpu vastandlikkusele selles valdkonnas. Vaimne töö ei ole sotsialismi ajal enam eesõigus, mida antakse põlvest põlve edasi; kõigil on vaba pääs teadmiste juurde. Nõukogude haritlaskond on kasvanud töölisklassi ja kolhoositalurahva hulgast, tal on ühised huvid ja ühine saatus ühiskonna põhiklassidega. Teisest küljest — tänu kultuurirevolutsioonile võtsid teaduse, tehnika ja kunsti omaks laiad rahvahulgad. Miljonid leiutajad ja ratsionaliseerijad, kunstilise isetegevuse viljelejad, miljonid töölised ja talupojad, kes pühendavad oma vaba aja õppimisele ja loomingule — need on intelligentsed inimesed selle sõna kõige paremas tähenduses.

Kuid kõik see ei lükka siiski ümber fakti, et ühiskonnas on säilinud inimeste jagunemine vaimse ja füüsilise töö tegijateks. Kas võib lõplikult kaotada seda jagunemist ja kuidas seda teha? Üks lahendusi, mille esitasid juba sotsialistid-utopistid, on selles, et sisse seada vaimse ja füüsilise töö vaheldumine.

Sellist vaheldumist võib kohata juba praegu paljude inimeste tegevuses. Näiteks tööline täidab oma tööülesanded ja hakkab õppima või välja töötama tehnilist täiustust; matemaatik, kes on terve päeva tegelnud teoreetiliste arvutustega, harib vabal ajal aeda. Nagu näeme, toimub nendel juhtudel tegevuse vahetumine tööst vabal ajal, inimese põhiline kutseala jääb aga ikka samaks ja selles on endiselt ülekaalus vaimne või füüsiline töö.

Töö vaheldumine areneb veelgi seoses tööaja lühendamisega. See on kasulik nii inimesele kui ka ühiskonnale. Kuid tänapäeva tootmine ja teadus nõuavad inimestelt spetsialiseerumist. Millise töö me ka võtaksime (olgu see seadistaja, agronoomi, õpetaja töö), ikkagi on selleks vaja teadmisi, kogemusi, kvalifikatsiooni. Meisterlikkuse saavutamiseks peab inimene end pühendama põhiliselt mingile ühele alale, vastasel korral võib vaevalt loota, et ta suudab tootmises, teaduses või kunstis midagi tõsist saavutada. Kõik kõneleb selle poolt, et põhjalik spetsialiseerumine on paratamatu, et inimesed peavad täielikult omandama teatud eriala.

Kuidas seda probleemi siis lahendada?

Nähtavasti tuleb füüsilise töö sisu muutmiseks leida sellised teed, mis lähendaksid füüsilist tööd vaimsele. Teiste sõnadega, on vaja, et tootmistöö ise nõuaks töötajalt suurt vaimset kultuuri, avaks võimalused loominguks.

Just selle poole viibki meid kommunistlik materiaal-tehnilise baasi ehitamine. Kõigepealt kaob täielikult raske käsitsitöö — kõikjal tulevad inimestele appi masinad; üksnes viimase kahekolme aastakümne jooksul on igaveseks minevikku kadunud mitusada elukutset, mis nõudsid inimestelt tohutut jõupingutust, tegid palju kahju nende tervisele ja lühendasid eluiga.

Mida keerukamaks muutuvad masinad, seda rohkem on nõutav, et neid masinaid juhtival töölisel oleks teadmisi eri teaduste alustes, et ta põhjalikult tunneks tootmise tehnoloogiat. Ta ei või enam piirduda kord selgeks õpitud liigutuste mehhaanilise kordamisega, vaid peab pidevalt appi võtma oma teadmised, neid rakendama oma töös. Tekivad tingimused *vaimse ja füüsilise töö orgaaniliseks ühendamiseks inimeste tootmisalases tegevuses.*

Neid objektiivseid tingimusi täiendatakse rahva hariduse sellise korraldamisega, mis soodustab ühiskonna iga liikme mitmekülgset arenemist. Igaüks õpib põhjalikult tundma valitud eriala, tunneb kaasaegse teaduse aluseid, omandab vilumuse otseseks tootvaks tööks.

Automaatika ja töö. Kui raske käsitsitöö likvideeritakse lähemas tulevikus, siis vaimse ja füüsilise töö orgaaniline ühendamine on palju keerukam ülesanne: seda saab lahendada vaid automatiseeritud kommunistliku tootmise tingimustes.

Automatiseerimise koidikul tekkis legend «nupuparadiisist». Leidus neid, kes arvasid, et töötajate jaoks saabub «õnnis aeg», kus nad võivad «lihtsalt nupule vajutades» käima panna võimsaid masinaid ja sundida kuulekaid roboteid täitma kõikvõimalikke käske.

Kuid «lihtne nupule vajutamine» ei ole sugugi nii lihtne ülesanne, nagu see esimesel pilgul võib paista. «Juhtimine nuppude abil» kergendab töölise tööd; seda kasutavad nii automaatse valtsmasina operaator, tõstekraanade masinistid kui ka insenerid, kes juhivad elektrijaamade tööd. Kuid sisuliselt muutub seejuures lihtsamaks ainult käskluse edasiandmine. Peamine aga, s. t. otsuse tegemine, mis eelneb käsklusele, nõuab suuri teadmisi ja kogemusi, silmapilkset orienteerumist, ühesõnaga, kõigi jõudude pingutamist.

Kuid ka see pingutus päästab inimese vaid ajutiselt. Tänapäeva tehnika muudab tootmisprotsessid palju kiiremaks. Sellises olukorras pole inimene võimeline jälgima protsessi kulgemist. Kui aga protsessi normaalne kulgemine on häiritud, siis ei jõua inimene küllalt kiiresti orienteeruda ja viga parandada või avariid ära hoida. Ja võimas inimene, kes on loonud kõik need suurepärased masinad ja aparaadid ühes nuppudega, mida «on vaja vaid korraks puudutada», hakkab takistama tema enda poolt loodud tehnika tootmistegevust.

Siin tulevad inimesele appi elektronarvutusmasinad, mis võivad sekundi jooksul teha tuhandeid operatsioone. Nendel masinatel on peale kiiruse veel üks tähtis omadus: nad «peavad meeles» protsessi üksikud staadiumid, võrdlevad nende tulemusi ja valivad neist välja kõige paremad. Nii võib masinat sundida kindlaks määrama kõige kasulikumat töörežiimi ja seda

oma «käsklustega» pidevalt säilitama. Neid elektri teel antud käsklusi «kuulavad» silmapilkselt reageerivad täidesaatvad elektronseadmed. Lühidalt öeldes võivad kiire toimega arvutusmasinad «juhtida» tootmisprotsessi ilma inimese vahelesegamiseta.

Loomulikult tekib küsimus: mis jääb siis inimese osaks automatiseeritud tootmises?

Inimese osaks jääb mitte üksnes automaatseadmete konstrueerimine ja valmistamine, mis iseenesest on äärmiselt huvitav tegevus, vaid ka automaatseadmetele ülesannete väljatöötamine. Võib ju ka kõige «targem» masin «mõelda» vaid rangelt määratud piires ja alles pärast seda, kui ta on «käima pandud» vastava, sageli äärmiselt keeruka programmi abil, mille peab masinale andma ikka seesama inimene.

Homse päeva tootmistöö pole liiga raske ega ka üksluine. Inimene usaldab masinale automaatselt sooritatavad monotoonsed operatsioonid, ise aga hakkab tegelema mehhanismide kontrollimise ja reguleerimisega. See on juba insener-tehnilise tegevuse erikuju.

Järelikult *sureb* kommunismi ülesehitamisega täielikult *välja vana tööjaotus*, mis sundis suurele enamikule inimestest peale raske ja vaimunüristava töö. Iga tegevus omandab loomingulise iseloomu, nõuab äärmise spetsialiseerituse ühendamist avara teadusliku ja tehnilise silmaringiga. «Pea ja käte» töö harmooniline ühendamine muudab iga töö naudingu ja rõõmu allikaks. Muidugi ei tähenda see kaugeltki seda, et töö muutub lõbusaks ajaviiteks. Töö nõuab inimeselt alati vaimse ja füüsilise jõu pingutamist, palju energiat.

Täpsemalt öeldes ei hakka tulevikus inimesed üldsegi mõtlema selle üle, mis nende töös on esikohal — kas vaimne või füüsiline töö, nii nagu praegu näiteks kirurg ei mõtle selle üle, kui ta üheaegselt töötab nii käte kui ka peaga.

Samaaegselt oleks see aga lihtsustamine, kui me kujutaksime ette, et kõigi inimeste tegevuses hakatakse vaimset ja füüsilist tööd «doseerima» täpselt ühesuguselt. Erinevad elukutsed nõuavad alati vaimsete ja füüsiliste jõupingutuste erinevat vahekorda. Võtame näiteks geoloogi. Tema lihastele langev koormus on suurem kui mõne füüsilise töö tegija koormus.

Niisiis, aja jooksul kaob inimeste jaotamine vaimse ja füüsilise töö tegijateks: kaob haritlaskond kui eri kiht.

*

Tootmisvahendite ühtse kommunistliku omanduse kujunemine, sotsiaalsete erinevuste kõrvaldamine linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö orgaaniline ühendamine inimeste tootmistegevuses — kõik need on objektiivsed ühiskondlikud protsessid, mis viivad välja klassipiiride lõplikule kustumisele.

Kommunismi põhiprintsiibile ülemineku kaks tingimust. Töö järgi tasumise printsiip kujutab endast üht sotsialismi suurimat saavutust: ta eitab kapitalismi tingimustes eksisteerivat karjuvat ebavõrdsust materiaalsete ja vaimsete hüvede jaotamises.

Kuid töö järgi tasumine ei tähenda veel täielikku võrdsust elutingimustes. Inimesed, kes teevad kvalifitseeritumat tööd, teenivad rohkem ja loomulikult elavad paremini kui inimesed, kelle töö ei nõua nii suurt kvalifikatsiooni. Ühesugune pole ka perekonna koosseis, mis samuti toob endaga kaasa erinevuse elatustasemes. Need sotsiaalse ebavõrdsuse jäänused kaovad siis, kui ühiskond võib täielikult ellu viia töö ja jaotamise kommunistliku printsiibi: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi.» Millised tingimused on selleks vajalikud?

Terve mõistus ütleb: eelkõige on vaja tagada *materiaalsete ja vaimsete hüvede küllus,* saavutada tootlike jõudude selline areng ja ühiskondliku töö niivõrd kõrge viljakus, mis võimaldavad ühiskonnal täielikult rahuldada kõigi oma liikmete vajadused.

Sealjuures suurenevad inimeste vajadused kogu aeg, tähendab, ühiskondliku rikkuse kasv peab olema veelgi kiirem.

Suhteliselt lihtne on asi kõige igapäevasemate eluliste vajadustega — söögi, riietuse, jalanõude ja korteriga. Teadlased on välja arvutanud, kui palju kaloreid on inimorganismile vaja normaalseks elutalitluseks, kui palju peab toidus olema valke, rasvaineid, süsivesikuid, vitamiine; kui palju kingi, kleite, ülikondi ja muid rõivastusesemeid on otstarbekas omada isiklikus garderoobis; kui suurt elamispinda on vaja terveks ja kultuurseks eluks. Selliseid näitajaid nimetatakse ratsionaalseteks normideks. Teades elanikkonna arvu ja võttes arvesse selle juurdekasvu, võime kindlaks määrata tähtajad, mil võib täielikult rahuldada ühe või teise vajaduse.

Muidugi, inimeste vajadused muutuvad: areneb inimeste esteetiline maitse, mood sünnitab riietuse, jalanõude ja mööbli uusi näidiseid. Kuid need muudatused ei ole niivõrd olulised, ning taganud igapäevaste vajaduste rahuldamise vastavalt ratsionaalsetele normidele, suudab hästi korraldatud tootmine vastu tulla erinevatele soovidele ning rahuldada ka kõige nõudlikumat maitset.

Kasvav tootmine, teadus ja tehnika tekitavad uusi vajadusi, mis muutuvad meile samasugusteks igapäevasteks tarvidusteks, nagu näiteks vajadus hästi riietuda. Mõned sajandid tagasi sai enamik inimesi läbi ilma raamatuteta, meile aga on vaimutoit peaaegu niisama vajalik nagu söökki. Kolmkümmend aastat tagasi polnud vajadust omada televiisorit, nüüd on väikest ekraani kodus vaja igaühel ning meie raadiotehnikatööstus saab ülesande rahuldada see vajadus lähemate aastate jooksul. Videotelefon on alles arenemisjärgus, kuid kahtlemata tahab 10—20 aasta pärast igaüks tarvitada seda kasulikku ja mugavat aparaati. Praegu me lihtsalt ei oska endale ette kujutada, missugused uued vajadused sünnitab kommunismiajastu tormiliselt arenev tehnika ja teadus.

Materiaalsete ja vaimsete hüvede küllus on esimene, kuid mitte ainus tingimus üleminekuks kommunistlikule printsiibile: asi on ju selles, et see pole üksnes jaotusprintsiip, vaid ka tööprintsiip. Ja kuidas see küllus tekikski, kes suudaks rahuldada inimeste pidevalt kasvavaid vajadusi, kui mitte need inimesed ise, nende ennastsalgav töö ühiskonna heaks. Seepärast on kommunistliku

printsiibi kehtestamisel teiseks tähtsaks tingimuseks kõigi ühiskonnaliikmete valmisolek töötada kõiki oma võimeid rakendades, anda ühiskonnale kõik oma teadmised ja oskused, kogu oma anne ja energia. Kommunismi ehitamise käigus muutub töö ise inimorganismi *esimeseks eluvajaduseks*, mis on niisama loomulik ja paratamatu nagu vajadus hingata.

«Kommunistlik töö,» kirjutas V. I. Lenin, «... on tasuta töö ühiskonna kasuks, töö, mida tehakse mitte teatud kohustuse täitmiseks, mitte õiguse saamiseks teatud saadustele, mitte varem kindlaksmääratud ja seaduslikult kinnitatud normide järgi, vaid vabatahtlik töö, töö väljaspool normi, töö, mida tehakse tasule lootmata, ilma tingimuseta tasu saada, töö harjumusest töötada üldsuse kasuks... töö kui terve organismi vajadus.»

Kommunistliku töö ja jaotamise printsiibi mõlemad osad on vastastikku lahutamatult seotud: ilma võimetekohase tööta ei saa olla ka vajadustekohast jaotamist. Järelikult on vaja üheaegselt lahendada kaks ülesannet: luua eluhüvede küllus ja kasvatada ühiskonna liikmetes kommunistlikku töössesuhtumist. Nende ülesannete lahendamise võtmeks on materiaalse huvi printsiibi järjekindel elluviimine.

Ilma selleta, et töötajad oleksid materiaalselt huvitatud oma töö tulemustest, pole võimalik pidevalt tõsta tööviljakust ja suurendada ühiskonna rikkust. Ilma selleta ei saa juhtida miljoneid inimesi kommunismi poole, saavutada seda, et võimetekohane töö muutuks harjumuseks, kõigi inimeste eluvajaduseks. Seepärast peab kommunismi ehitamine tuginema materiaalse huvi printsiibile, töö järgi tasumine jääb töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise põhiliseks allikaks.

Seda, et inimene töötab kohusetruult, kavatsedes osta mingi vajaliku eseme, et ta kulutab teenitud raha oma kasuks ja hüveks, võib ainult heaks kiita. Kuid juhtub ka nii, et mida rohkem inimene teenib, seda suurem on tema omandamiskirg. Suurte rahade kokkuajamine muutub tema elu eesmärgiks, ta töötab mitte enam niivõrd enda heaks, kuivõrd selleks, et koguda rohkem raha. Andnud aga järele soovile kergesti teenida, satub selline inimene tihti ebaausale teele, kuritegevuse teele.

Me ei ole askeedid ega eita ka inimeste õigustatud soovi elada paremini. Kuid me ei tohi lubada ei endale ega ka oma seltsimeestele langeda «kuldvasika» mõju alla. Seepärast tuleb materiaalsed tööstiimulid alati ühendada moraalsete tööstiimulitega. Meie ühiskonnas on omandanud tohutu jõu moraalsed tööstiimulid ja eelkõige teadmine, et inimesed töötavad mitte ekspluateerijate heaks, vaid enda, kogu ühiskonna heaks. Partei kasvatab nõukogude inimestes nende töö ühiskondliku tähtsuse sügavat mõistmist, teadlikku töössesuhtumist. Me ei tööta omakasupüüdest, vaid selle nimel, et võidaks kommunismi suur üritus. Ning meie töö tasub end sajakordselt, tagades ühiskonna rikkuse vääramatu kasvu.

Vastus meie kritiseerijatele. Vaevalt oli formuleeritud kommunismi põhiprintsiip, kui kommunistliku õpetuse vaenlased teatasid, et seda printsiipi pole võimalik ellu viia. Sedasama väidavad ka tänapäeva kodanlikud ideoloogid. «Laiskus peitub inimloomuse sügavuses,» ütlevad nad, «ning inimene teeb tööd vaid siis, kui teda jälitab nälg või teda on vallanud kasuiha. Niipea kui ühiskond võtab enda peale kõikide vajaduste rahuldamise, ei liiguta enam keegi sõrmegi . . .»

Milline umbusaldus inimese vastu kõlab nendes laimavates süüdistustes! Ei, inimene pole oma loomult laisk ega passiivne vaatleja, vaid töötaja; tuntud väljendust veidi muutes võib öelda, et inimene on sündinud tööks nagu lind lendamiseks.

Geniaalne Balzac oli kogu oma elu suures rahapuuduses . . . Kuid kellel tuleks pähe hakata tõendama, et «Inimlik komöödia» ilmus tänu . . . kasuahnusele, rikastumisihale. Kirjanik põles loomiskires, mis kujutab endast inimvaimu kõrgeimat avaldumisvormi. Samasugune kirg on juhtinud paljusid erineva elukutsega inimesi — aednikku, kes ei säästa jõudu ilusa lille kasvatamiseks, inseneri, kes pühendab kogu oma aja originaalse konstruktsiooni väljatöötamiseks.

Meie maal ja meie ajal töötab suur osa inimesi juba kõiki oma võimeid täielikult rakendades ning nad ei oskagi teisiti töötada. Miljonid inimesed, kes võtavad osa liikumisest kommunistliku töössesuhtumise eest, lükkavad kõige paremini ümber meid kritiseerivate tegelaste väljamõeldised.

Laiskus ei ole kaasasündinud omadus. Seda sünnitavad jõudeolek ja vastav kasvatus. Uues ühiskonnas teeb inimene juba lapsepõlves läbi töökasvatuse kooli, õpib nägema loovas töös elu suurimat eesmärki ja mõtet. Kui aga isegi niisugustes tingimustes üksikud inimesed on hooletud ja töötavad kuidagi lohakalt, siis suudab ühiskond nendele mõju avaldada. Juba praegu me võitleme edukalt inimeste vastu, kes peavad priileivasöömist ausast tööst paremaks. Miks siis arvata, et tulevikus, kus võimetekohane töö muutub kõigi või peaaegu kõigi inimeste eluvajaduseks, suudaks üks laiskvorst avaldada halba mõju näiteks 10 000 töötajale? Muidugi suudavad tuhanded töötajad sundida üht logardit töötama südametunnistuse järgi.

Teine kodanlike ideoloogide argument seisab järgnevas. Ühed neist räägivad, et kuna ühiskond rahuldab inimeste kõik vajadused, siis võtab neis võimust rikastumise «instinkt», igaüks püüab haarata endale rohkem ja seetõttu tassitakse ühiskondlik rikkus laiali. Teised aga, vastupidi, kujutavad asja jälle nii, et kommunistlik ühiskond hakkab reglementeerima inimeste vajadusi, hakkab igaühele andma ühesuuruse portsjoni ühtesid ja neidsamu saadusi, riietab kõik standardsetesse rõivastesse jne. Mõelnud välja sellise sünge pildi, kukuvad laimajad ise selle peale nutma ja avaldavad kaastunnet «õnnetutele kommunismiajastu inimestele», kes pidavat lahti ütlema isiklikust maitsest, hülgama kõik elurõõmud ja muutuma standardseteks mannekeenideks.

Siin näeme jällegi seda, kuidas kodanlus püüab kommunismiajastu inimese üle otsustada iseenda järgi. Kodanliku moraali vaimus kasvatatud inimesed hüüaksid kommunismi sattudes muidugi: «Võta, mis võtta annab!» Kuid selles ongi asi, et ahnitsejad kommunismi ei pääse. Nagu juba öeldud, seatakse kommunistlik jaotusprintsiip täielikult sisse siis, kui ühiskonnas on võidule pääsenud kommunistlik moraal, kui kõigi inimeste teadlikkus on saavutanud küllalt kõrge taseme. Kommunismiajastu inimeste teadvuse üks olulisemaid jooni seisab aga selles, et neil ei teki liialdatud, ebanormaalseid vajadusi, et nende vajadused on alati mõistlikud.

Kommunistliku ühiskonna teadlikule inimesele ei tule kunagi pähe võigas mõte nõuda endale näiteks 100 toaga villat, kui talle piisab täielikult kolmetoalisest korterist. Tal ei tule kunagi mõtet katta oma elamu seinad suurepäraste maalikunsti teostega, mille koht on muuseumis või mõnes muus avalikus kohas, kus neid võib nautida igaüks. Tal ei teki iialgi ideed toppida kapp täis riideid ja kelder täis toiduaineid, kui kõik vajaliku võib ta saada ühiskondlikust laost ja ühiskondlikest varudest.

Selliste mõistlike vajaduste piires võib igaüks rahuldada oma isikliku maitse ja oma kalduvused: sisustada korteri, valida ja tellida riietusesemed, korraldada oma kodu nii, nagu see meeldib. Valitud toitude armastajad, kui neil pole kahju oma ajast, võivad rahuldada oma gastronoomilisi soove kodus (keegi ei sunni ju sööma ühiskondlikus sööklas!), moehaiged [1] aga hoolitseda oma riietuse eest.

Viimasel ajal on nendele, kes kritiseerivad kommunismi kodanlikelt seisukohtadelt, lisandunud väikekodanliku sotsialismi positsioonil asuvate kriitikute hääled. Oma kallaletungide peamiseks märklauaks on nad valinud materiaalse huvitatuse põhimõtte. Kui neid kuulata, siis tuleb välja, et kõrgem töötasu hulgalt suurema ja kvaliteedilt parema töö eest muudab inimesed omakasupüüdlikeks ja ahneteks. Nõukogude inimeste elatustaseme tõus ja see, et nad soetavad televiisoreid ja külmutuskappe, nõrgestavat nende revolutsioonilisust ning viivat välja nõukogude ühiskonna «ümbersünnile», «kapitalismi restaureerimisele» NSV Liidus.

Nendes arutlustes kajastub väga ilmekalt tüüpiliselt väikekodanlik ettekujutus sotsialismist kui üldise võrdsustamise riigist, revolutsioonilisusest kui eranditult nende inimeste omadusest, kes elavad poolnäljas. Kui asi oleks nii, nagu seda väidavad ultra-

---

[1] Praegu kasutatakse meil seda väljendit tavaliselt negatiivses mõttes: nii nimetatakse mehi ja naisi, kel peale moodide midagi pähe ei mahu, kes püüavad silma paista oma riietuse ülima originaalsuse ja veidrusega. Kuid soov ilusasti riietuda on iseenesest täiesti seaduspärane, eriti noores eas. Peamine on, et see ei varjaks inimeste eest kogu maailma, et inimene ei muutuks riiete orjaks. Niisugustel tingimustel pole soovis ilusasti riietuda midagi hukkamõistetavat, see väärib isegi kiitust. Ei ole kahtlust, et külluse ühiskonnas riietuskultuur ja üldse olustikuline kultuur arenevad edasi.

revolutsionäärid, siis oleks kommunism üldse võimatu, sest igasugune sotsialistlik ühiskond satuks rahva heaolu kasvades paratamatult ohtu, et ta muutub kapitalistlikuks. Just niisuguse absurdse järelduseni viivad välja väikekodanlike revolutsionääride vaated. Selliste vaadetega kommunismi üles ei ehita. Inimesed tõusevad üles revolutsioonile, võitlusele sotsialismi eest selleks, et kätte võita endale ja oma lastele külluslikku, vaba ja õnnelikku elu. Nad saavutavad seda oma kangelasliku tööga ning näitavad sellesamaga eeskuju oma vendadele kapitalimaades. Meie revolutsioonilisus, meie kõrge internatsionaalne kohus kogu maailma töötajate vastu on tänapäeval selles, et edukalt ehitada kommunismi.

§ 38. RIIKLUSE ARENEMINE ÜHISKONNA KOMMUNISTLIKUKS OMAVALITSUSEKS.

Marksismi-leninismi teadusliku teooria üheks tähtsaks prognoosiks on see, et kommunismi ajal riik sureb välja, loovutab oma koha ühiskonna kommunistlikule omavalitsusele. Riik on paratamatult tekkinud teatud ajaloolistes tingimustes. Samuti paratamatult peab ta tulevikus ühiskonnaelu areenilt kaduma.

Riigi väljasuremine ei ole ühekordne akt, ei ole plahvatus, vaid pikaajaline ja järkjärguline protsess. «Riigi täielikuks väljasuremiseks,» ütles V. I. Lenin, «on vajalik täielik kommunism.»

Riigi väljasuremise tingimused, selle eeldused luuakse kommunismi ehitamise käigus. Eelkõige on nendeks majanduslikud eeldused, mille hulka kuulub tootlike jõudude sellise kõrge arenemistaseme saavutamine, mis võimaldab täielikult ja pidevalt rahuldada inimeste kasvavaid materiaalseid ja vaimseid vajadusi. Seetõttu kaob vajadus töömõõdu ja tarbimismäära riiklikuks kontrollimiseks.

Riigi väljasuremiseks on vajalikud ka sotsiaalsed eeldused. On tähtis, et oleksid kaotatud kõik klassideks jagunemise ja klassierinevuste jäljed, erinevused linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Alles pärast seda kaob inimeste ühiskonnasiseste suhete poliitiline iseloom.

Lõpuks on riigi väljasuremiseks vajalikud ka ideoloogilised eeldused: kõigi ühiskonnaliikmete teadlikkuse ja kultuuri kõrge tase, kapitalismi igandite likvideerimine inimeste teadvuses ja igapäevases elus, kommunistliku moraali täielik võit.

Sellised on riigi väljasuremise põhilised sisemised eeldused. Vajalikud on aga ka teatud välistingimused, mille puudumisel riik ei saa välja surra. Nendeks on sotsialismi täielik ja lõplik võit rahvusvahelisel areenil, imperialistlike riikide igasuguse sõjalise kallaletungi ohu välistamine.

Väär oleks kujutleda, et riigi väljasuremine ja ühiskonna kommunistliku omavalitsuse kujunemine on kaks iseseisvat prot-

sessi, mis ei ole teineteisega seotud. Oleks ju täiesti mõtlematu tegu hüljata need suured kogemused, mida on omandanud sotsialistlik riik, hüljata need ühiskonna asjade juhtimise vormid ja meetodid, mis on aja katsele vastu pidanud ja mida võib edukalt rakendada ka kommunismi tingimustes. Pealegi ei ole küsimus üksnes probleemile arukas lähenemises, vaid selles, et objektiivselt ei ole lihtsalt võimalik asjade selline arenemine, kus esialgu riik sureks täielikult välja ja seejärel hakataks «puhtaks tehtud» kohale rajama ühiskonna omavalitsuse süsteemi. See on ühtne protsess — *sotsialistliku riikluse ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks arenemise protsess.*

Kuid kas kommunistlikus ühiskonnas on üldse mingit võimu? Niisugust avalikku võimu, mis väljendub üksnes juhtimisega tegelevate inimeste erilise kihi olemasolus, kommunismi ajal ei ole. Kuid sõltumata ühiskonna organisatsioonilisest vormist jääb alati püsima ühelt poolt teatud autoriteet, teiselt poolt aga teatud allumine. Sellises keerukas ja täiuslikus majanduslikus organismis, nagu seda on kommunistlik tootmine, ei saa lihtsalt läbi ilma aruka tsentraliseerimiseta, ilma juhtimiseta.

Tähendab, ka kommunismi ajal eksisteerib võim, kuid see on võim, millel pole poliitilist iseloomu, mis rajaneb vabatahtlikul töö- ja elukondlikul distsipliinil.

Riigi kui «sunniaparaadi» väljasuremine ja õiguse kui riigi jõule tuginevate käitumisnormide kogusumma väljasuremine ei tähenda sugugi, et kommunistlikus ühiskonnas poleks üldse mingeid käitumisnorme. Organiseeritud inimühiskond eeldab kõigi tema liikmete jaoks kohustuslikke ühiselu norme ja reegleid. Kommunistliku ühiselu üldtunnustatud normidest kinnipidamine muutub igal inimesel vajaduseks ja harjumuseks.

Ilmselt võib ka kommunistlikus ühiskonnas ette tulla üksikuid ekstsesse, mis meenutavad praegusi seaduserikkumisi. Ei ole näiteks võimatud hooletusest tingitud tõsised eksimused, eksimused igapäevases elus jne. Ümbruskonna kiire reageerimine, ühiskonnaliikmete veendumus, et nende tegevust viivitamatult toetavad kõik, — see on küllaldane selleks, et maha suruda üksikuid ekstsesse.

Kõik need funktsioonid, mida praegu teostavad riigiorganid (majanduse ja kultuuri juhtimine, sirguva põlvkonna kasvatamine ja õpetamine, töö ja tarbimise organiseerimine), ei kao kommunismi ajal, vaid muutuvad vastavalt ühiskonna arenemisele. Kommunistlikus ühiskonnas toimub juhtimine teatud ühiskondliku mehhanismi abil, ühiskonna omavalitsuse mitteriikliku süsteemi abil. Ja kuigi sellel mehhanismil ei ole poliitilist iseloomu, on ta võimsam igast riigist tänu oma tohutule moraalsele autoriteedile.

Riigi väljasuremine on keeruline ühiskondlik protsess. On täiesti selge, et ka ühiskonna kommunistliku omavalitsuse väljakujunenud süsteem ei saavuta korrapealt vajalikku organisatsioo-

nilist täiuslikkust. Seepärast on igati alust väita, et Kommunistlik Partei säilib mõni aeg ka pärast riigi väljasuremist. Taganud ühiskonna omavalitsuse kõigi lülide pideva ja laabuva töö, täidab partei sellega oma ajaloolise missiooni ja sulab ühte kogu ühiskonnaga.

Küsimusi kordamiseks.

1. Kuidas ja mille arvel kasvab tööviljakus tööstuses ja põllumajanduses?
2. Millised on teaduse ja tehnika revolutsiooni arenemise peasuunad ning milline on selle revolutsiooni tähtsus kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamisele?
3. Milles avalduvad uued vastastikused suhted sotsialistliku linna ja maa vahel?
4. Kuidas saavutab ühiskond vaimse ja füüsilise töö orgaanilise ühendamise? Jutustage, kuidas teie tegevuses liituvad vaimne ja füüsiline töö.
5. Milles väljendub üldrahvaliku riigi ümberkasvamine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Kuidas te kujutate endale ette kommunistlikku tööd? Missugune on teie isiklik panus kommunismi ehitamisesse?
2. Kodanlikud sotsioloogid püüavad tõestada, et sotsialistlikus ühiskonnas klassierinevused sugugi ei kustu, vaid vastupidi, tekivad uued klassid. Väikekodanlikud ultrarevolutsionäärid peavad omakorda klassiks sulisid, vargaid, spekulante, s. o. igasuguseid kuritegelikke elemente. Vastake neile.
3. Kaks inimest vaidlevad. Üks väidab, et kommunismi ajal ei ole üldse vaja professionaalset kunsti, inimestel on rohkem vaba aega ja see annab neile võimaluse luua kunstišedöövreid, irdumata tootvast tööst. Teine vaidleb vastu, et ilma kõigi vaimsete jõudude koondamiseta mingile ühele alale ei saa midagi asjalikku luua, et professionaalse kunsti hülgamine viib välja kunsti hukkumisele. Kummal neist on õigus?
4. Lugege ja arutage läbi Thomas More'i raamat «Utoopia» ning Tommaso Campanella raamat «Päikeselinn». Millised utopistide aimdused osutusid õigeteks, milles tegid teadus ja kommunistliku ülesehitustöö praktika nende oletustes parandusi?

7. PEATÜKK.

UUE INIMESE KASVATAMINE.

§ 39. INIMENE JA ÜHISKOND.

Vaidlus inimese üle. Kommunism toob inimestele materiaalsete ja vaimsete hüvede külluse, loob tingimused õnneks. Ja kõige selle nimel esitab kommunism inimestele tõsiseid nõudeid. Elu hüved peame saavutama omaenese tööga. Võrdsust ei saa kehtestada enne, kui inimene hakkab suhtuma teisesse inimesesse kui sõbrasse ja vennasse. Ei saa vabaks selle sõna täielikus mõttes teha seda, kes on religioossete eelarvamuste kütkes. Ei või saada õnnelikuks see, kes on «vaimust vaene», kellele on võõras tunnetamisrõõm, kes on kurt ja pime kunsti ilu suhtes.

Teiste sõnadega, kommunismi ehitades peab ühiskond oma liikmeid selleks ette valmistama, kasvatama neis õilsaid omadusi, aitama neil vabaneda kõigest, mis rüvetab inimväärikust. Ja küsimus on siin keerukam kui mõningates utoopilistes romaanides, milles teadmata kust ilmuvad «valmis» kommunismiajastu inimesed ja teadmata kuhu kaovad kõik, kes selle nõuetele ei vasta. Kommunismi tuleb ehitada selle «inimmaterjaliga», mille on meile jätnud ajalugu, kuid see materjal on ebaühtlane — selles on palju head, kuid on ka küllalt palju halba.

Uusi inimesi kasvatada tähendab ümber kujundada nende psüühikat, suhtumist töösse, ühiskonda, perekonda, see tähendab teostada sõna otseses mõttes *revolutsiooni nende teadvuses ja käitumises.*

Kas niisugune ülesanne on üldse lahendatav?

«Ei!» väidavad kodanlikud sotsioloogid ja moralistid. «Inimene,» ütlevad nad, «on oma loomult alatu olend. Kaks tuhat aastat on teda õpetatud: ära tapa, ära varasta, ära peta, aga maailmas voolab endist viisi veri, lokkab riisumine, vend reedab venda. Inimesi võib muidugi osaliselt kohandada ühiseluks, kasvatada neis väliste viisakuskommete täitmist, kuid kunagi ei õnnestu inimesest looma välja juurida, teda pahedest vabastada.»

«Jah!» ütlevad marksistid. «Inimest saab ümber kasvatada.»

Kodanlikud sotsioloogid ja moralistid eksivad. Inimlikud pahed surevad tingimata välja pärast seda, kui on kõrvaldatud neid sünnitanud ühiskondliku elu tingimused. Eraomandus ja ühe inimese ekspluateerimine teise inimese poolt ongi peamised neist tingimustest. Eraomandus jaotab ühiskonna käputäieks rikasteks, kes tööd tegemata kasutavad priiskavalt kõiki eluhüvesid, ja paljumiljoniliseks töörahvahulgaks, kes varastatakse materiaalselt ja vaimselt paljaks, kel puudub võimalus arendada ja rakendada oma loovaid võimeid. Eraettevõtjate maailmas valitseb paratamatult kodanlik individualism, mis vastandab inimesed üksteisele ja kinnitab kodanliku hundimoraali seadusi «igaüks enda eest», «inimene on inimesele hunt» jne.

«Kõikide sõda kõikide vastu» (nõnda iseloomustas ekspluataatorlikku ühiskonda inglise filosoof Hobbes) ei sünnita mitte ainult kapitalistliku maailma ühiskondliku elu objektiivsed tingimused. Seda soodustab ka kogu kodanlik ideoloogia, ülistades «tugeva isiksuse» kultust. Niisugune «tugev isiksus» oskab oma võistlejail kõrist kinni haarata, julmuse ja pettusega võimu ja rikkuseni trügida. Kõige varjamatumalt ja küünilisemalt on see väljendatud fašistlikes teooriates, mis peegeldavad reaktsioonilise imperialistliku kodanluse vaateid. Fašismi ideoloogiline eelkäija, saksa filosoof Nietzsche kuulutas «üliinimese», «blondi bestia» ajastu saabumist: see pidavat uputama maailma verre ja orjastama kogu inimkonna.

Rikutud kodanliku moraali vastandiks on proletariaadi humanistlik moraal, mis hoolikalt säilitab kõik paremad kõlbelised omadused, mis inimkond on oma ajaloo jooksul kujundanud. Ja mitte ainult ei säilita, vaid ka kaitseb neid võitluses kodanliku ideoloogia vastu. Juba ainuüksi see asjaolu paljastab veenvalt laimu, mida kodanlikud ideoloogid inimloomuse kohta levitavad. Ei, inimlikes pahedes pole süüdi mitte inimloomus, vaid kapitalistlik kord, mis moonutab inimese tõelist loomust.

Teadvuses toimuv revolutsioon on muidugi kõigist revolutsioonidest kõige keerukam. Kuid ta võidab tingimata ühiskonnas, kus inimeste elutingimused ise objektiivselt aitavad kaasa nende psühholoogia muutumisele, uue, kommunistliku moraali võidulepääsemisele.

Vaidlus inimese ja tema saatuse üle on ammu üle kandunud teooriast praktikasse.

1917. aastal lõhenenud maailma kapitalistlikul poolel sisendatakse tööinimesele visalt, et ta on kääbus. Kirikujutlustajad, televisioonisaadete diktorid, filosoofiliste traktaatide autorid püüavad teda üksteise võidu veenda, et kogu elu maa peal on nagu hallituskiht juustukeral ja et tema ise on vaid tolmukübemeke loodusjõudude palge ees, «kõrgemate olendite» tahte kuulekas täitja.

Vastukaaluks sellele on maakera meie, sotsialistlikul poolusel võidule pääsenud kõrgem, kommunistlik suhtumine inimloomusesse. Inimene ei ole stiihia ori, vaid oma õnne sepp ja looduse

kuningas; mitte liivaterake ühiskondlike tormide keerises, vaid ajaloo looja. Ta on suuteline vabanema kõigest, mis temas veel inimväärikust alandab, ja ta teeb seda ise, oma kätega, enda jaoks uut maailma ehitades.

Uue inimese kasvatamise ülesannet teenib kogu isiku ja sotsialistliku ühiskonna vastastikuste suhete süsteem.

Ühiskonna mõju isikule ja isiku mõju ühiskonnale. Iga inimene on ühiskonnaga seotud arvukate niitidega. Tema ainelised elutingimused sõltuvad täielikult sellest, milline ühiskonna tootlike jõudude arengutase on ühel või teisel ajal saavutatud. Inimese vaimsed huvid, mõttelaad ja moraali põhimõtted on ühiskondliku mõju tulemus ning nad kannavad endal olemasoleva ühiskonnakorra ja põlvkondade vältel kujunenud traditsioonide (rahvuslike või üldinimlike) pitserit.

«Kui inimene on oma olemuselt ühiskondlik olevus,» kirjutas K. Marx, «siis saab ta järelikult ainult ühiskonnas arendada oma tõelist loomust ning tema loomuse jõu üle ei tule otsustada üksikindiviidide jõu järgi, vaid kogu ühiskonna jõu järgi.» Nendes sõnades on sügava väljenduse leidnud inimese ühiskondliku päritolu ja tema ühiskonnaga ühtekuuluvuse mõte. Inimene saab end avaldada vaid ühiskondlikus tegevuses. Veelgi enam, inimese olemuse määratleb eelkõige see, kuivõrd täielikult ta osaleb ühiskonna elus, kuivõrd haarab teda kaasa ajaloo kulgemine. Huvitavalt on selle kohta öelnud V. Belinski: «Elav inimene kannab oma hinges, oma südames, oma veres ühiskonna elu: teda vaevavad ühiskonna tõved, piinavad ühiskonna kannatused, ta õitseb ühiskonna tervisest, naudib ühiskonna õnne.»

Inimese sotsiaalset olemust ja tema vastastikust seost ühiskonnaga silmas pidades kasutame väljendit *isik*.

Ühiskond tervikuna ja osadena, inimest otseselt ümbritsev sotsiaalne keskkond avaldavad otsustavat mõju tema isiksuse kujunemisele. Kuid ei tohi silmast lasta ka vastupidist mõju. Kokkuvõttes koosneb ühiskond paljudest isikutest. Iga eseme peab ju keegi valmistama, iga idee peab tekkima kellegi peas, iga sõna peab keegi välja ütlema. Ühiskonna rikkus ja kultuur luuakse üksikinimeste töö summaga. Ühiskonna elu intensiivsus ja täisverelisus, ühiskonna kasvutempo sõltuvad ühelt poolt ühiskonnakorrast ja teiselt poolt ühiskonnaliikmete loovast energiast, nende võimete arengutasemest ja rakendamisest, nende suhtumisest töösse ja teistesse kõlbluse põhimõtetesse.

Seega kujutab vahekord «isik — ühiskond» vastastikuses toimes olevat süsteemi, kusjuures vastastikune toime paistab siin silma erakordse keerukusega. Inimtsivilisatsiooni kogu arengu vältel on see vahekord olnud filosoofia ja eetika (s. o. kõlblusõpetuse) tähelepanu keskpunktis, on olnud poliitiliste vaidluste aineks ning üheks kirjanduse ja kunsti igavestest teemadest. Eetiliste vaadete ulatuslik spekter piirneb kahe äärmusliku seisu-

kohaga: ühed astuvad välja isiku vabastamise eest mistahes vastutusest ühiskonna ees ja teised võitlevad isiku täieliku allutamise eest ühiskonnale. Hoolimata sellest, milline poliitiline sisu antakse nendele nõudmistele, on nad kõik antihumaansed.

Niisugused nõudmised on näiteks omased igasugustele väikekodanlikele revolutsionääridele, alates anarhistidest, kes kutsusid üles heitma prügimäele koos kodanliku riigiga igasuguse ühiskonnakorra ning jutlustasid «vabaduse» lipu all omavoli, ja lõpetades mauistidega, kes püüdsid muuta ühiskonna teoorias ja praktikas suureks kasarmuks, kus tähtsaimaks vooruseks peetakse «suure tüürimehe» tahtele mõtlematut allumist. Ei saa juttugi olla, et sellel oleks midagi ühist teadusliku kommunismi põhimõtetega ning mis tahes niisugused eksperimendid on lõpuks määratud läbikukkumisele.

Paljud mõtlejad-humanistid on otsinud omamoodi ideaalset vormelit, mis võimaldaks luua harmoonilist tasakaalu isiklike ja ühiskondlike huvide vahel. XIX sajandil oli väga populaarne saksa filosoofi Immanuel Kanti kuulus imperatiiv (s. o. käitumisjuhis): «Ära tee teisele seda, mida sa ei taha endale.» Arvati, et see reegel lahendab vastastikuste suhete probleemi inimeste vahel, isiku ja ühiskonna vahel. Kui aga veidi süveneda, siis pole raske märgata, et see lause sisaldab vaid eitavat soovitust: hoiatab, kuidas ei tohi käituda, ega räägi midagi sellest, kuidas peab käituma.

Maagilise vormeli otsingud olid määratud läbikukkumisele, sest kapitalistlikus ühiskonnas ei ole ega saagi olla mingit tasakaalu valitsevate klasside huvide ja tööinimeste huvide vahel. Kapitalismi enda loomus välistab õiglaste ja sealjuures üldiste, s. o. kõigile laienevate suhete kehtestamise ühiskonna ja isiku vahel. Ning Kanti imperatiiv, otsekui tunnistades vaikides seda, kutsub üles võitlusele kooskõlas reegliga üksteist mitte nahka panna.

Selleks et lahendada isiku ja ühiskonna vastastikuste suhete probleemi, on kõigepealt vaja muuta lähtetingimusi: ümber kujundada ühiskond ja ümber kasvatada inimene. Nii sõnastas ülesande teadusliku kommunismi teooria, nii lahendas seda sotsialistlik revolutsioon.

Sotsialism seob ühiskonna majandusliku, sotsiaalse ja vaimse progressi isiku arenemisega, selles on sotsialismi ajalooline teene ja peamine eelis kapitalismi ees. Nüüd ja alatiseks *on ühiskondliku progressi peamiseks mõõdupuuks inimese heaolu ja igakülgne arenemine ning inimväärikuse peamiseks mõõdupuuks ühiskonna teenimine ning hoolitsus selle kasvu ja õitsengu eest.* Selline on isiku ja sotsialistliku ühiskonna suhete objektiivne alus.

Isiksuse kujunemine. Eespool oli märgitud, et isiksus kujuneb ühiskonna, sotsiaalse keskkonna otsustava mõju all. Sellel mõjul

on sotsialismi tingimustes kahesugune iseloom. Esiteks kujundab ühiskond inimest oma olemasolu objektiivse faktiga, ühiskonnas valitseva korraga. Teiseks teeb ühiskond teadlikku ja plaanipärast tööd, mille eesmärgiks on kasvatada inimesi kommunismi vaimus.

Kommunistlik kasvatus peab eelkõige silmas kasvatatavate huvisid. Selle eesmärgiks on soodustada igakülgselt arenenud isiku kujundamist. See eesmärk on orgaaniliselt seotud ühiskonna huvidega, ülesandega kiirendatult arendada tootlikke jõude ja täiustada ühiskonnasuhteid.

Töötajate kommunistlikule kasvatamisele kuulub üks keskseid kohti partei tegevuses. See on Kommunistliku Noorsooühingu kõige tähtsam ülesanne. Peale perekonna ja kooli, kelle peamiseks ülesandeks on sirguva põlvkonna harimine ning kasvatamine, võtavad sellest osa kohalikud nõukogud, ametiühingud ja kõik teised ühiskondlikud organisatsoonid, kirjandus ja kunst, ajakirjandus, raadio ning televisioon. Ühesõnaga, see on üks neid ülesandeid, mida lahendatakse üldrahvalikult.

Ometi oleks väär panna isiksuse kujundamine kogu ulatuses ühiskonna õlgadele. Ei ole ju kerge õpetada kirjatarkust sellele, kes ei taha kirjaoskajaks saada, ei ole ju kerge kasvatada häid omadusi selles, kes keeldub tunnistamast oma puudusi. Inimesest endast sõltub paljuski, kui lai on tema silmaring ja ulatuslikud tema teadmised looduse ja ühiskonna seaduste kohta. Ühesõnaga, miski ei kiirenda ega kergenda kasvatusprotsessi nii kui inimeste siiras soov saada paremaks ja teada rohkem ning nende töö enda kallal selles suunas, s. t. enesekasvatus.

Kasvatamine on üldse erakordselt keerukas ja töömahukas protsess. Eriti käib see kommunistliku kasvatuse kohta, mis lähtub nõudmisest anda inimesele võimalikult palju teadmisi ja positiivseid kõlbelisi omadusi, soodustada temas annete ja võimete avaldumist. Mida lähemale me jõuame kommunismile, seda põhjalikumalt me kommunistliku kasvatuse ülesannet lahendame. Näiteks viimastel aastatel valmistutakse laiendama mitmeid kasvatustöö suundi. See on õigusalane kasvatus, mis peab andma ettekujutuse nõukogude õiguskorrast, kohtukorralduse alustest, kasvatama lugupidamist sotsialistlike seaduste vastu, andma täpsed teadmised oma kodanikuõiguste ja -kohustuste kohta. See on esteetiline kasvatus, mis arendab armastust kauni vastu, oskust hinnata ilu looduses ja inimeses, mõista kunsti seadusi, osata nautida kunsti meistriteoseid.

On mitmeid teisi tervikliku ja mitmekülgse isiksuse kujundamise suundi. Peamiseks neist, mis on omamoodi kõige ülejäänu kõlbeliseks vundamendiks, on töökasvatus.

§ 40. UUS INIMENE KARASTUB TÖÖS.

Töö poeesia. Millist ebatavalist jõuküllust ja rõõmu tunned, kui oled hästi töötanud ja midagi kasulikku teinud. Päikegi nagu paistaks eredamalt ja maailm nagu naerataks ümberringi, ja hing on nii kerge, täis häid ja õilsaid tundeid.

Luuletaja V. Brjussov kirjutas:

Nii määratut rõõmu sa tööst saad
treipingi ees, põllul ja toas.
Tee tööd, kuni higile lööd sa,
tee tööd mitte kaalutlust mööda —
on kodumaa õnn ainult — teos.

Töö on inimesele rõõmu, vaimse innustuse allikaks. Ta kujundab inimeses niisuguseid omadusi nagu iseseisvus, algatusvõime, taiplikkus, asjalikkus, iseloomukindlus.

Selle kohta, milline tähendus on inimese jaoks tööl, kirjutas vene pedagoog K. Ušinski järgmist: «Isikliku tööta ei saa inimene minna edasi, ei saa jääda paigale, vaid peab minema tagasi. Inimese keha, süda ja mõistus nõuavad tööd ning see nõue on nii tungiv, et kui inimesel millegipärast ei ole elus oma isiklikku tööd, siis kaotab ta õige tee ja tema ees avaneb kaks teist, võrdselt hukatuslikku teed: eluga vaigistamatu rahulolematuse, sünge apaatia ja põhjatu igavuse tee või vabatahtliku, märkamatu enese hävitamise tee, mida mööda inimene kiiresti laskub lapselikkude kapriiside või loomalike naudinguteni. Nii ühel kui ka teisel teel vallutab surm inimese elusalt, sest töö — isiklik vaba töö — ongi elu.»

Ekspluateerimine surmab töörõõmu. Töö muutub töölisele raskeks koormaks, mida ta on sunnitud kandma, et elatusvahendeid teenida. Kuid ka niisugune töö pole kaugeltki kõigile kättesaadav. Miljoneil terveil ja füüsiliselt tugevail inimestel puudub elementaarne inimõigus — õigus töötada. Ja ometi paistavad isegi kapitalismi ajal tööinimesed silma kõrgete moraalsete omaduste poolest. Iseloomustades tööliste moraalseid omadusi, kirjutas K. Marx, et «... nende tööst karmiks muutunud nägudelt särab meile vastu inimlik õilsus».

Sotsialism vabastab töö ekspluateerimise ahelaist. Otse silmanähtavalt muutub vaba töö loominguks. Sellele aitab suurel määral kaasa tehnika progress. Võtkem näiteks terasesulataja töö metallurgiatehases. Tänapäeva tehnika juures nõuab see töö tööliselt suuri teadmisi. Või treiali töö automaatpinkidel. Kui varem öeldi hea meistri kohta, et tal on «kuldsed käed», siis praegu sellest enam ei piisa, on vaja ka «kuldset pead».

Kuid see ei tähenda, et tuleks oodata, kuni tehnika täielikult muudab töö iseloomu, teeb selle kõikjal loominguks. Mistahes tööd võib ju huvitavaks teha, kui sellesse teadlikult suhtuda. See aga tähendab, et töösse tuleb rakendada kõik oma võimed, teha tööd nii hästi kui võimalik. Alati võib aju pingutada, mõne täienduse välja mõtelda ja sellega tööviljakust tõsta. Kõige «tavalisemgi» elukutse võib sellise suhtumise puhul loovaks muutuda.

Igas inimeses peitub ehitaja tark jõud ja... sellele on vaja anda voli areneda ja õitsele puhkeda, selleks et ta rikastaks maailma veelgi suuremate imedega.

M. Gorki.

Püüd tuua töösse elavat mõtet annab tõuke tööinimeses peituvate võimete ja kalduvuste arenemisele, otsekui tõstab nende annete taset. Teadlik suhtumine töösse, tööind võimaldavad ka kõige tavalisemate kutsealade töötajail avaldada ja arendada oma andeid.

Looming toob töösse rõõmu ja naudingut, annab inimesele sügava rahuldustunde oma tegevusest, rikastab tema sisemaailma. Niisugune töö muutub lõpuks esimeseks eluvajaduseks.

Kollektiivses töös kujunevad uued inimestevahelised suhted: tugevnevad sõprus, vastastikune abistamine, seltsimehelik koostöö, kujuneb välja harjumus kooskõlastada oma toimingud kollektiivi nõudmiste ja arvamustega. Teadmine, et sinu töö on teistele vajalik, aitab inimesel võita raskusi, mitmekordistab tema jõudu. Jälgige inimesi, kes töötavad loovalt. Nende elu on alati huvitav, täis uue otsinguid, iga päev avab nende ees avaraid perspektiive. Töö on nõukogude inimeste auasi, nende elu peamine sisu.

Põlvkonna kangelastegu. Me tunneme uhkust Vassili Tšapajevi ja Sergei Lazo, Nikolai Ostrovski ja Arkadi Gaidari, Oleg Koševoi ja Zoja Kosmodemjanskaja põlvkonna kangelastegudest. Mõned noormehed ja neiud arvavad neid heas mõttes kadestades, et kõik võitlusheroismist täidetud aastad on juba minevikku läinud. Kuid elus jätkub alati paika kangelastegudele. Tuleb ainult õigesti mõista oma aja ülesandeid ja julgesti nende lahendamisele asuda.

Sotsialism on ebatavaliselt avardanud kangelaslikkuse piire. Ta on lükanud uksed pärani kangelastegudele inimelu peamisel alal — töös. «Ei ole maailmas suuremat kangelaslikkust kui kangelaslikkus töös, loomingus,» ütles M. Gorki.

Kui olete mõistnud oma töö sügavat mõtet, aru saanud selle ühiskondlikust tähtsusest, tundnud end võitlejana, siis tekib ka seesmine valmisolek kangelasteoks. Siis võib näha kangelaslikkust

ka kõige igapäevasemas elukutses. Siis jätkub mehisust alati ja kõikjal võidelda tõe eest, mõõta oma elu mitte pisinaudingutega, vaid rõõmuga sellest kasust, mida on kodumaale toodud, ootamata seejuures, et teid otsekohe kangelaseks kuulutataks. Kommunistlik suhtumine töösse näitab inimese ideelist küpsust ja veendumust, ausust ja kohusetunnet kodumaa ees.

Kommunismi eest peetava võitluse eesliinil on üles kasvanud tuhandeid töökangelasi. Nende hulgas ka lukksepp Viktor Jermilov, kaevur Nikolai Mamai, traktorist Aleksander Gitalov, freesija Konstantin Masli, treial Klara Kutšerova, mehhanisaator Tursunoi Ahhunova, kolhoosnik Stepanida Vištak ja teised.

On möödunud üle veerand sajandi sellest, mil seati sisse kõrgeim aunimetus majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö alal — sotsialistliku töö kangelase nimetus. Tänapäeval on NSV Liidus tuhandeid sotsialistliku töö kangelasi. Nende hulgas on tööstuse ja põllumajanduse, transpordi- ning sidetöölisi, ehitajaid, teadlasi, arste ja õpetajaid.

Kodumaale osutatud eriliste teenete eest on paljusid neist autasustatud teise ja kolmanda kuldmedaliga «Sirp ja Vasar». Nende hulgas on NSV Liidu Teaduste Akadeemia president M. V. Keldõš, kaevur I. I. Bridko, kosmoselaevade looja S. P. Koroljov, lennukikonstruktor A. N. Tupolev, kolhoosnik Basti Massõm kõzõ Bagirova ja teised.

Kosmoselaevade looja S. P. Koroljov.

Sangarlikkuse, nõukogude patriotismi eredaid jooni kehastavad endas meie vaprad kotkad, kes rajasid inimkonnale tee kosmosesse. Kosmose vallutamise pioneeridena, inimestena, kes on lähenenud tähtedele, on neist saanud nõukogude inimese mehisuse ja ilu, moraalse jõu ning vaimse rikkuse sümbolid.

Igavesti särab inimkonnale Juri Gagarini, meie aja ühe kuulsusrikkama sangari nimi. Temale, Nõukogudemaa ja kommunistide partei pojale, langes osaks au esimesena avada inimkonnale kosmose värav. See sündis 12. aprillil 1961. a.

Juri Aleksejevitš Gagarini elu sarnaneb tuhandete ja tuhandete nõukogude inimeste eluga. Ta sündis Smolenski kolhoosniku perekonnas 9. märtsil 1934. a. Ta lõpetas kiitusega tööstuskooli Ljubertsõs Moskva oblastis. Õppis Saraatovi Industriaaltehnikumis. Armastus lennunduse vastu viis ta algul lennuklubisse ja seejärel Orenburgi sõjaväe-lennukooli.

Andekas ja mehine hävituslendur J. A. Gagarin oli esimesi, kes arvati kosmonautide rühma koosseisu. Siin avanesid kõige eredamalt tema silmapaistvad omadused. Visalt ja energiliselt lahendas ta kosmose ja kosmilise tehnika tundmaõppimisega seotud keerukaid küsimusi, palju jõudu pühendas ta kosmonautide meeskondade väljaõpetamisele ja treenimisele. Teda armastati tuliselt kui võluvat ja tagasihoidlikku inimest, tema heasüdamlikku naeratust mäletavad miljonid inimesed. 27. märtsil 1968. a. katkes kangelase lühike ja kuulsusrikas elu — ta hukkus treeninglennul.

Mida tugevam on inimese tung ennastsalgava töö järele, seda rikkamaks ja kaunimaks muutub ta ise. Inimesi, kes on kasvatanud endas teadliku suhtumise töösse, nimetatakse tuleviku luurajateks. Sooritades kangelastegusid, omandavad nad töös ka uue inimese hindamatuid moraalseid omadusi. Seepärast ongi teadliku töössesuhtumise kujundamine *peamine kommunistlikus kasvatuses.*

Ühiskondlikult kasuliku tegevuse kool. Jutt ei ole sellest koolist, kus teie õpite ja kus vahel piisab üksnes sellest, et tunnis tähelepanelikult kuulata ja teha valmis kodused ülesanded, ning aine materjal ongi omandatud. Jutt on sellest, et õppida teadlikult suhtuma oma kohustustesse ühiskonna ees. Selleks aga ei ole mingit muud kooli kui töö kool, ühiskondlikult kasuliku tegevuse kool.

Sotsialismi tingimustes on muutunud tavaliseks asjaks rahvahulkade töösangarlus, on tekkinud uus suhtumine töösse, mis rajaneb püüdel suurendada ühiskonna rikkust ja tugevdada oma sotsialistliku kodumaa võimsust. Selle tunnistuseks on esimesed kommunistlikud laupäevakud, esimeste viisaastakute lööktööliste liikumine, 30-ndate aastate stahhaanovlik algatus, tagala kangelaste töösangarlus sõja-aastail, üldrahvaliku sotsialistliku võistluse tohutu areng ja massiline liikumine töösse kommunistliku suhtumise eest.

Minevikku jäävad kapitalismilt päritud vastikud harjumused: põlglik suhtumine töösse, tahtmine teiste kulul ära elada, looderdamine, lodevus, tuimus jms. Ent siiski satume ka praegu veel

kokku töödistsipliini rikkujatega, loodritega ja kohusetundetute töötajatega, kes tahavad ühiskonnalt saada võimalikult palju, ise aga anda võimalikult vähe. Kõik see näitab, et töösse uue suhtumise kasvatamine jääb endiselt tähtsaks ülesandeks. Juba nõukogude võimu esimestel aastatel osutas V. I. Lenin tähelepanu sellele, et «luua uut töödistsipliini, luua uusi ühiskondliku sideme vorme inimeste vahel, luua inimeste tööle kaasatõmbamise uusi vorme ja meetodeid, see on paljude aastate ja aastakümnete töö. See on kõige tänulikum ja õilsam töö».

Kommunismi ehitamise üllast üritust ei saa viia edasi, kui inimestes ei kujundata uutmoodi suhtumist töösse.

Nagu ikka ja alati on siin partei aktiivseks abiliseks Kommunistlik Noorsooühing, ustavana Lenini õpetusele, mille kohaselt ainult koos tööliste ja talupoegadega töötades võib kujundada endast tõelisi kommuniste. ÜLKNÜ põhikiri nõuab igalt kommunistlikult noorelt, igalt neiult ja igalt noormehelt kohusetundlikku ja ausat suhtumist töösse.

§ 41. SOTSIALISTLIKU TEADVUSE ISELOOMULIKUD JOONED.

Sotsialismi põhimõtete kehtestamisega ühiskonnaelu kõigis valdkondades seotud revolutsioon inimeste teadvuses avaldub kokkuvõtlikult selles, et järk-järgult kaovad antihumaansed ja ühiskonnavastased vaated, mida arendas inimestes ekspluateerimiskord, ning nende asemele tulevad uued kujutlused ja harjumused, mida on sünnitanud sotsialism. Kõrvuti kommunistliku töössesuhtumise kujunemisega on jutt niisugustest joontest nagu kollektivism, humanism, ustavus ühiskondlikule kohustusele, sotsialistlik patriotism ja proletaarne internatsionalism. On kerge märgata, et kõik need omadused on üksteisele väga lähedased, et nad kujutavad endast ühe ja sellesama nähtuse ja nimelt isiku ning ühiskonna vastastikuste suhete sotsialistliku süsteemi eri külgi.

Üks kõigi eest, kõik ühe eest. Meie maailm on kollektivismi maailm. Juba noorusaastaist peale elame kollektiivis, võtame tänuga vastu kollektiivi abi, anname temale oma teadmised ja kogemused. Inimene tunneb end palju kindlamini, kui ta on kollektiivi täieõiguslik ja lugupeetud liige. Lahkhelid kollektiiviga mõjuvad inimestele raskesti.

Sageli nimetame kollektivistiks seltsivat inimest. See ei ole päris õige, sest viimase all mõistetakse tavaliselt lihtsalt armastusväärset ja heatahtlikku suhtumist seltsimeestesse. Kollektivism eeldab teistsugust, kõrgemat järku omadust: huvitatust kollektiivi tegevusest, isikliku vastutuse tunnet kollektiivi edu ja ebaõnnestumiste eest. Õppida elama kollektiivis tähendab tunda end tema osana, olla alati ja kõiges ustav kollektivismi lihtsale

reeglile: *üks kõigi eest, kõik ühe eest.* Selle reegli järgimine lubab isiklikud huvid orgaaniliselt ühendada kollektiivi huvidega.

Juhtub muidugi, et isiklike ja ühiskondlike huvide vahel tekivad vastuolud. Toome selle kohta näite. Komsomoliorganisatsioon peab vajalikuks anda oma liikmele mingi ülesande, too aga ei taha seda enda peale võtta. Veel üks, keerukam näide: vastuolu kohustuse vahel anda koosolekul printsipiaalne hinnang oma seltsimehe käitumisele ja kartuse vahel teda solvata ja võib-olla koguni kaotada sõber. Niisuguseid ning paljusid teisi sarnaseid konflikte, neid aga tuleb elus sageli ette, võib lahendada vaid ühe reegli alusel: alati ja kõiges lähtuda eelkõige kollektiivi huvidest.

Sisuliselt nõuab seda tavaline distsiplineeritus. Kuid on olemas ka kõrgem distsipliini vorm, mis seisneb inimese ühiskondlikus aktiivsuses, tema püüdes teha kõik selleks, et kollektiiv saaks edukalt lahendada tema ees seisvad ülesanded. Niisugune aktiivsus kaunistab kollektiivi ning tema liikmeid, selles avaldub mitte ainult isiklike huvide lihtne allutamine ühiskondlikele, vaid nende *orgaaniline ühtesulamine.*

Näiteks sellest, kuidas inimene sügavalt mõistab isiklikku vastutust kollektiivi huvide eest, on Valentina Gaganova õilis samm. Minnes üle mahajäänud brigaadi, loobus ta stabiilsest kõrgest palgast, lahkus neist, kellega «koos töötada oli hõlpus nagu laulu laulda», nagu ta ise ütles. Uued sõbratarid, kes olid kaotanud usu oma jõusse, võtsid Gaganova vastu umbusaldusega, kuid vilunud ketraja aitas neil jalule tõusta ja esimeste ritta jõuda. Niiviisi, ise seda aimamatagi, avas Valentina Gaganova uue lehekülje meie kollektivismi ajaloos.

Suur tahe ei ole mitte ainult oskus midagi soovida ja saavutada, vaid oskus vajaduse puhul end sundida ka millestki loobuma. Tahe ei ole lihtsalt soov ja selle rahuldamine, vaid on nii soov ja peatumine kui ka soov ja loobumine.

A. Makarenko.

Kollektiiv annab inimesele palju ja tal on õigus temalt ka palju nõuda. Need, kes rikuvad kollektivismi põhimõtteid, veavad alt või koguni häbistavad seltsimehi, pälvivad karmi hukkamõistu. Mitte kinni mätsida vigu, mitte leppida puudustega, vaid neid printsipiaalselt ja avalikult paljastada — see on samuti tähtis reegel, milleta ei saa olla tervet kollektiivi.

Kriitikat, isegi õiglast kriitikat, ei ole kerge taluda. Kuid pole midagi vastikumat kui inimene, kes jonnakalt püsib oma eksiarvamuse juures. Osata tähelepanelikult kuulda võtta seltsimeeste märkusi, maha suruda väära enesearmastust, püüda parandada vigu — need on äärmiselt väärtuslikud ja vajalikud omadused igaühele, kes tahab, et temast lugu peetaks. Enesekriitiline käitumine kõneleb mitte ainult inimese aususest, vaid ka tema *tagasihoidlikkusest.*

«Ärge mõtelge kunagi, et te teate juba kõik,» kirjutas I. P. Pavlov noorte poole pöördudes. «Ja kui kõrgelt teid ka ei hinnataks, olgu teil alati mehisust endale öelda: ma olen võhik. Ärge laske upsakusel endas ülevõimu võtta. Tema pärast panete te visalt vastu seal, kus on vaja nõustuda, tema pärast te ütlete ära kasulikust nõuandest ja sõbralikust abist, tema pärast kaotate objektiivsuse mõõdu.»

Töö kollektiivis on saanud uue inimese kasvatamise võimsaks vahendiks. Ei ole juhuslik, et kommunistlikule tööle lähevad nõukogude inimesed üle tavaliselt kollektiividena: lülidena, brigaadidena, osakondadena, tsehhidena, tervete ettevõtetena. Elu on kummutanud kodanlike ideoloogide väited selle kohta, et kollektivism standardiseerib isiksuse ja hävitab inimese individuaalse palge. Mida tihedam on inimeste side kollektiiviga, seda rikkam ja kaunim on nende vaimne maailm ja moraalne pale, seda täielikumalt ja eredamalt avaldub nende individuaalsus.

Üks kollektivistliku teadvuse avaldumise kõige tõhusamaid vorme on valmisolek lahkelt jagada oma teadmisi, kogemusi ja saavutusi.

Meie ajal ei ole kaugeltki igaühel sellist omadust. Meie seas on veel küllalt inimesi, kes muretsevad ainult isikliku edu eest ja elavad ainult endale. Ent kui edukad ja rahulolevad egoistid vahel ka näivad olevat, lõpuks tuleb ülemäärase enesearmastuse eest paratamatult maksta. Niisugused inimesed vaesestavad end vaimselt, jätavad end ilma sellest rõõmust, mida pakub inimesele tema enda sõbralik suhtumine inimestesse ning nendepoolne tänulikkus ja lugupidamine.

Inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend. Olla kollektivist tähendab ühtlasi armastada inimesi, soovida neile head. Moraalsete omadustena on kollektivism ja humanism kaksikvennad. «Inimene peab armastama inimesi,» ütles M. I. Kalinin. «Kui ta armastab inimesi, siis on tal parem elada, elu on lõbusam, sest mitte keegi ei ela nii halvasti maailmas kui misantroop — inimestevihkaja.»

Me oleme nõukogude inimeste sügava inimlikkuse tunnistajaiks. Näiteks loovutas keegi oma korterisaamise järjekorra seltsimehele; tütarlaps — kommunistlik noor — haaras oma elu ohtu pannes lapse rongi rataste alt; rahvamalevlane sai huligaanilt hoobi, mis oli määratud teisele.

Humaansed teod on tähtsad mitte üksnes konkreetsete tulemuste seisukohalt. Neil, kes on tundnud seltsimeeste tähelepanu

ja hoolitsust, on tugevnenud usk inimestesse, meie kollektivistliku korra õigsusse. Ja igaüks neist omakorda püüab aidata teisi. Nii kutsuvad humaansed teod esile omamoodi «ahelreaktsiooni».

Inimeste eest hoolitsemise ja tähelepaneliku suhtumise mõõtu ei saa kindlaks määrata mingisuguste reeglitega. Tuleb lihtsalt alati meeles pidada vajadust austada inimväärikust. See on humanismi põhinõue.

Ajalugu tunneb palju näiteid suurest õilsusest ja inimlikkusest inimestevahelistes suhetes. Ent humanism oli praktiliselt kõrvaldatud inimese ja ametliku ühiskonna vahelistest suhetest.

Sotsialismi ajal on põhimõte «inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend» muutunud kogu ühiskonna moraalseks põhimõtteks. Sotsialistlik humanism avaldub eredalt riigi hoolitsuses isiksuse hüvede ja tema igakülgse arenemise eest, inimese hoolitsuses kodumaa õitsengu, oma seltsimeeste eest.

Meie humanism nõuab inimeselt, et ta oleks rüütel selle sõna parimas mõttes: viisakas ja taktitundeline, tähelepanelik ja abivalmis inimeste vastu. Kui sinu juuresolekul solvatakse nõrgemat, oled sa kohustatud teda kaitsma; sinu kohus on ümbritseda armastuse ja hoolega oma vanemaid; sa pead austama vanemaid inimesi neilt saadud eluhüvede, teadmiste ja kogemuste eest; sinu kohus on aidata nooremail kasvada tugevateks ja ausateks inimesteks. Kõik need on meie ühiselu elementaarsed nõuded. Kuid ka neisse võib kätkeda sügava sisu, täites oma kohust mitte kohustuse pärast, vaid armastuse ja kogu südamega.

Armastada inimesi — see tähendab ühtlasi olla nende vastu nõudlik, aidata neil vabaneda puudustest, kõigest, mis neid alandab. Kas on mõeldav tõeline sõprus ilma otsekohesuseta? Ei, vastastikusele «pattude andeksandmisele», «ütlemata jätmisele» rajatud vahekordades on valskus ja silmakirjalikkus möödapääsmatud.

Meie sotsialistlikul humanismil ei ole midagi ühist selle üldise «kristliku armastusega», mida silmakirjalikult jutlustab kodanlik moraal. Just armastus inimeste vastu sunnib meid kogu hingejõuga vihkama neid, kes julmalt ekspluateerivad tööinimesi, rõhuvad rahvaid, ähvardavad inimkonda sõjakoledustega. Me heidame kõrvale kõlbmatu «kurjale mittevastupanemise» teooria ja oleme valmis võitlema kurja vastu selle ainukese relvaga, mida kurjus tunnustab — jõu relvaga.

Ühiskondlik kohus. Sotsialistlik patriotism ja internatsionalism. *Ühiskondlik kohus* on inimese moraalne vastutus ühiskonna ees, oma rahva ees, valmisolek teha kõik rahva heaks. «Kohus,» ütles kartmatu revolutsioonirüütel F. E. Dzeržinski, «see ei ole sundus, vaid vajadus, tarvidus, sügav veendumus, elu mõte.»

Ühiskondlik kohus ei lange alati kokku isiklike plaanide ja kavatsustega; mõnikord tekib nende vahel vastuolu. Ja siin avaldubki inimese kommunistliku teadlikkuse aste, tema maailma-

vaade, tema ideelisus. Oskus allutada soovid kohusele on poliitilise ja moraalse küpsuse tunnuseks. Nõnda toimisid sajad tuhanded nõukogude inimesed, kui nad loobusid mugavast elust linnas ning läksid vastu raskustele ja puudustele, et anda kodumaale uudismaade vilja, panna rahva teenistusse karmide polaarpiirkondade rikkused.

Ühiskondliku kohuse selge mõistmisega on lahutamatult seotud niisugused ideelised omadused nagu *sotsialistlik patriotism ja internatsionalism.*

Patriotism on sügav sotsiaalne tunne, mille on lõplikult välja kujundanud eraldi seisvate isamaade aastasadade ja -tuhandete pikkune olemasolu. Selles väljendub armastus maa vastu, kus me oleme sündinud ja üles kasvanud, armastus tema ajaloo ja rahva vastu, kelle lahutamatu osakesena me end tunneme. Patriotism kuulub inimloomuse parimate avalduste hulka, ta õhutab inimesi aktiivselt tegutsema oma rahva nimel. Sotsialistlik patriotism on seotud piiritu ustavusega eesrindlikule ühiskonnakorrale ja kommunismiüritusele, suure uhkustundega nõukogude rahva üle, kes rajab kogu inimkonnale teed helgesse tulevikku. Luuletajad ja kirjanikud on korduvalt kirjeldanud, kuidas inimene surmale silma vaadates tuletab meelde kodumaad, kodumaja, leinapaju või -kaske. Nõukogude inimestele ei kehastu kodumaa mitte ainult südamele armsates kodumaa looduse piltides. Me leiame kodumaa mõiste jooni mälestustes pioneerikoondustest ja komsomolieast, ta kehastub meie jaoks selles kordumatus seltsimehelikkuse atmosfääris, mis iseloomustab iga nõukogude kollektiivi elu. Kodumaa ja sotsialistlik kord on nõukogude inimese teadvuses ühte sulanud.

Sotsialistlik patriotism ei ole pime tunne. Kommunistidele on täiesti võõras niinimetatud «hurraapatriotism» — kõige meil olemasoleva ohjeldamatu ülistamine. «Hurraapatrioot» on valmis kiitma isegi seda, mis kuulub puuduste hulka. Kõigesse võõramaisesse suhtub ta põlgusega.

Tõeline kodumaa-armastus on armastus avasilmi.

Me oleme õigusega uhked oma suurepärastele saavutustele, kuid me paljastame julgelt puudusi ja teeme kõik, mis suudame, et neid kõrvaldada. Me ei pea endale häbistavaks üle võtta teiste rahvaste paremaid saavutusi ja üht-teist kapitalistideltki õppida.

Sotsialistliku patriotismi iseloomulikuks jooneks on tema orgaaniline seos internatsionalismiga, teiste rahvaste, nende rahvusliku kultuuri ja rahvuslike traditsioonide austamine. Nõukogude inimestele on võõras rahvuslik egoism ja šovinism. Võideldes kommunismi võidu eest, täidavad nad oma internatsionaalset kohust töölisklassi ja kõigi maade töörahva ees. Nõukogude rahva internatsionalism väljendub selles materiaalses, poliitilises ja moraalses toetuses, mida ta annab kõigile vabaduse ja rahvusliku sõltumatuse eest võitlevaile rahvastele. Sotsialistliku ühiskonna

inimene on alati valmis ulatama abistava käe mistahes rahvuse esindajale.

Sotsialistliku patriotismi ja internatsionalismi ühtsus avaldub ilmekalt tänapäeval, mil sotsialism on saanud maailmasüsteemiks. Oktoobrirevolutsioonist sündinud sotsialistlik patriotism on väljunud isoleeritud kitsa isamaa raamidest. Tänapäeval tähendab see ustavust mitte ainult oma kodumaale, vaid kõigi sotsialistlike maade sõprusliidule.

Tulevases kommunistlikus ühiskonnas saavad kõik maailma rahvad üheks sõbralikuks pereks ja siis sulavad patriotism ja internatsionalism täielikult ühte suureks armastuseks kogu inimkonna ja tema hälli — planeet Maa vastu.

§ 42. TEADUSLIK MAAILMAVAADE.

Tee vaimsele vabadusele. Kujutlegem inimest, kel puudub maailmavaade. Kuidas suudab ta orienteeruda ümbritsevas tegelikkuses ja määrata oma kohta elus? Niisugusel inimesel ei ole ideaale, selgeid eesmärke ega veendumusi. Elumeri loobib teda sinna-tänna, tema aga ei suuda isegi aru saada toimuvate sündmuste mõttest. Ta on olukordade ori.

Siit selgub, kuivõrd rumalad on nende kodanlike filosoofide vaated, kelle arvates isiksuse vaimne vabadus eeldab, et ta on vaba igasugusest ideoloogiast, igasugusest maailmavaatest.

Kui tungida sügavamale inimese vaimsesse maailma, siis võime hõlpsasti veenduda, et tegelikult ei olegi olemas niisuguseid inimesi, kel poleks üldse maailmavaadet. Igal inimesel on mingisugused kujutlused maailmast, elu mõttest. Kuid need kujutlused ei ole kaugeltki mitte alati teaduslikud. Ja siis on inimene väärkujutluste, näiteks religioossete või väikekodanlike kujutluste kütkes.

Teaduslik maailmavaade on uks vaimse vabaduse maailma, sest ta annab inimesele käitumise valikul tõelise vabaduse. Igaühe elus esineb väga keerukaid situatsioone, kus tuleb iseseisvalt teha otsuseid. Kui ei omata ideelist karastatust, kui pole õpitud toimuvaid sündmusi õigesti hindama, siis võib kergesti eksida, astuda ebaõige või võib-olla koguni parandamatu sammu. Kommunistlik teadlikkus aitab meil õiget otsust teha.

Igaühel meist on tulnud üsna sageli olla kas ägedate vaidluste tunnistajaks või ise selliste vaidluste osaliseks, kus arutatakse ühe või teise inimese käitumist, tema vaateid, sise- ja välispoliitilise elu sündmusi. Avaldatakse mitmesuguseid seisukohti. Kuidas määrata kindlaks, millised neist on õiged ja millised ekslikud? Kuidas veenda teisi, et nad eksivad, ja tõestada oma õigsust? Ei tohi unustada, et sageli tuleb kokku puutuda mahajäänud vaadete ja meeleoludega, meile võõra kodanliku ideoloogia avaldustega. On tarvis osata vaenulikke ideid ära tunda ja neile vastulööki

anda. See ongi üks inimese ideelise küpsuse näitajaid. Ideeline küpsus on mõeldamatu ilma teadusliku maailmavaate omandamiseta, mis võimaldab mõista maailma arenemise käiku ja perspektiive, aitab orienteeruda sise- ja välispoliitilistes sündmustes, võimaldab teadlikult ehitada kommunistlikku ühiskonda.

Mis on vajalik teadusliku maailmavaate omandamiseks?

Selleks on eelkõige vaja teadmisi. Need moodustavad selle ehitusmaterjali, millest kujuneb teaduslik maailmavaade. Ent faktid, teadmised ei ole palju väärt, kui nad pudenevad laiali nagu üksikud tellised. Neid on vaja lahti mõtestada, süsteemi viia. Seda aitab teha marksismi-leninismi aluste, parteidokumentide tundmaõppimine, ja mis peaasi — omandatud teadmiste kõrvutamine eluga, nende rakendamine praktilises tegevuses. Ainult siis muutuvad teadmised kindlaiks kommunistlikeks veendumusteks.

Revolutsioonieelses koolis armastati kõnekäändu kordamise kasulikkusest. Me ütleme seda teisiti: «Rakendamine on tarkuse ema.» Mõelda, «mõttes pahupidi pöörata», püüda rakendada kas ülesandes, mõttes või unistuses, seejärel aga ka praktikas seda, mille kallal töötad, mida õpid — see on tee, mille poole tuleb püüda.

V. I. Lenin juhtis Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil peetud kõnes tähelepanu sellele, et ilma tööta, ilma võitluseta ei ole brošüüridest ja artiklitest omandatud raamatulikel teadmistel-kommunismist mitte mingit väärtust. Ainult koos tööliste ja talupoegadega töötades võib saada tõeliseks kommunistiks. Sellepärast taotlebki NLKP, et iga inimese käitumises oleksid kommunistlikud ideed orgaaniliselt ühendatud kommunistlike tegudega.

Teaduslik maailmavaade nõuab loomingulist tegevust. Teiste sõnadega, seda ei ole võimalik omandada ühekorraga ja igaveseks, vaid on vaja pidevalt jälgida teaduses valitsevaid tendentse, püüda tabada uute avastuste mõtet, olla kursis (kas või üldplaanis) põhiliste perspektiivsete probleemidega, mille lahendamise kallal töötavad õpetlased teaduse eri valdkondades. Ilmselt peab seesama uudishimu aitama meil saada ettekujutuse vähemalt kõige tähtsamatest leiutustest ning uudistest tehnikas ja tehnoloogias.

Teaduslik maailmavaade võimaldab inimesel mõista elu kogu selle keerukuses ja muutuvuses. Teadusliku maailmavaate väärtuse määrab ära selle tõhusus, see, kuivõrd ta aitab inimesel «elu muuta», teha seda paremaks ja täiuslikumaks. Teaduslikus maailmavaates liitub üldine konkreetsega, teadmine veendumusega, mõte teoga ning teooria praktikaga.

Teaduslik ateism. Teaduslik maailmavaade on kokkusobimatu religioossete uskumuste mistahes vormidega ning lahutamatult

seotud loodus- ja ühiskonnaelu nähtuste materialistliku seletamisega.

Erinevalt XVII—XVIII sajandi valgustajatest, kes lootsid religioossetele eelarvamustele lõpu teha üksnes teadmiste levitamisega, seob marksism-leninism religioonist jagusaamise ekspluateerimiskorra likvideerimise, ühiskonnasuhete kogu süsteemi ümberkujundamise ja revolutsiooniga rahvahulkade teadvuses.

Sotsialism tagas töötajatele südametunnistuse vabaduse: õiguse tunnistada mistahes religiooni või olla jumalavastane ja propageerida ateismi. 23. jaanuari 1918. aasta dekreediga eraldati kirik riigist ja kool kirikust. Sellega tehti lõpp kõigile kiriku privileegidele ja igasugusele vägivallale kodanike südametunnistuse üle. Ühtlasi pole kellelgi Nõukogude Liidus õigust religioossetele veendumustele viidates kõrvale hoida oma kodanikukohuse täitmisest. Kõik nõukogude inimesed on seaduse ees võrdsed, sõltumata sellest, kas nad on usklikud või ei ole.

Religioossetest uskumistest ülesaamise ja maailma kohta teaduslike vaadete levitamise peamiseks vahendiks on uus sotsialistlik tegelikkus ning inimeste loov töö. Kui me usklikule lihtsalt ütleme, et jumalat pole olemas, ei mõjuta see alati tema religioosseid tundeid. Just sotsialistliku ja kommunistliku ülesehitustöö praktiline tegevus toob ilmsiks usudogmade kogu paikapidamatuse, inimeste võime korraldada oma elu ilma jumala abita ja ilma «jumaliku ettenägemise» vahelesegamiseta.

Sotsialism ja tänapäeva teadus tõrjuvad religiooni välja kõigilt ühiskonna- ja kultuurielu aladelt. Nüüd teab iga koolipoiss, kuidas on tekkinud Maa ja elu sellel ning mida kujutab endast inimese teadvus. Inimesed hõlvavad kosmoseavarusi, tehiskaaslased ja kosmoselaevad aitavad tõhusalt selgitada maailma tekkimise mõistatusi. Teaduse iga uus edusamm näitab inimmõistuse kõikvõimsust ja usudogmade mannetust.

Ent kõik see ei tähenda sugugi, et religioonist jagusaamise ülesande võiks usaldada elu enda hoolde, et võiks lootma jääda üksnes objektiivsete tegurite toimele. Ühiskondlike tingimuste mõju on vaja täiendada teadliku ja sihikindla ateistliku tegevusega.

Kirik ja religioon ei loovuta oma positsioone ilma vastupanuta. Minevikus arendasid kirikuteenrid aktiivset Nõukogude-vastast tegevust. See asetas nad otsesesse vastuollu usklike hulkadega, kes võtsid nõukogude korra täielikult omaks. Kirik oli sunnitud muutma oma suhtumist nõukogude võimusse, asuma lojaalsemale positsioonile. Kuid oleks ebaõige arvata, et sellest hetkest peale muutusid kirik ja religioon kahjutuks. Nad mürgitavad inimeste teadvust, pidurdavad nende vaimset arenemist, takistavad vahel ka nende ühiskondlikku tegevust. Sotsialismi tingimustes on religioon rumaluse kants, mis pidurdab inimese vaimset kasvu.

Kommunismi ehitades peame visa võitlust uue, kommunistliku ühiskonna, õigluse ja humaansuse ühiskonna kõlbeliste ideaalide kindlustamise eest. Aga mida õpetab religioon, millist moraali ta jutlustab?

Religioon kirjutab meelsasti enda arvele kõik terved ühiselu normid, traditsioonid ja tavad. Kuid tegelikult pole see hoopiski nii. Võtame näiteks tuntud religioossed käsud, nagu «ära tapa», «ära varasta», «austa oma isa ja ema» ning teised selletaolised. Kas see on jumala käsk? Ei, hoopiski mitte. Need normid on kirik laenanud ühiskondlikust praktikast ja tõstnud jumalikku ausse. Pealegi ei moodusta need käsud religioosse moraali sisu.

Kui jätta kõrvale sõnaline kest, siis on religioossete jutluste sisu küllaltki selge: inimene peab end ette valmistama üksnes igavesele hauatagusele elule, hülgama maised huvid ja hüved.

Religioosne teadvus ja religioosne moraal kinnitavad ebakultuursust ja vaimupimedust, silmakirjalikkust ja variserlikkust. Kiriku deviisi on Calvin ammugi väljendanud sõnades: «Uskliku rumalus on parem kui targutleja jultumus.»

Võtkem näiteks usupühad. Nagu teada, on need tavaliselt seotud mitte üksnes müstiliste kombetalitustega, vaid ka joomingute, kakluste ja töödistsipliini rikkumistega. Kuid religiooni suhtumine töösse? Pidades tööd jumala karistuseks, võtab religioon inimtöölt väärtuse, suretab selle rõõmu ja ilu. Ja mitte juhuslikult ei täiene kirikuteenrite read sageli parasiitlike elementide, muidusööjate ning moraalselt laostunud subjektidega.

Oma sajanditepikkuse olemasolu kestel on kirik omandanud suuri kogemusi, kuidas inimesi oma võrku meelitada. Seejuures ilmutavad kirikutegelased erilist huvi üksikute inimeste vastu, keda on elus tabanud ebaõnn või kes on üle elanud raske kaotuse. Niisugused inimesed vajavad osavõtlikkust, ja kui nad ei leia seda kollektiivi, üldsuse poolt, siis langevad nad sageli kiriku rüppe.

Religioon püüab kohanduda ka nüüdisaja ühiskonnaelu uute avaldustega. Niisugust eesmärki teenivad näiteks väited, et mõned kommunistliku moraali reeglid olevat esmakordselt välja kuulutatud evangeeliumides, et kristlus ja kommunism olevat «sugulasideoloogiad» jms. Tegelikult on õige vaid see, et varakristlikus õpetuses kajastusid orjandusliku ühiskonna sotsiaalsete alamkihtide unistused. Oma olemuselt on kristlus ja ka kõik teised religioossed uskumused kommunismile vaenulikud, nagu on eksimine vaenulik tõe vastu.

Nõukogude seadused, nagu oli juba märgitud, tagavad kodanike õiguse tunnistada mistahes usku. Ühtlasi on riik sunnitud piirama nende religioossete koguduste tegevust, kes ei pea kinni seadustest ja arendavad ühiskonnavastast tegevust, kelle kombetalitused ja tseremooniad ohustavad teiste kodanike õigusi ning tekitavad kahju nende tervisele ja elule. Erilise metsikuse poolest paistavad silma mõned sektid (s. o. oma põhikirikust, kas õigeusu, katoliku, protestandi, muhamedi vm. kirikust, eraldunud religioossed rühmad), näiteks äärmuslikud nelipühilased, tõeliselt õigeusulised kristlased, jehovistid jt. Sageli kasutavad nad palvemaju ja usklike kooskäimisi poliitilisteks meeleavaldusteks sotsialismi vastu, õhutavad üksikuid mahajäänud inimesi korda saatma ühiskonnavastaseid tegusid.

Peamiseks võitlusmeetodiks religiooni vastu tänapäeva tingimustes on teaduslik-ateistlik kasvatus. Mispärast rõhutatakse just kasvatust? Sellepärast et religiooni eksisteerimise peamised põhjused meie maal on kaotanud sotsiaalse iseloomu ja on esmajoones ideoloogilised, moraalsed ning psühholoogilised. Seepärast on võitlus religiooni vastu võitlus religioosse ideoloogia ja religioosse moraali vastu, mitte aga usklike vastu, kellel me peame aitama välja jõuda teadusliku maailmamõistmiseni, kommunistliku tegutsemisviisini ja kommunistliku kõlbluseni.

Religioon ei ole kommunistide ja kommunistlike noorte isiklik asi. Partei ja Kommunistlik Noorsooühing nõuavad oma liikmeilt võitlust religioosse teadvuse ja moraali vastu. See on iga kommunisti, iga kommunistliku noore põhikirjajärgne *kohustus* — nad peavad paljastama religioosset uima, propageerima teaduslikku ateismi.

Ateistliku propaganda vormid ja võtted on mitmekesised: ateistlikud õhtud, loengud, kontserdid, uued, mitteusulised pidupäevad ning individuaalne töö usklikega. Sellesse võivad aktiivselt lülituda ka õpilased, Kommunistliku Noorsooühingu liikmed. Siin saab rakendada koolis omandatud teadmisi bioloogia ja füüsika, matemaatika ja astronoomia, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse alal. Kasulik on organiseerida ateistide klubi, korraldada usklikele vestlusi või raamatute ettelugemisi, paljastada religioosseid «imesid».

Usulised igandid pesitsevad kõige sagedamini perekonnas, kuhu vahel ei ulatu üldsuse puhastav toime. Just siit, perekonnast ja olmest on tähtis välja kihutada religioossed eelarvamused.

Eneseharimise kasust. Teadusliku maailmavaate kujundamine on aktiivne protsess, mis nõuab palju tööd, huvi ja tahtmist teadmisi omandada. Haridus ei tähenda keskkooli küpsustunnistust või kõrgema kooli diplomit, vaid eeldab, et inimene ei rahuldu kunagi juba omandatud teadmistega, püüab alatasa oma silmapiiri laiendada ja teadmisi süvendada.

Ühteaegu iseloomustab haritud inimest huvide mitmekülgsus, püüe olla valitud erialal kvalifitseeritud spetsialist ning mõista kunsti ja kaasaja poliitika põhiprobleeme.

Kõige sellega on seotud eneseharimine. Oleks vale arvata, et eneseharimine on ammumöödunud aegade mõiste, mil meil alles rajati üld- ja kõrgema hariduse süsteemi. Eneseharimine ei ole kaugõppetaoline abimeetod. See on eelkõige iseseisev teadmiste omandamine ja süvendamine.

Kornei Tšukovski kirjutas oma mälestustes: «... Arvan, et mul on õigus öelda: elagu eneseharimine kõigil aladel... Tuletage meelde Gorkit, kes sai kõik oma entsüklopeedilised teadmised loetud raamatutest. Muidugi on tore, et meie maal on nii arvukalt pedagooge ja instruktoreid, kes igaühel aitavad omandada ühtesid või teisi teadmisi, ent ainult need teadmised on kind-

lad ja väärtuslikud, mis te olete omandanud ise, innustatuna omaenda kirest. Igasugune teadmine peab olema avastus, mille te olete teinud ise.»

Kui inimene end pidevalt ei hari, jääb tema maailm vaeseks ja ahtaks, eneseharimine teeb elu eredamaks, huvitavamaks ja rikkamaks.

Eneseharimine on poliitiliste teadmiste, marksistlik-leninliku teooria omandamise põhimeetod.

§ 43. REVOLUTSIOONI KÕLBELINE PÄRAND.

Moraal kui aktiivne tegur. Sotsialistlikus ühiskonnas on moraal üks tähtsamaid ühiskondliku reguleerimise tegureid.

Missuguste põhjuste jõul peab inimene kinni moraalinormidest? Miks läheb ta tööle sinna, kus tema töö on vajalikum? Miks on ta võimeline tunnistama viga, pühendama osa vabast ajast ühiskonnale, astuma välja solvatud seltsimehe au eest?

Jõuks, millele tugineb moraal, on eelkõige avalik arvamus. Kuid moraal ei eksisteeri üksnes tänu avalikule arvamusele. Inimese enda huvid, tema loomulikud tunded ja kalduvused ning ennekõike arenenud kohusetunne võtavad osa kõlbelise teo sooritamisest.

Moraalinorm või -põhimõte esineb teadvuses käskivas vormis: «Ära valeta!», «Aita hätta sattunud inimest!». Kuid alati on nad seotud inimese enda veendumustega ega ole tema jaoks midagi välist. Milline mõte peitub näiteks sõnades: «Ma pean plaani täitma 27. detsembriks.»? Siin peetakse silmas seda, et on olemas ühiskondlik vajadus täita plaan nimetatud ajaks. Kuid võttes seda vajadust oma kohusena, me võtame omaks ja kiidame heaks eesmärgi, mille see vajadus püstitab, väljendame valmisolekut anda kogu oma jõu selle eesmärgi saavutamiseks. Seega reguleerivad moraalinormid käitumist just sellepärast, et nad ei ole üksnes objektiivsed reeglid, vaid ka *kohusetunde, südametunnistuse nõuded.*

Ühtlasi ei seisne moraalne käitumine alati juba kujunenud reeglite järgimises. Novaatorlik või sangarlik tegu, mida on ajendanud kohusetunne, võib luua uue arvamuse, uue normi.

Elu kogu selle mitmekesisuses ei ole võimalik taandada ühele vormelile või põhimõttele, ei ole võimalik välja mõelda reegleid kõigiks puhkudeks. Pealegi võib moraalinorme kõige vähem samastada tehniliste reeglitega, millede puhul üksnes nende teadmisest piisab vigade vältimiseks. Kõlbeline elu ei hõlma üksnes normide järgimist, vaid ka arutlemist ja otsinguid. Tähtsa otsuse langetamine, kõlbeline valik nõuab alati tahtejõu pingutamist ja tihedat mõttetööd.

Põlvkondade järjekestvus. Vanasõna väidab, et koos ajaga muutuvad ka kombed. Põhimõtteliselt on see õige. Iga ajastu esi-

tab inimestele omad nõudmised, iga uus põlvkond toob ellu midagi enda oma, teisiti ei saakski ühiskond edasi liikuda. Ent tekib küsimus, kas selles aja voolus ei lähe kaotsi midagi põhimõtteliselt tähtsat, eelkõige too moraalne pagas, mille on omandanud meie maa vanemad põlvkonnad ja mis ongi peaaegu et kõige väärtuslikum osa nende pärandist?

Kahtlemata ei lähe kaotsi. Ja just sellepärast, et nõukogude inimeste eri põlvkonnad on omavahel seotud objektiivse ajaloolise seosega, kommunismi ehitamise ülesande ühtsusega.

Oktoobrirevolutsiooni kangelased paistsid silma kartmatuse, oma elu eesmärgi ühtsuse ja visadusega. Neil ei tulnud mitte ainult lahinguid lüüa, vaid ka ehitada uut maailma. Selleks oli vähe üksnes revolutsioonilisest entusiasmist, selleks oli vaja arukust ja säästlikkust, oskust juhtida majandust. Sõjaeelsete aastate põlvkond kujunes siis, kui sotsialism muutus tegelikkuseks. Aleksandr Fadejev andis sellele põlvkonnale romaanis «Noor Kaardivägi» niisuguse iseloomustuse: «Näiliselt kõige vastandlikumad jooned — unistamine ja tarmukus, fantaasialend ja praktilisus, heasüdamlikkus ja halastamatus, tundelisus ja kaine arvestus, kirglik armastus maiste rõõmude vastu ja loobumine — kõik need näiliselt ühendamatud jooned üheskoos moodustasid selle põlvkonna ainulaadse palge.»

Nii üksikinimese kui ka terve põlvkonna elus on hetki, mis toovad esile nende olemuse. Selliseks katsumuseks oli Suur Isamaasõda. Nõukogude noorsugu ilmutas oma hinge üllust ja kartmatust, poliitilist küpsust ja piiritut ustavust sotsialismile. Noorte tööd armastavate kätega raviti sõjahaavad — tõusid tuhast linnad ja külad, elustusid taas tehased ja kolhoosid. Ustavatena oma traditsioonidele vastasid noored inimesed kodumaa kutsele ja läksid sinna, kus oli eriti raske: uudis- ja jäätmaade hõlvamisele, Siberi ja Kaug-Ida ehitustele.

«Revolutsionääride iga uus põlvkond lahendab uusi ajaloolisi ülesandeid ja leiab selleks vastavad meetodid, oma võitlus- ja elustiili, mida keegi teine ei saa tema eest välja arendada. Ei ole vaja kopeerida mineviku kangelasi, vaid võtta üle... nende revolutsiooniline võitlusvaim, nende sügav kommunistlik veendumus, piiritu ustavus meie partei suurele üritusele, nende tulihingeline romantilisus ja revolutsiooni vaenlaste kustumatu vihkamine — võtta see kõik üle ja rakendada tänapäeval meie ees seisvate mitmekesiste kommunismiehitamise ülesannete lahendamise teenistusse.»

Tänapäeva noore põlvkonna kõlbelist palet iseloomustab püüd viia lõpuni üritus, mille eest võitlesid isad, käia ühte sammu meie sajandiga. «Revolutsioon kestab,» ütles üks selle põlvkonna esindaja. «Töös ja olmes käib iseloomude suur ümberkujundamine, kus inimestes kaob (nüüd juba igaveseks!) kõik võlts ja vana ning võidab kaunis.» Kui «Komsomolskaja Pravda» korraldas küsitluse, paludes nimetada tänapäeva nõukogude noorsoo kõige täht-

samad iseloomujooned, siis nimetati järgmisi omadusi: patriotism, ustavus partei üritusele ja kommunismile, teadmistejanu, tööarmastus, kollektivism, püüd uue poole, rahumeelsus ja rahvusliku sallimatuse puudumine. Need on just niisugused kõlbelised omadused, millega paistsid silma revolutsioonisõdurid.

§ 44. KOMMUNISTLIK MORAAL JA ISIKLIK ELU.

Isiklik elu ei ole eraasi. Moraalisuhete sfäär on väga lai: see hõlmab tööalase ja ühiskondliku tegevuse kõrval ka isiklikku ja perekonnaelu.

Isiklik elu on see sotsiaalne keskkond, milles inimene elab siis, kui ta ei ole seotud tootmis- ja ühiskondliku tegevusega, on niiütelda jäetud iseenda hooleks. Kerkib küsimus, kas ei ole siis isiklik elu lihtsalt iga inimese eraasi. Ei, isiklik elu on tugevate niitidega seotud ühiskondliku eluga, moodustab nagu selle osa. Igaühele on selge, et isiklikus elus kujunevad paljud inimese iseloomujooned, igapäevase elu heakorrast sõltub inimese meeleolu ja töövõime. Kõik see avaldab üsna suurel määral mõju tema moraalsele palgele, suhtumisele töösse ja kollektiivisse.

Igapäevase elu määrab ühiskonnakorra iseloom. Sotsialism hävitas vana elulaadi alused: kõrtside ja mülgaste, peeruvalguse ja kiriku, kaardimängu ja harimatuse asemele on astunud klubid, teatrid, kultuuriülikoolid, heakorrastatud elamud, raamatud, elekter ja televisioon. Lasteasutuste võrgu laienemine, ühiskondliku toitlustamise levik, elukondliku teenindamise, tervishoiuolude jne. paranemine — kõik need faktid koos on teatud viisil muutnud nõukogude inimeste igapäevast elu.

Kuid oleks vale mõelda, et kommunistlik elulaad kujuneb automaatselt, sedamööda, kuidas luuakse vastavad materiaalsed tingimused. Tema võit sõltub inimestest enestest, nende kultuuritaseme tõusust, kommunistliku moraali põhimõtete omaksvõtmisest nende poolt.

Vähe on sellest, et ehitame uusi ilusaid maju ja kvartaleid, tuleb õppida neis ka ilusasti, uut moodi elama. Selleks on aga vaja armastusega heakorrastada ja haljastada iga tänav, iga õu; saavutada, et sööklad, kauplused, elutarbelise teenindamise ateljeed ja töökojad tõeliselt rahuldaksid elanikkonna vajadusi; vabatahtlikult täita sotsialistliku ühiselu reegleid.

Korraldades oma igapäevast elu, õpime õigesti kasutama üha pikenevat vaba aega. Tunduv osa sellest kulub lugemisele ja oma teadmiste täiendamisele, ühiskondlikule tööle, kunstile ja spordile. Kuid paljud ei rahuldu enam pealtvaataja, lugeja või kuulaja osaga. Nad õpivad ise pintslit käsitsema, proovivad oma jõudu kirjanduses, esinevad laval, võtavad osa spordivõistlustest.

Kõik see annab tunnistust sellest, et uus, kommunistlik element tungib üha võimsamalt meie igapäevasesse ellu.

Perekond ja abielu. Määratu suurt osa inimese elus etendab perekond, ühiskonna algrakuke, mille aluseks on sugulussuhted. Perekond on tihedasti seotud majandusliku ja sotsiaalse korraga. Ta nagu kordab kehtiva korra põhijooni miniatuuris.

Sotsialism vabastab perekonna eraomanduslike suhete köidikuist. Rahalised kaalutlused loovutavad koha loomulikele inimtunnetele. Abielu majanduslikel kaalutlustel peetakse meie ühiskonnas ebanormaalseks, amoraalseks nähtuseks. Sotsialistlik revolutsioon vabastas naise, andis talle mehega võrdsed õigused.

Õlg õla kõrval mehega võtab naine aktiivselt osa kommunistlikust ülesehitustööst. Tema ees on pärani lahti ühiskondlike huvide maailm. Selle tulemusena on kadunud alus, millele mineviku abielus tugines naise vaimne ja majanduslik sõltuvus mehest. Seda suurema tähtsuse on omandanud perekonna moraalsed ja ideelised alused: armastus, sõprus, abikaasade vastastikune austamine ja siirus, nende vaadete ja huvide ühtsus, töökus, laste eest hoolitsemine. Nõukogude inimene otsib ja leiab perekonnas mitte omakasu, vaid kõlbeliste vajaduste rahuldamist armastuses ja sõpruses lähedaste inimeste vastu.

Armastusel on inimese elus tähtis koht. Ta kehastab endas suurt rõõmu, võimsat energialätet ning sügavaid moraalseid kohustusi. V. I. Lenin mõistis kõige otsustavamal kombel hukka kodanliku «vabaarmastuse» loosungi, mis õigustab seksuaalset lodevust. Armastus on suur ja õilis tunne, mis nõuab jäägitult kogu inimest. Ärge söandage seda peenrahaks vahetada.

Selle kohta on hästi öelnud kirjanik Liidia Obuhhova: «Kui Lermontov ütleb, et ta «armastas kogu hingejõu pingega», siis tuleb luuletaja sõnade üle tõsiselt järele mõtelda. Mitte mööduvat erutust, mitte nooruslikku kiindumust, mis on suunatud kord ühele, kord teisele — ehkki see toob endaga hulgaliselt kaasa sügavaid ning puhtaid elamusi —, ei saa veel armastuseks pidada. Armastus — see on just nimelt «kogu hingejõu pinge», olukord, kus inimesel moraalselt ja füüsiliselt on võimatu elada ilma teise inimeseta. Kuid niisugune tunne ei tule korrapealt ja nõuab kontrollimist. Ärge kartke, et liigne rangus kustutab selle; mida kallimalt me omandame teise inimese (nende jõupingutuste mõttes, mida me tema pärast teeme), seda lahutamatumalt põimub ta kogu meie olemusega. Kuid ärge uskuge ka seda, nagu õigustaks kirg igasuguseid arutuid samme: need tulevad sisemisest talitsematusest või koguni teesklusest.»

Keegi ei saa anda valmis retsepti, kuidas tuleb armastada. See tunne on sügavalt individuaalne, alati uus ja värske, avaldub alati erinevalt. Võib soovitada ainult üht: igasugustes olukordades — nii kõige kibedamates kui ka kõige õnnelikumates — säilitada tunnete terviklus ja inimväärikus. Ja mitte rüvetada ennast väiklaste, alatute tegudega. Neid plekke on pärast raske maha pesta.

Võidakse öelda: armastusest võtavad osa ju kaks inimest, mis on ühiskonnal sellega asja? Muidugi oleks jäme ja lihtsalt ebasünnis segada end armunute intiimelu kõigisse külgedesse, kontrollida kõiki nende samme. Ja seda keegi ei nõuagi. Kuid armastus

ei ole mitte ainult «isiklik asi». «Armastusest võtavad osa kaks,» ütles V. I. Lenin, «ja tekib kolmas, uus elu. Siin peitub ühiskondlik huvi, tekib kohustus kollektiivi suhtes.» Armastuse loogiliseks jätkuks, tema edasiarendamiseks ja süvendamiseks on perekond ja laste kasvatamine.

Abiellumine on väga vastutusrikas samm, mis nõuab inimeselt vaimset küpsust ja paneb talle tõsiseid kohustusi ühiskonna ees. Vahel abielluvad noored inimesed liiga varakult, ilma et nad oleksid veel mõistnud neid kohustusi või et neil oleks võimalusi neid täita. On ju tõsi, et perekonna ülalpidamiseks on vaja ainelisi vahendeid ja teatud tingimusi. Vanemate arvel elamine on omal kombel ülalpeetavana elamine, see ei sobi nõukogude inimesele. Perekond toob abikaasadele ka majanduslikke muresid: tuleb osta toiduaineid, valmistada toitu, pesta toidunõusid. Ja kõik see nõuab palju aega. Noored, kes on abiellunud, ilma et oleksid kõike seda arvestanud, ja kes pole veel omandanud eriala ega õpinguid lõpetanud, lähevad kas lahku, suutmata taluda raskusi, või toovad õigustamatu ohvri: jätavad õpingud sinnapaika, lähevad niisugusele tööle, mis neid ei huvita jne. Sellepärast ei tulegi abiellumisega kiirustada, isegi mitte siis, kui sinu kõrval on tõeline sõber ja sinu tunded on juba kontrollitud. Tuleb oodata seni, kuni seisad kindlalt oma jalgel ja võid ütelda: «Jah, ma suudan täita kõik kohustused, mis perekonnaelu mulle peale paneb.»

Vahel avaldatakse mõtet, et kommunismi ajal võtab ühiskond laste kasvatamise täielikult enda peale ja perekond vabaneb sellest ülesandest. Tõsi küll, laste ühiskondlik kasvatamine omandab meil üha suurema tähtsuse ja muutub tulevikus lastekasvatamise peamiseks vormiks. Kuid see ei tähenda, et perekond ei võta sellest tähtsast asjast enam osa. Keegi ei saa ju ära kaotada vanemate ja laste vastastikust armastust, nende vajadust omavahelise suhtlemise järele. Igaüks teab, kui suurt osa etendab lapse elus ema hool. Oleks lihtsalt rumal loobuda vanemate võimsast moraalsest mõjust lapse teadvuse ja moraalsete omaduste kujunemisele.

§ 45. SÕDA MINEVIKU IGANDITELE!

Meie ühiskonnal on tugev tervis ja talle on võõrad kapitalismile omased haigused. NSV Liidus ei ole sotsiaalset pinda individualismile, ahnitsemisele, muidusöömisele ega teistele kodanliku moraali avaldustele. Kuid nende haiguste jäljed on veel säilinud mineviku igandite kujul, mis tekitavad kommunistlikule ülesehitustööle suurt kahju.

Kõige kurjemad. Üle nelja viiendiku Nõukogude Liidu elanikkonnast on sündinud ja üles kasvanud nõukogude võimu ajal. Kust siis võivad keskealistel ja noortel inimestel, kes pole kapitalismi ajal elanud, pärit olla mineviku igandid?

Me teame, et inimeste teadvus jääb oma arenemises ühiskondlikust olemisest mõningal määral maha. Sellepärast säilivad

mineviku igandid veel kaua aega pärast seda, kui kaovad neid sünnitanud majanduslikud tingimused. «Mineviku sünnimärgid», mis on saanud harjumuste, traditsioonide jõu, otsekui klammerduvad uue maailma külge, kanduvad ühelt inimeselt teisele üle ja püüavad kõigest väest uues ühiskonnas kanda kinnitada. Lisaks sellele ei tohi unustada, et vanu kujutlusi, ideid ja tavasid toetab kodanlik mõju väljastpoolt.

Ühiskonnavastased nähtused on seotud ka sellega, et meil esineb veel elukondliku iseloomuga raskusi.

Võtkem näiteks niisugune muidusöömise erikuju nagu spekuleerimine; seda võib esineda ainult senikaua, kuni meil ei jätku ühtesid või teisi kaupu. Mida lähemale me jõuame küllusele, seda vähem on spekuleerimisvõimalusi. See ei tähenda muidugi, et me peame leppima spekulantidega — parasiitidega, kes elavad võõra töö arvel.

Vana maailma teiseks vastikuks sünnitiseks on väikekodanlikkus. Selle olemuseks on ideetus, ükskõiksus kõige vastu peale oma «mina».

Väikekodanlane suhtub ükskõikselt kollektiivi ja ühiskonna huvidesse. Töös huvitab teda ainult võimalus saada eluhüvesid, seepärast lubab ta igasugust ebamajanduslikkust, kui ta ei kanna selle eest otsest vastutust. Väikekodanlane ei liiguta sõrmegi selleks, et astuda välja ebaõigluse vastu või omakasupüüdmatult aidata teist inimest.

Meie ühiskond on lõpu teinud paljudele väikekodanlikele nähtustele. Kuid ees seisab veel visa võitlus ahne, kavala, mitmepalgelise väikekodanlasega.

«Komsomolskaja Pravda» «Ühiskondliku arvamuse instituut» pöördus meie maa kõigi noormeeste ja neidude poole ankeediga «Mis te arvate oma põlvkonnast?». Muude küsimuste hulgas oli ka küsimus elu eesmärgist. Tuhandetes kirjades jutustati tööinnust, rahutust, kuid õnnelikust elust. «Kogu minu elu on alaline püüdlemine ühele eesmärgile: olla hea inimene. Ma tahan, et sellest, et ma elan, saaks soojem, helgem ja parem võimalikult suuremal hulgal inimestel. Ma tahaksin olla, kui nii võib väljendada, väikene päike...» kirjutab Nataša, korrektor Ljubertsõst.

Aga samas esinevad teistsuguseid, väikekodanlikud mõtted Primorje krai tütarlapselt. Ta näeb oma olemasolu mõtet selles, et «abielluda, elada jõukalt, lõbutseda, mitte töötada — sest lõpevad ju hobusedki tööst». Raske on leida sõnu, et väljendada kogu vastikust nende jälkide mõtete suhtes.

Kui väikekodanlikkus — lõppude lõpuks on see eraomandusliku instinkti väljendus — esineb niisugusel avalikul kujul, on tema vastu kergem võidelda. Kahjuks tungivad väikekodanlikud jooned vahel ka üldiselt mitte halbade inimeste teadvusse. Kas igaüks teist võib kätt südamele pannes öelda, et tema südametunnistus on puhas, et ta ei ole kunagi toiminud ebaõiglaselt oma mugavuse või lihtsalt meelerahu pärast. Kui sa tööl korralagedust nähes vaikid, on see väikekodanlikkus. Sa nägid, kuidas huligaan solvas naist, kuid läksid sellest vaikides mööda — ka see on väi-

kekodanlikkus. Märkasid, et masinad kolhoosis lahtise taeva all roostetavad, sallid seda — see on väikekodanlikkus. Just väikekodanlik ükskõiksus on suurel määral süüdi selles, et niisugused vana maailma igandid nagu bürokratism, altkäemaks, karjerism ja tallalakkumine on visad kaduma. Nad võivad säilida ainult seal, kus neid sallitakse, kus nende vastu ei võidelda.

Väikekodanlase sugulane on ka huligaan. M. Gorki nimetas huligaani olendiks, kel puuduvad sotsiaalsed tunded. Sellepärast, ütles ta, ei mõista huligaan enda ümber mingisuguste väärtuste olemasolu ja kaotab isegi omaenese isikliku elu väärtuse tunnetamise.

Määratut kahju tekitab ühiskonnale alkoholi kuritarvitamine. Joomine on huligaansuse ja varguse üks peamisi põhjusi. Statistika näitab, et enamik kuritegusid pannakse toime joobnud inimeste poolt. Joomise seaduspäraseks tagajärjeks on rasked ja pikaajalised haigused, kvalifikatsiooni kaotus, ühiskondlik hukkamõist. Joodik toob oma käitumisega lahkhelid perekonda, ei lase inimestel rahulikult töötada ega puhata.

Mineviku iganditest jagusaamine. Kommunism ja mineviku igandid on kokkusobimatud, vana maailma «sünnimärkidele» võib aga lõpu teha ainult kogu rahva ühiste jõupingutustega.

Vladimir Iljitš Lenin kirjutas: «Ainult tööliste ja talupoegade *massi* vabatahtlik ning kohusetruu koostöö, mida tehakse revolutsioonilise vaimustusega ... *sulide, päevavaraste, huligaanide* arvelevõtmise ja kontrolli alal, suudab võita need neetud kapitalistliku ühiskonna jäänused, need inimsoo jätised, need lootusetult roiskunud ja raiskuläinud ühiskonnaliikmed, selle taudikolde, katkupesa, mädapaise, mille kapitalism on jätnud pärandiks sotsialismile.»

Kommunistliku ülesehitustöö edusammud loovad vajalikud tingimused jagusaamiseks mineviku iganditest. Samal ajal on vaja teha visa kasvatustööd iga inimesega: kollektiivide ülesandeks on aidata neil, kes kannavad endas mineviku igandite koormat, sellest koormast vabaneda. Siin on kord vaja sõbralikku nõuannet, kord hoiatust või teravat seltsimehelikku kriitikat. Jultunud muidusööjate, kurjategijate, huligaanide, usumäratsejate-sektantide ja teiste ühiskonnale ohtlike elementide suhtes rakendatakse nüüd ja tulevikuski karme karistusvahendeid.

Ideelises võitluses kapitalismi igandite vastu kuulub juhtiv koht ühiskondlikele organisatsioonidele. Nende käsutuses on niisugused võimsad amoraalsete tegude vältimise ja inimese parandamise vahendid nagu ühiskondlik arvamus ja veenmine.

Parim veenmisvahend on positiivne eeskuju isiklikus ja ühiskondlikus elus. Kui inimene elab ja töötab kommunistliku moraali põhimõtete järgi, siis ei suhtu ta amoraalseisse tegudesse ükskõikselt, vaid astub välja au ja südametunnistuse kaotanud inimeste ning huligaanide vastu, pärib aru inimeselt, kes elab üle oma sis-

setulekute, paljastab ebaseaduslikkust ning bürokraadi ja karjeristi omavoli.

Amoraalse käitumisega inimene on enamasti argpüks. Ta kardab avalikkust ja paljastamist, toimides Molière'i Tartuffe'i põhimõtte järgi: «Kui patt jääb varjule, siis pole mingit pattu.» Seal, kus ausad inimesed ilmutavad printsipiaalsust, tegutsevad julgelt ja järjekindlalt, taganeb vale.

Üheksanda klassi õpilased sattusid tööpraktikale kauplusse, kus ostjaid kaalumisel peteti. Õpilased hakkasid müüjaid häbistama. Kuid selgus, et ostjate petmine oli siin muutunud süsteemiks. Et end õpilaste kallaletungi vastu kaitsta, hakkas kaupluse juhataja tütarlapsi süüdistama, et need ei taha töötada. Koolis ja rajooni haridusosakonnas ei osutatud neile kohe abi. Kuid õpilased ei loovutanud positsioone ja saavutasid selle, et kauplusse saadeti kontrollbrigaad. Korralagedus paljastati ja süüdlased said karistuse.

Ühesõnaga, mineviku igandite lõplik väljajuurimine sõltub sellest, kui sallimatud me oleme pahede suhtes.

§ 46. INIMESES PEAB KÕIK OLEMA KAUNIS.

Inimese igakülgne ja harmooniline arenemine eeldab vaimse rikkuse, moraalse puhtuse ja kehalise täiuslikkuse ühendamist.

Vaimne rikkus. Kommunistliku ühiskonna inimese vaimse rikkuse aluse moodustavad teaduslik maailmavaade ja kõrge ideelisus. Meie ideelisus ei ole mitte pime usk, mida nõuab religioon, mitte fanatism, mis eeldab mõtlematut käsutäitmist. Uus inimene, kes tugineb looduse ja ühiskonna arenemise seaduste selgele mõistmisele ning rakendab neid oma praktilises tegevuses, on teadlikult veendunud kommunismi täielikus võidus.

Teine joon, mis iseloomustab vaimset rikkust, on teadmiste mitmekülgsus. Ei tohi muidugi arvata, et iga ühiskonnaliige on suuteline omandama teadust kogu selle ulatuses ja tundma kõiki teaduse, tehnika ja kunsti saavutusi. Jutt ei ole sellest. Polütehniline haridus annab uuele inimesele põhjalikud teadmised teaduste ja tootmise alustest, aitab tal kiiresti leida oma kutsumuse, saada heaks spetsialistiks mistahes alal.

Vaimne rikkus on mõeldamatu ka ilma ilukirjanduse ja kunsti tundmiseta, ilma oskuseta leida ja mõista ilusat, «luua ilu». Kõik see moodustab *esteetilise kasvatuse* olemuse.

Veel võib kahjuks kohata arvamust, et ainult teaduse ja tehnikaga tegelemine kujutab endast teatud väärtust, kirjandus ja kunst aga on lihtsalt «ilutsemine». See on ebaõige seisukoht. On teada, et meie kosmosekangelaste tee tähtede juurde ei kulgenud mitte ainult keerukate mehhanismide, laboratooriumide ja matemaatiliste arvutuste kaudu, vaid ka lemmikpoeemide, -romaanide ja -filmide kaudu. Enneolematus kõrguses, kosmoselaeval määratu kiirusega lennates imetlesid nõukogude inimesed Maa ilu, meenutasid ridu lemmikluuletustest, armsaks saanud lauluviise.

Kuid miks ei vaimusta suurepärased kunstiteosed võrdsel määral kõiki inimesi? Ühed vaatavad kunstniku pilti erutusvärinaga ega suuda oma elamusi varjata. Teised lähevad mööda, teosele ükskõikselt pilku heites. Küsimus ei ole mitte ainult selles, et igaüks jõuab ilu mõistmisele oma teed mööda. Ka ilu mõistmine ise nõuab vaeva. Selleks et kunsti nautida, peab olema kunstiliselt haritud inimene, tundma kas või tähtsamaidki kirjandus- ja kunstiteoseid, arendama oma vastuvõtlikkust ning fantaasiat.

Esteetiline kasvatus mitte ainult rikastab meie vaimset maailma, vaid ka õilistab meid. Mida sügavamalt inimene tungib ilu maailma, mida tugevamini ta tunneb selle maailma mõju, seda puhtamaks ja paremaks muutub ta ise.

Moraalne puhtus. Uue inimese moraalse palge jooned on selgesti formuleeritud NLKP programmis *kommunismiehitaja moraalikoodeksina:*

ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks: kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma;

igaühe hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest;

suur ühiskondlik kohusetunne, sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes;

kollektiivsustunne ja üksteise seltsimehelik abistamine: üks kõigi ja kõik ühe eest;

humaansed suhted inimeste vahel ja üksteisest lugupidamine: inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend;

ausus ja siirus, kõlbeline puhtus, lihtsus ja tagasihoidlikkus isiklikus ja ühiskondlikus elus;

üksteisest lugupidamine perekonnas, hoolitsus laste kasvatamise eest;

sallimatus ebaõigluse, muidusöömise, ebaaususe, karjerismi ja ahnitsemise suhtes;

kõigi NSV Liidu rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse;

leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.

Neis kõlbelistes printsiipides väljenduvad mitte ainult revolutsioonilise proletaarse moraali nõuded ja meie ühiskonna eesrindlike inimeste parimad jooned, vaid ka üldinimlikud kõlblusreeglid, mis rahvahulgad on aastatuhandete jooksul välja töötanud võitluses sotsiaalse rõhumise ja kõlbeliste pahede vastu.

Ja on arusaadav, mispärast me mõistame moraalikoodeksit mitte nende põhimõtete summana, mis peavad alles kunagi tulevikus väljenduma, vaid omapärase moraali kompassina, mille abil nõukogude inimesed määravad oma käitumist ja toiminguid.

Ta vastab täpselt küsimusele, missugune peab inimene olema. Tema jõud on just selles, et siin kirjapandud moraalinormid ei ole ainult harras tulevikusoov, vaid et need on juba täna vajalikud igale kommunismiehitajale ja kehastuvad eesrindlikes inimestes, meie aja kangelastes. Moraalikoodeks aitab kollektiivil ja igal üksikisikul kindlaks määrata ühe või teise teo, omaenda ja ümbruskonna käitumisjoone õigsust.

Kehaline täiuslikkus. Inimese vaimne ja moraalne täiustumine on lahutamatult seotud tema harmoonilise kehalise arenemisega. Vladimir Iljitš Lenin rõhutas vajadust ühendada õpingud ja uurimistöö mitmesuguste spordialadega, täiendada vaimsete huvide mitmekülgsust võimlemisega, ujumisega, ekskursioonidega, kehaliste harjutustega.

Me tahaksime, et uue inimese rikkale sisemaailmale ja tema õilsatele tegudele vastaks ka tema väline ilme. See muidugi ei tähenda, et kommunismi ajal oleksid kõik inimesed muinasjutuliselt kaunid. Kuid kõik on terved, karastatud ja mehised. Peale selle, kui rikas vaimselt ja puhas moraalselt inimese elu ka poleks, ilma täieliku füüsilise arenguta jääks ta paljudest rõõmudest ilma.

Tervise säilitamise ja tugevdamise võimsaks vahendiks on füüsiline töö, samuti kehakultuur ja sport.

Kui inimene nooruses ja keskeas ei pööra tähelepanu füüsilisele karastamisele ning elamis- ja toitumisrežiimile, siis on selle tagajärjeks tavaliselt enneaegne vananemine. Juba neljakümnendais aastais on inimene rasvunud, ta kaebab hingelduse, väsimuse ja peavalude üle. Ja vastupidi, need inimesed, kes tegelevad süstemaatiliselt spordiga ning peavad kinni õigest elamisrežiimist, elavad sagedamini kõrge vanuseni ja paistavad silma suure töövõime, energia ja elurõõmu poolest.

Kehakultuuri harrastamine ja tervise tugevdamine valmistavad meid ühtlasi ette tööks, ja kui tarvis, ka kodumaa kaitsmiseks. Kehaliselt arenenud inimene omandab vajaliku kutseala kiiremini ja paremini. Tema töö kvaliteet ja tööviljakus on kõrgemad kui inimesel, kes hoidub kehakultuurist ja spordist.

Missugune ka ei oleks inimese tegevus automatiseeritud tootmise süsteemis, on see lõppude lõpuks kõik seotud liikumisega. Ja kui kaugele automatiseerimine ka jõuab, peavad automaate juhtivail töötajail olema kõrged füüsilised ja tööalased omadused, eelkõige aga kõrged informatsioonitaju piirid, nad ei tohi kiiresti väsida, peavad suutma õigesti, ruttu, rahulikult ja segadusse sattumata lahendada juhtimisega seotud ülesandeid. Ühtlasi peab automaatikat juhtiv inimene oskama säilitada erksust ka siis, kui talle saabub vähe signaale ja need on monotoonsed. Ta peab olema alati valmis kiireks ja operatiivseks vaheleastumiseks. Nagu näeme, ei seisa asi mitte ainult teadmistes. Keerukaid automaatseadmeid juhtivatele töötajatele vajalike omaduste arendamisel ei etenda kehaline kasvatus ja sport sugugi mitte kõige viimast osa.

Küberneetikateadlased väidavad, et füüsiline töö ei esitanud inimese kehalisele arengule nii mitmekesiseid ja keerukaid nõudeid, nagu esitab

kaasaegne, oma olemuselt vaimne töö kõrgesti automatiseeritud keerukate seadmete juhtimisel.

Spordiga tegelemine aitab inimesel omandada paljusid elus vajalikke omadusi, nagu julgus, vastupidavus, otsustavus, enesevalitsus ja leidlikkus. Koos spordi harrastamisega kujunevad ka esteetilised maitsed, omandatakse kaunis rüht, liigutuste graatsilisus, paindlikkus, osavus ja täpsus. Suusaretkedel ja turismimatkadel kogetakse sügavamini seltsimehelikkuse tunnet, kollektiivi tähtsust. Pärast tublit puhkust värskes õhus on kergem töötada ja elada. Mõistlikus ühenduses teiste harrastustega on sport inimese kehalise ja vaimse arenemise tähtis tegur.

*

Kommunism on sajandeid olnud rõhutute ja vaevatute unistus. Nüüd saab ta tõelisuseks. Ja inimestel ei tarvitse enam otsida Inimest, nõnda nagu tegi seda põleva laternaga päise päeva ajal kõndides vana Diogenes. Uus inimene on sündinud, ta küpseb ja mehistub.

Küsimusi kordamiseks.

1. Miks omistab partei esmajärgulise tähtsuse sellele, et kõigil meie ühiskonna liikmeil kujuneks välja teaduslik maailmavaade?
2. Missugune on enesekasvatuse osatähtsus uue inimese kujunemisel?
3. Keda me nimetame meie aja kangelaseks ja mispärast?
4. Milles seisneb mineviku igandite kahjulikkus ja kuidas need meie ühiskonnast välja kihutatakse?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Koguge materjali ja jutustage inimestest, kes juba nooruses määrasid kindlaks oma elueesmärgi ja on sellele jäänud kindlaks kogu eluajaks.
2. Lugege M. I. Kalinini («Kommunistlikust kasvatusest», «Noorsoost») ja N. K. Krupskaja («Valimik pedagoogilisi töid») nõuandeid selle kohta, kuidas tegelda eneseharimisega. Nende nõuannetest on teil palju kasu.
3. Korraldage dispuute teemal:
Missugune peab olema tõeline sõber.
Missugusena te kujutlete endale kommunistliku ühiskonna inimest.
Milles seisneb meie elu mõte.

8. PEATÜKK.

PARTEI ON MEIE JUHT.

Kommunistide partei on nõukogude rahva karastunud võitlusavangard, kes vabatahtlikkuse alusel ühendab töölisklassi, kolhoositalurahva ja haritlaskonna kõige eesrindlikumat, kõige teadlikumat osa.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei rajas Vladimir Iljitš Lenin. Lenini juhtimisel liitusid marksistlikud ringid ühtseks revolutsiooniliseks organisatsiooniks, tema töötas välja selle organisatsiooni ülesehituse põhimõtted, siseelu normid ja tegevusmeetodid. Lenin oli partei üldtunnustatud juht ning terve veerand sajandi jooksul rajas ta seda kui teadusliku kommunismi parteid, internatsionalistlikku parteid, kui rahvusvahelise kommunistliku liikumise lahutamatut osa. Ta töötas välja partei strateegia ja taktika sotsialismi eest võitlemise otsustavatel etappidel ning relvastas partei hindamatu ideelise rikkusega.

Me nimetame täie õigusega Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteid leninlikuks parteiks. Täpselt ja ilmekalt on selle kohta öelnud Majakovski: «Lenin ja partei on kaksikvennad . . .»

§ 47. PARTEI OSATÄHTSUS NÕUKOGUDE ÜHISKONNAS.

Nõukogude rahva avangard. Poliitiliste parteide olemuse, nende ülesehituse põhimõtted ja tegevusmeetodid määrab kindlaks see, milliste klasside, milliste rahvakihtide huvisid nad väljendavad. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei tekkis XIX ja XX sajandi vahetusel kui Venemaa proletariaadi põhihuvide väljendaja, kui tema eesrindlik väesalk.

Töölisliikumise ajaloos on olnud palju poliitilisi voolusid ja organisatsioone, kes esinesid proletariaadi nimel ja pretendeerisid sellele, et nad väljendavad proletariaadi huve. Osa neist oli revolutsioonilistel seisukohtadel, kuid nad ei saavutanud edu, sest neil puudus selge võitlusprogramm. Teised aga kasutasid anarhistlikke meetodeid ja vahendeid ning muutusid töölisklassist eraldunud vandeseltslaste rühmadeks. Kolmandad sattusid reformis-

tide mõju alla ning libisesid kodanlusega kokkuleppimise teele, võtsid oma ülesandeks üksnes väikeste reformide saavutamise kapitalistliku korra raames.

V. I. Lenini poolt loodud Kommunistlik Partei suutis endaga kaasa tõmmata Venemaa proletariaadi ja saavutada revolutsioonis võidu just sellepärast, et ta juhindus kogu oma tegevuses töötajate vabastamise *teaduslikust võitlusprogrammist* — marksismi-leninismi teooriast ja teostas järjekindlat revolutsioonilist poliitikat.

Venemaa talurahvas oli nagu proletariaatki eluliselt huvitatud kapitalistliku korra likvideerimisest, ühiskonna sotsialistlikust ümberkorraldamisest. Proletaarlaste ja talupoegade põhihuvide objektiivne ühtelangemine oli aluseks sellele tõsiasjale, et Kommunistlik Partei omandas külas otsustava mõju, et teda aktiivselt toetasid külakehvikud ja keskmiktalupojad. NLKP oli oma klassipäritolu ja ülesannete poolest tööliste partei, kuid viis kapitalismi vastu rünnakule kõik ekspluateeritavad klassid riigis.

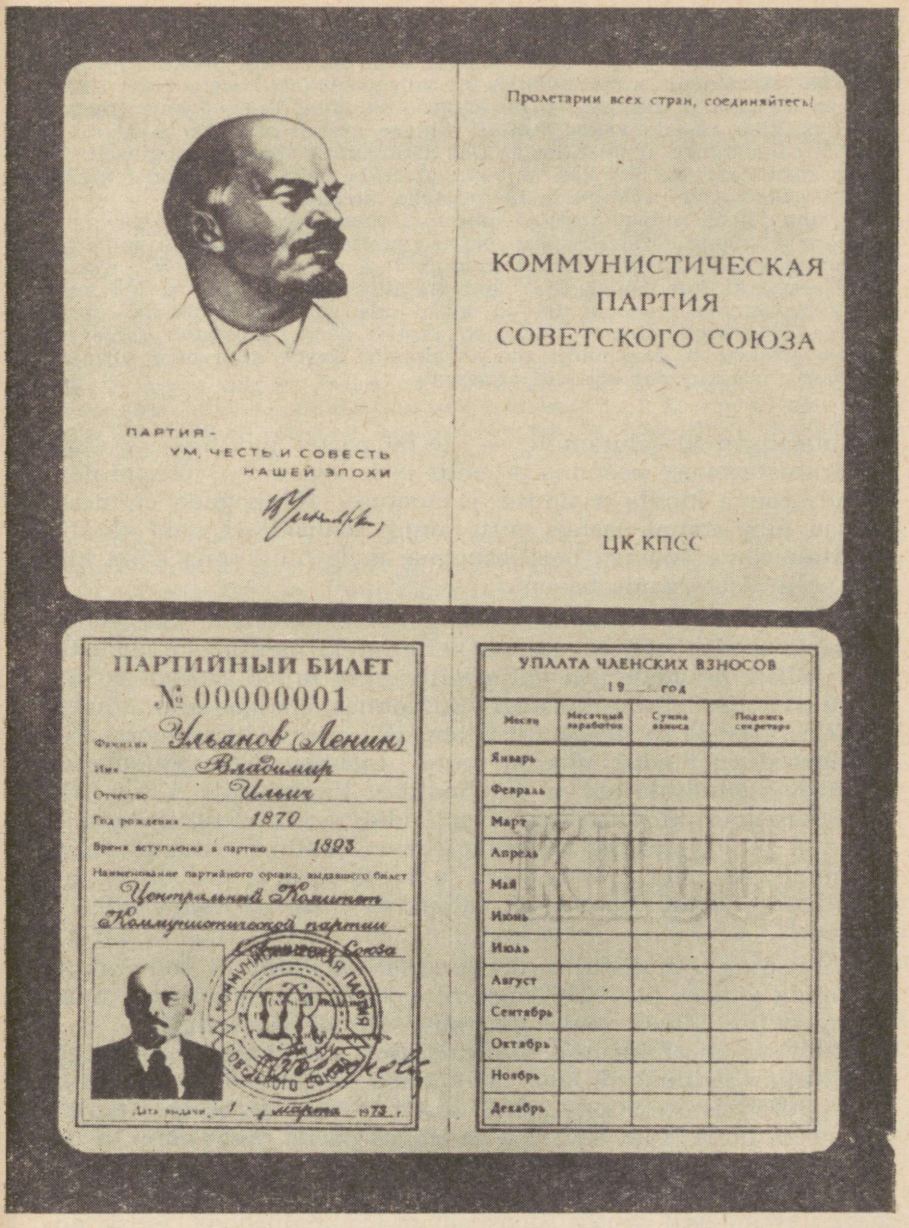
Pärast Oktoobrirevolutsiooni andis elanikkonna rõhuv enamus võimu partei kätte ja partei muutus juhtivaks jõuks proletariaadi diktatuuri süsteemis. Rohkem kui poole sajandi pikkune tee, mille Nõukogudemaa on kommunistide partei juhtimisel läbi käinud, on olnud partei leninliku poliitika ja ideede võidukäik.

Meie partei ajalugu on rikas kangelastegudest ja sündmustest. Muidugi ei tähista seda ainult rõõm võitude üle ja ainult targad poliitilised otsused. On olnud ka ajutisi lüüasaamisi, valearvestusi ja vigu. Kuid kõik see ei suuda vähendada partei juhtimisel saavutatu tähtsust. Mahajäänud, viiskudes Venemaa asemele on tekkinud võimas sotsialistlik suurriik, kes tööstustoodangu mahu poolest on teisel kohal maailmas, kes esimesena rajas tee kosmosesse, kes kogu inimkonnale on muutunud rahu kantsiks ja progressi majakaks. See on kogu nõukogude rahva võitluse ja töö tulemus ning samal määral ka partei tegevuse, miljonite kommunistide mõistuse, energia, tahte ja ennastsalgavuse tulemus.

Iga suur revolutsioon tõstab esile omad kangelased — tribuunid, väejuhid, organisaatorid, nagu seda olid Spartacus ja Müntzer, Marat ja Robespierre. Omad väljapaistvad tegelased tõstis esile ka Oktoobrirevolutsiooni ajastu. Lenini kaasvõitlejate ja õpilaste seas, kellest said esimese sotsialistliku riigi juhid, oli väga eripäraste annetega inimesi: rahvahulkade suurepäraseid organiseerijaid, nagu Sverdlov ja Kirov, andekaid väejuhte, nagu Frunze ja Blücher, suurepäraseid publitsiste, nagu Lunatšarski ja Olminski. Kõiki neid ühendavad ühised jooned — ustavus partei üritusele ja kõrge ideelisus, murdumatu tahe ja isiklik mehisus, suur printsipiaalsus ja nõudlikkus enese vastu. Kõigil neil olid täiel määral olemas need omadused, mida «revolutsiooni rüütel» Dzeržinski nõudis oma tšekistidelt ja mida võib üldse pidada iga tõelise kommunisti vankumatuks iseloomujooneks: «puhtad käed, kaine mõistus ja kuum süda».

Need ei ole üksnes partei silmapaistvate tegelaste omadused, need on kõlblusnormiks ka kümnetele ja sadadele tuhandetele kõigi põlvkondade kommunistidele. Kodusõja ja välismaise interventsiooni ajal, nälja ja majandusliku laose vastu võitlemise perioodil, Suure Isamaasõja karmidel aastatel olid kommunistid seal, kus oli kõige raskem, ning nende deviisiks sai loosung «Kommunistid, edasi!».

Toome näiteks ühe kommunisti eluloo. Selliseid kommuniste on väga ja väga palju.

1. märtsil 1973. aastal NLKP Keskkomitee poolt parteipiletite vahetamisel Vladimir Iljitš Lenini nimele välja antud parteipilet nr. 00000001.

Kirill Orlovski astus parteisse kahekümne kolme aastasena. Kogu tema elu on ilmekas näide partei ja rahva teenimisest. 1918. aastal andis K. Orlovski partisanijuhina saksa okupantidele hävitavaid lööke Bobruiski all. Kahekümnendail aastail võitles ta valgepoolakate vastu. 1936. aastal sõdis ta Hispaanias. 1941. aastal oli K. Orlovski jälle Valgevenemaa metsades. Fašistlike vägede vastu peetud võitluse aastail sooritas ta kümneid julgeid kallaletunge okupantidele. Üks lahingutest lõppes traagiliselt: ta sai raskesti haavata, üks käsi tuli amputeerida, teine käsi nõudis keerulist operatsiooni, ja kuulmine kadus peaaegu täielikult.

«Minu füüsilised puudused ei luba mul enam olla sõjaväelane,» kirjutas alampolkovnik Orlovski oma parteiorganisatsioonile. «Kuid mind on kasvatanud Kommunistlik Partei ning mul ei ole elus suuremat rõõmu, muud eesmärki, kui töötada kalli kodumaa hüvanguks. Nüüd kerkib minu ette küsimus: kas ma olen teinud kõik, mis suutsin, kodumaa, partei jaoks?» 1945. aastal sõitis ta Moskvast fašistide poolt purustatud Valgevene külasse Mõškovitši, kus juhtis üle kahekümne aasta, kuni oma surmani, üht meie maa paremat kolhoosi «Rassvet».

Sotsialismi ülesehitamine — see on partei juhtimis- ja organiseerimistegevuse peamine tulemus ja sellega on ta võitnud nõukogude rahva kindla usalduse ja toetuse. Nõukogude inimesed näevad juba ammu parteis mitte ainult töölisklassi, vaid ka kolhoositalurahva, töötava haritlaskonna, meie ühiskonna kõigi kihtide poliitilist organisatsiooni.

Sotsialismi ülesehitamise tulemusena ei ole meie maal enam klasse ja sotsiaalseid vahekihte, kelle huvid oleksid antagonistlikud tööliste huvidele. On välja kujunenud *rahva sotsiaal-poliitiline ühtsus*. Iseenesest mõistagi, ühiskonnas, mis koosneb töötavatest klassidest ja sotsiaalsetest rühmadest, säilivad ka huvide mitmesugused varjundid, mis on seotud iseärasustega töötajate eri rühmade tootmisalastes ja elukondlikes tingimustes. Kuid need elanikkonna eri kihtide huvide varjundid, need spetsiifilised vajadused ei satu omavahel lepitamatusse vastuollu. Vastupidi, kõige paremini saab neid arvesse võtta ja kooskõlastada just ühtse parteipoliitika raamides, sest see väljendab kõigi töötajate ühiseid huve.

Nii osutus sotsialistlikus ühiskonnas esmakordselt võimalikuks see, mida ajaloos pole veel enne olnud — poliitiline partei muutus mitte ühe klassi, vaid kogu rahva huvide väljendajaks.

Kuid see on ainult asja üks külg. Sotsialismi ehitamise käigus võib kujuneda olukord, kus elanikkonna ühed või teised kihid on partei juhtimistegevusega rahul, sest partei arvestab oma poliitikas nende huve, kuid nad ei võta omaks partei programmi. Sedamööda, kuidas minnakse üle sotsialismi arenemise uutele, kõrgematele etappidele, võivad need kihid (vähemalt nende kõige konservatiivsem osa) asuda opositsiooni ja pidurdada ühiskonna liikumist teel, mille on kavandanud teadusliku kommunismi teooria. Selles on üks kapitalismilt sotsialismile ülemineku protsessis võimalike sotsiaalsete konfliktide põhjusi.

Seepärast on põhimõtteline tähtsus faktil, et arenenud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise tulemusena NSV Liidus on

kujunenud mitte ainult nõukogude rahva sotsiaal-poliitiline, vaid ka *ideeline ühtsus*. See tähendab, et partei ideoloogia on saanud kogu rahva ideoloogiaks, et teised sotsiaalsed kihid, kogu ühiskond on täielikult omaks võtnud töölisklassi kommunistlikud eesmärgid ja ideaalid, mida teaduslikult väljendab marksistlik-leninlik teooria.

Kommunistliku Partei ridades on üle 14 miljoni liikme ja liikmekandidaadi. Üle poole neist on töölised ja kolhoosnikud. Parteisse kuuluvatest teenistujatest on valdav osa insener-tehnilised töötajad, põllumajanduse spetsialistid, õpetajad, arstid, teaduslikud töötajad ning kirjandus- ja kunstitegelased. Üle 70% kommunistidest tegeleb materiaalse tootmisega, töötab otseselt tehastes ja vabrikutes, ehitustel ja transpordis, kolhoosides ja sovhoosides. Partei ridadesse kuulub esindajaid 131 meie maal elava rahvuse ja rahva hulgast. Praegu on üle poole NLKP liikmetest ja liikmekandidaatidest kuni neljakümneaastased inimesed. V. I. Lenin oli alati uhke selle üle, et meie parteisse astuvad noored: ta nägi selles põlvkondade järjekestvuse, partei revolutsioonilise vaimu, tema võitlustraditsioonide väljendust.

Partei juhtiv osa ühiskonnas põhineb tema alalisel seosel elanikkonna kõigi klasside ja kihtidega. Ühelt poolt on vaja selgitada töötajatele partei poliitikat ja organiseerida neid täitma kommunistliku ülesehitustöö järjekordseid ülesandeid. Teiselt poolt peab partei teadma töörahva lootusi, sealhulgas ka eri ühiskonnakihtide spetsiifilisi huve, et oleks võimalik neid huve kooskõlastada, väljendada rahva tahet oma poliitikas.

«Avangard,» rõhutas V. I. Lenin, «täidab ainult siis avangardi osa, kui ta oskab massidest, keda ta juhib, mitte irduda, vaid tõeliselt viia kogu massi edasi.» NSV Liidus kujunenud partei ja rahva ühtsus on parteilise juhtimise efektiivsuse ja meie kommunismi poole eduka liikumise väga tähtis tingimus.

Parteilise juhtimise meetodid ja vormid. NLKP on valitsev partei ja tema selline osa on seadusandlikus korras fikseeritud ka Nõukogude riigi Konstitutsioonis. Kuidas, millistes vormides ja missuguste meetoditega toimub parteiline juhtimine?

Partei juhtiva tegevuse peamine suund on *poliitiline*. See on ka arusaadav, sest V. I. Lenini sõnade järgi on poliitika «miljonite inimeste tegelik saatus», sellest sõltub maa arendamine, riigi rahvusvaheliste positsioonide kindlustamine ning rahva heaolu. Tuginedes teadusliku kommunismi teooriale ning sotsialistliku riigi sise- ja välispoliitika leninlikele põhimõtetele, määrab partei oma programmdokumentides kindlaks poliitilise kursi terveks ajalooliseks perioodiks. Peale selle püstitavad partei kongressid ja tema Keskkomitee pleenumid konkreetseid poliitilisi ülesandeid, kavandavad nende lahendamise tähtaja ja viisi, seega määratlevad jooksva poliitika.

Partei poliitilise tegevuse suundade mahult kõige tähtsamate ja olulisemate hulka kuulub majanduspoliitika — riigi majandus-

liku arendamise direktiivide väljatöötamine, majandamise kõige üldisemate printsiipide ja meetodite kindlaksmääramine, mis peavad tagama nõukogude ühiskonna vääramatu progressi, kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise. V. I. Lenin rääkis, et majandusasjad on meie jaoks kõige huvitavam poliitika. Täielikus kooskõlas selle juhtnööriga on majanduse arendamise küsimused partei kongresside tähelepanu keskpunktis, nendele küsimustele on pühendatud enamik Keskkomitee pleenumeid.

Parteilise juhtimise teine tähtis suund on *organiseerimine*. Organiseerimistegevus leiab eelkõige väljenduse selles, et partei koordineerib riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide tegevust ning taotleb kommunistliku ülesehitustöö plaanide järjekindlat elluviimist. Kohalike nõukogude, ametiühingute ja Kommunistliku Noorsooühingu parteilisel juhtimisel ei ole midagi ühist nende väiklase hooldamisega, käsutamise ja administreerimisega; vastupidi, see eeldab riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse ja vastutuse tõstmist, nende initsiatiivi igakülgset arendamist. Oma otsuseid viib NLKP ellu ideelis-poliitiliste meetodite abil, tuginedes kommunistidele ja oma tunnustatud autoriteedile kui nõukogude rahva juht.

Valitseva parteina kujundab NLKP NSV Liidu ja liiduvabariikide valitsused ning esitab need kinnitamiseks kõrgematele riigivõimuorganitele, teeb suurt tööd kaadri kasvatamise ja paigutamise alal. Töötajaid vastutavale ametikohale soovitades võtavad parteiorganisatsioonid arvesse töökollektiivide, ametiühingute ja teiste ühiskondlike organisatsioonide arvamust. Sealjuures kaalutakse inimeste tööalaseid ja poliitilisi omadusi, nende erialaseid teadmisi, organisaatorivõimeid ja kõlbelisi omadusi.

Organiseerimistegevusesse kuulub ka üldine kontroll riiklike, majanduslike ja teiste asutuste töö üle, sotsialistlikust seadusliikkusest kinnipidamise üle. Rahvakontrolli organid aitavad parteil täita seda funktsiooni ning soodustavad töötajate kaasatõmbamist riigi juhtimisesse. Nad mitte ainult ei kontrolli ega võta vastutusele neid, kes astuvad üle nõukogude seadustest, vaid püüavad ka ennetada kuritarvituste võimalust, kasvatada inimesi.

Rahvakontrolli võitlejate armee on väga arvukas. Nende hulka kuuluvad nii lihtsad tööinimesed, töölised, maakirjasaatjad kui ka «Komsomoliprožektori» postide noored liikmed — ühesõnaga kõik, kes leppimatult suhtuvad puudustesse, kes on valmis tegudega saavutama häid töötulemusi, Nõukogude riigiaparaadi kõigi lülide kooskõlastatud tööd.

Partei poliitilise ja organisaatorliku tegevusega on lahutamatult seotud tema *ideoloogiline töö* — marksistlik-leninliku maailmavaate propageerimine, partei poliitika selgitamine ja töötajate mobiliseerimine selle elluviimisele, leppimatu võitlus kodanliku ideoloogia ja mineviku igandite vastu inimeste teadvuses, hoolitsus hariduse, kultuuritaseme üldise tõusu, teaduse, kirjanduse ja kunsti arendamise, iga liiki professionaalse ja massilise

kunstiloomingu arendamise eest. Ideoloogilise töö edusammud kajastuvad ka meie majanduslikes saavutustes: tootmisülesannete täitmises, tööviljakuse kasvus, töödistsipliini tugevnemises.

Nii partei poliitilisel, organisaatorlikul kui ka ideoloogilisel tegevusel on *teaduslik iseloom,* nad tuginevad ühiskonna arenemise seaduspärasuste, ühiskonnas toimuvate reaalsete protsesside põhjalikule tundmaõppimisele. Mistahes kõrvalekaldumine sellest reeglist, subjektivism ja omavoli tähtsate küsimuste lahendamisel toovad endaga kaasa tõsiseid vigu ja möödalaskmisi, mis võivad meie üritusele tekitada palju kahju.

Ühiskonna juhtimisel on NLKP paljude aastate kestel omandanud terve arsenali kõige erinevamaid tegutsemisvorme ja -meetodeid. Kuid elu püstitab üha uusi ülesandeid. Seepärast arenevad ja rikastuvad ühiskonna parteilise juhtimise vormid ja meetodid pidevalt: täiustatakse vorme, mille abil tõmmatakse rahvahulki kaasa poliitika väljatöötamisele, esitatakse uusi nõudeid kaadri valiku suhtes, otsitakse täitmise kontrolli efektiivsemaid meetodeid, keerukamaks muutuvad ideoloogilise töö vormid.

Kogu see töö on allutatud nõudmistele, mida esitab NLKP programm — partei põhiline dokument, milles on ära toodud tema eesmärgid.

NLKP programmi tähtsus. V. I. Lenin pidas partei programmi erakordselt tähtsaks. Ta kirjutas: «Ilma programmita ei ole partei mõeldav kui vähegi terviklik poliitiline organism, mis on alati võimeline kinni pidama oma joonest sündmuste kõigi ja igasuguste muutuste puhul.» Kommunistliku Partei programm rajaneb marksistlik-leninliku teooria vundamendil, üldistab loovalt selle ajaloolisi kogemusi, rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise kogemusi. Programm deklareerib selgelt ja täpselt, mida on partei juba saavutanud ja mille eest ta võitleb, millised ülesanded ta enda ette seab.

Partei esimene programm võeti vastu VSDTP II kongressil 1903. aastal. Selle programmi töötas välja V. I. Lenin. Programmis partei ja töölisklassi ette püstitatud ülesanne võidelda proletariaadi diktatuuri eest on täidetud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu ja nõukogude võimu loomise tulemusena.

Partei teine programm võeti vastu VK(b)P VIII kongressil 1919. aastal. Ka see programm töötati välja V. I. Lenini juhtimisel. See oli juba niisuguse partei programm, kes oli võimul ja juhtis maailma esimest sotsialistlikku riiki. See programm püstitas peamise eesmärgina sellise ülesande, millega polnud seni kokku puutunud ükski ühiskond, ükski poliitiline partei — sotsialismi ülesehitamise. Nagu esimene programm, nii täideti ka see edukalt partei ja nõukogude rahva poolt.

Kommunistliku Partei juhtimisel on nõukogude rahvas teinud suuri edusamme sotsialismi ehitamisel, ta saavutas võidu fašismi üle Suures Isamaasõjas. Lühikese aja jooksul korvati kahju, mida

oli meie maale tekitanud sõda, ning asuti lõpule viima sotsialismi ülesehitamist.

Partei näitas, et ta on võimeline uutes tingimustes välja töötama õiget poliitilist kurssi, edukalt juhtima meie maad, kõrvaldama ettetulevaid raskusi ja parandama tehtud vigu. Olulist osa etendas selles NLKP XX kongress, mis toimus 1956. aasta veebruaris. Partei mõistis leninlikult julgelt ja otsustavalt hukka Stalini isiku kultuse, mis avaldus marksismile-leninismile võõras ühe inimese osa ülistamises, taganemises kollektiivse juhtimise põhimõtetest, põhjendamatutes repressioonides ja teistes üleastumistes sotsialistlikust seaduslikkusest. Isikukultus ei muutnud ega võinudki muuta sotsialistliku korra olemust, tema majanduslikku ja poliitilist alust. Paljumiljonilised töörahvahulgad jäid ikkagi nõukogude ühiskonna arenemise otsustavaks liikumapanevaks jõuks. Partei oli ikka elav, tegutsev organism, suurt tööd tegid kohapealsed parteiorganisatsioonid.

Partei ja rahva tegevuse tulemusena on NSV Liidus sõjajärgseil aastail rajatud arenenud sotsialistlik ühiskond. Algas meie arenemise uus ajalooline etapp ning see nõudis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kolmanda programmi vastuvõtmist. Selle võttis vastu NLKP XXII kongress 1961. aasta oktoobris.

Peamise eesmärgina püstitab see programm kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamise.

NLKP poliitilise kursi arendamise seisukohalt oli põhimõtteline tähtsus 1964. aasta oktoobris toimunud partei Keskkomitee pleenumil ning partei XXIII ja XXIV kongressil.

NLKP XXIV kongress (1971. aasta märts-aprill) võttis vastu rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani direktiivid aastaiks 1971—1975, töötas välja abinõud sisepartеilise demokraatia edasiarendamiseks, organisatsioonilise tegevuse ja ideelis-teoreetilise töö täiustamiseks, Nõukogude riigi tugevdamiseks ja rahva heaolu tõstmiseks. Kongressi otsustes kajastub hoolitsus sotsialismimaade sõpruse ja koostöö pideva arendamise, rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse ja rahvusliku vabadusliikumise positsioonide tugevdamise eest, rahu ja rahvaste julgeoleku kaitsmise ja imperialismile vastulöögi andmise eest.

§ 48. PARTEI ELU PÕHISEADUS.

Selleks et edukalt täita ühiskonna juhtimise keerukaid ja mitmekülgseid ülesandeid, peab partei ise olema demokraatliku ja distsiplineeritud organisatsiooni eeskujuks. NLKP organisatsioonilised alused töötas välja V. I. Lenin ning need on fikseeritud partei põhikirjas.

On täiesti selge, et ülesanded, mis kerkivad partei ette igal uuel ajaloolisel etapil, ja tegutsemise konkreetsed tingimused nõuavad partei organisatsioonilise struktuuri pidevat täiustamist. Üht moodi oli asi siis, kui partei oli elukutseliste revolutsionääride väikesearvuline organisatsioon ja töötas põranda all. Hoopis

teine oli asi siis, kui ta tuli võimule, muutus massiliseks, mobiliseeris rahvahulki sotsialismi ülesehitamisele. Ja täiesti teistsugune on olukord nüüd, mil neljateistkümnemiljoniline kommunistide partei juhib meie päevil kommunismi ehitamist.

Seoses muutunud olukorra ja uute ajalooliste ülesannetega on partei uuendanud oma tegevuse ning juhtimise vorme ja meetodeid, mis kajastub ka NLKP XXII kongressil vastuvõetud ning XXIII ja XXIV kongressil täiendatud partei põhikirjas.

Partei struktuur. Partei on üles ehitatud *tootmis-territoriaalsel põhimõttel.* Partei põhiliseks rakukeseks (omal ajal neid nimetatigi parteirakukesteks) on *partei-algorganisatsioon,* mis luuakse kõikjal, kus on vähemalt kolm partei liiget, s. t. kus on olemas kommunistide kollektiiv.

Kommunistid ühinevad partei-algorganisatsioonidesse töökoha järgi — tööstusettevõtetes ja ehitustel, sovhoosides ja kolhoosides, asutustes, instituutides, Nõukogude armee väeosades, õppeasutustes jne. Ainult need kommunistid, kes ühel või teisel põhjusel ei võta osa ühiskondlikust tootmisest (pensionärid, koduperenaised), ühinevad parteiorganisatsioonidesse elukoha järgi. Seega rakendatakse partei struktuuris *tootmisprintsiipi.*

Suurtes partei-algorganisatsioonides võivad olla tsehhide, osakondade, brigaadide, jaoskondade parteiorganisatsioonid. Nõukogude Liidu Kommunistlikul Parteil on üle 370 000 algorganisatsiooni. Nemad moodustavadki partei aluse. Praktiliselt ei ole ühtegi vähegi olulist kollektiivi või töölõiku, kus puuduks parteiorganisatsioon.

Algorganisatsiooni kõrgeimaks organiks on parteikoosolek. Koosolek arutab partei poliitika, oma organisatsiooni ja kogu kollektiivi elu küsimusi, otsustab Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteisse vastuvõtmise ja parteist väljaheitmise küsimusi. Lahtisele parteikoosolekule kutsutakse ka parteituid. Jooksvaks tööks valivad kommunistid igal aastal aruande- ja valimiskoosolekul *büroo* või *komitee,* mida juhib *sekretär.* Kõiki tähtsamaid jooksvaid küsimusi lahendab sekretär mitte üksinda, vaid koos teiste parteibüroo liikmetega, s. o. *kollegiaalselt.*

Mis on kõige tähtsam algorganisatsiooni tegevuses?

Töö inimestega, nende poliitiline ja kõlbeline kasvatamine. Abi osutamine, et nad saaksid vilumuse riiklike ja ühiskondlike asjade juhtimises, töö ja igapäevase elu organiseerimises. Juhtivat osa etendab siin kommunisti isiklik eeskuju.

Jälgige büroo liikmete, sekretäri, partei lihtliikmete tegevust. Nende poole pöördutakse nõu ja abi saamiseks kõige erinevamates küsimustes. Kommuniste huvitab kõik: tsehhi ümberehitamine ja olukord vabriku lasteaias, ratsionaliseerimisettepanekud ja raskused inimeste perekonnaelus, miitingu korraldamine ja kellelegi tehtud ülekohus, korteriküsimus ja puhkeaja veetmine. Ning asi ei piirdu sellega, et nad tunnevad nende küsimuste vastu vaid huvi. Parteibüroo või kogu algorganisatsooni ettepanekul kutsutakse ühe või teise tähtsa küsimuse arutamisest osa võtma

administratsioon, ametiühingu- ja komsomolikomitee. Võetakse vastu vastav otsus, mille täitmist kontrollib parteibüroo.

Ühe rajooni, linna, ringkonna, oblasti, krai, vabariigi territooriumil asuvad partei-algorganisatsioonid kuuluvad rajooni, linna, ringkonna, oblasti, krai, vabariigi parteiorganisatsiooni. Selles väljendub NLKP struktuuri *territoriaalne* printsiip.

Mida annab parteile tootmis- ja territoriaalse printsiibi ühendamine? Lühidalt öeldes tagab see iga kommunistide kollektiivi initsiatiivi ja samal ajal ühendab nad ühte suurde organisatsiooni, millel on üks tahe ja ühesugune valmisolek tegutsemiseks.

Ühiskonna elu põhiküsimused lahendatakse tootmises. Siin areneb võitlus kommunistliku ülesehitustöö plaanide täitmise eest, tööviljakuse tõstmise eest, rahva heaolu ja kultuuritaseme tõusu eest. Ning on täiesti mõistetav, et ettevõttes või asutuses töötavate kommunistide kollektiivil on võimalik avaldada asjade käigule otsest mõju, tegutseda rahvahulkade keskel.

Teiselt poolt parteiorganisatsioonide ühendamine rajooni, linna jne. organisatsiooniks tagab kõigi riigivõimuorganite, majanduse ja kultuuri eri harude kompleksse parteilise juhtimise.

Partei kõrgemad organid. NLKP kõige kõrgemaks organiks on tema kongress. Partei iga kongress kujutab endast olulist tähist partei ja rahva elus. Kongress teeb kokkuvõtte kõigest sellest, mis tehti perioodil pärast eelmist kongressi, ja kavandab edaspidiseks uued ülesanded. Kongressidel kuulatakse ära ja kinnitatakse Keskkomitee, Keskrevisjonikomisjoni ja teiste keskorganisatsioonide aruanded; kinnitatakse ja muudetakse vajaduse korral partei programmi ja põhikirja; määratakse kindlaks partei joon sise- ja välispoliitika küsimustes; vaadatakse läbi ja lahendatakse kõige tähtsamad kommunismi ehitamise küsimused; valitakse Keskkomitee ja Keskrevisjonikomisjon.

NLKP järjekordsed kongressid kutsutakse kokku vähemalt üks kord viie aasta tagant. Kongressi kokkukutsumisest ja sellel arutlusele tulevatest küsimustest teatatakse kommunistidele, parteiorganisatsioonidele mitte hiljem kui poolteist kuud enne kongressi algust. See võimaldab parteil paremini ette valmistuda oma kõige kõrgema organi kokkutulekuks. Kui tekib vajadus lahendada tähtsaid küsimusi enne järjekordset kongressi, siis näeb NLKP põhikiri ette, et kutsutakse kokku erakorraline kongress.

Kongressidevahelisel ajal juhib kogu partei tegevust Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee. Sõltuvalt olukorrast võib ta kokku kutsuda üleliidulisi parteikonverentse.

NLKP Keskkomitee on Kommunistliku Partei süda ja aju. Ta tegeleb partei ja riigi poliitika väljatöötamisega, määrab kindlaks majanduse, teaduse ja tehnika arendamise teed, hoolitseb rahvahulkade, eriti noorsoo kasvatamise, rahva heaolu ja kultuuri tõstmise, meie maa rahvusvaheliste positsioonide tugevdamise, koos-

töö ja sidemete loomise eest vennalike parteidega ja sotsialistlike maadega. *NLKP Keskkomitee on partei ja nõukogude rahva kollektiivne juht, kommunismi ehitamise ideelise, poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise võitlusstaap.*

Partei valib Keskkomitee koosseisu kõige kogenenumaid kommuniste, kes põhjalikult tunnevad parteitööd ja majanduslikku ülesehitustööd, tööstust, põllumajandust, kultuuri, teadust, sõjaasjandust, välispoliitikat.

Partei kongresside ja Keskkomitee otsused on kohustuslikud kõigile parteiorganisatsioonidele, igale kommunistile.

Keskkomitee koguneb plenaaristungitele (pleenumitele) vähemalt üks kord aasta kestel. Kogu partei töö juhtimiseks pleenumitevahelisel ajal valib ta NLKP Keskkomitee Poliitbüroo ja jooksva töö juhtimiseks, peamiselt kaadri valimiseks ja täitmise kontrolli organiseerimiseks Sekretariaadi. Keskkomitee valib NLKP Keskkomitee peasekretäri.

Demokraatlik tsentralism. Partei struktuur ja elu rajaneb demokraatliku tsentralismi printsiibil.

Esiteks tähendab see *kõigi partei juhtivate organite valitavust alt kuni üles.*

Kõiki asju ajavad parteis kommunistid ise — kas otseselt või oma volitatud esindajate kaudu. Kõikidel kommunistidel on võrdsed õigused ilma ühegi erandita. Kõik partei ametiisikud ja juhtivad kolleegiumid, kõik partei asutused on valitavad, nad peavad andma aru ning neid võib välja vahetada. Kõigi partei organite valimisel — alates partei-algorganisatsiooni büroost ja lõpetades Keskkomiteega — peetakse kinni nende koosseisu süstemaatilise uuendamise ja juhtimise järjekestvuse põhimõttest.

Parteiorganisatsiooni kõrgemaks juhtivaks organiks on üldkoosolek (partei-algorganisatsiooni puhul), konverents (rajooni, linna, ringkonna, oblasti, krai organisatsiooni puhul), kongress (liiduvabariikide kommunistlike parteide puhul, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei puhul). Koosolekute, konverentside või kongresside poolt valitud bürood ja komiteed on nende täidesaatvateks organiteks ja juhivad organisatsioonide jooksvat tööd.

Teiseks eeldab demokraatliku tsentralismi printsiip *partei organite perioodilist aruandmist oma parteiorganisatsioonide ja kõrgemate organite ees.* Partei organite valitavus, aruandlus ja vahetatavus tagab kommunistidele aktiivse osavõtu nii juhtivate kolleegiumide moodustamisest kui ka partei elu ja praktilise tegevuse kõigi tähtsate küsimuste arutamisest ja lahendamisest.

Lahendades kõiki partei elu küsimusi, arendavad kommunistid asjalikku ja printsipiaalset parteilist kriitikat ja enesekriitikat. See võimaldab neil võidelda tardumuse ja rutiini vastu, vabaneda kõigest mahajäänust ja bürokraatlikust, kindlustada uut ja eesrindlikku, muuta paremaks partei-, riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide tööd.

Demokraatlik tsentralism tähendab samuti *ranget parteidistsipliini ja vähemuse allumist enamusele, kõrgemate organite otsuste tingimatut kohustuslikkust alamatele organitele.*

Organiseeritus kümnekordistab partei jõudu, aitab lahendada kõige keerukamaid ülesandeid. Siseparteiline demokraatia on mõeldamatu ilma arvamuste vabaduseta, ilma kõigi poliitiliste küsimuste vaba ja asjaliku arutamiseta. See on loomulik ja vajalik. Kommunistide teoreetiline ettevalmistus on erinev, erinevad on ka poliitilised ja elukogemused. Igaühel neist on oma lähenemine küsimuse lahendamisele. Vaba arvamustevahetus võimaldab leida kõige parema lahenduse. Kui aga selline lahendus on välja töötatud, siis on vajalikud tegevusühtsus ja range distsipliin. Kommunisti ideeline vankumatus ja poliitiline küpsus avalduvad parteidistsipliinist ranges kinnipidamises.

See, kes rikub parteidistsipliini, asub fraktsioonide teele — sellel ei ole kohta parteis. Just sellepärast aetigi partei ridadest välja trotskistid ja teised oportunistlikud rühmad.

Meie partei, iga tema organisatsiooni eluseaduseks on hoolitsus partei ridade puhtuse eest, selle eest, et iga kommunist väärikalt kannaks ja õigustaks NLKP liikme kõrget nimetust.

Kommunist on kõrge nimetus. NLKP ridadesse toovad inimesi ideelised ajendid, arusaamine ürituse õigsusest, mille eest partei võitleb, soov teenida ennastsalgavalt kommunismi ideaale. Kes on siis väärt kandma kommunisti kõrget nime?

Kommunistliku Partei liikmeks võib olla iga Nõukogude Liidu kodanik. Selleks peab ta eelkõige *tunnistama NLKP programmi ja põhikirja.* Mispärast on see nii tähtis? Seepärast, et Kommunistlik Partei on mõttekaaslaste partei, programm ja põhikiri aga just väljendavadki seda ühist ideelist platvormi, mille alusel kommunistid ühinevad.

Kuid see pole veel kõik. Võib tunnistada partei juhtivaid direktiive, kuid mitte olla kommunist. Kommunist on see, kes *võitleb* partei programmis ja põhikirjas fikseeritud nõudmiste, tema poliitika elluviimise eest. NLKP põhikiri nõuab kommunistilt, et ta töötaks ühes parteiorganisatsioonis, täidaks partei otsuseid ja maksaks liikmemaksu.

Kus kommunist ka ei töötaks, kõikjal peab ta äärmiselt korralikult täitma parteilisi ülesandeid, innustama isikliku eeskujuga inimesi ennastsalgavalt töötama, olema väljas rahva ja meie maa huvide eest. «Partei liige,» märkis V. I. Lenin, «peab sammuma kõigi ees töödistsipliini ja energilisuse poolest.» Kommunisti teadvus ja südametunnistus ei tohi leppida sellega, mis takistab meie edasiliikumist, mis on vastuolus kommunismi ideaalidega.

Juhtub muidugi, et parteisse satuvad inimesed, kes seda kõrget nimetust ei vääri. Nagu öeldakse, et ega sa inimese sisse näe. Seepärast tuleb ette ka vigu parteisse vastuvõtmisel. Vahel juhtub ka nii: oli inimene eeskujulik kommunist, täitis ausalt oma parteilist kohustust, siis aga kaotas

meelekindluse, hakkas ahnitsema või käitus ebamoraalselt, poliitiliselt vääralt, hakkas muutuma väikekodanlaseks. Kuid selliste inimeste järgi ei tohi otsustada partei üle. Sellised inimesed ei ole kommunistid, kuigi nad teatud ajani kannavad taskus parteipiletit. Puhastades oma read neist, kes ei vääri kommunisti kõrget nimetust, muutub partei veel tugevamaks, veel monoliitsemaks.

Partei liikmeks vastuvõtmine toimub ainult individuaalses korras. Parteisse astumiseks on vaja anda isiklik avaldus, mida arutab partei-algorganisatsiooni üldkoosolek. Parteisse individuaalses korras vastuvõtmine tagab üksikasjalise tutvumise astuja isiklike omadustega, kõigi tema heade ja halbade külgede hoolika uurimise ja vaagimise.

Kui parteiorganisatsioon on veendunud, et antud seltsimees ei vääri parteisse vastuvõtmist või ei ole veel küllaldaselt ette valmistatud aktiivseks parteiliseks tegevuseks, põhikirja ja programmi täitmiseks, siis on parteiorganisatsioonil muidugi õigus ja isegi kohustus keelduda teda parteisse vastu võtmast.

Uusi liikmeid võetakse vastu kandidaatide hulgast, kes on läbi teinud kindlaksmääratud üheaastase kandidaadistaaži. Partei-algorganisatsiooni otsus parteisse vastuvõtmise kohta loetakse vastuvõetuks, kui selle poolt hääletab vähemalt kaks kolmandikku koosolekul viibivatest partei liikmetest.

Parteisse võivad astuda isikud, kes on saanud kaheksateist-kümneaastaseks. Kuni kahekümne kolme aastasi noori võetakse parteisse vastu Kommunistliku Noorsooühingu kaudu. Parteisse astumisel peab ÜLKNÜ liige tingimata esitama Kommunistliku Noorsooühingu rajooni- või linnakomitee soovituse. Soovituse parteisse astumiseks võivad anda ainult need NLKP liikmed, kelle parteistaaž on vähemalt viis aastat ja kes tunnevad soovitatavat ühise töö ja ühiskondliku tegevuse kaudu vähemalt üks aasta.

Kommunisti õigused kindlustavad talle võimaluse aktiivselt osa võtta partei elust. NLKP liikmel on õigus valida ja olla valitud partei organitesse. Ta võtab osa partei poliitika ja praktilise tegevuse küsimuste vabast ja asjalikust arutamisest parteikoosolekutel ja partei ajakirjanduses. NLKP liikmel on õigus kritiseerida iga kommunisti, vaatamata sellele, millisel kohal viimane töötab, nõuda, et ta saaks isiklikult osa võtta sellest koosolekust või istungist, kus arutatakse tema tegevuse või käitumise küsimust. Kommunist võib pöörduda küsimuse ja avaldusega partei iga instantsi poole, kaasa arvatud NLKP Keskkomitee. Partei jõud on kommunistide aktiivsuses.

§ 49. NLKP JA ÜLEMAAILMNE KOMMUNISTLIK LIIKUMINE.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on nõukogude ühiskonna juhtiv ja suunav jõud. Ühtlasi on ta aga ka ülemaailmse kommunistliku liikumise osa, selle võrdõiguslik võitlussalk.

Meie partei on alati ustav olnud Lenini poolt heisatud proletaarse internatsionalismi lipule. Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi organiseerija ja juht oli ühtlasi ka III, Kommunistliku Internatsionaali rajaja, tema seisis ka rahvuslike kommunistlike parteide ja ülemaailmse kommunistliku liikumise strateegilise kursi väljatöötamise lätteil.

Oma suurima internatsionaalse kohuse välismaa vendade ees on nõukogude kommunistid, nõukogude rahvas täitnud sellega, et ehitas üles maailma esimese sotsialistliku ühiskonna ning kaitses seda ülemaailmse imperialistliku reaktsiooni kallaletungide vastu. Nõukogude vabatahtlikud võitlesid, relv käes, Hispaania väljadel, kaitstes vabariiki. Nõukogude Liidul tuli kanda pearaskust võitluses hitlerliku Saksamaa vastu, oma otsustava panusega võidusse fašismi üle aitas ta paljudel Euroopa ja Aasia rahvastel kätte võita vabaduse, päästis hukkumisest inimkonna tsivilisatsiooni.

Meie partei täidab oma internatsionaalset kohust eelkõige sellega, et tema juhtimisel areneb kommunismi ehitamine, mis avaldab innustavat mõju revolutsiooni ja progressi jõududele. Kogu Nõukogudemaa võimsus on seatud rahu, rahvaste vabaduse ja sõltumatuse kaitsele. NSV Liit osutab igakülgset abi Vietnami rahvale ja araabia maade rahvastele, kes langesid imperialistliku agressiooni ohvriks. Me oleme alati olnud ja oleme ka tulevikus nende poolel, kes võitlevad õiglase ürituse eest ning sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise mistahes vormide vastu.

NLKP annab vennasparteidele lahkelt oma rikkalikke kogemusi, mis ta on omandanud võitluses sotsialistliku revolutsiooni teostamise ning sotsialismi ja kommunismi ehitamise eest, ning õpib hoolikalt tundma ja kasutab omakorda ära kõik, mis on väärtuslikku teiste marksistlik-leninlike parteide teoreetilise ja praktilise tegevuse kogemustes.

Meie partei teeb suurt tööd rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühise joone kujundamiseks, koordineerib oma jõupingutusi kõigi vennasparteide jõupingutustega ühiseks võitluseks töörahva huvide eest, rahu, demokraatia, rahvusliku sõltumatuse ja sotsialismi eest. NLKP võitleb aktiivselt kommunistliku liikumise ühtsuse tugevdamise eest.

Tähtsaks etapiks selles võitluses oli kommunistlike ja töölisparteide nõupidamine, mis toimus 1969. aasta juunis Moskvas. Nõupidamisel arutati küsimust «Imperialismivastase võitluse ülesanded praegusel etapil ning kommunistlike ja töölisparteide, kõigi antiimperialistlike jõudude tegevusühtsus». Nõupidamisel vastuvõetud dokumentides ja vennasparteide delegatsioonide juhtide esinemistes anti kaasaegse rahvusvahelise olukorra põhjalik analüüs; paljastati imperialismi agressiivne poliitika, näidati ära revolutsiooniliste ja progressiivsete jõudude uued võimalused;

esitati ühtse tegevuse ulatuslik programm võitluseks imperialismi vastu; näidati ära teed võitluseks kommunistliku liikumise tugevdamise ja edasise arendamise eest, kõigi rahu ja rahvaste progressi pooldajate tegevusühtsuse eest.

NLKP kaitseb kindlalt marksismi-leninismi õpetust mitmesuguste katsete eest moonutada ja vulgariseerida seda, mida teevad parempoolsed ja «pahempoolsed» revisionistid ning natsionalistid. Üldistades meie maa, sotsialismimaade ja vennasparteide uusi kogemusi, arendab NLKP loovalt marksismi-leninismi — kommunistide internatsionaalset õpetust.

Vennasparteid hindavad kõrgelt meie partei tegevust ja tema osa ülemaailmses revolutsioonilises liikumises. Prantsuse kommunistide nimel NLKP XXII kongressi tervitades ütles Maurice Thorez: «Teie jõupingutused on samuti nagu teie ohvridki olnud suureks panuseks ülemaailmsesse kommunismiüritusse.» Ungari Sotsialistliku Töölispartei Keskkomitee esimene sekretär Janos Kadar ütles NLKP XXIV kongressil: «Rahvaste lootustel säilitada üldine rahu ja saavutada parem tulevik on praegu reaalsem alus kui kunagi varem, ning seda tänu eelkõige sellele, et jõud, mis võitlevad nende eesmärkide saavutamise eest, tuginevad võitmatu Nõukogude Liidu üha kasvavale vääramatule võimsusele.» Argentiina Kommunistliku Partei silmapaistev tegelane Rodolf Guioldi märkis: «Nii nagu ka Lenini elu ajal on sotsialismi ja Nõukogude Liidu kaitsemine kõigi kommunistide kohus ja tõelise internatsionalismi möödapääsmatu tingimus.»

Meie partei, meie rahva teenete kõrge hinnangu eredaks väljenduseks kujunesid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva, Vladimir Iljitš Lenini 100. sünniaastapäeva ja Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamise 50. aastapäeva tähistamise pidustused, mil NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse nimele saabusid lakkamatu vooluna tervitused kõikidest maadest ja kõikidelt mandritelt, ning pidulikest istungitest võtsid osa arvukad välisdelegatsioonid.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on vääramatult ustav marksismi-leninismi põhimõtetele ja proletaarsele internatsionalismile ning teeb kõik võimaliku revolutsioonilise ja imperialismivastase võitluse toetamiseks ja arendamiseks kogu maailmas. Oma internatsionaalse kohuse tähtsat osa rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise ees, kogu maailma rahvaste ees näeb NLKP järjekindlas võitluses rahu kindlustamise eest ja võitluses uue maailmasõja ohu vastu.

Küsimusi kordamiseks.

1. Missugused on partei jõu allikad?
2. Milline on partei osatähtsus nõukogude ühiskonnas?
3. Kuidas partei suunab Kommunistliku Noorsooühingu tegevust, aitab tal täiustada ühingusisese tegevuse meetodeid?
4. Milline on meie partei panus ülemaailmse kommunistliku liikumise arendamisse?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Arutage läbi, millised tähtsad sotsiaal-poliitilised muutused on aset leidnud meie maal sotsialismiaastate jooksul, ning näidake, kuidas need muutused on kajastunud partei tegevuses ja iseloomus.
2. Kuidas partei teostab rahvamajanduse juhtimist? Selleks et saada elulist, reaalset ettekujutust majanduse parteilisest juhtimisest, on kasulik vaadelda mõne ettevõtte või kolhoosi tegevust. Paluge, et teiega vestleks partei- või majandustöötaja, spetsialist.
3. Jutustage, millise tuntud kommunistiga te tahaksite sarnaneda, keda jäljendada, keda eeskujuks võtta.
4. Tehke ettekanne sellest, kuidas vennalikud parteid ja maailma rahvad hindavad kommunismi ehitamist Nõukogude Liidus, selle rahvusvahelist tähtsust arvestades. Kasutage selleks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva, V. I. Lenini 100. sünniaastapäeva ja NSV Liidu moodustamise 50. aastapäeva tähistamise materjale ning Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressi dokumente.

9. PEATÜKK.

KAPITALISMILT SOTSIALISMILE REVOLUTSIOONILISE ÜLEMINEKU AJASTU.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas kapitalismilt sotsialismile revolutsioonilise ülemineku ajastu kogu maailmas. See üleminek toimub karmi klassivõitluse tulemusena, sotsialismi ja imperialismi, progressi- ja reaktsioonijõudude vahelise vastastikuse võitluse olukorras rahvusvahelisel areenil.

Viimne ekspluataatorlik kord ei alistu ilma võitluseta. Imperialistid võtavad kasutusele kõik nende käsutuses olevad majanduslikud ja sõjalised ressursid, poliitilise võimu ja rahvusvahelise mõjutamise mehhanismi, võimsad kaasaegsed propagandavahendid, et pikendada kapitalistliku süsteemi eksisteerimise aega. Nad kasutavad ära iga nõrkuse revolutsioonilises liikumises, lähevad üle vasturünnakutele, püüavad ajaloo seaduspärast liikumist tagasi pöörata.

Kuid lõppkokkuvõttes on niisugused katsed määratud nurjumisele. Milliseid raskusi revolutsioonilistel jõududel ka ei tuleks vahel ületada, liiguvad nad kindlalt edasi, vallutavad üha uusi positsioone, ahistavad reaktsiooni kõigil rinnetel. Sündmuste areng maailmas toob loendamatuid tõendeid marksismi-leninismi ideede õigsusest, mille lipu all sammub tänapäeva võimsaim poliitiline liikumine — kommunism.

Meie revolutsioonilise õpetuse võidukäik leiab elava kehastuse ajastu kolme peamise revolutsioonilise jõu — sotsialismi maailmasüsteemi, töölisliikumise ja rahvusliku vabastusliikumise tegevuses.

§ 50. SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEM.

Sotsialistliku revolutsiooni võit reas Euroopa ja Aasia maades pärast Teist maailmasõda oli Oktoobrirevolutsiooni järel suurim sündmus käesoleval sajandil. Ulatudes kaugele üle ühe maa raamide, muutus sotsialism maailmasüsteemiks. Selle arenemise

kogemused tõestavad kõige paremini, et Lenini õpetus on internatsionaalne, et see on rakendatav kõigis maades, et see näitab sotsialismi ülesehitamise õiget teed kõigile rahvastele.

Praktika on tervikuna ja täielikult kinnitanud, et marksistlik-leninliku õpetuse kaks peamist ideed uue maailma tekkimise teedest on õiged. Need on, esiteks, idee sotsialismile ülemineku seaduspärasuste ja vormide mitmekesisuse ühtsusest, teiseks, idee internatsionalismi ja vabade rahvaste vennalikul sõprusel rajanevate uut tüüpi rahvusvaheliste suhete kujunemisest.

Vormid on mitmesugused, seaduspärasused ühtsed. Kuivõrd kapitalismi ajal arenevad maad ebaühtlaselt, siis jõuavad nad ka sotsialistliku revolutsioonini välja erinevalt: ühtedel on majandus rohkem arenenud, teistel on see mahajäänum; ühed olid poliitiliselt iseseisvad või äärmisel juhul poolsõltuvad, teised olid imperialistlikus orjuses; oluliselt erineb ühiskonna struktuur (näiteks, kas töötavate klasside seas on ülekaalus proletariaat või talupojad, rahvusliku haritlaskonna olemasolu või puudumine, feodaalsete igandite püsimise määr ja kapitalistlike suhete arenguaste, millest sõltub kodanluse positsioonide tugevus jms.); küllaltki suur tähtsus on ajaloolise arenemise iseärasustel, rahvuslikul iseloomul ning vabastusliikumise ja revolutsioonilise liikumise traditsioonidel. Revolutsiooniprotsessi arenemisele ühel või teisel maal avaldavad suurt mõju jõudude vahekord maailmas, rahvusvaheline olukord, s. o. välised tegurid.

On täiesti arusaadav, et kui sotsialismi ehitamise lähtetingimused on erinevad, siis ei või ega pea olema ühesugused ka sotsialistlike ümberkujunduste vormid, meetodid ja tempo. Võitnud töölisklassi ja tema kommunistliku avangardi ees on keerukas ülesanne: rakendada marksistlik-leninliku õpetuse üldisi printsiipe oma maa konkreetsetes tingimustes, leida uue ühiskonna ehitamise niisuguseid vorme ja meetodeid, mis võimaldaksid edukamalt ja väiksemate kaotustega saavutada teadusliku kommunismi teooria poolt põhjendatud eesmärke. Revolutsionääride kasutada on vennasmaade sotsialistliku ülesehitustöö rikkalikud kogemused, kuid alati ei saa nad neid kopeerida: see, mis sobib ühele maale, ei too alati soovitud resultaate teisel maal. Sellepärast on tähtis, et teistes maades kogutud kogemusi kasutatakse loominguliselt, arvestades maa iseärasusi, tema rahvusvahelist seisundit.

Juba ammu enne seda, kui sotsialism väljus ühe maa raamidest, ütles V. I. Lenin, et ajalugu sünnitab paratamatult sotsialismile ülemineku vormide külluse. See leninlik ettenägemine leidis kujuka kinnituse pärast Teist maailmasõda, mil sotsialism muutus maailmasüsteemiks. Maade hulgas, kus on võitnud sotsialism, on kõrgelt arenenud tööstuslikke maid, agraarmaid, endisi poolkoloniaalseid ja koloniaalseid maid. Sellest tulenebki sotsialistliku ülesehitustöö vormide ja meetodite mitmekesisus.

Üks kõige tähtsamaid iseärasusi, mis määras sotsialismile ülemineku teed enamikus neis maades, seisab selles, et revolutsioon võitis neis maades võimsa antifašistliku liikumise kõrgpunktil. See oli liikumine, mis proletariaadi ja tema kommunistliku võitlusavangardi juhtimise all liitis ühtseks *demokraatlikuks rahvarindeks* kõige laiemad rahvahulgad (talupojad, linna väikekodanluse, intelligentsi, osa patriootlikult meelestatud keskkodanlusest).

See võimaldas töölisklassil võtta reas maades võim üle rahulikul teel — ilma relvastatud ülestõusu ja kodusõjata. Nõnda juhtus näiteks Tšehhoslovakkias 1948. aasta veebruarikuus, mil Praha proletariaadi ja kogu maa töötava rahva revolutsiooniline tahe sundis reaktsiooni taanduma ja moodustati valitsus eesotsas kommunistidega.

Sotsialistlike ümberkujunduste käigus tuli muidugi pidada karmi võitlust kontrrevolutsionääride vastu, kes püüdsid rahvarinde kindlustamist takistada. Ent see võitlus ei ulatunud kodusõjani, sest Nõukogude Liit ei lasknud imperialistidel kallale tungida noortele sotsialistlikele riikidele ja kohalik suurkodanlus polnud küllalt tugev, et astuda relvaga töörahva valitsuse vastu ilma avaliku väljaspoolse toetuseta.

Siit tuleneb ka sotsialistlike ümberkujunduste endi vormide ja tähtaegade omapärasus. Kukutatud ekspluataatorlike klasside esindajail piirati ainult osaliselt poliitilisi õigusi, mõnel pool aga ei piiratud neid üldse. Kodanliku riigiaparaadi purustamine ei toimunud mitte korraga, vaid järk-järgult.

Vana riigi paljusid asutusi ja organisatsioone ei hävitatud, vaid kujundati ümber. Neile anti uus klassisisu ja nad läksid üle rahvademokraatia riigisüsteemi. Laialdaselt kasutati ära vanu spetsialiste, mis aitas vältida häireid majandusliku aparaadi tegevuses. Reas sotsialistlikes maades võtavad valitsustest, mida juhivad kommunistid, osa ka teised parteid, kes esindavad teatud osa talupoegi, intelligentsi ja teisi rahvakihte. Suurte maavalduste likvideerimisel säilitati esialgu talupoegadel eraomandus maale — see muutus ühiskondlikuks omanduseks kord-korralt, vastavalt sellele, kuidas talupojad ühinesid vabatahtlikult kooperatiividesse. Mõningates maades maksis rahvavõim kodanlusele tootmisvahendite väärtuse osaliselt välja. Niisuguse võimaluse nägi ette juba Marx, öeldes, et teatud tingimustes on proletariaadil «kasulikum» «end kodanluse käest vabaks osta».

Omapärane oli tee sotsialismile endistes koloniaal- või poolkoloniaalmaades. Iseseisvuse eest peetavast rahvasõjast sündisid sotsialistlikud revolutsioonid Hiinas, Koreas ja Vietnamis. Ameerika imperialismist sõltuval poolkoloniaalmaal Kuubas oli relvastatud võitluse alguseks Fidel Castro juhtimisel tegutsenud mehiste revolutsionääride rühma sangarlik rünnak Moncado kasarmutele ja sellele järgnenud partisanide dessant «Granmalt». Patriootide löökide all, mida toetasid töölisliikumine ja talupoegade laiad hulgad, varises pehkinud režiim.

Sellest faktist, et ühe või teise maa või maade rühma sotsialistliku arenemise teedes esineb suuri erinevusi, ei tohi siiski teha järeldust, et igal maal luuakse oma eriline, «natsionaalne» sotsialism. Ei ole olemas ega võigi olla vene või hiina, saksa või poola sotsialismi. Sotsialistliku ühiskonna põhilised jooned väljendavad inimühiskonna arenemise objektiivseid vajadusi ja on ühised kõigile maadele ja rahvastele.

Sel põhjusel alluvadki sotsialistlikud ümberkujundused kõigi

oma vormide ja meetodite mitmekesisuse juures paratamatult *kapitalismilt sotsialismile ülemineku üldistele seaduspärasustele.*

Proletariaat, töötajad võivad tootmisvahendid välja osta, aga võivad need võtta ka ilma välja ostmata, võivad kodanluse eksproprieerida ühekorraga, aga ka järk-järgult. Ent igal tingimusel peab tootmisvahendid üle antama ühiskondlikuks omanduseks, vastupidisel juhul ei saa kõnelda sotsialismist. See aga pole enam valiku küsimus, vaid ühiskondliku arenemise seaduspärasus.

Proletariaadi diktatuur võib võtta ühe- või mitmeparteilise süsteemi vormi, kui võimul on parteide liit, keda juhivad marksistid-leninlased. Ent igal tingimusel on vajalik ühiskonna riiklik juhtimine töölisklassi ja tema poliitilise avangardi poolt; igal tingimusel peab sotsialismi poliitiline süsteem tagama kõigi laialdasemate rahvamasside kaasatõmbamise riigijuhtimisele, nende vaba initsiatiivi ja loova algatuse arenemise, teiste sõnadega, sotsialistliku demokraatia. Seegi ei ole mitte vaba valiku küsimus, vaid ühiskondliku arenemise seaduspärasus, millest kõrvalekaldumine viib tingimata sotsialismi ideaalide moonutamisele, teeb keerukamaks uue ühiskonna ülesehitamise ja tekitab talle kunstlikke raskusi.

Me mõistame hõlpsasti, kui tähtis on tunda kapitalismilt sotsialismile ülemineku ühiseid seaduspärasusi, selleks et mitte ekselda pimeduses ja ehitada kogu oma poliitika järjekindlale teaduslikule alusele. Niisuguse võimaluse annab marksistlik-leninlik teooria, mis on kontrollitud ja rikastatud NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade arenemise kogemustega.

Sotsialismi ei saavutata ilma proletaarse revolutsioonita ja proletariaadi diktatuuri kehtestamiseta ühes või teises vormis, ilma töölisklassi liiduta talurahva põhihulkadega ning töörahva teiste kihtidega. Majanduslikul alal on põhiliste tootmisvahendite ühiskondliku omanduse kehtestamise kõrval vajalik põllumajanduse järkjärguline sotsialistlik ümberkorraldamine, kogu rahvamajanduse plaanipärane arendamine, mille eesmärgiks on sotsialismi ja kommunismi ülesehitamine ning töörahva elatustaseme tõstmine. On vaja teostada sotsialistlik revolutsioon ka ideoloogia ja kultuuri valdkonnas, luua arvukas intelligents, kes on ustav töölisklassile, töötavale rahvale ja sotsialismiüritusele; likvideerida rahvuslik rõhumine ja kehtestada rahvaste vahel võrdõiguslikkuse ning vennaliku sõpruse suhted. Lõpuks on vaja kaitsta sotsialismi saavutusi välis- ja sisevaenlaste kallaletungide eest, kindlustada — vastavalt proletaarse internatsionalismi põhimõttele — antud maa töölisklassi solidaarsust teiste maade töölisklassiga.

Niisugused on sotsialismile liikumise peamised üldised seaduspärasused. Need seaduspärasused on formuleeritud Moskvas 1957. aastal toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioonis.

Jälgides neid seaduspärasusi ja rakendades konkreetseile tingimusile vastavaid kõige mitmekesisemaid majanduslikke ja polii-

tilisi vorme, teostasid sotsialistlikule arenemisteele asunud maade rahvad kogu ühiskonnakorra põhjaliku ümberkujundamise. Riikides, mis moodustavad nüüd sotsialismi maailmasüsteemi, on kindlustunud tootmisvahendite ühiskondlik omandus, rõhuvas enamikus neist on lõpule viidud põllumajanduse koopereerimine. Nagu märgitakse kommunistlike ja töölisparteide otsustes, on ühtedes maades rajatud vundament või alused sotsialismile, teised aga on asunud arenenud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele.

On täiesti arusaadav, et sotsialismi edukas ülesehitamine sõltub nii objektiivseist kui ka subjektiivseist tingimustest, sellest, kuivõrd järjekindlalt viiakse ellu marksismi-leninismi ideed, mil määral kannab teaduslikku iseloomu ühiskondliku arengu protsessi juhtimine. Nende nõuete rikkumine, eemaldumine teooria poolt väljatöötatud ja praktikas läbiproovitud teedest ja meetoditest võivad tuua suurt kahju, tõsiselt pidurdada uue ühiskonna loomist ja teda isegi tagasi paisata, nagu see sünnib Hiinas.

Uut tüüpi rahvusvahelised suhted. Sotsialismi väljumine ühe maa piiridest, selle muutumine maailmasüsteemiks, on asetanud kommunistliku liikumise ette probleemi: missugused peavad olema sotsialistlike suveräänsete riikide vahelised suhted?

Selle probleemi lahendamise lähte-eeldused olid selged. Sotsialismi ja kommunismi üks peamisi eesmärke seisab selles, et jäädavalt teha lõpp natsionalistlikule umbusule ja vaenule, kindlustada maailmas igavene rahu ja vabade rahvaste vendlus. Ja on täiesti arusaadav, et just neile eesmärkidele peab olema allutatud sotsialistlike riikide vaheliste suhete ülesehitamine tervikuna.

Asi ei seisa mitte ainult selles, et see vastab kommunistlikele ideaalidele, meie kujutlustele õiglasest ja heast. Vennalik liit rahvaste vahel, kes sammuvad sotsialismiteed, on neile objektiivseks vajaduseks. Seda on väljendanud mitte ainult teooria, vaid ka praktika ise, poliitiline tegelikkus: põrgates oma tekkimisest peale kokku imperialistliku agressiooni ohuga, võivad sotsialistlike maade rahvad kaitsta revolutsiooniüritust, tagada võimalus ehitada sotsialismi ainult tänu oma jõudude ühendamisele. Astuda vastu majanduslikule blokaadile, vabaneda röövellikest kaubandustingimustest, mis valitsevad kapitalistlikul turul, saada kindlat tuge ja abi rahvamajanduse kiireks arendamiseks võib täpselt samuti ainult vennalike sotsialismimaadega majanduslike sidemete igakülgse arendamise teel. Ja lõpuks, kooskõlastades oma välispoliitikat, esinedes rahvusvahelisel areenil ühise rindena, saavutavad sotsialistlikud riigid seeläbi oma poliitilise mõju järsu tõusu, oma mõju kasvu sündmuste käigule maailmas.

Sotsiaal-majandusliku korra ühtsus, ühtne marksistlik-leninlik ideoloogia, otsesed poliitilised huvid — kõik see dikteerib sotsialistlike maade ühinemise vajaduse. Ja jutt ei ole sealjuures

mitte lihtsalt riikide liidust, vaid printsipiaalselt uut tüüpi rahvusvaheliste suhete tekkest ja arenemisest.

Et sügavamalt selgitada, mida uut toob sotsialism suveräänsete rahvuslike riikide suhetesse, piisab sellest, kui meenutada rahvusvaheliste suhete ajalugu. Vaevalt tekkisid maailma esimesed riigid, kui nende vahel algas äge võitlus, sest valitsevad ekspluateerivad klassid püüdsid iga hinna eest laiendada neile alluvat territooriumi, orjastada teisi rahvaid. Sõjad, mis järgnesid üksteisele, tõid loendamatuid hädasid. Lühiajalisi rahulikke hingetõmbeid kasutati uute sõjaliste avantüüride ettevalmistamiseks. Pettus, salakavalus, vägivald — kõik vahendid loeti lubatuks, kui need ainult võimaldaksid jagu saada naabreist, alistada teisi riike, kokku klopsida impeeriumi.

Röövimine rahvusvahelisel areenil saavutas oma haripunkti imperialismi perioodil. Majanduslik ja sõjaline jõud said otsustavaks argumendiks imperialistlike riikide omavahelistes suhetes, seda enam aga nende suhetes nõrkade maadega. Ameerika poliitikategelased näiteks iseloomustavad mitmesugustel etappidel Ameerika Ühendriikide välispoliitikat ametlikult kui «kaikapoliitikat», «dollaridiplomaatiat», «tuumašantaaži poliitikat», poliitikat «jõupositsioonidelt».

Pärast Teist maailmasõda moodustasid imperialistlikud riigid agressiivseid sõjalis-poliitilisi blokke, mis olid suunatud sotsialismimaade ja revolutsioonilise liikumise vastu. Ent isegi liidusuhted ei kõrvalda teravaid vastuolusid nende vahel, ei kõrvalda võitlust kaubaturgude ja kapitalide kasutamissfääride pärast.

«Kapitalistliku süsteemi piirides,» ütles Marx, «on ühe riigi kasu teise riigi kahju.» Tuginedes mitte ainult teooriale, vaid ka kogemustele, võime tänapäeval öelda: sotsialistliku süsteemi raamides on iga riigi võit üheaegselt ka kõigi ülejäänute võit.

Uut tüüpi rahvusvahelised suhted ei teki loomulikult mitte ühekorraga lõplikul kujul. Sotsialistlike maade vahel on vaja luua uute majanduslike, poliitiliste ja kultuurisidemete keerukas süsteem. Uut tüüpi rahvusvahelised suhted kujunevad välja küllaltki pika ajalooperioodi vältel, mis pole kaugeltki veel lõpule jõudnud.

On üldtunnustatud, et uut tüüpi rahvusvaheliste suhete tekkes ja arenemises kuulub suur osa meie maale. Juba sotsialistliku revolutsiooni võit ise toimus reas maades pärast Teist maailmasõda tunduval määral kergemini just seetõttu, et Nõukogude Liit aheldas imperialistliku reaktsiooni jõud, ei lubanud interventsiooni ega lasknud noori sotsialistlikke riike lämmatada blokaadiga, aitas neil luua oma tööstuse.

Esimesil sõjajärgseil aastail sõlmiti NSV Liidu ja teiste maade vahel, kus sotsialistlik revolutsioon oli võitnud, majanduslikud kokkulepped ja liidu- ning vastastikuse abistamise lepingud agressiooni puhuks. Vastuseks imperialistliku NATO bloki organiseerimisele lõid Euroopa sotsialistlikud riigid oma kaitseseloomuga liidu (1955. a. mais) — *Varssavi lepingu* organisatsiooni, kelle käsutuses on ühise ülemjuhatuse alla ühendatud relvastatud jõud. Sotsialistlike riikide ühised kaitseüritused ja eelkõige NSV Liidu raketi-tuumarelvade võimsus on sotsialismile kindel kilp, mis talitseb imperialistlike maade sõjakaid ringkondi.

Oleks naiivne oletada, et sotsialistliku maailmasüsteemi maade ühtsus ja üksmeelsus kujuneksid iseendast, nii-öelda automaatselt. Tuleb ju uued suhted rahvaste vahel ehitada üles pinnale,

mida on rüvetanud sajanditepikkune rahvuslik vihavaen, ümbusk, natsionalistlikud eelarvamused. Kapitalismilt võivad päranduseks jääda mõningad riikidevahelised vaidlusküsimused. Vahel esineb ka mitmesuguste maade konkreetsete rahvuslike huvide mittekokkulangemist. Kuigi kõiki neid raskusi ei saa oma mõjuastmelt kuidagi võrrelda sotsialistlike maade vennaliku koostöö jõuga, võivad nad ometi tuua suurt kahju sotsialismiüritusele, nendest jagusaamine nõuab alalisi ja suuri jõupingutusi.

Seepärast omabki tänapäeva tingimustes määratut tähtsust kommunistlike ja töölisparteide õige marksistlik-leninlik poliitika, nende oskus ühendada oma maa rahvuslikke huvisid kogu sotsialistliku koostöö üldiste huvidega.

Inimesed ei mõtle mitte šablooni järgi ja isegi sel puhul, kui neil on ühised veendumused, ei lange nende lähenemine sotsialistliku ülesehitustöö mitmesugustele küsimustele ning riikidevahelistele suhetele alati täielikult ühte. Kuid selles asi seisabki, et veendumuste ja eesmärkide ühtsus võimaldavad vaba diskussiooni alusel ühised otsused välja töötada. Selleks korraldavad kommunistlikud ja töölisparteid vastastikuseid konsultatsioone ja läbirääkimisi, vahetavad delegatsioone, arutavad avameelses seltsimehelikus õhkkonnas neid huvitavaid küsimusi.

Eriline tähtsus sotsialistlike riikide vahel normaalsete sõbralike vahekordade loomise seisukohalt on nende *printsiipide* silmaspidamisel, mis on läbi käinud aja katsumused ja mida on kinnitatud reas kommunistliku liikumise programmilistes dokumentides. Need on võrdõiguslikkus, üksteise sõltumatuse ja rahvusliku suveräänsuse austamine ning üksteise siseasjadesse mittevahelesegamine. Samal ajal ei piirdu suhted sotsialismimaade vahel ainult nende printsiipidega, nende aluseks on *sotsialistliku internatsionalismi* printsiip. Just internatsionalismi mõiste hõlmab kogu selle tohutu ja võrdse vastastikuse abi, mis kümnekordistab sotsialistlike maade jõudusid, just ustavus internatsionalismile moodustab sotsialistliku maailmasüsteemi eduka arenemise ja jõu kasvu pandi.

Internatsionalism eeldab otsustavat võitlust kõigi ja igasuguste proletariaadile võõraste natsionalistliku ideoloogia avalduste vastu.

Natsionalismi toitepinnaks on väikekodanlik keskkond. Liikumisest sotsialismile võtavad koos töölisklassiga osa talupoegade hulgad, linna väikekodanlus. Kapitalismi ajal sünnitavad nende kihtide elutingimused nende teadvuses dualismi, vasturääkivuse, millest oli juba juttu (vt. § 15, ptk. 3). Väikeomaniku egoism, ülekantuna üldrahvuslikku mastaapi, võtab rahvusliku egoismi kuju, mis avaldub ühelt poolt püüdes endasse sulguda, omaette tõmbuda, isoleerida end välismaailmast oma maa piiridesse, teiselt poolt aga asetada oma rahvus teistest kõrgemale, peale sundida teistele oma mõtte- ja tegutsemislaad, rõhutada oma prioriteeti. Sellega on lahutamatult seotud tung «tugeva isiku» kultusele ja «ilmeksimatu» juhi jumaldamisele, kes viivat rahvuse kuulsusele ja võimule.

Proletariaadi üks tähtsamaid ülesandeid seisab selles, kuidas saavu-

tada, et väikekodanlik mass omandaks proletaarse, marksistliku ideoloogia, kuidas sisendada internatsionalistlikku tunnetust, viia teda teadusliku kommunismi teele. V. I. Lenin ei väsinud tähelepanu juhtimast selle ülesande tähtsusele, eriti maal, kus talupojad on suures ülekaalus. Väikekodanlike natsionalistlike vaadete oht on eriti suur siis, kui need avalduvad partei ridades, kes on teostanud sotsialistliku revolutsiooni ja on tulnud võimule. Sel juhul avalduvad nende negatiivsed tagajärjed mitte üksnes teadusliku sotsialismi ideaalide ja nõudmiste moonutamises riigis endas, vaid ka sotsialistliku internatsionalismi printsiibi rikkumises rahvusvahelisel areenil. Natsionalistlikud eelarvamused toidavad antisotsialistlikke tendentse, mis võivad tekitada suurt kahju sotsialismiüritusele.

Suurt kahju sotsialismiüritusele Hiinas ja maailma sotsialistliku süsteemi koondamise huvidele toovad Mao Ze-dongi poolt juhitava Hiina Kommunistliku Partei praeguse juhtkonna antileninlikud vaated ja praktiline tegevus. Vastandanud kommunistliku liikumise üldisele joonele oma erilise poliitilise kursi, on maoistid arendanud võitlust kommunistlike parteide ja sotsialistlike vennasriikide vastu, viivad ellu sõjakat suurriiklikku poliitikat rahvusvahelisel areenil. Hiina rahva põhiliste huvide vastaselt on nad teinud antisovjetismi riiklikuks poliitikaks, esinevad laimavate kallaletungidega meie maa vastu.

HKP IX kongress, mis toimus 1969. a. aprillikuus, sanktsioneeris Mao Ze-dongi isikliku diktatuuri kehtestamise ja kuulutas maoismi marksismi-leninismi «tipuks». Neid katseid asendada meie teaduslik revolutsiooniline teooria temale vaenuliku, väikekodanliku päritoluga vaadetesüsteemiga saadavad hiina ajakirjanduse üleskutsed «heisata Mao Ze-dongi ideede lipp kogu maailma kohale».

Milles peituvad Hiina praeguste sündmuste lätted, mis on need põhjused, mis võimaldasid Mao Ze-dongil Hiina Kommunistlikule Parteile peale sundida oma hukatusliku kursi — see on keerukas küsimus, millele antakse sügav analüüs reas NLKP ja teiste marksistlik-leninlike parteide dokumentides.

Meie partei on alati tõmmanud selge piiri praeguse Hiina juhtkonna antileninliku poliitilise kursi ja Hiina Rahvavabariigi kommunistide ning töötajate vahel, lähtunud Nõukogude—Hiina sõpruse säilitamise ja kindlustamise elulistest vajadustest. Niisuguseks jääb meie poliitika ka tänapäeval. NLKP ja Nõukogude valitsus taotlevad riikidevaheliste suhete normaliseerimist Hiina Rahvavabariigiga, sõpruse säilitamist ja arendamist nõukogude ja hiina rahvaste vahel, ühiste aktsioonide organiseerimist võitluses imperialismi vastu. See vastab ka Hiina oma rahva põhilistele rahvuslikele huvidele, sest mitte võitluses NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade vastu, vaid liidus nendega ja vennalikus koostöös võidakse saavutada Hiina tõeline rahvuslik taassünd ja tema areng sotsialistlikku teed mööda.

Samal ajal, nagu meie partei on korduvalt rõhutanud, ei tee ta iial mingisuguseid mööndusi põhimõttelistes küsimustes. NLKP on kaitsnud ja kaitseb tulevikuski teadusliku kommunismi ideesid, astub vastu maoistide katsetele revolutsioonilisele liikumisele oma hukatuslikku antileninlikku kurssi peale sundida, kaitseb loomulikult Nõukogude Liitu vaenuliku tegevuse vastu, millised vormid see ka ei võtaks.

Ei ole kahtlust, et kuitahes keerukas ja raske ka poleks maoistliku ohu ületamise tee, leiavad Hiina kommunistid, töölisklass ja töötajad jõudu väljuda praegusest kriisist, tagasi pöörduda sotsialismi ülesehitamise läbiproovitud leninlikele printsiipidele, sõpruse ja koostöö poliitikale teiste sotsialistlike riikidega.

Võideldes väikekodanliku natsionalismi mitmesuguste avaldusvormide vastu, astuvad maailma marksistlik-leninlikud parteid välja kõigi sotsialismimaade ühtsuse tugevdamise eest. Sel kaugeltki mitte kergel teel tuleb vahel tegemist teha järskude

«ajaloo siksakkidega». Ent kui keerukas ja raske ei oleks ka uut tüüpi rahvusvaheliste suhete loomise suur üritus, see viiakse eduka lõpuni, sest see vastab sotsialismi maailmasüsteemi arengu objektiivsetele vajadustele, kõigi sellesse kuuluvate maade huvidele.

Sotsialistliku majanduse maailmasüsteem. Eriti kujukalt avalduvad sotsialismi poolt loodud uut tüüpi rahvusvaheliste suhete eelised sotsialistlike maade majandusliku koostöö alal.

Iga sotsialistliku maa rahvas on huvitatud sellest, et kõigis teistes sotsialismimaades kasvaksid tööstus ja põllumajandus, tõuseks elanikkonna elatustase. Sotsialistlike maade edusammud aga sõltuvad suurel määral nende vastastikusest majanduslikust abist, mis esineb mitmekesistes vormides: mõlemale poolele kasulik kaubavahetus, krediidid (laenud), abi tööstusettevõtete ehitamisel, teadusliku ja tehnilise informatsiooni vahetamine.

On loomulik, et niisugust abi annavad teistele esijoones majanduslikult kõige arenenumad maad. Nõukogude Liidu abiga on vennalikes sotsialistlikes riikides ehitatud hulk tööstusettevõtteid. NSV Liit on neile andnud suuri laene, abistab neid spetsialistide ettevalmistamisel, on loovutanud neile mitu tuhat joonist ja muud tehnilist dokumenti, mis võimaldavad kiiresti tootmist ümber korraldada.

Sotsialistliku sõprusliidu arenenumad maad ei otsi mingisugust erilist tulu abist, mida nad vennalikele riikidele annavad. Nad ei esine ka filantroopidena. Sotsialistlike maade keskel ei ole jagunemist «heategijaiks» ja «ülalpeetavaiks». Iga maa rahvas mobiliseerib uue ühiskonna ülesehitamiseks eeskätt oma sisemised ressursid. Kuid sealjuures töötab ta koos kõigi teiste sotsialismimaadega, ja saavutanud edu, ei hakka ta seda varjama, vaid püüab oma kogemusi ja saavutusi teiste sotsialismileeri maadega jagada. Nõnda kujunevad sotsialistlikus sõprusliidus välja mitmekülgsed vastastikuse seltsimeheliku abistamise suhted.

Tšehhoslovakkia aitab vennalikel maadel arendada tööpingitööstust, Saksa Demokraatlik Vabariik jagab oma rikkalikke kogemusi esmaklassiliste optiliste riistade valmistamise alal, Poola — oma saavutusi mäemasinate valmistamisel jne. Sotsialistlikud maad vahetavad oma toodangut, sealhulgas ka rahvatarbekaupu. Nõukogude inimesed ostavad meelsasti Tšehhoslovakkia jalatseid ja Poola mööblit, Bulgaaria sigarette ja Ungari siidi. Aga rahvademokraatiamaades on suur nõudmine meie kellade, fotoaparaatide ja muude kaupade järele.

Sotsialistlikud maad kasutavad üha täielikumalt ära majandusliku koostöö võimalusi. Need maad, kellel on suuremad kivisöe- ja naftavarud või kes on omandanud suuremaid kogemusi tööpinkide tootmisel, arendavad neid tööstusharusid niisuguse arvestusega, et ta suudaks rahuldada mitte ainult oma, vaid ka teiste vennalike maade vajadusi. Teised omakorda varustavad

teda oma toodanguga. Niisugusel moodusel on palju eeliseid: langeb ära vajadus ehitada igas riigis ettevõtteid, et varustada end kõige vajalikuga; tekib võimalus arendada just neid tööstus- ja põllumajandusharusid, mille jaoks on olemas parimad looduslikud tingimused ja mille arendamisel on omandatud suuri kogemusi.

Ajalooliselt on maailma maade vahel välja kujunenud territoriaalne *rahvusvaheline tööjaotus*. See tähendab, et maad spetsialiseeruvad teatud kindlate toodanguliikide tootmisele, müüvad neid maailmaturul ja ostavad sealt vastu neile vajalikke kaupu. Ei ole raske mõista, et rahvusvaheline tööjaotus on iseendast progressiivne nähtus, sest selle tulemuseks on tööviljakuse tõus. Kuid kapitalismi tingimustes omandab see ebaloomulikud vormid. Kodanlus muudab selle kasumiallikaks, vähearenenud maade ekspluateerimise vahendiks.

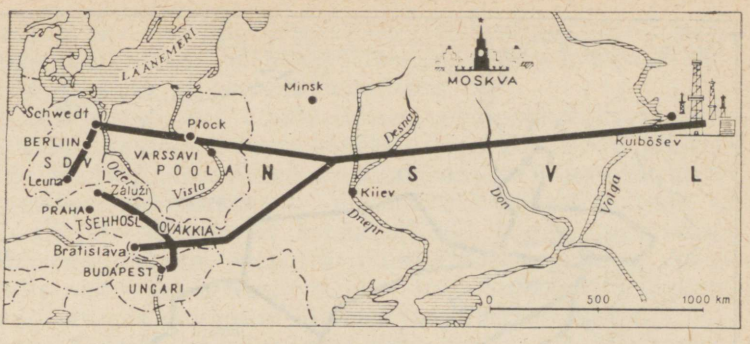
Me kõnelesime juba, et asumaades ja nõrgalt arenenud riikides püüdsid imperialistid spetsialiseerida rahvamajandust ühe-kahe toodanguliigi tootmiseks. Selle tagajärjel sattusid need maad täielikku sõltuvusse imperialistlikest riikidest, muutusid nende toorainеripatseiks. Sellega avanes võimalus nende maade halastamatuks riisumiseks. Kui näiteks väike Venetsueela, kus toodetakse aastas üle 200 milj. tonni naftat, ei saa seda naftat müüa, ähvardab teda laostumine ja nälg. Ja seda oskavad imperialistid ära kasutada.

Teisiti on lugu sotsialismi ajal. Rahvusvaheline tööjaotus vabaneb siin kapitalismi poolt loodud ebaloomulikest kaasnähtustest; ta laieneb ja süveneb. Sotsialism likvideerib ühtede maade ekspluateerimise teiste maade poolt, toob rahvusvahelisse tööjaotusse võrdõiguslikkuse, kõrvaldab antagonistlikud vastuolud maade vahel ja loob järk-järgult tingimused kõigi maade rahvamajanduse harmooniliseks arenemiseks sotsialistliku maailmasüsteemi raamides. Kõik see lubab teha järelduse, et sotsialistliku majanduse maailmasüsteemis kujuneb välja *uut tüüpi rahvusvaheline tööjaotus*, mis rajaneb vabatahtlikkuse ja võrdsuse printsiipidel, aitab kaasa kõigi selle süsteemi maade majanduse üldisele tõusule.

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus hakkas kujunema võrdlemisi hiljuti ega ole veel täielikult välja arenenud. Ja see on ka arusaadav: sotsialismileer eksisteerib kõigest veerand sajandit, aga selleks, et korraldada spetsialiseerimist ja koopereerimist maade vahel, on vaja aega. Saavutatud on juba palju, kuid veelgi enam tuleb teha, et ära kasutada rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse võimalusi ja paremusi. Sotsialismimaade majandusliku koostöö keerukaid probleeme aitab lahendada ühine organ — Vastastikuse Majandusabi Nõukogu (VMN).

Rea maade ühiste pingutuste varal luuakse võimsad majanduslikud kompleksid.

Nii astus 1963. aastal rivvi gigantne naftajuhe «Sõprus», mille pikkus on ligi 5000 kilomeetrit. Naftajuhe ühendab Volgamaa ja Ukraina Tšehho-

Naftajuhtme «Sõprus» skeem.

slovakkiaga, Poolaga, Saksa Demokraatliku Vabariigiga ja Ungariga. Pikkuselt ületab see kapitalistlike monopolide poolt ehitatud maailma suuremad naftajuhtmed — «Suure Tolli» Ameerikas ja «Transaraabia». Kui 1964. a. pumbati naftajuhtme «Sõprus» kaudu üle 8,3 miljoni tonni naftat, siis 1975. aastal saavad vennasriigid selle juhtme kaudu 50 miljonit tonni naftat.

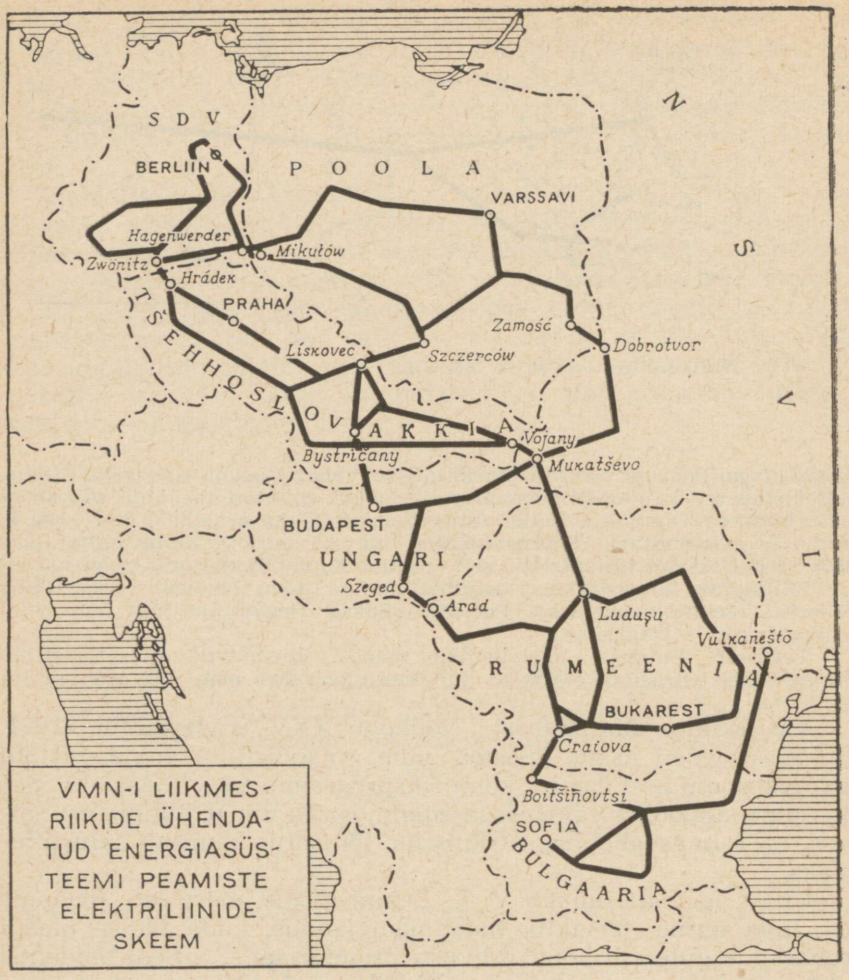
Ehitatakse hiiglaslikku gaasijuhet, mille kaudu looduslik gaas läheb Siberist Tšehhoslovakkiasse, Poolasse, Saksa Demokraatlikku Vabariiki, Bulgaariasse ja Ungarisse.

Tegutseb Euroopa sotsialistlike maade ühendatud energiasüsteem «Rahu». See varustab elektriga territooriumi, kus elab üle 100 miljoni elaniku.

Vastastikuse Majandusabi Nõukogu XXV istungjärgul (1971, Bukarest) võeti vastu koostöö ning sotsialistliku majandusliku integratsiooni arendamise kompleksprogramm 15—20 aastaks. See on suure ajaloolise tähtsusega sündmus. Ta annab tunnistust sellest, et rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus muutub täiuslikumaks.

Üha selgemalt ilmneb V. I. Lenini poolt märgitud tendents «... luua ühtne, terviklik maailmamajandus, mida üldise plaani kohaselt reguleerib kõigi rahvuste proletariaat...». Seda tendentsi võib eriti selgesti märgata sotsialistliku majanduse praegu toimuvas integratsioonis. Integratsioon tähistab koostöö kõrgeimat etappi. See eeldab VMN-i liikmesriikide majanduse üha suuremat lähenemist üksteisele, ühiseid kapitalimahutusi mitmete tööstusharude (tooraine, kütus, mitmed masinaehitusalad jne.) arendamisse, spetsialiseerimise ja koopereerimise süvendamist, rahvamajandusplaanide tihedat seost. Integratsioon soodustab sotsialismimaade majanduse edasist tõusu, kogu sotsialistliku sõbraliku koostöö võimsuse kasvu.

Sotsialistliku majanduse maailmasüsteemi arenemine ei tähenda hoopiski, et sotsialistlikud riigid isoleerivad end teistest maadest, nii-öelda sulguvad oma ringi. Vastupidi, nad taotlevad vastastikku kasulikku majanduslikku koostööd, kaubanduslike sidemete loomist kõigi riikidega.

Juhtiv revolutsiooniline jõud. Sotsialismi maailmasüsteem etendab kaasaegses maailmas juhtiva revolutsioonilise jõu osa. Milles see väljendub?

Eelkõige *sotsialismi eeskuju jõus.* Luues uut ühiskonda, milles pole paika ühe inimese ekspluateerimisele teise inimese poolt ega ühe rahvuse ekspluateerimisele teise rahvuse poolt, näitavad sotsialistlike maade rahvad elava eeskuju najal, millised määratu suured eelised on seotud sotsialistliku korraga. Majandusliku arengu kõrged tempod, tööpuuduse ja teiste kapitalistliku tootmisviisiga seotud sotsiaalsete hädade likvideerimine, laialdase sotsiaalkindlustuse ja rahvahariduse süsteemi loomine, teaduse ja kultuuri õitseng — kõik need sotsialismi saavutused aitavad

kaasa marksistlik-leninlike ideede kiirele levikule, kujutavad endast kõige näitlikumat ja aktiivsemat agiteerimisvormi ühiskonna sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks.

Sotsialismisüsteemi osa ülemaailmses revolutsioonilises protsessis väljendub ka selles, et ta *aheldab imperialistlikud jõud* ja loob sellega soodsad võimalused revolutsioonilise liikumise arenguks. Tuginedes oma kasvavale majanduslikule võimsusele ja poliitilisele mõjule, takistavad sotsialistlikud riigid imperialistlikku kontrrevolutsiooni ekspordi poliitikat, purustavad kõige reaktsioonilisemate ja agressiivsemate imperialistlike ringkondade plaanid, mis on suunatud ülemaailmse termotuumasõja vallapäästmisele. Suurte jõupingutuste hinnaga loodud Nõukogude Liidu raketi-tuuma potentsiaal teenib imperialistlike agressorite sõjaliste salakavatsuste ohjeldamist, rahukaitse üritust.

Lõpuks osutavad sotsialistlikud maad igakülgset *toetust revolutsioonilisele liikumisele,* otsest materiaalset, moraalset, ja kui vaja (nagu näiteks Vietnamis), ka sõjalist abi rahvastele, kes võitlevad rahvusliku sõltumatuse eest ja õiguse eest iseseisvalt määrata oma saatust.

§ 51. PROLETARIAADI REVOLUTSIOONILINE LIIKUMINE.

Kommunistlike parteide mõju kasvamine. Kapitalismi vastuolude teravnemine toob endaga kaasa proletariaadi klassivõitluse tugevnemise. See võitlus võtab üha massilisema iseloomu.

Streikide laine veereb üle kapitalistliku maailma, tõustes eriti kõrgeks kord ühes, kord teises riigis. Streigid ja muud töölisklassi organiseeritud aktsioonid näitavad kujukalt, kuidas on kasvanud töölisklassi otsusekindlus võidelda oma huvide eest.

Seejuures on eriti tähtis, et enamikus streikides ei esita töötajad mitte ainult majanduslikke, vaid ka poliitilisi nõudmisi. Jaapanis võitlevad töölisklass ja talurahvas üheskoos selle vastu, et nende riiki püütakse muuta Ameerika tuumarelvade polügooniks. Ameerika Ühendriikides organiseeritakse retki rahu ja kodanike õiguste kaitseks, neegrite diskrimineerimise ja rõhumise vastu. Kasvab proletariaadi ja teiste töörahvakihtide aktiivsus Ladina-Ameerikas; siin on töölisliikumise üks tähtsamaid nõudmisi — teha lõpp Põhja-Ameerika monopolide vägivallale.

Töölisklassi ja teiste töötavate rahvakihtide majanduslikud ning poliitilised väljaastumised on omamoodi baromeetriks, mis näitab töötajate kasvavat organiseeritust ja teadlikkust. Töölisliikumine astub kvalitatiivselt uude faasi, kasvab tema nõudmiste tase. Koos nõudega tõsta töötasu, lühendada tööpäeva pikkust ja parandada sotsiaalkindlustust ja pensionilist kindlustatust võitlevad töölised ka osavõtu eest tootmise juhtimisest, töötavate inimeste kultuurilise arengu ja haridustaseme tõstmise, nende väärikuse austamise eest. Nad tahavad elada täisverelist elu täis suuri ühiskondlikke huvisid, mis nõuab sotsiaalsete õiguste ja demok-

raatlike vabaduste laiendamist. On loomulik, et need püüded on oma sisult suunatud monopolide valitsemise vastu, et need vapustavad tema peamisi alustugesid, suurendavad kapitalistliku korra ebakindlust. Ei möödu aastatki ilma selleta, et ühel või teisel kapitalistlikul maal ei tekiks teravat sotsiaal-poliitilist kriisi. Kõik see ennustab klassivõitluse uue perioodi saabumist, mis võib muuta küsitavaks isegi kapitalismi enda olemasolu tema peamistes tsitadellides.

Töölisklassi võitluse avangardis sammuvad kommunistlikud parteid, kes paljastavad väsimatult valitsevate imperialistlike ringkondade reaktsioonilist poliitikat, koondavad kõiki progressiivseid jõude võitluseks rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

Kommunistlikud parteid on nüüd olemas maailma 90 maal ja nad ühendavad peaaegu 50 miljonit inimest.

Kommunistlike parteide tagakiusamine reas kapitalistlikes riikides ja antikommunismi propaganda muudavad parteide tegevuse eriti raskeks ja takistavad muidugi ka nende kasvu. Märgime vaid, et väga paljud kommunistlikud parteid on sunnitud töötama poollegaalselt või sügaval põranda all. Sellegi poolest seavad paljude kapitalistlike maade kommunistlikud parteid endale lähimate aastate reaalseks ülesandeks muutuda massiliseks parteiks. Tugevad kommunistlikud parteid tegutsevad Prantsusmaal (üle 400 000 liikme), Itaalias (1,5 miljonit liiget), Soomes (üle 50 000 liikme). India Kommunistlikus Parteis on üle 250 000 liikme, Jaapani Kommunistlikus Parteis on ligikaudu 300 000 liiget, Tšiili Kommunistlikus Parteis on 200 000 ja Argentiina Kommunistlikus Parteis 100 000 liiget.

Kommunistliku liikumise edusamme ei näita mitte ainult parteide liikmete arvu suurenemine, vaid ka parteide autoriteedi kasv rahvahulkades. Kapitalistlike maade kommunistlikel parteidel on suur mõju paljudes suurtes ametiühingukoondistes. Kommunistlike parteide kasvavat poliitilist mõju näitab ka see fakt, et suureneb nende valijate arv, kes annavad võimuorganite valimistel oma hääle kommunistidest kandidaatide poolt.

Missugused on siis need ülesanded, mida kapitalistlike maade kommunistlikud parteid enda ette seavad?

Töölisklass on juhtiv jõud võitluses rahu ja demokraatia eest. Nende võitluse lõppeesmärgiks on olnud ja jääb kapitalistliku ühiskonna revolutsiooniline ümberkujundamine sotsialistlikuks ühiskonnaks ja kommunismi ülesehitamine. Selle lõppeesmärgi saavutamisele on suunatud kaasaegse kommunistliku liikumise strateegia ja taktika.

Sotsialistlik revolutsioon pole mäss ega riigipööre, vaid seaduspärane ühiskondlik protsess, mille on ette valmistanud kapitalismi arenemine, kõigi tema vastuolude teravnemine. Revolutsioonid ei toimu tellimise peale, vaid siis, kui selleks küpsevad vajalikud majanduslikud ja sotsiaal-poliitilised eeldused, kui saavutavad kõrge taseme proletariaadi teadlikkus ning organiseeritus, tema revolutsiooniline tegevustahe, tema otsusekindlus viia rah-

vahulgad rünnakule kapitalismi vastu. Tähendab, on lubamatu sündmusi kunstlikult tagant tõugata, ette tõsta ja seeläbi luua oht, et partei irdub klassist, võitlusavangard revolutsioonilisest armeest. Niisugune avantürism poliitikas on omane anarhistidele ja sel ei ole midagi ühist marksistlik-leninliku teooriaga.

Kuid see ei tähenda veel sugugi, et töörahva revolutsiooniline avangard peab sündmusi passiivselt ära ootama. Vastupidi, tema ees seisavad tähtsad ülesanded rahvahulkade mobiliseerimise, nende teadlikkuse ja organiseerituse tõstmise ning kommunismi ideede propageerimise alal. Masside revolutsioonile lähenemise strateegia ja taktika nõuavad marksistlik-leninlikult parteilt oskust isegi raskeimas olukorras kannatlikult koondada jõude tulevaste otsustavate võitluste jaoks. See ülesanne võidakse edukalt lahendada võitluses rahvusliku sõltumatuse eest, kodanikuõiguste ja -vabaduste säilitamise ning laiendamise eest, rahvamajanduse militariseerimise, fašismi ja sõja vastu. Nagu märkis V. I. Lenin, valmistavad poliitilised ümberkujundused tõeliselt demokraatlikus suunas ette pinda sotsialistlikule revolutsioonile, «toovad seda revolutsiooni alati lähemale, laiendavad baasi tema jaoks, tõmbavad sotsialistlikku võitlusse väikekodanluse ja poolproletaarsete masside uusi kihte». *Võitlus demokraatia eest on seega sotsialismi eest peetava võitluse koostisosa.*

Tänapäeva kapitalistlikus ühiskonnas on demokraatia peamisteks vaenlasteks võimsad monopolid, mis on end seadnud natsiooni tohutu enamiku vastu. Iga aastaga laieneb protest monopolide vägivalla vastu. Liikumisega ühinevad uued ühiskondlikud rühmitused. Suurkapital tallab jalge alla väike- ja kesktalupoegade, linna keskkihtide (väikeettevõtjate) ja -kaupmeeste, käsitööliste, osa teenistujate) huvid, need sotsiaalsed kihid kas vaesuvad või satuvad monopolide ja pankade orjusse. On arusaadav, et nad astuvad üha aktiivsemalt välja oma huvide kaitseks.

Meie ajal kasvab hoogsalt vaimse töö tegijate arv ja mõju. See on teaduse ja kultuuri tormilise arengu, haridus- ja tervishoiusüsteemi laienemise otsene tulemus. Varem lõi vaimne töö kodanlikus ühiskonnas suured võimalused privilegeeritud positsioonide omandamiseks. Oma seisundilt ja mõttelaadilt oli suurem osa intelligentsi lähedane kodanlusele, teenis selle huve. Tänapäeval täiendavad üha laiemad intelligentsi kihid, nagu töölisedki, palgatöö armeed ja finantskapital ekspluateerib neid halastamatult. Nende huvid on tihedalt läbi põimunud töölisklassi huvidega. Kasumisaamise motiivid ja kerge teenistuse kaalutlused, mis läbivad monopolistliku kapitali poliitikat, seavad üha talumatumaid ahelaid teaduse ja kunsti, kultuuri- ja haridusala töötajate loomingulistele võimalustele ning õilsatele kavatsustele. Kodanliku ühiskonna üha süveneva vaimse kriisi ja sotsialismiidee külgetõmbejõu mõjul teravneb konflikt progressiivse intelligentsi ja monopolide vahel. Intelligentsi esindajad asuvad koos töölistega

antiimperialistliku võitluse teele, mis avab avarad võimalused vaimse ja füüsilise töö tegijate liiduks.

Viimastel aastatel on kapitalistlik maailm kokku põrganud veel ühe tema seisukohalt kohutava nähtusega. See on noorsoo mäss. Noored töölised, üliõpilased, õpilased ei näe endale mingeid perspektiive monopoli kõikvõimsuse ühiskonnas, mida on haaranud sügav kriis. Nad nõuavad muudatusi. Sageli kannavad noorsoo opositsioonilised väljaastumised stiihilist iseloomu, vahel satuvad nad anarhistlike ja muude pseudorevolutsiooniliste ideede ja meeleolude mõju alla. Ometi näitavad need väljaastumised, et noorsugu ei taha leppida kaasaegse kapitalismi masendava atmosfääriga. See loob aluse noorsoo lähenemisele töölisliikumisele, selle kommunistlikule avangardile, kes on suuteline näitama õiget teed võitluseks noore põlvkonna püüdluste ja lootuste elluviimiseks, võitluseks rahakoti ülemvalitsuse vastu.

Üha laiemate ühiskonnarühmade astumine antimonopolistlikku võitlusse kõigutab sihikindlalt monopolide võimu sotsiaalset alust, loob soodsad eeldused kõigi demokraatlike jõudude ja voolude ühendamiseks poliitilisse liitu, mis on suunatud imperialismi reaktsioonilise sisepoliitilise ja agressiivse välispoliitika vastu. Kommunistlikud parteid kaitsevad kirglikult niisugust progressiivsete jõudude ühinemist, nende ühinemist *antimonopolistlikku koalitsiooni.*

Etendades demokraatlikus liikumises juhtivat osa, on töölisklass suuteline ära hoidma fašismiohtu ja saavutama niisuguste abinõude elluviimist, mis ületavad tavaliste kodanlik-demokraatlike reformide piirid ja kergendavad edaspidist võitlust sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Sellega seoses teevadki kommunistlikud ja töölisparteid järelduse, et tänapäeva tingimustes on võimalik sotsialismile üle minna rahulikul teel, võites selle poolele rahva rõhuva enamuse, isoleerides poliitiliselt monopolistliku kodanluse, teostades kaugeleulatuvaid demokraatlikke reforme, mis viivad välja kogu ühiskondlike suhete süsteemi sotsialistliku ümberkorraldamise paratamatuseni. Selle tee reaalsest võimalusest annab tunnistust Tšiili revolutsiooni võit. 1970. a. lõpul loodi selles riigis presidendivalimiste tulemusena rahvusliku ühtsuse valitsus, milles peamist osa etendavad kommunistid ja sotsialistid.

Neil juhtudel aga, kui ekspluataatorlikud klassid kasutavad rahva kallal vägivalda, peab paratamatult arvestama sotsialismile mitterahuliku ülemineku võimalust.

Arendades loovalt marksistlik-leninlikku teooriat, töötades ajaloolise arengu igal etapil välja ülemaailmse kommunistliku liikumise strateegia ja taktika, peab marksistlik-leninlik partei otsustavat võitlust revisionistide ja dogmaatikute vastu, «parempoolsete» ja «vasakpoolsete» oportunistide vastu. «Parempoolne» oportunism — see on vool kommunistlikus liikumises, mis ühtedes või teistes küsimustes kaldub kõrvale järjekindlalt revolutsioonilistelt positsioonidelt, teeb järeleandmisi kodanlikule ideoloogiale

ja sageli kaldub reformismile, s. t. kokkuleplusele proletariaadi, töötajate klassivaenlastega. «Vasakpoolne» oportunism leiab oma väljenduse «ultra»-revolutsioonilisuses, igasuguse loova töö põlgamises, ainuüksi relvastatud vägivallale andumises. Kuigi esimesel pilgul on oportunismi kaks erivormi vastandlikud, liituvad nad tegelikult oma opositsioonis marksismi vastu ja neil on üks ning sama väikekodanlik päritolu.

«Iga omapärane ajaloopööre,» kirjutas V. I. Lenin, «kutsub esile mõningad muudatused väikekodanlike kõikumiste vormis, ja see esineb alati proletariaadi hulgas ning tungib alati ühel või teisel määral proletariaadi keskkonda.

Väikekodanlik reformism, s. t. kodanluse ees heasüdamlike demokraatlike ning «sotsiaal»-demokraatlike fraaside ja jõuetute soovidega kummardamine, väikekodanlik revolutsionäärsus, sõnades ähvardav, ülespuhutud, upsakas, tegelikult aga lõhkev, pihustatud seebimull, peataolek — niisugused on nende kõikumiste kaks «voolu». Nad on vältimatud, senikaua kui ei ole kõrvaldatud kapitalismi sügavaimad juured.»

Järjekindel võitlus oportunismi kõigi vormide vastu on vennasparteide üheks tähtsamaks ülesandeks.

Iga maa välisolukorra kui ka konkreetsete tingimuste kõigekülgse arvestamise alusel formuleerivad kommunistlikud parteid oma programmis lähemad ja kaugemad võitluseesmärgid ning nende saavutamise võimalikud tähtajad. On loomulik, et nii, nagu ei ole ühesugused eri maade konkreetsed arenemistingimused, ei saa kõigis punktides ühte langeda ka kommunistlike parteide tegevusprogrammid. Kuid on olemas üks punkt, mida kõik kommunistlikud parteid peavad oma tähtsaimaks ülesandeks. See on *töölisklassi tegevusühtsuse* saavutamine.

Proletariaadi ühtsus on tema võidu pant. Tõsine mõju töölisklonna ja teiste rahvakihtide hulgas on sotsialistlikel ja sotsiaaldemokraatlikel parteidel. Tunduv hulk valijaist annab oma hääle nende poolt, neil on tugevad parlamendifraktsioonid ja nad on reas maades valitsuse eesotsas.

Sotsiaaldemokraatia parempoolsed liidrid on oma enamuses II Internatsionaali oportunistlike juhtide järglased, kes vastandasid marksismile oma reformistlikud teooriad. Kõik need teooriad kannavad reformistlikku iseloomu: paremal juhul näevad nad ette mõningate reformide elluviimist ega puuduta vähimalgi määral kapitalismi aluseid — eraomandust ja palgatöö ekspluateerimist.

Näis, et parempoolseil sotsialistidel olid pärast seda, kui nad reas Euroopa maades võimule tulid, kõik võimalused selleks, et ellu viia oma reformistlikku kapitalismi sotsialismiks «transformeerimise» plaani. Kuid nende tegevus tõestas veel kord reformismi paikapidamatust. Parempoolsed sotsialistid ei suutnud mingisugust sotsialismi ühelgi maal üles ehitada.

Võrreldes kaht teed — reformistlikku ja revolutsioonilist — veendub töölisklass piltlikult kommunistide õigsuses. Töölisliikumise kogemused, samuti oportunismi otsustav kriitika kommunistide poolt tugevdavad reformistliku ideoloogia kriisi. Selle

tulemusena toimub sotsiaaldemokraatia ridades kihistumisprotsess, mis peegeldub ka tema juhtkonna positsioonides. Sotsiaaldemokraatia juhtide enamik kaitseb endist viisi kangekaelselt pankrotti jõudnud reformismi dogmasid, astub ustavalt välja suurkapitali huvide eest. Teised jällegi kalduvad arvestama töötajate majanduslikke ja sotsiaalseid nõudmisi võitluses rahu ja progressi eest. Sotsiaaldemokraatia vasakpoolsed jõud püüavad leida uusi perspektiive, mis võimaldaksid sotsialistlikel ja sotsiaaldemokraatlikel parteidel asuda oma õigele kohale antiimperialistliku võitluse üldisel rindel. Kõige kaugelenägevamad sotsiaaldemokraatia juhtide hulgas hakkavad mõistma, et selletaoline perspektiiv on võimalik ainult lähenemise teel kommunistlikele parteidele, kes kõige järjekindlamalt kaitsevad töötava klassi huve.

Kaitstes töölisliikumise ühtsust, on kommunistid koostöö poolt sotsialistidega ja sotsiaaldemokraatidega, et kehtestada täna eesrindlik demokraatlik kord, tulevikus aga luua sotsialistlik ühiskond. Kommunistid teevad kõik neist sõltuva niisuguse koostöö elluviimiseks. Kuid on endastmõistetav, et edukaks edasiliikumiseks seda teed mööda on vaja, et sotsiaaldemokraadid teeksid lõpu klassikoostöö poliitikale kodanlusega ja asuksid kindlalt otsustava võitluse positsioonile rahu, demokraatia ja sotsialismi eest. Arvestades sotsiaaldemokraatide kahepalgelisust, nende kõikumisi ja ebajärjekindlust, ei saa oodata, et töölisliikumise ühtsusele viiv tee oleks kerge. Tuleb ületada veel palju takistusi ja üle elada

Kunstnik V. Briskini plakati järgi.

paljugi pettumusi. Kommunistidelt nõuab see määratu suuri jõupingutusi. Kuid niisugune töö on paratamatu.

Võib liialduseta öelda, et kapitalism eksisteerib seniajani üsna suurel määral tänu proletariaadi ridade lõhestatusele. Töölisliikumise kasvav ja tugevnev ühtsus kiirendab sotsialistliku revolutsiooni võitu, lähendab kapitalismi lõppu.

§ 52. RAHVASTE VABASTUSLIIKUMINE.

Kolonialismi kokkuvarisemine. Võimsaid hoope kapitalistliku rõhumise alussammastele jagab rahvuslik vabastusliikumine.

Kolonialism on inimkonna tõeline häbiplekk. Süü selle eest lasub täielikult kapitalistlikul süsteemil, sest ainult kapitalismi tingimustes võis juhtuda, et käputäis imperialistlikke suurriike orjastas tohutu suure osa maakera rahvastikust.

Oktoobrirevolutsioon äratas Idamaade rahvad, andis neile jõudu võitluseks rõhujate vastu. See võitlus muutus eriti otsustavaks pärast fašistliku Saksamaa ja militaristliku Jaapani purustamist Teises maailmasõjas. Võimsa hoobi koloniaalsüsteemile andis hiina rahva, samuti korea ja vietnami rahva võit, kes pärast orjastajate minemakihutamist asusid sotsialismi ehitamisele. Sõltumatuse võitsid kätte India, Indoneesia, Birma ja rida teisi maid. Üksteise järel saavutasid koloniaalse Ida rahvad poliitilise iseseisvuse.

Vaatame, kuidas on muutunud maailma kaart pärast seda, kui Oktoobrirevolutsioon purustas imperialismirinde ja avas kõigile rahvastele tee vabadusele.

Asumaad, poolasumaad ja dominioonid hõlmasid

1919. aastal	1970. aastal
97,8 milj. km²	5,3 milj. km²
ehk 72% kogu maakera pindalast,	ehk 3,9% kogu maakera pindalast,
kus elas 1235 milj. inimest	kus elas ligikaudu 35 milj. inimest
ehk 69,4% kogu maakera elanikkonnast.	ehk 1% kogu maakera elanikkonnast.

Kolonialismi kokkuvarisemine on sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise järel suurim ajalooline sündmus. See etendab suurt osa paljude tegurite seas, mis kutsuvad esile kapitalismi üldkriisi järsu teravnemise.

Rahvuslikud vabastusrevolutsioonid. Rõhutud koloniaalrahvad on visalt võidelnud imperialismi vastu. Ent jõud on olnud kolonisaatorite poolel ja nad on rahva ülestõusud halastamatult verre uputanud. Võit sai võimalikuks alles siis, kui tekkis sotsialismi

maailmasüsteem ja imperialistid kaotasid jäädavalt oma valitsevad positsioonid rahvusvahelistes küsimustes. See tähendab, et rahvuslikud vabastusrevolutsioonid esinevad meie ajal ülemaailmse revolutsiooniprotsessi ühtse koostisosana, milles rõhutud rahvaste vabadusvõitlus on orgaaniliselt seotud kaasaja kahe teise põhilise revolutsioonilise jõuga: sotsialismi maailmasüsteemiga ja kapitalistlike maade töölisliikumisega.

Uued tingimused, milles kulgeb rahvuslik vabastusrevolutsioon, avalduvad tema iseloomus, liikumapanevais jõududes ja perspektiivides. Endistes kolooniates ja poolkolooniates ei ole üldreegli järgi sotsialismile üleminekuks küpseid materiaalseid ega sotsiaalseid eeldusi. Sellepärast ei ole rahvuslik vabastusrevolutsioon sotsialistlik. Kuid teda ei saa lugeda ka kodanlikuks revolutsiooniks. See on antiimperialistlik ja antifeodaalne revolutsioon: tema esimene nõue on sõltumatus, teine — agraarreform. Tema edasine areng sõltub klassijõudude vahekordadest ja võitlusest rahvuslikus vabastusliikumises.

Rahvuslikust vabastusrevolutsioonist võtab tavaliselt osa sotsiaalsete jõudude lai koalitsioon: noor töölisklass, talupojad, linna väikekodanlus, rahvusliku kodanluse patriootiliselt häälestatud kihid. Suur tähtsus on sellel, kes teostab selle liidu poliitilist juhtimist.

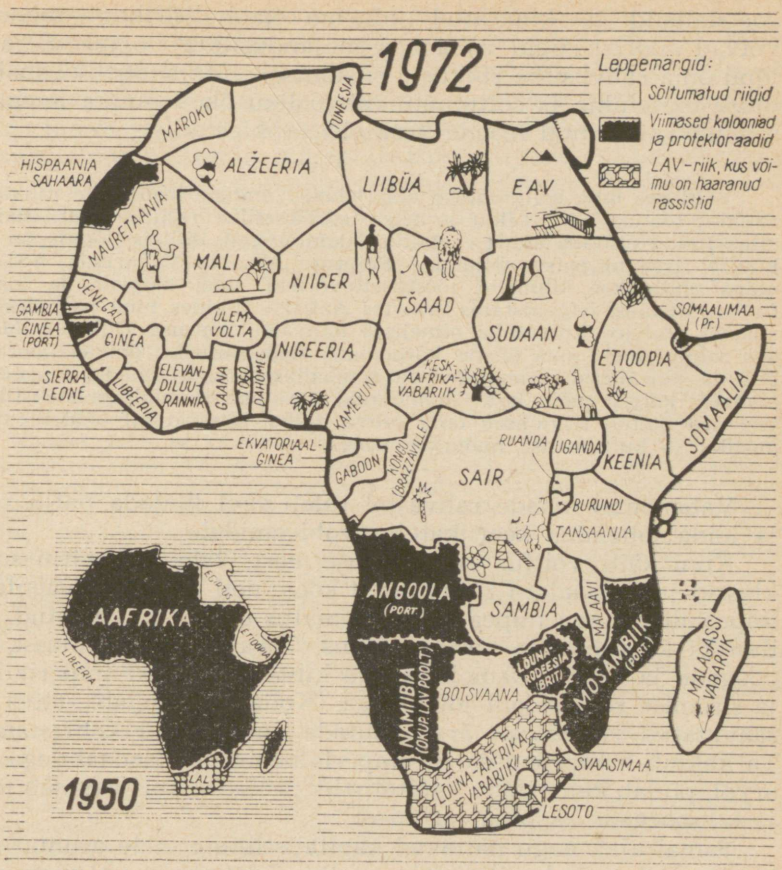
Neis maades, kus on välja kujunenud proletariaadi võitlussalgad ja loodud kommunistlikud parteid, kes suudavad juhtida masside võitlust, võib rahvuslik vabastusrevolutsioon üle kasvada sotsialistlikuks revolutsiooniks; seal aga, kus puudub töölisklass või see on poliitiliselt nõrk, on rahvuslikku vabastusrevolutsiooni sotsialismi eeskuju mõjul suutelised edukalt juhtima revolutsioonilis-demokraatlikud parteid, mille on moodustanud kohaliku intelligentsi, teenistujate, sõjaväeliste ringkondade radikaalsed esindajad. Ka sel juhul võib revolutsioon samuti võtta sotsialistliku orientatsiooni, ehkki areneb palju keerulisemat teed mööda.

Maades, kus juhtimine on kodanluse käes, lahendatakse rahvusliku vabastamise ja feodaalsete igandite ületamise ülesanded poolikult ja ebajärjekindlalt. Neis maades esineb tendents piirata revolutsiooni kodanlike raamidega.

Vabastusliikumise juhtimise küsimused kerkivad eriti teravasti üles pärast seda, kui on kätte võidetud poliitiline sõltumatus.

Võitlus jätkub. Koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine ei tähenda veel kolonialismi täielikku hävitamist. Asi on selles, et imperialistid ei lepi asumaade kaotamisega ja kasutavad mitmesuguseid meetodeid, et vabanenud maade rahvaid vana viisi riisuda.

Milles see väljendub? Eelkõige imperialistlike suurriikide katsetes upitada noortes riikides võimule neile ustavaid, kolonisaatorite tahet kuulekalt täitvaid inimesi. Seal, kus see neil õnnestub, ei too sõltumatuse väljakuulutamine rahva olukorda märkimisväärseid muudatusi.

Pärast Teist maailmasõda praktiseerivad imperialistid laialdaselt endiste asumaade kaasatõmbamist agressiivsetesse blokkidesse. Sel viisil tahavad nad seal oma ülevõimu säilitada. «Kommunismi eest kaitsmise» ettekäändel on Ameerika Ühendriigid nende maade territooriumile sõjalisi baase ehitanud, need maad sõjavägede ja «nõuandjatega» üle ujutanud ning dikteerivad neile oma tahet.

Kui aga imperialistidel ei õnnestu endistes asumaades siiski poliitilist ülevõimu säilitada, siis endiselt säilitavad nad seal oma majanduslikud positsioonid ja saavad rahvaste ekspluateerimise arvel määratu suuri kasumeid. Lääne monopolistide iga-aastane kasum nõrgaltarenenud maade ekspluateerimisest moodustab kümneid miljardeid dollareid.

Seepärast ei olegi võitlus kolonialismi vastu veel lõppenud. Alles pärast seda, kui on loodud oma tööstus, õpetatud välja oma

spetsialistid ja kihutatud minema kapitalistlikud monopolid, võivad noored riigid vabaneda majanduslikust orjusest ja teha lõpu oma rahvuslike rikkuste riisumisele. Majandusliku mahajäämuse ületamine ja sõltumatu rahvusliku ökonoomika loomine on saanud vabanenud maade kesksekс probleemiks.

Võitluses oma sõltumatuse eest leiavad endiste asumaade rahvad sõbralikku toetust NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide poolt. Meie maa aitas Indial ehitada suurt metallurgiakombinaati Bhilais, lõpule on viidud kuulsa Assuani paisu ehitamine Egiptuse Araabia Vabariigis. NSV Liidu abiga ehitatakse kümneid tööstusettevõtteid, teid, haiglaid ja instituute Indias, Birmas, Afganistanis, noortes Aafrika riikides ning paljudes teistes maades. Patrice Lumumba nimelises Rahvaste Sõpruse Ülikoolis Moskvas, aga samuti meie maa teistes kõrgemates õppeasutustes õpivad noored hindud ja ginealased, araablased ja somaallased, noormehed ja neiud meie planeedi kõigist paikadest. Omandanud hariduse, saanud spetsialistiks, viivad nad õpitud teadmised oma rahva hulka, aitavad tal võidelda majandusliku ja kultuurilise mahajäämusega.

Vabanenud maade rahvastel tuleb veel ületada palju raskusi ja leida lahendus keerukatele probleemidele.

Kuni käib võitlus sõltumatuse eest, lähevad mitmesugused klassid ja sotsiaalsed rühmitused koos: neil on ühine vaenlane — imperialism. Aga niipea kui sõltumatus on kätte võidetud, tuleb ilmsiks klassihuvide vastandlikkus. Teravneb töölisklassi, talupoegade ja muude demokraatlike kihtide konflikt imperialismiga ja sisemise reaktsiooni jõududega. Kodanlus püüab rahva poolt saavutatud iseseisvust ära kasutada oma võimu kehtestamiseks. Ta kaldub kompromissidele imperialismiga ja feodaalidega rahva arvel, püüab kehtestada kapitalistlikku korda, mis rajaneb tööliste ja talupoegade ekspluateerimisel.

Samal ajal, nagu näitavad kapitalistlikule teele asunud maade kogemused, pole kapitalism suuteline lahendama vabanenud rahvaste probleeme. Ta toob neile uusi puudusi ja raskusi. Rahvamasside rahulolematusele vastab sisemine reaktsioon karmide repressioonide ja kallaletungimisega demokraatlikele vabadustele. Ta sütitab hõimudevahelisi ja religioosseid konflikte, lõhestab antiimperialistlikku liitu ja asetab seega ohtu rahvusliku vabastusrevolutsiooni juba saavutatud võidud.

Kus on siis väljapääs olukorrast, milles viibivad vabanenud maad? Selle väljapääsu näitas kätte V. I. Lenin, kes ütles: «... kas me võime õigeks tunnistada väite, et rahvamajanduse arenemise kapitalistlik staadium on möödapääsmatu nende mahajäänud rahvaste suhtes, kes nüüd vabanevad ja kelle hulgas nüüd, pärast sõda, on märgata liikumist progressi suunas. Me vastasime sellele küsimusele eitavalt.»

Sotsialistlike maade kogemused näitavad endiste asumaade ja poolasumaade rahvastele rahvusliku taassünni ja sotsiaalse progressi sirget ning laia teed. Kuid sellele teele asumiseks ja seda mööda kindlaks edasiminekuks on vaja teatud tingimusi. Sotsiaal-

ses ja majanduslikus arengus tugevasti mahajäänud maades on nende loomine väga raske. Vabanenud rahvaid ei varitse mitte vähe ohte. Imperialism ja sisemine reaktsioon teevad kõik, et noortel riikidel mitte lubada väljumist kapitalistlikust süsteemist, et vana korda säilitada. Mõningad vabanenud maad on juba oma kogemuste põhjal tunda saanud saatuse tujusid, mille on välja kutsunud kontrrevolutsiooniliste jõudude tegevus. Selleks et halvata reaktsiooni ja mitte lubada taandliikumist, on vaja toetada kõiki progressiivseid ning patriootlikke jõude, kes võitlevad imperialismi- ja feodalismivastase demokraatliku revolutsiooni lõpuleviimise eest.

Viimastel aastatel on paljudes riikides hakanud võitlus rahvusliku vabastamise eest muutuma praktiliselt võitluseks ekspluataatorlike suhete vastu. Rea sõltumatu arenemise teele astunud riikide valitsevad parteid ja poliitikategelased on oma poliitika eesmärgiks kuulutanud sotsialismi ehitamise. Nendes maades teostatakse suurema või väiksema intensiivsusega sotsialistlikke ümberkujundusi: imperialistlikele monopolidele kuulunud tootmisvahendite natsionaliseerimist, riikliku majandussektori loomist, agraarreformi ja talupoegade talumajapidamiste koopereerimise soodustamist jne. Ühiskondliku arenemise programmid, millele vastavalt niisuguseid ümberkujundusi teostatakse, ei ole mitte kõiges järjekindlad, paljudes küsimustes asendatakse õiged teaduslikud sotsialistlikud ideed iganenud utopistlike vaadetega, vahel isegi religioossete seisukohtadega.

Öeldes, et nad sammuvad oma teed ja et nad loovad sotsialistlikku ühiskonda vastavalt oma rahvaste ajaloolistele traditsioonidele, rõhutavad nende maade juhtivad tegelased samal ajal, et nad orienteeruvad paljus sotsialistlike maade eeskujule ja kasutavad ära sotsialismi maailmasüsteemi rikkalikud kogemused.

See näitab uue jõuga inimkonna paratamatut liikumist sotsialismile. Sotsialistlikud maad ei sunni noortele riikidele oma kogemusi peale; osutades neile igakülgset abi, ei sega nad end nende siseasjadesse. Elu ise dikteerib rahvastele, missugune teooria avab sotsialismile kõige kindlama ja usaldusväärsema tee, ergutab neid üha enam relvastuma ainukese teaduslikku teooriaga — Marxi, Engelsi, Lenini kommunistliku õpetusega.

§ 53. TÄNAPÄEVA PÕHIKÜSIMUS.

Nüüd püüame heita üldise pilgu kogu kaasaegsele rahvusvahelisele olukorrale. Maailmas eksisteerib kaks sotsiaalset süsteemi, mis arenevad vastupidistes suundades. Sotsialismi maailmasüsteem toob täielikult ilmsiks uue korra eelised. Kapitalistlik maailmasüsteem aga läheneb paratamatult oma hukule. Nende kahe arenemisjoone, kahe arenemistendentsi võrdlemine võimaldab täiesti põhjendatult väita, et kahe süsteemi, kahe vastandliku maailma võistlus lõpeb sotsialismi võiduga.

Kuid ükski ühiskondliku arenemise tendents ei võida iseenesest, ilma rahvaste võitluseta.

Imperialistlikud suurriigid relvastuvad intensiivselt, organiseerivad sõjalisi provokatsioone, segavad end vägivaldselt teiste maade siseasjadesse. Selles näevad nad võitlusvahendit niihästi

sotsialismi maailmasüsteemi kui ka rahvaste vabadusliikumise vastu.

See loobki uue maailmasõja ohu. Nüüd, kus sotsialism tugevneb ja kogub jõudu, ähvardab see surev kord endaga hauda kaasa viia sadu miljoneid inimelusid ja paljude põlvkondade tööga loodud hindamatuid väärtusi.

Sõja ja rahu küsimus on nüüd saanud *kaasaja põhiküsimuseks*. «Võitlus käib,» öeldakse rahukaitse üleskutses, mis võeti vastu kommunistlike ja töölisparteide nõupidamisel 1969. a., «kõige tähtsama pärast — inimkonna tuleviku eest.»

Süüdistusakt kapitalismile. XVII sajandil hukkus kõigis sõdades 3 miljonit inimest, XVIII sajandil — 5,5 miljonit, XIX sajandil — 16 miljonit. XX sajandil ulatus Esimese maailmasõja ohvrite arv 10 miljonini, Teise maailmasõja ohvrite arv aga — 50 miljonini.

XVII sajandi sõdades oli peamiseks relvaks püss; XVIII ja XIX sajandil pääses võimule suurtükivägi, muutudes abijõust «sõjajumalaks». Kahes maailmasõjas loovutas ainuvalitsev «jumalus» koha «kolmainsusele» — suurtükiväele, tankidele ja lennuväele. Nüüd on neile lisandunud kõige hävitavam relv — tuumarelv, kusjuures sõjatehnika areneb üha edasi. Kui Albert Einsteinilt küsiti, missugust relva võidakse kasutada kolmandas maailmasõjas, vastas ta: «Kolmandas — ei tea, neljandas aga vibu ja nooled.»

Sõda ei tohi puhkeda — seda mõistab nüüd iga kainelt mõtlev inimene, kes tunneb tänapäeva sõjatehnika hävitusjõudu. Esimene aatomipomm võrdus plahvatusjõult 20 000 tonni trotüüliga. Nüüd on loodud vesinikupommid, mis on ekvivalentsed 100 ja enam miljoni tonni lõhkeainega. Sellele lisandub veel surmav kiirgus. Teaduse suuremaid avastusi, mis tõotab inimkonnale ookeanitäied odavat energiat, ähvardab hävituse ja surma allikaks muutumine. Ja süü selle eest lasub täielikult inimvaenulikul kapitalismi süsteemil.

1945. a. augustikuus, ainult mõni päev enne Jaapani kapituleerumist, andis Ameerika Ühendriikide president Truman käsu heita aatomipommid Jaapani linnadele Hiroshimale ja Nagasakile. Plahvatuste tagajärjel hukkus ja haigestus kiiritustõvesse ligi 200 000 inimest, linnast jäi järele ainult tuhk. Inimkond ei unusta iial seda oma ajaloo musta päeva.

Mispärast kasutasid Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad siiski aatomipommi, kuigi selleks polnud sõjalist vajadust? Sellepärast, et neil oli vaja «jõudemonstratsiooni», sellepärast, et nad lootsid sel moel hirmutada NSV Liitu ja sundida oma tahtele alistuma kogu maailma. Omades tuumarelva monopoli, alustas Ameerika imperialism aatomišantaažipoliitikat. Agarad kindralid Pentagonist (Ameerika Ühendriikide sõjaministeerium) hakkasid välja töötama plaane meie maa suurimate tööstuskeskuste ründamiseks aatomirelva abil.

Neis tingimustes oli meie maa sunnitud looma oma tuumarelva: küsimuses oli nõukogude rahva sotsialistlike saavutuste kaitsmine, meie kodumaa sõltumatus. Nõukogude teadlased tulid oma ülesandega hiilgavalt toime. Ameerika Ühendriikide monopolile sel alal tehti lõpp. See oli rängaks

Kunstnik A. Asljani plakati järgi.

hoobiks Ameerika sõjaväelise kildkonna agressiivseile plaanidele. Ameerika Ühendriikides hakati forsseerima aatomipommist sadu kordi võimsama vesinikupommi loomist. Kuid ka sel korral kukkusid nende arvestused läbi: 1953. aastal, varem kui Ameerika Ühendriikides, loodi vesinikupomm NSV Liidus.

Muide, Ameerika Ühendriikide sõjaväelised ringkonnad ei rahunenud ka pärast seda. «Pommid on alles pool küsimust,» ütlesid nad. «Kõige tähtsam on pommituslennuvägi, sõjaväebaasid Nõukogude Liidu piiride lähedal. Ameerika Ühendriigid võivad anda löögi, kartmata vastulööki.» Ent nende strateegia sai uuesti lüüa. NSV Liidus loodi kontinentidevahelised ballistilised raketid ja globaalraketid, mis suudavad äärmise täpsusega tabada maakera mistahes punkti.

Rahuüritus on rahvaste kätes. Kas maailmasõda saab ära hoida? Me teame ju, et imperialism oma olemuse tõttu sünnitab sõdasid, ja seda kinnitab kogu ajaloo arenemiskäik. Ka nüüd pole imperialismi olemus muutunud; järelikult, senikaua, kui see kord eksisteerib, säilib ka sõjaohu allikas.

Ent ei tohi kasutada üht või teist teoreetilist seisukohta, arvestamata konkreetset olukorda, muutunud ajaloolisi tingimusi. Jah, imperialism sünnitab endiselt sõdasid. Ent imperialistlikud riigid ei asu õhutühjas ruumis, vaid maa peal, kus peale nende eksisteerivad ka teised ühiskondlikud jõud. Tähendab, tuleb välja selgitada, kas need teised jõud suudavad imperialismi ohjeldada, tema teravikku kahjutuks teha. Teiste sõnadega, on vaja analüüsida rahu- ja sõjajõudude vahekorda kaasajal.

Rahujõud — need on kõigepealt Nõukogude Liit ja teised sotsialismimaad, kes on suutelised andma hävitava hoobi agressorile.

Rahu poolel asub suur rühm mittesotsialistlikke riike, kes pole huvitatud sõja vallapäästmisest, kellele rahu on vajalik rahvusliku taassünni ülesannete lahendamiseks. Rahu kaitseb rahvusva-

heline töölisklass, kes organiseerib laiade rahvahulkade võitlust imperialistliku sõja vastu.

«Võimsa sotsialistliku leeri, rahuarmastavate mittesotsialistlike riikide, rahvusvahelise töölisklassi ja kõigi rahukaitsjate ühisel jõul *saab maailmasõda ära hoida*. Sotsialismijõudude kasvav ülekaal imperialismijõudude suhtes, rahujõudude ülekaal sõjajõudude suhtes viib selleni, et juba enne sotsialismi täielikku võitu maailmas, kui kapitalism säilib veel maailma mõnes osas, tekib reaalne võimalus maailmasõda ühiskonna elust kõrvaldada. Sotsialismi võit kogu maailmas kõrvaldab lõplikult igasuguste sõdade tekkimise sotsiaalsed ja rahvuslikud põhjused. *Kommunismi ajalooliseks missiooniks on teha lõpp sõdadele, viia maakeral võidule igavene rahu.*»

See meie partei programmi igakülgselt põhjendatud järeldus sisendab meisse kindlat veendumust rahujõudude võidus sõjajõudude üle.

Rahvusvaheline areng ei kulge loomulikult sirgjooneliselt, ja rahu säilitamise võimalus ei tulene automaatselt üldisest jõudude vahekorrast maailmaareenil. Sõja ja rahu probleemid lahendatakse tänapäeval teravais kokkupõrkeis imperialismiga, kes ei kavatsegi loobuda sõjaliste avantüüride poliitikast ning tekitab aeg-ajalt maakera üksikuis piirkondades ohtlikke olukordi. Tänapäeva rahvusvaheline elu meenutab tõusude ja mõõnade vaheldumist ookeani rannal. Rahujõudude võitluse tulemusena saavutatud pinge lõdvenemine asendub imperialismi agressiivse tegevuse tulemusena mõneks ajaks taas rahvusvahelise olukorra teravnemisega.

Selle näiteks on Ameerika Ühendriikide otsene sõjaline agressioon Vietnamis, mis on välja kutsunud maailma kõigi ausate inimeste viha ja pahameele. Täites oma internatsionaalset kohust vennaliku sotsialistliku maa suhtes, osutab Nõukogude Liit suurt majanduslikku ja sõjalist abi Vietnami rahvale. Tuginedes sellele abile ja laialdasele solidaarsusliikumisele kogu maailmas, saavutas Vietnami sangarlik rahvas kokkuleppe sõja lõpetamise ja Vietnamis rahu taastamise kohta. NSV Liit osutab suurt abi araabia maade rahvastele, kes on langenud Iisraeli ja tema selja taga seisvate imperialistide ohvriks.

Kommunistid on olnud ja on nüüdki imperialistliku agressiooni- ja sõjapoliitika vastu, rahu ja rahvastevahelise sõpruse eest toimuva võitluse avangardis. Nad on pidanud visa võitlust tuumarelvakatsetuste lõpetamise eest, mille tulemusena sõlmiti 1963. a. rahvusvaheline leping, mis näeb ette tuumakatsetuste lõpetamist kolmes keskkonnas — maa peal, õhus ja vees —, aga samuti tuumarelva leviku tõkestamise leping (1969). Varssavi lepingu maade Bukaresti (1966), Budapesti (1969) ja Praha (1972) deklaratsioonides, 1970. aastal Berliinis vastuvõetud avalduses ning Euroopa kommunistlike ja töölisparteide Karlovi Vary kon-

verentsi dokumentides on antud Euroopa kontinendil rahu ja julgeoleku eest peetava võitluse konkreetne programm.

Senikaua, kui püsib sõja oht, on vaja suurt valvsust rahu vaenlaste salasepitsuste vastu. Selles ongi kommunistlike ja töölisparteide 1969. aasta Moskva nõupidamise rahukaitse üleskutse peamine mõte. «Võitlus rahu eest,» öeldakse selles, «see on nii sotsialistlike riikide rahumeelsed algatused, Vietnami patriootide võidukad lahingud Lõuna-Vietnami džungleis, sõjavastased manifestatsioonid Euroopa ja Ameerika linnades kui ka Jaapani rahva võitlus Ameerika sõjaliste baaside likvideerimise eest. Rahuüritust teenivad nii töölisklassi väljaastumised kõikvõimsate monopolide vastu, Ladina-Ameerika rahvaste vastupanu sõjaliste klikkide diktatuuridele, antikoloniaalsed liikumised Aasia ja Aafrika maades kui ka Ameerika Ühendriikide neegerelanikkonna võitlus oma õiguste eest. Igaüks, kes võtab osa sellest võitlusest, vaatamata sellele, kas ta kannab töömehe kombinesooni, harib maad või töötab laboratooriumis, annab oma panuse rahu kaitsmise üldisse üritusse.»

Rahuliku kooseksisteerimise leninlik printsiip. NSV Liit ja teised sotsialistliku sõprusühenduse maad viivad järjekindlalt ellu erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitikat. See poliitika, mille põhimõtted rajas V. I. Lenin, eeldab sõjast kui rahvusvaheliste tülide lahendamise abinõust loobumist, suveräänsuse, võrdsuse ja teiste riikide siseasjadesse mittevahelesegamise printsiipide ranget silmaspidamist, vastastikuste kasulike majanduslike ja kultuuriliste sidemete arendamist, sõltumata sotsiaal-majanduslikust ja poliitilisest korrast. Kogemused näitavad, et ka riikidevahelisi poliitilisi lahkhelisid võib täiel määral lahendada rahulike läbirääkimiste teel.

Rahulik kooseksisteerimine ei tähenda ideede võitluse, kommunistliku ja kodanliku ideoloogia võitluse lakkamist. Marksismi-leninismi ideed on levinud kogu maailmas, kuna nad väljendavad töötajate põhilisi huve. Neis peitub elutõde, tõe eest ei saa aga peitu pugeda. Ja igaühele on selge, et ideoloogiline võitlus iseendast ei vii sõjalistele kokkupõrgetele, ta on täiel määral ühtesobiv kapitalistlike ja sotsialistlike riikide rahuliku kooseksisteerimisega. Muidugi ei tohi seejuures püüda rahvastele peale sundida neile võõraid ideesid relva ähvardusel, nagu seda sageli teevad imperialistid.

Rahulik kooseksisteerimine ei laiene hoopiski rõhutud rahvaste ja kolonisaatorite, ekspluateeritavate ja ekspluateerijate vastastikustele suhetele ega tähenda klassivastuolude lepitamist. Igal rahval on püha õigus võidelda igasuguse rõhumise vastu, ja kui reaktsioonilised klassid avaldavad seejuures relvastatud vastupanu, siis on ka rahval õigus võtta appi relva jõud.

Rahulik kooseksisteerimine ei tähenda kapitalistliku korra igaveseks tunnistamist seal, kus see eksisteerib. Kui kapitalistlike

maade rahvad veenduvad oma kogemuste põhjal sotsialismi eelistes, valivad nad ise endale progressiivsema ühiskonnakorra.

Rahuliku kooseksisteerimise printsiip avaldus selgesti ja täielikult NLKP XXIV kongressi poolt väljatöötatud võitlusprogrammis rahu ja rahvusvahelise koostöö eest. See programm sisaldab kuus põhipunkti.

Esiteks. Likvideerida sõjakolded Kagu-Aasias ja Lähis-Idas, anda vastulöök igasugustele agressiooniaktidele, loobuda jõu kasutamisest ja sellega ähvardamisest.

Teiseks. Saavutada põhjalik pööre pinevuse lõdvendamiseks ja rahu säilitamiseks Euroopas, lõplikult tunnustada Euroopas Teise maailmasõja tulemusena toimunud territoriaalseid muudatusi, tagada kollektiivne julgeolek Euroopas.

Kolmandaks. Keelata tuuma-, keemia- ja bakterioloogilised relvad, lõpetada kõikjal tuumarelvakatsetused, luua tuumavabad tsoonid, tuumadesarmeerumine.

Neljandaks. Lõpetada võidurelvastumine, likvideerida võõramaised sõjaväebaasid, töötada välja abinõud, mis vähendaksid sõjaliste intsidentide juhusliku tekkimise või ettekavatsetud fabritseerimise tõenäolisust.

Viiendaks. Likvideerida säilinud koloniaalrežiimid, mõista hukka ja boikoteerida rassismi- ja apartheidiilminguid.

Kuuendaks. Süvendada vastastikust kasulikku koostööd riikide vahel, sealhulgas niisuguste probleemide lahendamises nagu loodusliku keskkonna kaitsmine, loodusvarade kasutuselevõtmine, transpordi ja side arendamine, kõige ohtlikumate ja levinumate haiguste ärahoidmine ja likvideerimine ning kosmose ja maailmamere uurimine ja kasutuselevõtmine.

Ei ole raske märgata, et sellel programmil ei ole midagi ühist patsifistlike üleskutsetega säilitada rahu «iga hinna eest». See programm on suunatud rahu saavutamisele õigluse tingimustes, ainult niisugune rahu võib olla tõeliselt kindel ja kestev.

Kõigi maade huvidele vastava rahuprogrammi realiseerimise eest võideldes tuginevad meie partei ja valitsus nõukogude rahva ennastsalgavale tööle, meie maal loodud võimsale majanduslikule ja sõjalisele potentsiaalile. See võitlus annab märgatavaid tulemusi. Tehes oma järeldused ajaloo õppetundidest, võttes arvesse maailmas kujunenud jõudude vahekorda ning rahvaste nõudmisi, on imperialistlike suurriikide valitsevad ringkonnad sunnitud tunnistama vajadust pidada kinni rahuliku kooseksisteerimise printsiibist. Niisugune on kokkulepete mõte, mis sõlmiti aastail 1971—1972 NSV Liidu ja Prantsusmaa vahel, NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel, NSV Liidu ja Poola lepingute mõte Saksa Föderatiivse Vabariigiga ning mitmete teiste viimasel ajal sõlmitud rahvusvaheliste õiguslike aktide mõte. Tähtsat osa peab etendama Euroopa riikide julgeoleku- ja koostöönõupidamine.

Andes positiivse hinnangu nendele muudatustele rahvusvahelises olukorras, ei mineta kommunistid ja kõik progressiivsed jõud

valvsust. Võitlus rahu ja rahvusvahelise julgeoleku eest sotsiaalse ning teaduse ja tehnika revolutsiooni tingimustes on pikaajaline ja keerukas ning nõuab kõigilt selles osalejatelt vastupidavust ja visadust.

Küsimusi kordamiseks.

1. Millised on uut tüüpi rahvusvaheliste suhete iseärasused?
2. Milles seisnevad rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse eelised ja perspektiivid?
3. Millist mõju avaldab sotsialistlik süsteem ülemaailmsele arengule?
4. Milliseid ülesandeid lahendab praegu kapitalistlike maade revolutsiooniline töölisliikumine?
5. Missuguseid ülesandeid lahendavad noored, koloniaalsest sõltuvusest vabanenud riigid?
6. Millel põhineb järeldus maailmasõdade vältimise võimalusest kaasaegsel etapil?
7. Missuguse sisu annavad marksistid mõistele *erineva ühiskondliku korraga riikide rahulik kooseksisteerimine*?

Mille üle mõelda ja mida arutada.

1. Arutlege omavahel omapärastest majanduslikest ja poliitilistest vormidest, mida rakendatakse vennasmaade ühiskondlikus korras. Milline tähtsus on sellega seoses kogemuste vahetamisel sotsialismimaade vahel?
2. Kutsuge kooli seltsimehi, kes on viibinud komandeeringus mõnel sotsialismimaal. Kuulake nende jutustust, arutlege, kuidas nõukogude rahvas täidab oma internatsionaalset kohustust vennasrahvaste vastu.
3. Tõestage väidet, et natsionalistlikud vaated toovad kahju mitte ainult kõigi sotsialistlike maade sõbralikule koostööle, vaid eelkõige ja kõige enam selle maa huvidele, kelle poliitikas see avaldub.
4. Mõelge küsimuse üle: milline on side ülemaailmse sotsialismi edusammude ja selle vahel, et kapitalistlike maade töölised on viimastel aastatel suutnud saavutada elutingimuste teatavat paranemist, pressinud kodanluselt välja rea järeleandmisi?
5. Väikekodanlikud ultrarevolutsionäärid propageerivad oma arvamust, mille kohaselt ülemaailmne sõda tunnistatakse täiesti vastuvõetavaks abinõuks kahe süsteemi vaidluse lahendamisel sotsialismi kasuks. Vastake neile!
6. Tutvuge kommunistlike ja töölisparteide poolt ettevalmistatud «Süüdistusaktiga imperialismi vastu» (vene keeles ajakirjas «Rahu ja sotsialismi probleemid», 1969, nr. 7, lk. 29—46) ja valmistage referaat teemal «Milles maailma rahvad süüdistavad imperialismi, millist kohutavat ohtu see kujutab inimkonna tulevikule?».
7. Kuidas teie kujutlete inimkonna edasiliikumist sotsialismile?

KOKKUVÕTTEKS.

Meie ajal pole enam vaja mõistatada, missuguseks kommunistlik ühiskond kujuneb, vaid me kujutleme seda teaduslikult. Muidugi ei saa me kõiki tema üksikasju päris eksimatult ette näha: paljude üksikküsimuste lahenduse näitab elu ise, kommunistliku ülesehitustöö praktika. Kuid tuleviku kõige peamisemad, kõige olulisemad jooned on selged.

Heidame üldpilgu omandatud teadmistele, kordame ja kinnitame neid, teeme neist kokkuvõtteid.

Kommunism toob maakerale igavese

RAHU

Esmakordselt kogu oma kannatusterohke ajaloo vältel hingab inimkond kergendatult. Saabub lõpp inimjõudude mõttetule raiskamisele sõjaliste hävitusvahendite valmistamiseks. Tuhanded käitised kõigis maailma maades, mis valmistavad praegu surmatoovat toodangut, lähevad üle toodete valmistamisele, mis on määratud inimeste mitmesuguste vajaduste rahuldamiseks. Hävitus- ja pommituslennukite asemel hakkavad nad tootma kiireid ning mugavaid reisilennukeid ja võimsaid transpordilennukeid, ballistiliste rakettide asemel kosmilisi rakette, tankide asemel traktoreid, suurtükkide ja mürskude asemel külmutuskappe, tolmuimejaid jms.

Ent millised uued hiilgavad perspektiivid avanevad teaduse ees! Suur hulk teaduslikke asutusi ja teadlasi, kes tegelevad praegu uut liiki relvade ja kaitsevahendite loomisega nende vastu (neid on üle kahe kolmandiku kõigist teadlastest), suunavad oma jõupingutused uute energiaallikate ja materjalide otsinguile, inimese tööd kergendavate ja tema igapäevast elu kaunistavate masinate konstrueerimisele, võitlusele haiguste lõpliku väljajuurimise ja inimelu pikendamise eest.

Sõna «sõda» säilib ainult selleks, et märkida niisuguseid humaanseid mõisteid nagu sõda haigustele ja vanadusele, sõda põuale ja viljaikaldusele, sõda loodusõnnetustele; sõna «rahu»

kasutatakse aga tema ainukeses, esialgses tähenduses[1]: kogu ühiskond, kogu planeet, kogu universum.

Õitsele puhkenud võimas inimkond võib suunata oma jõud kosmose vallutamisele. Muidugi ei saa juttu olla sellest, et vägivallaga oma tahet teiste planeetide elanikele peale sundida (me keegi ei kahtle, et varem või hiljem toimub Maa elanike kohtumine «taevaste naabritega»).

Te kõik olete muidugi lugenud Herbert Wellsi romaani «Maailmade sõda»; Maa peale tulnud Marsi elanikud hävitavad kõik elava, et vallutada meie planeeti, ja ainult mikroobide vahelesegamine päästab inimkonna hukkumisest. Umbes samuti kujutatakse tulevast kohtumist kosmoseelanikega paljude ameerika kirjanike fantastilistes romaanides ja jutustustes. Ühes niisuguses teoses orjastavad inimesed Veenuse elanikud ja kehtestavad sellel planeedil... koloniaalrežiimi. Ühe teise kirjaniku teoses hargnevad kosmilises ruumis julmad lahingud «mõjusfääride» pärast. Need kirjanikud mõtlevad meid ümbritseva kapitalistliku tegelikkuse kategooriatega.

Ei, mitte selliseks ei kujune maailmade kohtumine. Nõukogude fantastiliste romaanide autor Ivan Jefremov on väljendanud ühes oma romaanis järgmise mõtte: ainult erakordselt arukad, teaduste kõrgusteni küündinud olendid on suutelised korraldama planeetidevahelisi lende ja külastama oma naabreid. Aga niisugune teaduse ja tehnika areng, niisugune teadmiste tase on võimalik ainult ühiskonnas, mis rajaneb õiglusel ja arukusel. Maa (ja samuti teiste planeetide) saadikuil ei või olla räpaseid ega julmi eesmärke, nad ei tohi külvata vägivalda, hävitust ja surma. Neil võib olla ainult üks eesmärk: mõtlevate olendite liit, koostöö looduse alistamisel, Mõistuse ja Töö ülistamine.

Muide, pöördume kosmosest Maa peale tagasi, siin on veel teha tohutult palju tööd. Majakovski sõnadega öeldes peab meie planeet olema «sisustatud rõõmu jaoks». Ja seda ülesannet täidabki

TÖÖ

mis saab kommunismi ajal kogu ühiskonna elu peamiseks sisuks ja iga inimese elu peamiseks mõtteks.

Heitkem sellele pilk eelkõige ühiskondliku töö tulemuste seisukohalt. Ühiskonna organiseeritud jõupingutustega saavutatakse *tootlike jõudude hiiglaslik areng, mis tagab kõikide eluks vajalike saaduste külluse*. Marx ütles, et kommunismi ajal voolavad rikkused lausa jõena. Ja see rikkuste jõgi kasvab üha kiiremini tänu teaduse ja tootmise orgaanilisele ühendamisele. Teadus

---

[1] Teatavasti on sõnal «мир» vene keeles kaks tähendust: «rahu» ja «maailm». (*Tõlkija märkus.*)

on juba nüüd saamas tootlikuks jõuks, kuid need hüved, mis ta meile annab, on tühised, võrreldes sellega, mis ta annab inimkonnale tulevikus. Kõnelemata juba kaugematest perspektiividest, seisab teadus praegu mitmete probleemide lahendamise lävel, mis võivad teostada tõelise revolutsiooni materiaalsete väärtuste tootmises.

Tähtsaim neist probleemidest on kahtlemata ülesanne leida meetodid termotuumareaktsioonide juhtimiseks, mis praktiliselt tagaks ammendamatud energiavarud. Kerge on kujutleda, missugune tähtsus on taimede ja elusorganismide kasvu mõjutamise meetodite avastamisel või ilmastiku suunamisel, mis võimaldab teha lõpu ikaldustele, või kunstliku valgu, samuti paljude teiste ainete valmistamisel, mida loodus pole suvatsenud meie jaoks valmistada...

Tootlike jõudude õitsengu aluseks on *ühiskondliku töö erakordselt kõrge tootlikkus,* mis saavutatakse teaduse ja tehnika arenemise ning töötajate teaduslik-tehnilise ja kultuurilise taseme tõusu tulemusena. Kõneldes kommunistlikust tootmisest, me kujutleme, et automaatsete isejuhtivate masinate süsteemid teevad ära kogu töö: alates tööjoonistest kuni valmistoodangu väljalaskmiseni — ilma inimkäte abita; inimene ainult kontrollib kõike seda.

Heaolu ja rõõmu allikas — *töö — muutub kommunismi ajal iga ühiskonnaliikme eluvajaduseks.*

Inimene võib hästi, innuga töötada mitmesugustel põhjustel. Kas sellepärast, et ta loodab oma töö eest rikkalikku tasu, või sellepärast, et ta tunneb oma kohust ühiskonna ees, või sellepärast, et talle meeldib tema töö, et ta näeb üksnes selles oma loovate võimete avaldamise võimalust. Ja lõpuks sellepärast, et töö on talle saanud samasuguseks loomulikuks ja tavaliseks harjumuseks nagu vajadus hingata või teiste inimestega suhelda. Ühendage kõik need stiimulid ja te saategi kommunistliku töö.

Te hakkate kindlasti vastu vaidlema: «Kõigega võib nõustuda, välja arvatud materiaalne stiimul tööks. V. I. Lenin nimetas ju kommunistlikku tööd tasuta tööks ühiskonna kasuks. Kuidas võib siis rääkida lootusest tasule?»

Muidugi, kommunistliku ühiskonna inimesele ei tule pähegi nõuda, et talle lööktöö eest viivitamatult, esmajärjekorras võimaldataks seda, mis pole veel kõigile kättesaadav.[1] Ta töötab tasuta ega mõõda oma tööd ei rahaga, mida lihtsalt ei olegi, ega mingite muude materiaalsete väärtustega. Kuid samal ajal on ta huvitatud ühiskondliku rikkuse kasvust. Ent see huvi pole egoistlik, ta ei mõtle ainuüksi iseendale, vaid kogu ühiskonnale. Tähendab, kommunismi ajal on üks tööstiimuleid kollektiivne mate-

[1] Võtke võrdluseks orkester või koor. Kui see koosneb tõelistest, muusikat armastavatest kunstnikest, kas hakkaks siis keegi mängima või laulma poolel häälel sellepärast, et siin püüdlikkuse eest erilist tasu ei maksta.

riaalne huvi ühiskondliku rikkuse suurendamise vastu, inimese kõigi elutingimuste pideva parandamise vastu.

Kui me aga piirduksime väitega, et kommunistlikku inimest iseloomustab vajadus töö järele, siis poleks sellega öeldud kaugeltki kõik. Mitte ainult vajadus töötada, vaid *vajadus töötada oma võimete kohaselt.* Tänu sellele ühiskondlik rikkus pidevalt kasvabki ning ühiskond võib täielikult rahuldada kõigi oma liikmete mõistlikud vajadused.

Kommunismi põhiprintsiibi «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi» elluviimine tähendab, et ühiskonnas on kehtestatud täielik sotsiaalne

VÕRDSUS

Vaatleme, kuivõrd printsiip «igaühele tema vajaduste järgi» vastab võrdsuse ideele.

Sotsialismi ajal saavad inimesed võrdse töö eest võrdset tasu ja selles seisabki sotsialistliku jaotusprintsiibi õiglus. Kuid inimeste võimed on erinevad, perekonna koosseis pole ühesugune ja seepärast teenivad ühed neist rohkem ning elavad teistest paremini. Kommunistliku jaotusprintsiibi kehtestamine kõrvaldab selle erinevuse, teatud määral likvideerib looduse enda poolt tingitud õiglusetuse, sest, nagu teada, varustab loodus inimesi tööks ja loominguks ebavõrdsete võimetega.

Formaalse õiguse seisukohalt on see võrdsuse rikkumine, kuivõrd kommunistlik ühiskond rahuldab täiel määral igaüht tema töö kvantiteedist ja kvaliteedist hoolimata. Kuid formaalne õigus ei kõlba enam kommunismi jaoks ja see heidetakse kõrvale ning kehtestatakse kõrgem õiglus, tõeliselt humaanne võrdsuseideaal: igaüks andku ühiskonnale kõik, milleks ta on võimeline, ning ühiskond rahuldab heldelt kõik tema mõistlikud vajadused!

Kommunistlik võrdsus väljendub ka *linna ja maa vaheliste sotsiaal-majanduslike ning kultuuriliste ja elukondlike erinevuste likvideerimises.* Põllumajanduslik töö muutub tööstusliku töö eriliigiks, see aga tähendab, et töö vahel tööstuses ja põllumajanduses ei ole rohkem erinevusi kui töö vahel mitmesugustes tööstusharudes; et põllumajanduses, samuti nagu tööstuseski, tekivad aja jooksul ühtviisi soodsad võimalused *vaimse ja füüsilise töö ühendamiseks inimeste tootmistegevuses.*

Samuti likvideeritakse lõplikult ebavõrdsuse jäänused naise ühiskondlikus seisundis. Siin on mõeldud eelkõige seda, et vabastada naine aega nõudvaist kodustest talitustest (toiduvalmistamisest, pesupesemisest, õmblemisest), kergendada laste, eriti aga väikelaste eest hoolitsemist.

Lõpuks saab kommunismi ajal põhiliselt likvideerida sugupoolte ebavõrdsuse, mis avaldub praegu selles, et naine on mehest

füüsiliselt nõrgem. Vastavalt tootmise mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele jääb füüsilise jõu eelis üha väiksemaks. Ja mägede taga pole aeg, kus naine võib töötada mehega võrdselt mistahes rahvamajandusharus. Ühesõnaga, kui on jutt töötamisest, siis on vaevalt sobiv ja õige kasutada niisuguseid iidseid terminеid nagu «nõrgem sugu» ja «tugevam sugu». Teadmistega varustatud ja kommunismiajastu võimsat tehnikat juhtiv kunagine «nõrgem sugu» ei jää «tugevamast soost» milleski maha.

Tootmisvahendite ühtse kommunistliku omanduse kujunemine ja klassierinevuste kadumine toovad endaga kaasa *klassideta ühiskonna* tekkimise. See ongi võrdsuse lõppideaal, millest edasi kaotab igasugune jutt võrdsusest oma mõtte: inimesed erinevad ka tulevikus alati omavahel võimete ja maitsete poolest, ja õiglus ei seisa mitte selles, et püüda neid võrdsustada, vaid selles, et luua igaühele eraldi ja kõigile koos parimad elu- ja loomingutingimused. Seepärast ongi klassideta ühiskonna loomine võrdsuse mõeldav piir, milleni jõudes see sõna ise kaotab oma praeguse aktuaalse tähenduse.

Käsikäes võrdsusega saabub

VABADUS

sest ainult vabad inimesed võivad olla võrdsed ja ainult võrdsed võivad olla vabad.

Sotsialistlik revolutsioon vabastab töötajad ekspluateerimisest. Ühiskonna kogu järgnev arenemine on suunatud niisuguste tingimuste loomisele, et *iga inimene võiks vabalt areneda ja rakendada oma loovaid võimeid*. Selles seisabki kommunistlik vabaduseideaal.

Sotsialistlik tegelikkus on täielikult kinnitanud V. I. Lenini sõnu selle kohta, et rahvas on põhjatu talentide läte. Nüüd võib julgesti öelda, et see läte on juba pinnale tunginud ja kaunistanud meie maa imeilusate võrsetega. Kuid rahva loomingu tõeline õitseng seisab veel ees. Talentide läte muutub kommunismi ajal veerikkaks jõeks, sest mida rikkamalt me elame, mida kõrgem on rahvahariduse tase, seda enam avaneb loomisvõimalusi, seda täielikumalt ja mitmekülgsemalt ilmutavad inimesed oma andeid.

Eriti soodsad tingimused vabaks loominguks on kommunismi ajal selle tõttu, et on *likvideeritud vana, inimest orjastav tööjaotus*. Kapitalismi ajal on tööline kogu eluks aheldatud ühe ja sellesama tööoperatsiooni külge, kusjuures ta sageli isegi ei tea, kus tema poolt valmistatud detaili kasutatakse. Monotoonsus ja üksluisus, ühtede ja samade liigutuste igapäevane kordumine kurnavad jõudu ja nüristavad mõistust.

Sotsialistliku tootmise tingimustes mõistab tööline oma töö ühiskondlikku tähtsust; enda poolt valmistatud detailides näeb ta masinaid, mis aitavad kolhoosnikel rikkalikku saaki kasvatada

või ehitajail uusi maju püstitada. See teadmine hingestab tööd, virgutab mõtlema, kuidas oma tööülesannet paremini ja kiiremini täita. Lisaks sellele pole meil tööline aheldatud ühe ja sellesama tööoperatsiooni külge: tal on võimalus tõsta oma kultuuritaset ja tehnikaalaseid teadmisi, koguda teadmisi ja kogemusi, mis võimaldavad üle minna teistesse, keerukamatesse tootmislõikudesse.

Kuid lõplikult saadakse vana tööjaotuse negatiivseist tagajärgedest üle kommunismi ajal, kus kõiki üksluiseid tööoperatsioone sooritavad automaatliinid, inimene aga loob, reguleerib ja juhib masinaid. Nii omandab igasugune töö loova iseloomu. Laialdane haridus ja avar kultuuriliste huvide ring võimaldavad inimestel tegelda mitte ainult oma põhierialaga, vaid ka arendada ja rakendada oma muid andeid. Teiste sõnadega, kommunismiajastu inimene on *igakülgselt arenenud inimene, kelles on ühinenud vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.*

Ka inimese eluiga pikeneb tunduvalt (teadlased ütlevad, et 150 aastani, suurimad optimistid aga — et isegi 200 aastani) tänu erakordselt soodsatele materiaalsetele ja vaimsetele elutingimustele ning bioloogia, meditsiini ja teiste teaduste edusammudele.

Eluea pikenemine on kasuks mitte ainult inimestele enestele, vaid ka tervele ühiskonnale. Praegu pühendab inimene 10—20 eluaastat õppimisele ja ainult 25—40 aastat jääb tal üle tööks, loominguks. Kõige küpsemas eas, kui on omandatud kogemused ja teadmised, hakkab füüsiline jõud kahanema: kui palju toredaid kavatsusi jääb teostamata, missuguseist loendamatuist mõistuse poolt loodud väärtustest oleme ilma jäänud sellepärast, et loodus on inimelu pikkuse määramisel nii kitsi olnud! Seetõttu on hõlpus kujutleda, kuivõrd kiireneb ühiskondlik progress, kui inimesed on veel saja-aastasena oma täie füüsilise jõu juures.

Kujutades isegi kõige põgusamalt ette isiksuse igakülgse arenemise perspektiive, hakkame mõistma kommunismiajastu vabaduse suurust. Kapitalismi ajal unistavad tööinimesed vabadusest, mis päästab nad viletsusest, ekspluateerimisest ja õigusetusest. Sotsialism andis neile niisuguse vabaduse ja nüüd ehitame oma kätega ühiskonda, kus vabadus leiab kõrgeima väljenduse — kehastub inimisiksuse õitsengus.

Isiksuse vaba arenemise üks lahutamatuid elemente on ka see, et *igaüks võtab osa ühiskonna kommunistlikust omavalitsusest.* Ja selleks on vaja valmistuda juba praegu. Meil on veel nii täisealisi kui ka noori inimesi, kes küll ausalt töötavad tootmises ja kes peavad igapäevases elus kinni moraalinõuetest, kuid hoiduvad igati kõrvale ühiskondlikust tegevusest, ühiskondlike organisatsioonide tööst.

Kollektiivid peavad niisugused inimesed tingimata ümber kasvatama. Igaüks peab meil mõistma, et ühiskonna juhtimine ja korra säilitamine on meie ühine asi. Kommunism eeldab töö muutumist esimeseks eluvajaduseks. Samasuguseks eluvajaduseks peab saama ka ühiskondlik tegevus.

Igaühe osavõtt juhtimisest ja kõrge teadlik distsipliin tagavad kogu ühiskonna asju juhtiva organisatsiooni kooskõlastatud ja täpse töö. Sellega on seotud küsimus, kuidas moraali seisukohast mõista vabadust. Praegu võib veel sageli kohata inimesi, kelle jaoks vabadus tähendab võimalust toimida nii, nagu neile meeldib, arvestamata kehtestatud korra nõudeid või teiste inimeste huvisid. Aga kui igaüks hakkab omavoliliselt tegutsema, siis ei valitse ühiskonnas mitte vabadus, vaid anarhia.

Ei, ühiskonna vabadus ei tähenda sugugi ühiskonnast vaba olemist, isiksuse vabadus ei tähenda sugugi omavoli. Tõeline tahtevabadus seisab selles, et kooskõlastada oma mõtted ja teod kollektiivi, kogu ühiskonna mõtete ja tegudega. Kui isiklik ja ühiskondlik huvi inimeste teadvuses sulavad ühte, siis *ei kujuta nad vabadust ette enam teisiti kui võimalusena töötada ühiskonna heaks*. Just niisugune arusaamine vabadusest, mis on omane teadlikele kommunismiehitajaile, pääseb lõplikult võidule kommunistlikus ühiskonnas.

Seal, kus valitsevad võrdsus ja vabadus, pääseb paratamatult võidule kõigi tööinimeste, kõigi rahvaste

VENDLUS

«Vend» on ilus sõna. Kui me kõneleme vennalikest suhetest, siis tahame toonitada, et need pole mitte lihtsalt seltsimehelikud, mitte lihtsalt sõprussuhted, vaid millegi poolest veel ilusamad ja ülevamad suhted inimeste vahel.

Oleks muidugi tühine vaev ja asjatu töö püüda kõike lahtritesse paigutada ning täpselt kindlaks määrata, kus lõpeb sõprus ja seltsimehelikkus ja kus algab vendlus. Asi pole üldse selles. Vendluse mõistega tähistame tegelikult neid tõeliselt humaanseid, inimlikke suhteid, inimese sügavat usaldust teise inimese vastu, milleta me ei saa ette kujutada kommunismi.

Nende suhete kõige üldisemaks väljenduseks on kollektivism, inimeste koostöö ja vastastikune abistamine. Kollektiivis sõltuvad ju inimesed alati üksteisest ja ühine edu oleneb sageli igaühe tegevusest. Ammust ajast peetakse suureks kiituseks sõnu: «Seda inimest võib usaldada,» nii nagu sõja ajal polnud mõjuvamat usaldusavaldust kui sõnad: «Selle inimesega lähen koos luuresse.»

Ühiskondliku omanduse alusel tekkinud kollektivism areneb pidevalt kommunismile ülemineku tingimustes, rikastub uue sisuga, omandab senitundmatud avaldumisvormid.

Kommunismi ei saa minna üksinda, kommunismi saab ehitada ainult ühiste jõupingutustega, need aga, kes lähevad ees, peavad lugema oma esimeseks kohustuseks abistada neid, kes ühtedel või teistel põhjustel maha jäävad — seda mõtet propageerib meie partei väsimatult ja see leiab nõukogude inimeste hulgas palavat

poolehoidu. Just niimoodi toimivad eesrindlikud nõukogude inimesed ja terved kollektiivid, kes abistavad mahajääjaid.

Partei poolt kasvatatud nõukogude rahva kollektiivne teadvus avaldub ilmekalt meie inimeste valmisolekus jagada oma saavutusi sotsialistliku maailmasüsteemi maade töötajatega, Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvastega, kes on astunud või astumas iseseisva arenemise teele. Nõukogude inimesed kannavad alati ja kõikjal kollektivismi tõrvikut, pühendavad oma jõu ja teadmised rahvaste progressi ja sõpruse õilsatele eesmärkidele.

Oma suure kodumaa tuliste patriootidena jääme alati järjekindlaiks internatsionalistideks. Me ei saa talitada nii, et rajame vendluse tee oma maa inimeste ja rahvaste vahelistes suhetes, siis aga tõmbame rahul olles hinge tagasi ja lööme muule maailmale käega: vaadaku, kuidas ise hakkama saavad...

Kui aga sotsialism ja kommunism saavutavad kogu meie planeedil lõpliku võidu, siis lähevad täide rahvaste kõige toredamad unistused ja ootused, millest nii hingestatult kirjutas Robert Burns:

Ma kindlalt tean,
ma kindlalt tean
teil' ette ennustada,
et ilma peal
päev koitma peab,
kus kõik meist vennastuvad.

Nüüd me enam ei ennusta niisuguse kuldse ajastu saabumist inimkonna ajaloos, vaid räägime sellest täie veendumusega, mille annab meile marksistlik-leninlik teadus ja ühiskondlik praktika. Juba praegu on vabariikidevahelised piirid NSV Liidus kaotanud oma endise tähtsuse, ja kui me reisime oma ääretu kodumaa ühest otsast teise, siis ei tule kellelegi pähe lugeda, mitu piiri me oleme ületanud. Kord-korralt kaovad rahvuslikud erinevused ja võibolla jäävad minevikumälestusena alles ainult nimed. Ühinenud üheks vennalikuks pereks, jõuab inimkond oma võimsuse tipule, teostab kõige julgemad looduse vallutamise plaanid.

Vabade ja võrdsete inimeste-vendade loov töö igavese rahu tingimustes — kas pole see

ÕNN

mille toob rahvastele kommunism.

Maakeral pole vist kerge leida kaht inimest, kes annaksid ühesuguse vastuse küsimusele, mida nad mõistavad õnne all. Ühe jaoks seisab kogu rõõm elus võimaluses tegelda oma lemmiktegevusega, laskmata end argipäeva pisiaskeldustest häirida. Teine ei mõista õnne ilma aktiivse ühiskondliku tegevuseta, kolmas räägib küllusest, võimalusest maitsvalt süüa ja hästi riietuda. Neljas nimetab kindlasti sportimist. Olenevalt east ja temperamendist

seavad paljud esikohale armastuse, perekonna- ja vanematerõõ mud ... Ja igaüks neist ning paljudest teistest elus leiduvaist rõõ mudest muutuvad igaühele täiel määral kättesaadavaks. Kui pigemini muutuvad nad kõik üheskoos kättesaadavaks.

Endastmõistetavalt ei saa keegi välja anda garantiitalong õnnele. Inimeste saatused kujunevad erinevalt. Nähtavasti ei läh kellelgi korda iial elust välja ajada selliseid igivanu hingeliste kannatuste ja konfliktide põhjusi nagu loominguline rahulolematus ja petetud lootus, armukadedus ja armastus ilma vastuarmastuseta. Ühesõnaga, inimhingede inseneridele — kirjanikele — leidub küllalt tööd: elu annab küllalt süžeesid mitte ainult vodevillide ja komöödiate, vaid ka draamade ja tragöödiate jaoks. Rooste ei lähe ka vahe satiirirelv: senikaua kui inimkond edasi liigub, jätab ta oma puudused maha alati naeruga.

Kuid inimkond sammub alati edasi, ja vist miski ei suuda anda inimestele suuremat õnne kui teadmine, et ka nemad võtavad sellest liikumisest osa, käivad sammu oma ajaga. Ja kui me jäämegi oma järglastele milleski alla, siis ei jää me neile alla peamises — võimes olla õnnelik.

Poeedid on kujutanud õnne sinilinnuna, kes libiseb meil käest hetkel, kui oleme valmis tema tiivast kinni haarama. Nüüd on õnn meil kindlalt käes. Ta on meie töös, meie eesmärgi õilsuses, püüus võidelda selle kiirema saavutamise eest ... Seejärel aga avanevad uued rajad, uued kaugused ...

*

Siinkohal peame lahkuma. Võib olla kindel, et pärast õpiku viimase lehekülje pööramist te avardate ka edaspidi väsimatult oma poliitilist silmaringi, omandate innukalt uusi teadmisi nii raamatutest kui ka praktiliste kogemuste ammendamatust varasalvest.

Ja eelkõige muidugi püüdke rakendada omandatud teadmisi oma tegevuses. Selleks kutsub teid üles meie sangarlik aeg, meie Kommunistlik Partei.

SISUKORD

Sissejuhatus 3

I OSA. MARKSISMI-LENINISMI ALUSED.

§ 1. Kommunismi teoreetiline vundament 9

1. peatükk. Filosoofilised kujutlused maailmast ja selle tunnetamisest 15

§ 2. Mateeria ja liikumine 15
§ 3. Arenemine ja maailma nähtuste üldine seos 19
§ 4. Teadvus kui kõrgestiorganiseeritud mateeria omadus . . 26
§ 5. Materialism ja idealism 33

2. peatükk. Õpetus ühiskonna arenemisest 40

§ 6. Materialistlik ajalookäsitus 40
§ 7. Ühiskondlik-majanduslik formatsioon 47
§ 8. Klassid ja klassivõitlus 50
§ 9. Inimeste ühtekuuluvuse ajaloolised vormid 56
§ 10. Ajalooline paratamatus ja inimeste tegevus 59

3. peatükk. Kapitalism ja selle loojang 66

§ 11. Kapitalistlik tootmine 66
§ 12. Töö ekspluateerimine kapitali poolt 76
§ 13. Imperialism 82
§ 14 Kapitalismi üldkriis 88
§ 15. Kapitalismilt sotsialismile 94

II OSA. SOTSIALISM JA KOMMUNISM.

4. peatükk. Sotsialismi majanduslik kord 105

§ 16. Sotsialism kui ühiskonnakord 105
§ 17. Omandus 107
§ 18. Planeerimine 113
§ 19. Kaubalis-rahalised suhted sotsialismi ajal 117
§ 20. Majandussüsteem ja majanduse juhtimine 120
§ 21. Töö ja jaotamine 126
§ 22. Taastootmine 132
§ 23. Partei ja Nõukogude valitsuse majanduspoliitika käesoleval etapil 135

5. peatükk. Sotsialismi sotsiaalpoliitiline kord 145

§ 24. Töörahva ühiskond 145
§ 25. Rahvused ja rahvussuhted 150
§ 26. Nõukogude sotsialistlik riik 155
§ 27. Nõukogude õiguskord 161
§ 28. Töösuhted 166
§ 29. Töötajate ühiskondlikud organisatsioonid 171
§ 30. Sotsialismi arenemisetapid 179

6. peatükk. Tee kommunismile 185

§ 31. Sotsialistlik revolutsioon ning teaduse ja tehnika revolutsioon 185
§ 32. Kommunismile liikumise dialektika 189
§ 33. Kommunismi vundament 191
§ 34. Klassideta ühiskonna poole 204
§ 35. Linn ja maa 206
§ 36. Vaimne ja füüsiline töö 209
§ 37. Teel kommunistliku töö ja jaotamise poole 212
§ 38. Riikluse arenemine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks 216

7. peatükk. Uue inimese kasvatamine 219

§ 39. Inimene ja ühiskond 219
§ 40. Uus inimene karastub töös 224
§ 41. Sotsialistliku teadvuse iseloomulikud jooned 228
§ 42. Teaduslik maailmavaade 233
§ 43. Revolutsiooni kõlbeline pärand 238
§ 44. Kommunistlik moraal ja isiklik elu 240
§ 45. Sõda mineviku iganditele! 242
§ 46. Inimeses peab kõik olema kaunis 245

8. peatükk. Partei on meie juht 249

§ 47. Partei osatähtsus nõukogude ühiskonnas 249
§ 48. Partei elu põhiseadus 256
§ 49. NLKP ja ülemaailmne kommunistlik liikumine . . . 262

9. peatükk. Kapitalismilt sotsialismile revolutsioonilise üleminekuajastu 265

§ 50. Sotsialismi maailmasüsteem 265
§ 51. Proletariaadi revolutsiooniline liikumine 277
§ 52. Rahvaste vabastusliikumine 283
§ 53. Tänapäeva põhiküsimus 287
Kokkuvõtteks 294

Trükiviga

Lk. 32 3. rida alt lugeda järgmiselt:
teadmised aga on nüüd muutunud sügavamaks, neis kajastuvad kehade

Г. Х. Шахназаров, А. Д. Боборыкин, Ю. А. Красин, В. В. Суходеев, О. Н. Писаржевский. **Обществоведение.** Учебник для выпускного класса средней школы и средних специальных учебных заведений. Издание 12-е. На эстонском языке. Перевели с русского А. Кэрге, Э. Лэйбак, Ю. Оямаа и И. Ойлентхаль. Художник-оформитель М. Торим. Иллюстратор И. В. Кошкарев. Издательство «Валгус», Таллин. Toimetajad H. Abo, V. Rummel ja A. Haljamaa. Kunstiline toimetaja B. Grodinski. Tehniline toimetaja M. Sein. Korrektorid T. Eriksoo ja M. Sepp. Laduda antud 4. IV 1973. Trükkida antud 29. V 1973. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2. 60×90/16. Trükipoognaid 19,0. Arvestuspoognaid 22,01. Trükiarv 6000. Kirjastus «Valgus». Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht». Tallinn, Pikk tn. 58. Tellimuse nr. 278. Hind 58 kop.

40. -

58 kop.

A
33268
2598250

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00259825 0